

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Милан Кутлешић

ВЕЛИКА БРИТАНИЈА И ГРЧКА РЕВОЛУЦИЈА 1821–1830.

ДОКТОРСКА ДИСЕРТАЦИЈА

Београд 2024.

UNIVERSITY OF BELGRADE

FACULTY OF PHILOSOPHY

Milan Kutlešić

GREAT BRITAIN AND GREEK REVOLUTION 1821–1830

Doctoral Dissertation

Belgrade 2024.

Ментор:

Харис Дајч, ванредни професор,
Универзитет у Београду, Филозофски факултет

Чланови комисије:

1. Никола Самарцић, редовни професор,
Универзитет у Београду, Филозофски факултет
2. Александар Растовић, научни саветник,
Историјски институт Београд
3. Милош Јагодић, редовни професор,
Универзитет у Београду, Филозофски факултет

ВЕЛИКА БРИТАНИЈА И ГРЧКА РЕВОЛУЦИЈА 1821–1830.

РЕЗИМЕ: Грчка револуција је била догађај из треће деценије деветнаестог века који је потресао тадашњу Европу, тако што је променио начин на који су европске државе посматрале побуњенике и борце за стварање националних држава. Велика Британија није била толико заинтересована за сукобе у Османском царству, јер су њени приоритети у том тренутку били у другим деловима света. Русија је желела и подстицала Грчку револуцију, ради ширења своје територије и моћи у односу на Османско царство. Грчку револуцију су прижељкивале и очекивале знамете личности британске политичке и културне елите. Љубав према Грчкој и наклоност према њеној прошлости, гајиле су се и развијале у Великој Британији деценијама пре самог почетка устанка. Међу ученим Британцима и Европљанима се развио посебан осећај за грчку историју и културу, који ће се обликовати у модеран политички покрет за стварање независне грчке државе. Тај покрет се називао филхеленизам, а његови следбеници филхелени. Као симбол филхеленства посебно се издвајао лорд Џорџ Гордон Бајрон. Његово књижевно дело *Ходочашће Чајлда Харолда*, помоћ грчким револуционарима у добијању ратног кредита на Лондонској берзи 1823, смрт у Мисолонгију 1824. године, били су немерљив допринос у грчкој борби за независност. Утицај јавног мњења, друштвена клима и филхеленисти деловали су на промену британске спољне политике према Грчкој револуцији. Џорџ Канинг је био свестан освајачких намера Русије према Османском царству, па је тежио да приволи Русију да решавање грчког питања буде део заједничке политике Велике Британије, Русије и Француске. Три европске државе су склопиле уговор у Лондону 6. јула 1827. године, у коме су се договориле да за себе неће тражити привилегије, већ ће се бавити решавањем проблема Грка. После смрти Џорџа Канинга, поморска флота три државе поразила је османску флоту код Наварина 20. октобра 1827. године. Султан Махмуд II је одбио да прихвати било какве услове савезника и Русија му је објавила рат. Русија је изашла као победник и Једренским миром 1829. године приволела је султана да прихвати све услове, али је и издејствовала за себе и неке привилегије. То је било супротно са Лондонским споразумом, што је довело до приближавња Велике Британије и Француске. Русија тежила аутономији Грчке у оквиру Османског царства. На крају су Велика Британија, Русија и Француска се договориле у Лондону 3. фебруара 1830. године да Грчка буде међународно призната држава, на чијем челу ће бити монарх кога изаберу ове три европске силе. Однос према Грчкој револуцији утицао је и на однос према Русији, која је представљала супарника Великој Британији у Азији и која је својим продором на југ према Кавказу и Персији постала главни конкурент Британцима за превласт у том делу света. Ови догађаји су подстакли британску политичку елиту да се више интересује и за Османско царство, као и за народе који су живели у границама Османског царства или су се граничили са њим.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Велика Британија, Грчка револуција, Османско царство, Русија, филхеленизам, Бајрон, Џорџ Канинг, британска штампа, јавно мњење.

НАУЧНА ОБЛАСТ: Историја

УЖА НАУЧНА ОБЛАСТ: Општа историја Новог века

УДК БРОЈ:

GREAT BRITAIN AND GREEK REVOLUTION 1821–1830

ABSTRACT: The Greek Revolution was an event from the third decade of the nineteenth century that shook Europe at the time, by changing the way European states viewed rebels and fighters for the creation of nation-states. Great Britain was not so interested in the conflicts in the Ottoman Empire, because its priorities at that time were in other parts of the world. Russia wanted and encouraged the Greek Revolution, in order to expand its territory and power in relation to the Ottoman Empire. The Greek Revolution was desired and expected by prominent figures of the British political and cultural elite. Love for Greece and affection for its past were cultivated and developed in Great Britain decades before the beginning of the uprising. A distinct sense of Greek history and culture developed among learned British and Europeans, which would shape into a modern political movement for the creation of an independent Greek state. That movement was called Philhellenism, and its followers Philhellenes. Lord George Gordon Byron stood out as a symbol of philhellenism. His literary work *The Pilgrimage of Childe Harold*, helping the Greek revolutionaries in obtaining a war loan on the London Stock Exchange in 1823, and his death in Missolonghi in 1824, were immeasurable contributions to the Greek struggle for independence. The influence of public opinion, the social climate and the Philhellenes acted to change British foreign policy towards the Greek Revolution. George Canning was aware of Russia's conquering intentions towards the Ottoman Empire, so he tried to persuade Russia to make solving the Greek question part of the common policy of Great Britain, Russia and France. The three European states concluded a treaty in London on July 6, 1827, in which they agreed that they would not seek privileges for themselves, but would deal with solving the Greek problem. After the death of George Canning, the naval fleet of the three states defeated the Ottoman fleet at Navarino on October 20, 1827. Sultan Mahmud II refused to accept any terms from the allies and Russia declared war on him. Russia came out as the winner and with the Peace of Adriatic in 1829, it persuaded the sultan to accept all conditions, but it also obtained some privileges for itself. This was contrary to the London Agreement, which brought Britain and France closer together. Russia aspired to the autonomy of Greece within the Ottoman Empire. In the end, Great Britain, Russia and France agreed in London on February 3, 1830, that Greece would be an internationally recognized state, headed by a monarch chosen by these three European powers. The attitude towards the Greek Revolution also influenced the attitude towards Russia, which represented Great Britain's rival in Asia and which, with its penetration to the south towards the Caucasus and Persia, became the main competitor of the British for supremacy in that part of the world. These events encouraged the British political elite to take more interest in the Ottoman Empire, as well as in the peoples who lived within or bordered the Ottoman Empire.

KEY WORDS: Great Britain, Greek Revolution, Ottoman Empire, Russia, Philhellenism, Byron, George Canning, British press, public opinion.

SCIENTIFIC FIELD: History

SPECIFIC SCIENTIFIC FIELD: Modern History

UDC NUMBER:

САДРЖАЈ

УВОД.....	1
1 ВЕЛИКА БРИТАНИЈА, РУСИЈА И СРЕДОЗЕМЉЕ 1815–1821.	11
2. БАЈРОН И ФИЛХЕЛЕНИЗАМ.....	27
3. ГРЧКА РЕВОЛУЦИЈА 1821–1830.	48
4. ВЕЛИКА БРИТАНИЈА И ГРЧКА РЕВОЛУЦИЈА 1821–1827.	84
5. ВЕЛИКА БРИТАНИЈА И ГРЧКА РЕВОЛУЦИЈА 1827-1830.	114
ЗАКЉУЧАК	138
Списак извора и литературе.....	149

Увод

Велика Британија је током осамнаестог и деветнаестог века израсла у најзначајнију поморску европску и светску силу, која је била кадра да своје циљеве и амбиције оствари на више континента. Један од изазова са којима се суочавала у трећој деценији деветнаестог века била је Грчка револуција. Однос Велике Британије према Грчкој револуцији је важан због тога што је тада Британија формирала однос према Руском царству, као свом главном конкуренту у надметању за превласт и утицај у Османском царству. Грчка револуција, која се окончала стварањем међународно признате грчке државе, представљала је прекретницу у дотадашњој европској политици. После Наполеонових ратова и Бечког конгреса, на стварање националних држава се гледало као на реметилачки фактор у Европи и који доводи до рушења суверенитета и легитимитета владара европских држава. Стварање грчке државе је представљало преседан којим је један од најважнијих циљева Свете алијансе, очување европских граница и система, доведен у питање.

Друштво у Великој Британији је било подељено према грчком националном покрету. Као политички вишестраначка држава, парламентарна монархија у којој је постојала штампа која је промовисала различите политичке ставове, њен политички плурализам се показао и по овом питању. Када су дошле прве вести о избијању грчког устанка на територији Османског царства, реакције британских дужносника су биле суздржане. Британска спољна политика није гајила симпатије према оружаним побунама на територији Османлија, јер је Русија могла да искористи ту ситуацију за ширење свог утицаја у том делу Европе. Министар спољних послова Каслреј (Castlereagh) није реаговао на те догађаје на начин на који су то прижељкивали грчки револуционари. Када је на његово место дошао Џорџ Канинг (George Canning), долази до почетка промена у британској политици на коју је додатно утицао и наставак рата Грка против Османлија. Почеле су да се шире вести о суровости османске војске, како против грчких устаника, тако и против цивила, жена и деце. Канинг је био свестан да постоји јака струја у његовој, торијевској странци која против било какве подршке Грцима. Он сам није био филхелен, али је проценио да је у интересу Британије да се активније укључи у сукоб, имајући у виду да је Русија имала своје људе међу револуционарима.

Канингов став да Британија треба да пружи подршку Грцима и да се због тога приближи Русији, издвајао га је од водећих људи британског политичког естаблишмента. Као министар спољних послова склопио је споразум са Русијом у Санкт Петербургу 1826. године. Овај споразум је значајан због званичног признавања Грка као једне од сукобљених страна, којим се оправдава легитимет њихове борбе. После повлачења лорда Ливерпула (Liverpool), постао је премијер у априлу 1827. године. На тој позицији се задржао око четири месеца. За то време, успео је да издејствује да се у јулу 1827. године у Лондону постигне споразум између Велике Британије, Русије и Француске о посредовању у рату између Грка и Османског царства. Ово је био велики успех Џорџа Канинга, јер је са њим Велика Британија преузела кључну улогу у решавању грчког питања, док су се Русија и Француска сложиле са тим да Британија буде прва међу једнакима. Канинг је изненада умро месец дана касније, 8. август 1827. године, те је на његово место је дошао лорд Годерич (Goderich), који

није имао велики углед међу другим министрима, посланицима и страним дипломатама. Смрћу Канинга, Британија је изгубила водећу улогу у решавању грчког питања, што се осетило у догађајима који су уследили.

Султан Махмуд II је одбио да прихвати захтеве из Лондонског споразума, тако да су савезничке флоте удружиле на Егејском мору. У октобру 1827. године дошло је до битке код Наварина, у којој је уништена флота Ибрахим паше (син Мехмед Алија и заповедник османских снага) од стране заједничке флоте Британије, Русије и Француске. Деловњем савезника неутралисана је претња по Грке на Пелопонезу. Султан је одлучио да прекине односе са државама које су учествовале у уништењу његове флоте и да обије испуњење свих договора са њима. Битка код Наварина је одредила даљу судбину грчког устанка.

Русија је искористила потезе Махмуда II као повод да 1828. године објави рат Османском царству. Те околности су искористили грчки устаници, који су кренули у освајања територија и ван Пеолопонеза: централној Грчкој, Атици и Беотији. Остваривање грчких циљева ка ослобођењу од османске власти и султана је било изгледно, али је сарадња између великих сила дошла до краја. Иако је Велика Британија, за време Џорџа Канинга, била иницијатор сарадње између три силе, са Велингтоном (Wellington) као премијером од фебруара 1828. године, почела је да препушта иницијативу Русији. Русија је то искористила, те је наставила да води самостално своју политику према Османском царству без усаглашавања са друге две савезнице. Француска је такође видела своју прилику, с обзиром на то да би Грчка револуција и међународна криза до које је довела, могла да јој помогне да се врати на велика врата у средиште одлучивања. После Бечког конгреса, Француска је остала скрајнута, па је Грчка револуција представљала прву прилику које је могла да се директно војно умеша и демонстрира војну силу. Упркос неуспесима на почетку рата, Русија је наставила да ратује против Османског царства, што јој се исплатило. Рат је завршен руским тријумфом којим је Русија натерала султана да прихвати одредбе Једренског споразума 1829. године, по коме је гарантована аутономија Грцима, али и кнежевинама Србији, Влашкој и Молдавији. Русија је за себе успела да придобије додатне привилегије, што је Османско царство довело у још већу зависност од Русије. Руски утицај ће још више порасти након окончања Прве египатске кризе и склапања споразума у Ункјар-Искелесију 1833. године између Русије и Османске царевине.

Овакав развој догађаја на источном Медитерану, утицао је на стварање негативне слике о Русији и руској политици на простору Османског царства. Русија је као заштитник православног хришћанског становништва могла увек да нађе изговор да угрози стабилност Османског царства и тиме утиче и на интересе Велике Британије, која је све више почела да се занима и за простор источног Медитерана. Великој Британији у том тренутку источни Медитеран није био њена главна сфера њеног интересовања. На првом месту је била Азија, која је у деветнаестом веку постала главни извор за снабдевање сировинама разних врста. Русија је са својом освајачком политиком према Османском царству, али и Персији, продором у централни део Азије према Индији, постала главни британски ривал за превласт на азијском континенту. Због тога је контролисање и умањивање руског утицаја, као и његово слабљење, постало један од примарних интереса Велике Британије, како у Грчкој, тако и у сваком делу Европе и Медитерана. Управо из тих разлога грчко питање постаје поновно значајно у британској спољној политици, где се оно види као важна периферија у надметању са Русијом.

Од двадесетих године деветанестог века Велика Британија први пут почела да исказује интересовања за овај део Европе и њено становништво, укључујући Албанце и Србе. Ова интересовања била су, пре свега, везана за судбину Османског царства и промене у британској политици према Османлијама. У ово време долази и до промена на европском континенту, с обзиром на то да је Грчка револуција представљала преседан који је довео у питање дотадашњи политички консензус који није предвиђао стварање нових држава на европском тлу. Промене нису биле ограничене само на монархе, премијере и дипломате. Оне су снажно утицала и на свет књижевности и уметности. После Наполеонових ратова и Бечког конгреса, став међу европским силама био је окренут рестаурацији Старог режима, одбрани предреволюционог уређења и борби против револуционарних и либералних идеја и покрета. Са Грчком револуцијом, наступили су нови изазови за европске државнике и политичаре. Британско друштво је било другачије од осталих европских друштава, због развијеног парламентаризма. У Великој Британији је поред парламента и Владе, било важно и мишљење јавног мњења на које су утицали: уметници, новинари, књижевници, интелектуалци, путописци. Они су сви обликовали јавно мњење, које је могло да утиче на одлуке парламента и чланова британске владе. Због догађаја везаних за Грчку револуцију, британска спољна политика и друштво су заузели одређене ставове не само према Грцима и Османлијама, већ и другим актерима који су били чиниоци при одређивању судбине Грка, што се односило и на формирање односа према Руском царству и његовој нарастајућој моћи. Поред тога, Грчка револуција је повећала интересовање према целокупном Османском царству и народима који су живели под влашћу султана: Србима, Бугарима, Албанцима, Јерменима итд. Ипак једино су Грци имали симпатије, због британске елите која је школована на основама класичних наука, као и ширењем утицаја филхеленизма. Другим балканским народима је предстојало да се боре за наклоност, ради остваривања својих националних циљева.

Методолошки поступак

При изради ове докторске тезе кренули смо у прикупљање необјављених и објављених извора и анализу изворне грађе. Материјал који је прикупљен у архиву допуњаван је наративним изворима, а тумачење је вршено уз помоћ коришћење стручне научне литературе. Посебан изазов у раду је представљала разноврсност извора. Необјављена архивска грађа на енглеском језику, која је коришћена при изради ове дисертације, налази се у Националном архиву у Лондону (*The National archives, London*). С обзиром на то да је било јако тешко обухватити целокупну архивску грађу за цео тај период, одлучили смо се да се усресредимо на најзначајнији фонд који је битан за ову тему.

Фонд TNA–PRO–FO 78 (Foreign Office Turkey) у Националном архиву у Лондону је кључан за обраду ове теме. Он обухвата дипломатску преписку између Лондона и британских амбасадора у Цариграду, као и британских дипломата распоређених у дипломатским представништва широм Османског царства. Фонд TNA–PRO–FO 78 покрива временски период од 1785. до 1905. године. За овај рад коришћени су кутије (98, 150, 153, 155, 157, 158, 165, 180) који обухватају преписку од 1821. до 1830. године. За то време Велика Британија је променила четири министра спољних послова (Каслреј, Џорџ Канинг, Дадли, Абердин), четворицу амбасадора у Цариграду (Стренгфорд, Тарнер, Стратфорд

Канинг, Роберт Гордон) и четворицу премијера (Ливерпул, Џорџ Канинг, Годерич, Велингтон).

За део истраживања који се односи на обликовање јавног мњења, али и на унутрашња политичка превирања, користили су се говори и полемике вођене у Доњем и Горњем дому британског парламента, које се налазе на сајту британског парламента и који су електронски доступни. Сајт са говорима народних посланика је Hansards's Parliamentary Debates и доступан је онлајн на интернет сајту: <https://hansard.parliament.uk/>. Парламентарне дебате се могу наћи и у форми објављених извора. За овај рад су коришћене дебате објављене у оквиру серије *Hansards's Parliamentary Debates, Vol. IV-XXII*.

Поред тога као један од најважнијих начина сагледавања јавног мњења, коришћени су новински чланци и издања дневних листова *Тајмс (The Times)*, *Морнинг Хроникл (The Morning Chronicle)*, *Вестминстер Ревју (Westminster Review)* и *Морнинг Пост (The Morning Post)* који су објављивани у периоду 1821. до 1830. године. Коришћењем новинских чланака и давањем конкретних примера из извора и стручне литературе, пружићемо веродостојну слику британског друштва тога времена. Обратићемо пажњу на јавне дебате које су вођене поводом догађаја који су били аткуелни у овом временском периоду. На овај начин је могуће боље разумети став британског друштва према догађањима у југоисточној Европи у трећој деценији деветнаестог века. Покушаћемо да осветлимо и однос јавног мњења према ширењу руског утицаја на Османско царство, као и значај истог у формирању британске политике.

Од наративних извора, најважнији у изради овог рада били песника тога времена, Џорџ Гордон Бајрона и Перси Шелија ПУНА ИМЕНА И ОРИГИНАЛИ. Обојица су били велики филхелени и заговорници стварања грчке државе. Бајроново дело *Ходочашће Чајлда Харолда (Childe Harold's Pilgrimage)* је посебно важно због представљања положаја Грка у Османском царству и истицања оправданости њиховог устанка. Популарност *Ходочашћа Чајлда Харолда* у британском друштву, као и самог Бајрона, је довело до повећаног интересовања за Грчку револуцију међу публиком која до тада није имала представу о Османском царству, његовој друштвеној сложености и комплексности. Делови британског друштва су веровали у Бајронову слику грчких бунтовника као потомака античких Грка. Шелијево дело *Hellas* је представљао позив свим Европљанима да помогну Грке у остварењу њихових националних циљева и као такво је од изузетног значаја за разумевање друштвених прилика тога доба. Кроз дело као што је *Хелас* филхелени су предсатвљали борбу Грка за слободу као сопствану борбу.

Већина литературе која је коришћена за израду рада *Велика Британија и Грчка револуција 1821–1830*. написана је на енглеском језику, јер су се односом Велике Британије и Грчке револуције највише бавили аутори са енглеског говорног подручја. Најважнија истраживања коришћена у изради ове дисертације су: Т. W. Gallant, *The Edinburgh history of the Greeks, 1783-1923*; R. Beaton, D. Ricks, *The Making of Modern Greece*; D. Dakin, *The Greek struggle for independence 1821-1833*; D. Brewer, *The Greek war for independence: the struggle for freedom from Ottoman oppression*; M. Mazower, *Greek revolution: 1821 and making the modern Europe*; G. Finlay, *History of the Greek revolution*; W. St Clair, *That Greece Might Still be Free*; F. Rosen, *Byron and Greece*; P. Pizani, (ed.), *The Greek Revolution of 1821*; J. S. Loliopoulos, T. M. Veremis, *Modern Greece: A history since 1821*; D. J. Konstantaras, *The Greek revolution and the making of Modern Europe*.

За спољну политику Велике Британије у овом периоду значајна су дела: J.Ridley, *Lord Palmerston*; D. Brown, *Palmerston: A biography*; H. Temperley, *The Foreign Policy of Canning*; R.W. Seton-Watson, *Britain in Europe: 1789-1914*; J. Osterhamel, *Preobražaj sveta. Globalna istorija 19. Veka*; M. Kingsley, *The Triumph of lord Palmerston*; H. V. Bowen, *The Business of empire*; A. Дебидур, *Дипломатска историја Европе*; M. S. Anderson, *The Eastern Question 1774-1923*; W.V.H. Adams, *Memorable battles in English history*; D. Weigall, *Britain and the World: 1815-1986*; A.W. Ward, G. P. Gooch, eds, *The Cambridge history of British foreign policy: 1783-1919*.

За Британију и британско друштво, коришћена су дела следећих аутора: A. Briggs, *The Age of Improvement*, N. Gash, *Aristocracy and People*; F. Turner, *The Greek heritage in Victorian Britain*; *The Cambridge companion to Byron*; *The Cambridge companion to Wordsworth*; *The Cambridge companion to Shelley*; J. Parry, *The Politics of patriotism*; N. McCord, B. Purdue, *British history 1814-1915*; J.A.R.Marriot, *England since Waterloo*; O. T. Lloyd, *The British Empire: 1558-1983*; R. Eccleshall, G. Walker, *Biographical dictionary of British prime ministers*; A. H. Birch, *The British system of government*; C. M. Woodhouse, *The Philhellenes*; P. Cohran, *Byron's Romantic Politics*; Clarke (G.W.), Eade (I.C.), eds, *Rediscovering Hellenism*; J. Cannon, *The Oxford companion to British history* и др.

За дешавања на простору Османског царства, консултована су дела: E. Russel, *Ali pasha, Lion of Ioannina*; L. S. Stavrijanos, *Balkan posle 1453. godine*; *Историја Османског царства*, од Р. Мантрана; D. Quataert, *Ottoman Empire*; M. M. Sunar, *Cauldron of dissent: A study of Jannisary corps, 1807-1826*; M. Paschalidi, *Constructing Ionian identities*; C. Jelavich, B. Jelavich, *The Establishment of the Balkan national states*; Д. Ђорђевић, *Националне револуције балканских народа 1804-1914*; G. Bayerle, *Pashas, begs and effendis. A historical dictionary*.

У оквиру историографије настале на српском језику потребно је истаћи Д. Спасојевић, *Грчка. Рат за независност*, Д. Ђорђевић, *Националне револуције балканских народа 1804-1914*.

За политику Велике Британије и Русије у периоду од 1768. до признавања грчке независности 1830. године коришћен је: Васиљ Поповић, *Источно питање*; Харис Дајч *Јонска острва*.

Циљ и значај истраживања

Главни циљ истраживања је да се на основу сакупљених извора и литературе анализирају процеси у британском друштву, од политичког до културног миљеа, начин на који су се одиграли и последице до којих су довели. Најважнији резултат тих процеса је у томе што једна империја којој је претходно равнотежа континенталних сила у Европи била императив у спољној политици, промени свој курс. Што је за последицу имало укључивање

у решавање националног питања једног народа у оквиру Османске царевине. Османско царство је било држава са којом Британија до Наполеонових ратова никада није имала сукобе, коју није доживљавала ни као ривалску, ни непријатељску, већ као трговачког партнера. Заокрет британске политике према Османском царству и подршка Грцима у њиховој ослободилачкој борби и борби за стварање националне државе у периоду од 1821. до 1830. године и међународног признања грчке државе, један је од догађаја који је преокренуо европску политику и довео до тога да се поново велике силе сукобљавају на периферији европског континента. Укључивање најзначајнијих европских сила у сукобе у овом делу Европе започео је Наполеон искрцавањем у Египту 1798, али се након Бечког конгреса и Другог српског устанка, Балкан вратио у стање мировања све до марта 1821. године. До тада је политика Свете алијансе (државе победнице против Наполеона) била сузбијање либералних и националних покрета у Европи. Грчки устаници су започели борбу у марту 1821. године, али се велике силе нису активно умешале у османско-грчки сукоб све до јула 1827. и склапања тзв. Лондонског споразума између Русије, Велике Британије и Француске. То је довело до војне интервенције против здружене османске и египатске флоте у јесен исте године и битке код Наварина, када се Велика Британија први пут након Наполеонових ратова отворено укључила у догађаје на Балканском полуострву. Са Грчком револуцијом и директним уплитањем у исход сукоба између централне власти друге империје и побуњеног народа против сувереног владара, Велика Британија је закорачила на активну политичку сцену Балканског полуострва и овог дела Европе. Од једне прекоокеанске силе која пројектовала своју моћ од Кинеског мора, Индијског океана, Персијског залива, Африке и Северне Америке, Велика Британија је почела да повећава свој утицај и у овом делу света, показујући да је у то време била једина светска сила која је могла да буде значајан чинилац на више континентата одједном. Један од циљева ове теме је да покажемо процесе који су довели до тога да овај део Европе постане политички релевантан за британске интересе и британску спољну политику. Оно што је такође значајно је и то како је таква политика одредила њен однос према Русији, који је довео до сукоба Британије и Русије у вези са преимућством на територији српске аутономне кнежевине, који се 1839. године окончао поразом Британије и прогонством из Србије британског конзула Хоцеса. Са окончањем Грчке револуције, убрзо је дошло и до Друге египатске кризе 1832–1833. године, која је довела до промене односа снага на Балканском полуострву склапањем споразума у Ункјар-Искелесију 1833. године, а то је све проистекло као последица пољуљане моћи Османског царства са стварањем грчке модерне државе.

Значај истраживања

Питање Грчке револуције је једна од тема која је обрађивана код британских, америчких и европских историографа. Неки од њих су у својим радовима давали велики значај лорду Бајрону и његовом утицају на однос британске политике према Грцима. Филхеленство је код британских историчара више приказивано кроз уметничку призму, него као конкретан политички покрет који је дао залет за велики преокрет у европској

политици према грчким револуционарима и Османском царству. Британски историчари су Грчку револуцију оцењивали као национални покрет за стварање националне државе, занемарујући његову друштвену компоненту. Изворима из Hansards's Parliamentary Papers и Тајмса, друштвени значај филхеленства и утицај на политику ће бити свеобухватно истражен. Укључивање Велике Британије у Грчку револуцију је утицало за даље везивање Велике Британије на процесе на перфиерији Средоземља који су тај део Европе, упркос својој географији, ставили у центар европских збивања. Поред тога недовољно је истражен и начин на који је Грчка револуција утицала на руско–британске односе, како у Европи, тако и у Азији, где је Русија у исто ово време док је подржавала грчке устанике, напредовала ка Кавказу и потискивала Персију са тих простора. То је довело до додатног заоштравања односа Русије са Британијом, која је Персију желела као савезника у борби против Русије. Персија је за Британију требало да представља брану која би Русију држала на дистанци од даљег продирања у централну Азију и даље на југ, ка Индијском океану. Однос Велике Британије према Грчкој револуцији није само питање односа снага великих сила у Европи, већ је за Британију био значајан и због политике према Русији, одвајању других савезника од Русије и потенцијалном груписању истих због нарастајуће руске моћи у односу на Османско царство. Ти процеси су утицали на стварање ширег европског политичког и војног блока заснованог на страху од руске војне и политичке моћи, што је утицало и на касније сукобе у 19. веку након формирања независне Грчке 1830. године.

Основне хипотезе у којима ћемо понуди одговоре у овом истраживању су:

- 1) Велика Британија није била толико заинтересована за саме сукобе у Османском царству, јер су њени приоритети у том тренутку били у другим деловима света;
- 2) Русија је желела и подстицала Грчку револуцију, ради ширења своје територије и моћи у односу на Османско царство;
- 3) Утицај јавног мњења, друштвена клима и филхеленисти деловали су на промену спољне политике према Грчкој револуцији;
- 4) Однос према Грчкој револуцији утицао је и на однос према Русији, која је представљала супарника Великој Британији у Азији и која је својим продором на југ према Кавказу и Персији постала главни конкурент Британцима за превласт у том делу света;
- 5) Грчка револуција је утицала на Велику Британију на начин да је Балканско полуострво постало једна од њених политичких интересних сфера, од директног мешања у састављање владе у Грчкој, до повећаног занимања за Србе и Албанце и њихову политичку судбину.

Структура

Тема тезе је таква да је структура рада постављена на тематској и хронолошкој основи. Рад се састоји из садржаја, увода, пет поглавља, закључка, списка извора и литературе.

У првом поглављу *Велика Британија, Русија и Средоземље 1815–1821*. бавимо се европским системом који је успостављен на Бечком конгресу. Русија је први пут закорачила на простор источног Средоземља током рата против Османлија 1768–1774. године и ту је имала помоћ Велике Британије. Русија је миром у Кучук Кајнарцију 1774. године постала заштитница православних хришћана у Османском царству. Касније су Велика Британија и Русија биле савезнице у рату против Наполеона. Велика Британија је била једна од кључних држава које су допринеле поразу Наполеона Бонапарте и револуционарне Француске. Са друге стране, није желела да се превише обавезује према другим европским државама, пошто је била империја која је имала своје природите у другим деловима света. Европски континент јој је био занимљив у контексту одржавања мира, да не би морала превише да се бави питањима европске политике. Русија, Хабзбуршка и Бурбонска Француска су преузеле улогу главних противника либерланих и револуционарних покрета у Европи, који се нису мирили са повратком на Стари режим. Све те потенцијалне несугласице око савезника, биле су само припрема за још већи раздор који ће се десити са избијањем устанка Грка против Османског царства.

У другом поглављу *Бајрон и филхеленизам* тема које је обрађивана је утицај романтизма и највећег песника романтизма, лорда Бајрона, на развој филхеленства и идеје о грчкој држави. Покрет који је промовисао грчку културу, језик и историју, који је требало као крајњи циљ да има стварање модерне грчке државе. Филхеленство је био интернационално, није било централизовано и није имало свога вођу, али је Бајрон био тај који је био најутицајнији глас и који је допринео да многи постану део истог. Стварање такве културне и политичке друштвене климе, допринело је да британски и европски политички лидери не остану неми на покрет Грка за ослобођење и уједињење. Међу познатим британским филхеленима тога времена спадали су и песник Перси Шели (Percy Shelley), филозоф Џереми Бентам (Jeremy Bentham), британски генерал Ричард Черч (Richard Church), који се прикључио грчким устаницима и постао је грчки генерал и члан сената у новоформираној грчкој држави.

У трећем поглављу *Грчка револуција (1821–1830)* дајемо општи преглед и ток борбе Грка против Османлија: од устанка у Влашкој и Молдавији под вођством Александра Ипсилантија, до међународног признања Грчке 1830. године. Грчка револуција је почела упадом трупа под командом Александра Ипсилантија на територију Влашке и Молдавије 1821. године, док је у исто време на Пелопонезу започео устанак против султанове власти. Султанова војска је поразила непријатељске трупе у Влашкој и Молдавији, тако да је жариште устанка било пренето на Пелопонез и Егејски архипелаг. Грци су покушавали да придобију међународну помоћ за свој устанак, али велике силе нису желеле да се мешају у оно што су сматрале унутрашњим питањем Османског царства. Султан Махмуд II је ангажовао војску свог поданика египатског паше Мехмед Алија, чије су трупе успешно деловале на Пелопонезу. У међувремену, полако је почело да се мења расположење на европским престоницама по питању грчког устанка. Дошло је до смене на престолу у Русији

и Француској, као и до смене владе у Великој Британији. Када су ове три земље у јулу 1827. године склопиле савез по питању посредовања у сукобу између султана и грчких устаника, због чега је упућена савезничка флота у воде Османског царства ка Пелопонезу. Код Наварина је 20. октобра 1827. године дошло до поморске битке савезника и османско–египатске флоте коју је предводио Ибрахим паша, син Мехмед Алија. У тој бици султанова морнарица је потучена, што је проузроковало догађаје који су довели до стварања грчке државе. У Великој Британији је на место председника владе дошао војвода Велингтон, који је био суздржан у подршци према Грцима и њиховој борби против султана. Са друге стране, то је отворило простора руском цару да објави рат Османском царству, јер је султан одбијао да испуни међународне споразуме које је имао са Русијом, од Букурешког мира из 1812, до Акерманске конвенције из 1826. године. Русија је изашла као победник у том рату 1828–1829. године склапањем Једренског споразума 14. септембра 1829. године. Султан је прихватио да призна аутономију Грка, али је под притиском Русије, Француске и Велике Британије у фебруару 1830. године признао Грчку као прву независну државу која је настала после Бечког конгреса.

У четвртном поглављу *Велика Британија и Грчка револуција 1821-1827.* бавимо се првим реакцијама на вести о избијању сукоба у Османском царству. Политичке елите Велике Британије нису у почетку биле одушевљене изазивањем сукоба на територији Османског царства. На то је утицала чињеница да су они који су повели рат били руски официри који су са територије Русије упали на територију Османског царства и започели борбу против султана. Званична Русија се ограђивала од тога, али сумња је и даље постојала. Рат се распламсао од Дунава до Егејског мора. Британски добровољци су почели да пристижу и да се прикључују грчким побуњеницима. Султанова војска је угушила побуну у Влашкој и Молдавији, а према Пелопонезу су послате трупе египатског паше Мехмед Алија. Британски добровољци су били одлучни да дају свој допринос, а међу њима и Бајрон који је и преминуо у Мисолонгију. Његова смрт је одјекнула широм Европе, а нарочито у Британији и дала је посебну снагу филхеленском покрету у добијању симпатија британске јавности за подршку Грчкој револуцији.

Пето поглавље *Велика Британија и Грчка револуција 1827-1830.* започиње са главном променом која се догодила у корист Грка, а то је долазак Џорџа Канинга на место премијера у априлу 1827. године. Те године у јулу је склопљен Лондонски споразум по коме су Велика Британија, Француска и Русија усагласиле ставове око посредовања у сукобу који се одвијао у Османском царству. У октобру 1827. године одиграла се битка код Наварина у којој су савезници са Британијом на челу уништили османско-египатску флоту и тиме су спасили грчке устанике од сигурне пропасти. Са овом поморском катастрофом, Османско царство је изгубило средства са којима је могло да се супротстави грчким побуњеницима. У Великој Британији је дошло до смене на премијерском месту и војвода Велингтон је покушао да изглади однос са султаном дистанцирајући се од даљих догађаја. То је дало простора Русији да настави офанзивно деловање према Османском царству, што је довело до новог руско–османског рата који је окончан Једренским миром 1829. године, што је још више увећало руски утицај на простору Османског царства, који је резултирао потенцијалом аутономијом балканских кнежевина и међународним признањем Грчке као државе. Велика Британија је у овим догађајима била посматрач, иако је до међународног споразума о независности грчке дошло у Лондону 3. фебруара 1830. године. То је Велику

Британију довело до тога да преиспита своју политику према Османском царству, Русији и балканским народима.

У *Закључку* износимо збирне резултате до којих смо дошли током овог рада. У њима доказујемо да однос Велике Британије према Грчкој револуцији није довољно истражен у домаћој историографији. У страниј, пре свега англо–историографији, тема Грчке револуције је обрађивана, али не са аспекта односа према Русији и до чега је Грчка револуција касније све довела.

1. Велика Британија, Русија и Средоземље 1815–1821.

На почетку осамнаестог века Велика Британија је после Рата за Шпанско наслеђе 1713. године дошла у посед Гибралтара и тако закорачила на сам праг Медитерана, а тај праг ће јој бити одскачна даска за даље ширење сопственог утицаја. Током тог столећа Велика Британија је изградила себе као империјалну и колонијалну силу, истиснувши Француску са континента Северне Америке. За простор Медитерана, Османског царства и приобалног дела Балканског полуострва није владала амбиција и интересовање, јер источни Медитеран није био богат ресурсима који су Британци сматрали неопходним за сопствене потребе, а до Индије се долазило преко Кејптауна на југу афричког континента, који је током осамнаестог века био у поседу Холанђана.¹ Индија је још од седамнаестог века постала главна база за снабдевање ресурсима енглеске круне и њених поданика, заједно са америчким колонијама. Оснивањем Источно-индијске компаније 1600. године, Енглези су започели свој пут ка економском развоју и ширењу политичког утицаја ван европског континента.²

У процесу увећања своје моћи и утицаја, Британци су 1766. године за време краља Џорџа III потписали први споразум са Русијом, на чијем челу је била царица Катарина Велика. Споразум је носио симболичан назив *Споразум о пријатељству и трговини*, у коме је Британија после окончања Седмогодишњег рата желела да тражи савезнике по Европи, који је неће ометати на њеном путу ка стварању апсолутне превласти на мору и угрожавати њене амбиције ка експлоатацији њених колонија.³ Ово је био први покушај Британије да изгради однос са Русијом који би био неконфликтан, али са временом које је долазило, односи Британије и Русије су били све само не пријатељски.

Један од догађаја који је био један од прекретница на историјској позорници био је Руско-Османски рат који је избио 1768. године, а завршио си 1774. године споразумом у Кучук-Кајнарцију, који је довео великог уплива руског утицаја у унутрашње прилике Османског царства и покренуо Источно питање.⁴ Још од склапања мировног споразима са

---

¹ Кејптаун је основан као град Источно-индијске холандске компаније, када су у седамнаестом веку Холанђани били на врхунцу своје политичке, војне и економске моћи. Кејптаун је служио као лука за трговину робљем и ресурсима са простора Азије. Британци су преузели контролу на Кејптауном током Наполеонових ратова и Кејптаун им је служио као главна лука ка Индији и био је кључан за пловидбу бродова који су доносили неопходне ресурсе из Индије до Британије. О Кејптауну, његовом развоју за време холандске и британске управе, погледати књигу N. Worden, E. Van Hyningen, V. Bickford-Smith, *Cape Town: The Making of a City. An illustrated social history*, Claremont/Capetown 1998.

² О Источно-индијској компанији и политици британске владе према истој погледати Н. V. Bowen, *The Business of Empire: The East India Company and imperial Britain, 1756-1833*, Cambridge 2006.

³ О споразуму између британске круне и Русије из 1766. године погледати: P. H. Clendenning, *The Anglo-Russian Trade Treaty of 1766: an example of eighteenth-century power group interests*, *The Journal of Economic European history*, (1991), Volume: 19, Edition: 3, Page: 475-520; H. M. Scott, *Great Britain, Poland and the Russian Alliance, 1763-1767*, *The Historical Journal*, Vol. 19, No. 1 (Mar., 1976), pp. 53-74. О развоју британско-руских односа у осамнаестом веку и њиховој економској природи погледати М. P. Romaniello, *Enterprising empires. Russia and Britain in Eighteenth century Eurasia*, Cambridge 2019.

⁴ Споразум у Кучук-Кајнарцију многи сматрају почетком онога што историчари називају Источним питањем, процесом тзв. дугог опадања Османског царства, његовог слабљења и цепања, до коначног престанка постојања те империје и стварања модерне Републике Турске 1923. године. Многи историчари су се бавили

Хабзбуршком монархијом 1739. године, по коме су повратили Београд и границу на Сави и Дунаву, Османско царство се држало ван великих конфликта који су водиле друге државе у Европи, када је током Седмогодишњег рата вођен сукоб на три континента.⁵ Султан Мурат III⁶ је 23. октобра 1768. године објавио рат Руском Царству и царици Катарини II. Пошто је Катарина II за врло кратко време показала да је њена политика ка проширењу граница Русије била врло активна, поготову на рачун јужних руских суседа. Јужно од Русије налазио се Кримски татарски канат, који је био у вазалном односу према Османском царству и његовом султану, а руске власти су се мешале у унутрашње послове свог јућног суседа. У исто време Русија је активно учествовала у постављању владајућег племства у Литванско-пољској кнежевини. Када су се незадовољни пољски племићи склонили у град Балту⁷, руске трупе су наступиле, заузеле град и ухватиле пољске аристократе.

Иако је Османско царство објавило рат Русији 1768. године, било је потребно још две године да започну велике војне операције. Док су две империје обављале припреме све врсте за рат који је надолazio, у међувремену су били само повремени упади на руску територију од стране татарских војних одреда.⁸ Руска војска је у пролеће 1770. кренула у наступање према југу, ка северној обали Црног мора и Кримском полуострву. Русија је имала 100 000 војника од којих су многи били ветерани са искуством из Седмогодишњег рата. Са друге стране османска војска, иако бројнија од руске, није имала тај ниво борбене готовости и ратног искуства и била је само бледа сенка пређашње силе која је сејала страх код непријатеља по Европи, Блиском истоку и Африци. Са бројем од скоро 150 000 људи, османска војска се састојала са саставима лоше обучених војника, лошом командом и великим проблемима са успостављањем дисциплине међу својим трупама.

том темом, а најпознатији међу светским историчарима је M.S. Anderson, *The Eastern Question 1774-1923: A Study in International Relations*, London 1982. Међу српским историчарима бројни су они који су се бавили односом Османског царства и његових европских поданика који су се борили за слободу, али једино дело које обухвата овај период као целину и ставља га у контекст европске политике је В. Поповић, *Источно питање : историски преглед борбе око опстанка Османлиске царевине у Леванту и на Балкану*, Београд 1965.⁵ У Европи су Русија и Аустрија ратовале против Пруске, док су у Северној Америци и Индија бориле се за превласт Велика Британија и Француска. У рат су биле укључене и Шведска, Саксонија и Шпанија, на страни Русије, Аустрије и Француске, док је Португал подржао Британију. Холанђани су успели да остану строго неутрални, док су се Османлије држале по страни. Последица овог рата је потврђивање Британије као највеће поморске силе, која је успела да загосподари целом Северном Америком, пошто је Француска морала да јој уступи Канаду. Француска је, исто тако, морала да се повуче и из Индије, оставивши Британцима цео индијски потконтинент за стварање највеће базе за ресурсе који су довели до привредног и економског развоја Британије током Индустриске револуције. Седмогодишњи рат (1756-1763) био је највећи европски рат до тада вођен, у којем је учествовало већина европских земаља, вођен је на више фронтова и континента, са последицама које су одредиле даље догађаје у историји.

⁶ Мустафа III (1717-1774)- Син султана Ахмеда III, на престо је дошао 1757. године и током своје владавине био је усресређен на спровођење реформи у судству, војсци и пореској управи. Као образован човек, схватао је значај модернизације јавне управе и војске, као и зналај образовања. Обновно је инжењеријску школу која је била укинута на захтев Јањичара 1747. године, увео је математичку школу при османској морнарици. Доводио је учене странце да помажу реформе у више друштвених области, а најпознатији од свих био је француски барон Франсоа Де Тот (1733-1793). Барон Де Тот је као артиљеријски официр извршио реформе у стварању покретних артиљеријских јединица и био је један од оснивача Поморске академије у Цариграду 1773. године и њен први предавач.

⁷ Балта-Град у јужном делу данашње Украјине, у Одеској области.

⁸ T. W. Galant, *The Edinburgh History of the Greece, 1768 to 1913. The Long Nineteenth century*, Edinburgh 2015. 2-14.

Оно што је посебно интересантно у овом рату је поморски фронт који је Русија отворила доводећи своју флоту до источног Медитерана угрожавајући и сам Цариград, потпуно изненадивши Османлије. Све то не би било могуће без подршке Британије, јер су у британским лукама руски бродови пристајали ради снабдевања и додатног опремања, без којих поморска инвазија не би била могућа. И не само то, већ је руска флота добила помоћ у стручним британским поморским официрима, као што су били Самјуел Грег⁹ и Џон Елфинстон,¹⁰ који су преузели заповедништво над ратним бродовима. Британска помоћ у логистици, као и у људству, била је кључна за руску морнарицу да однесе превагу над османском флотом и премоћ у медитеранском делу фронта.¹¹

Овај руско османски рат је прво, макар посредно, укључивање Велике Британије и Британаца у ратна дешавања на обалама Балканског полуострва. Исто тако, ово је прво право војно савезништво које су Британци остварили са Русима против Османског царства. То показује и прагматичност са којом су Британци приступили односима са Русијом, будући да је недуго пре овог руско-османског сукоба се окончао Седмогодишњи рат, рат на коме су Русија и Британија биле на супротним странама. Британија је остварила свој главни циљ, а то је превласт над Француском у колонијама у Северној Америци, тако да је сада могла да се посвети својим интересним зонама на простору Индије, где је исто потиснула француски утицај. Излазак у сусрет Русима у њиховом рату против Османског царства, више је деловао као гест добре воље, него као нужност у уплитање у сукоб који је се није тицао и из кога ништа није могла да добије, јер није имала никакве претензије у том делу света.

Руски агенти су у овом рату кренули да делују по Балканском полуострву, подстрекујући локално становништво на простору данашње Босне, Црне Горе, Албаније и Грчке на побуну против султанове власти. Најважније место за Русе био је Пелопонез или Мореја како су га тада звали, пошто је Пелопонез стратешки био јако битан због руске морнарице којој су биле неопходне поморске луке на Пелопонезу ради сигурних пристаништа за бродове и складиштење бродског материјала.¹² Због тога је млађи брат главног команданта руске флоте кнеза Григорија Орлова¹³, Алексеј Орлов¹⁴, послат да

---

⁹ Самјуел Грег (Samuel Greig/Самуил Карлович Грејг)-Рођен 1735, а умро је 1788. године. Британски поморски официр, шкотског порекла, који је ступио у службу руске царице Катарине Велике и истакао се у рату против Османског царства и против Шведске. Његов син Алексеј је исто био истакнути руски поморски официр.

¹⁰ Џон Елфинстон (John Elphinstone)- Рођен је 1722, а умро је 1785. године. Био је британски официр који је додељен руској морнарици као помоћ и учествовао је у руској поморској победи код залива Хесме 1770. године. Није се дуго задржао у руској морнарици, због неслагања са командом, тако да се вратио у службу краља Џорџа III.

¹¹ T. W. Galant, *The Edinburgh History of the Greece*. 2–14; Н. Даж, *Sumrak starog Mediterana: Jonska ostrva 1774-1815*, Beograd 2016, 28-35.

¹² T. W. Galant, *The Edinburgh History of the Greece* 2–14.

¹³ Григорије Григоријевич Орлов (1734-1783)-Један од најутицајнијих људи за време Катарине Велике, пошто је претходно предводио заверу која је довела до државног удара и збацивања са власти цара Петра III и постављање његове жене Катарине на руски престо. То је довело и до његовог уздизања, тако да је постао кнез и заповедник руске војске. Учествовао је у Седмогодишњем рату и Руско-османском рату, а његов друштвени пад је уследио када је царица Катарица нашла присније сараднике у кнезу Потемкину и кнезу Панину.

¹⁴ Алексеј Григоријевич Орлов (1737-1808)- Млађи брат кнеза Григорија Орлова. Прво се истакао у Седмогодишњем рату, где је био и рањен, да би после узео учешће у пучу које је довело до свргавања са власти руског цара Петра III био је у служби царице Катарине, којој је верно служио и на бојном пољу у Руско-османском рату током којег је командовао флотилом у Егеју и током побуне на Пелопонезу против османске власти, као и у обрачуна са претендетима на престо. За време њеног сина цара Павла I напустио је Русију, да

буде главни координатор побуне Грка на Пелопонезу. Пошто су тачке сукоба биле удаљене од административних центара двеју империја, било је потребно одређено време да би се сакупиле трупе из разних делова царстава на местима где су се одигравале борбе. Руска копнена војска се показала спремнија и компактнија у односу на османску и до краја 1770. године Русија је држала под својом контролом скоро целу северну обалу Црног мора, са новоосвојеним тврђавама Исмаил, Бендер, Акерман, док су се у водама Дунава удавиле хиљаде османских војника бежећи од надирања руске војске. На поморском фронту ствари су се исто одвијале погубно по Османлије.¹⁵

У Егејском мору, руска флота се приближила обали Мале Азије, тражећи сукоб са противником. Султанова флота је била бројнија, са седамдесет и три брода наспрам двадесет и једног руских, али руска флота је имала много боље руковођење и борбену готовост. Сукоб на отвореном мору се одиграо у заливу, у близини града Чесме, почетком јула. Лошим командовањем, османска флота је себе затворила и згуснула уз саму обалу залива без икаквог простора за маневрисање, тако да су постали отворена мета за руске топовњаче. Од целокупне османске флоте, само су три брода успела да се пробију и пораз Османлија је био потпун. Уз убедљив тријумф код Чесме, руска флота је постала апсолутни господар на Егејском мору.¹⁶ На простору Пелопонеза, избила је грчка побуна потпомогнута руским одредом од пет стотина војника. Ова побуна потпомогнута од стране Руса од почетка је била осуђена на пропаст. Грчки прваци су били у завади, а одзив грчких сељака није био у импозантном броју. У крајњем случају, руски план и није био да се уради било шта више осим изазивања нереда у том делу Османског царства, да би се султанова војска разредила и један део одвукао и на тај део фронта. Побуна се проширила ван Пелопонеза, до Епира и Крита, али без руске подршке није имала шансу да успе. Руска флота се повукла из Наварина и продужила даље према Егеју, а грчки побуњеници и становништво је остало само да се суочи са репресалима османске војске. Процењује се да је 20-30 000 Грка или погубљено или је морало да емигрира. Тада је Русија почела да насељава грчке избеглице на простор северне обале Црног мора, да оснива градове са грчким именима, све у склопу свога пројекта привлачења Грка својој спољној политици, користећи њихово присуство у Османском царству ради остваривања својих циљева.¹⁷

Пошто је ратна срећа била ненаклоњена Османлијама, а пошто је током рата умро и султан Мустафа III, нови султан Абдулхамид I¹⁸ морао је да нађе компромис и склопи мир са Русијом, чија је флота господарила Егејским морем, а копнена војска се чврсто држала на Дунаву. Порта и нови султан су били принуђени на услове које им је понудила Русија.

би се вратио после његовог свргавања и доласка на престо цара Александра I. Учествовао је у ратовима против Наполеона током Четврте коалиције 1806-1807.

¹⁵ T. W. Galant, *The Edinburgh History of the Greece*, 2–14

¹⁶ T. W. Galant, *The Edinburgh History of the Greece*, 2–14; Н. Даж, *Sumrak starog Mediterana*, 32.

¹⁷ Н. Даж, *Sumrak starog Mediterana*, 33-35; T. W. Galant, *The Edinburgh History of the Greece* 2–14

¹⁸ Султан Абдулхамид I (1725-1789)- Био је султан од 1774. године до своје смрти 1789. године. На месту султана наследио је свога брата Мустафу III. Био је побожан и учен човек, посвећен реформисању свога царства, подржавајући оснивање инжењерске школе. Трудио се да ојача централну власт у Ираку, Сирији и Египту. Са Русијом је ушао у конфликт већ на почетку владавине, јер је морао да пристане на услове мира у Кучук Кајнарију. Пошто је Русија анектирала татарски Крим 1783. године, који је био вазална држава султана, Абдулхамид I се нашао у ситуацији да је морао да се супротстави апсирацијама Русије на рачун Османског царства и објавио је рат Русији 1787. године. Није дочекао крај рата, преминувши две године касније.

Мировни споразум је склопљен у Кучук Кајнарцију¹⁹ 21. јула 1774. године. Споразумом је призната независност Татарима на Криму, а у Цариграду је морала да буде отворена руска амбасада, као што је Русија добила право да на целој територији Османског царства отвара своја дипломатска представништва. Русији је дозвољена трговина на целој територији султанове земље, под истим условима која су имали Британија и Француска, тако да су мореузи Босфор и Дарданели морали да постану слободни за руске трговачке бродове. Русија се повукла са територија Бесарабије, Влашке и Молдавије, док су султан и Порта обећали општу амнестију за побуњенике против централне власти, као и слободно исповедање хришћанске вере. Кнежевине Влашка и Молдавија су добиле право да имају свог представника у Цариграду, а руском амбасадору је дозвољено да заступа њихове интересе. Руска флота и војска се повукла из Егејског мора и са острва, а становницима тих острва је дата манестија и обећана слобода исповедања вере. Чланом 7. овог споразума Русији је дато право да буде заштитник-патрон свих хришћана на територији Османског царства, као и да дипломатски представници Русије имају право да интервенишу код османских власти у случају да су та права нарушена. Са окончањем овог рата, Русија је постала главна сила на Црном мору, развијајући своју војну и трговоинску моћ и утицај са источним Медитераном.²⁰

Члан 7. споразума у Кучук Кајнарцију је у много чему допринео да је овај споразум историјски по свом значењу. Позивајући се на овај члан по међународном јавном праву, Русија је подстицала и користила побуне хришћана на територији Османлија, користећи репресалије султанове војске као изговор за улазак у рат против Османлија и проширивање своје територије на рачин истих.

У тренутку када је Русија наступала офанзивно према Османском царству, приближавала се Балканском полуострву и остваривала изузетно велики утицај на Османско царство, Британија је имала велике бриге које су се јављале у њеним колонијама са друге стране Атланског океана. Због Седмогодишњег рата који је водила, Британији је био потребан новац за вођење истог, тако да је подигла порезе својим колонистима у тринаест колонија на простору Северне Америке. Колонисти су били незадовољни тиме, сматрајући да су неоправдано опорезовани и да се пред њих постављају само обавезе, а не дају им се никаква права за новац који шаљу у матицу. Једно од права које су захтевали то је да имају своје изабране представнике у парламенту, али и то им је било ускраћено. Током 1770-их дешавали су се нереди и инциденти између колониста и британске војске, који су завршавали са смртним исходом,²¹ да би 1776. године представници тринаест колонија прогласили независност и одбацили поданство краља Џорџа III. Избио је рат који је у почетку имао карактер грађанског рата, будући да је био сукоб између поданика краља и краљеве војске. Међутим, пошто су се Француска и Шпанија укључиле на страну

---

¹⁹ Данашње село Кајнарца, у Силистријској области, североисточни део Бугарске. У време потписивања уговора село је спадало у историјску област јужна Добруца. Ослобођено је од Османлија 1878. године и припадало је прво Бугарској, да би Румунија од завршетка балканских ратова 1913. године постала господар у том крају. Споразумом из 1940. године, село Кајнарца је постало део Бугарске, којој и данас припада.

²⁰ В. Поповић, *Источно питање. Борбе за опстанак Османлијске царевине у Леванту и на Балкану*, Београд 2007, 71-72.

²¹ Највећи нереди били су у Бостону, када је 5. марта 1770. године британска војска пуцала на демонстранте који су се бунили против наметнутих пореза и притом је убијено 5 демонстарната. Овај догађај у историји је познат као Бостонски масакр и послужио је да се још више распири антибританско и анти монархистичко расположење међу колонистима.

побуњеника, а и Холандија је дала свој допринос, рат у Северној Америци је постао озбиљна претња за Британију. На крају, Британија је била изолована од стране других европских сила и изашла је као поражена у овом сукобу. Амерички револуционари успели су да остваре комплетну победу, изборивши се за независност која је повтрђена мировним споразумом у Паризу 1783. године.²² Овај рат је показао да велика колонијална и поморска сила, као што је у то време била Велика Британија, уме да буде рањива, поготову када је суочена са коалицијом више европских сила које су решене да окрње моћ и утицај свог великог противника. У наредним догађајима који су уследили, Британија се увек трудила да буде део коалиционе и савезничке групе земаља које се усресређују на одређену силу која ремети планове других сила својим експанзионистичким деловањем, а не да окупља противнике против себе и бива принуђена на изнуђене потезе.

Са окончањем Америчке револуције и губитка тринаест колонија на северноамеричком континенту, за Велику Британију уследили су догађаји у Европи који су је натерали да своју политику усресреди и на европски континент. После америчког рата, на чело британске владе долази Виљем Пит Млађи.²³ Нови британски премијер је морао да се суочи са новим изазовима који су потресли целу Европу. Русија и Хабзбуршка монархија су направиле војни савез и заједно су кренуле у рат против Османског царства. Руска царица Катарина Велика са припајањем Кримског полуострва Руском Царству није стала са амбицијама и продорима на југ. Рат је кренуо 1788. године и руски генерал Суворов је остваривао велике успехе. Виљем Пит Млађи је био више него узнемирен успесима руске војске, страхујући од раста руског утицаја у Европи и њиховог огромног полета који су почели да имају као држава и друштво.²⁴ Када је руска војска заузела Очаков, град-луку на северној обали Црног мора, султан Абдул Хамид I је преминуо и на његово место је дошао султан Селим III. Виљем Пит Млађи се успротивио руској анексији луке Очаков и при томе је наишао на оштру опозицију у британском парламенту. Опозициони посланици, Џејмс Фокс²⁵ и Едмунд Бурк²⁶, оштро су се противили Питовој антирусској и проосманској политици. Едмунд Бурк је у парламенту поставио питање “какву улогу Османлије могу да играју у Европи, осим да шире рат, уништење и заразу међу великим силама.”²⁷ Други

---

²² Литература о Америчкој револуцији је бројна, али ћемо ми навести нека дела шпзнатијих историчара који су се бавили овом темом: В. Khollenberg, *Origin of the American revolution: 1759-1766*, Indianapolis 2002; В. Khollenberg, *Growth of the American revolution*, New York 1975; Н. Aptheker, *The American revolution 1763-1783*, New York 1960; D. Ramsey, *The history of the American revolution. Vol. 1, Vol 2*, New York 1968.

²³ Виљем Пит Млађи (1759-1806)- Британски премијер у периоду 1784-1801. и 1804-1806- године. Током ратова против Наполена, функција премијера је ојачала и у британском друштву и у управљању државом, што због харизме и одлучности Виљема Пита Млађег, што због одсуства из јавног живота ментално оболелог краља Џорџа III. Виљем Пит Млађи је потицао из угледне породице и његов отац Виљем Пит Старији је исто тако био премијер у трајању од две године, 1766-1768. године и имао је велики допринос у победи Британије у Седмогодишњем рату. Виљем Млађи је био други син славног оца и успео је да направи политичко име за себе, успевши се високо на британској политичкој и друштвеној лествици.

²⁴ А. Briggs, *The Age of improvement, 1783-1867*, London 1959, 128.

²⁵ Чарлс Џејмс Фокс (Charles James Fox)–Рођен је 1749. године. Био је британски политичар и члан парламента . Као члан партије виговаца, залагао се за либералне идеје и био је велики противник партије конзервативних торијеваца. Умро је 1806. године.

²⁶ Едмунд Бурк (Edmund Burke)–Рођен је 1729. године. Био је британски политичар и филозоф. Иако се залагао за слободарске идеје либералзма, био је противик Француске револуције. Умро је 1797. године.

²⁷ А. Briggs, *The Age of Improvement*, 128.

британски посланик Витбред²⁸ је отишао тако далеко да је изјавио да би руска владавина у Цариграду донела срећу и просперитет целом свету. Виљем Пит је био на другој страни овог проруског политичког наратива и чврсто и одлучно је подржавао политику Османског царства.²⁹

Британско интересовање за балканске просторе ишло је упоредо са интересовањем за Османско царство. Један од друштвених феномена који је додатно подгрејао британску јавност за овај део Европе је и романтичарски, покрет, његови представници, писци и песници. Крајем осамнаестог века у Великој Британији долази до интересовања за просторе Балканског полуострва и Блиског истока. Са једне стране то је било због политичко–економског интереса, када су ојачане трговинске активности у том делу света. Велика Британија је због Америчке револуције и настанка Сједињених Америчких Држава доживела губитак колонија у том делу света, које су биле извор сировина у таласу Индустијске револуције који је захватио британска острва. Сам назив Балкан није био у употреби у Британији када се говорило о овом делу Европе. Романтизам се јавио и као реакција на модерно друштво, урбанизацију, индустријализацију, као покрет који је величао обичног човека на селу, који је био ван утицаја модерног света. Како се земље западне и централне Европе економски развијале, са развитком индустрије и стварањем великих градских центара, тако су ступили на сцену они који су величали ирационално, мистично и егзотично, које је стајало насупрот рационалном, технолошки напредном и урбаном.³⁰ Као земљу коју можемо узети за настанак романтичарског покрета као таквог је Енглеска, где је један млади песник оставио траг на будуће генерације песника, уметника и чији је утицај и његова трагична судбина утицала на друге књижевнике који су у својим земљама налазили његов живот за инспирацију и тиме утицали пут романтичарском виђењу уметности, света, живота и друштва. Томас Чатертон је био енглески песник, рођен 1752. године у Бристолу, у учитељској породици, која је била блиско повезана са локалном црквом. У црквеном и религијском окружењу, постао је фасциниран црквеном историјом, средњовековном историјом, Енглеском из времена Ратова ружа у петнаестом веку.³¹ Почео је као врло млад да пише песме на тему Средњег века и одлучио је да му то буде животни позив. Пошто у то време једини начин да се бавите уметношћу је било да нађете мецену, добротвора, који би уложио новац у ту делатност, млади Чатертон је прво у Бристолу, па онда у Лондону окушао своју срећу. Слао је своје рукописе, упућивао молбе, али је бивао одбијен. Што због својих година, јер један шеснаестогодишњак без озбиљног порекла у сталешком друштву није деловао као неко у кога треба улагати, што због тесктова који некима нису деловали као нешто што публика класицизма преферира у том тренутку. Више гладан него сит, разочаран, млади песник је извршио самоубиство у својој седамнаестој

---

²⁸ Семјуел Витбред (Samuel Whitbread)– Рођен је 1764. године. Био је британски политичар из виговске партије. Био је ватрени присталица слободарских идеја које је прокламовала Француска револуција. После коначног пораза Наполеона Бонапарте и рестаурације Старог режима 1815. године, починио је самоубиство. О његовом животу, политичким идејама и ставовима, погледати: R. Fulford, *Samuel Whitbread 1764–1815. A Study in Opposition*, New York 1964.

²⁹ A. Briggs, *The Age of Improvement*, 128.

³⁰ О романтизму погледати литературу: *An Oxford companion to Romantic Age*, (Ed. Iain McCalman), Oxford 1999;

³¹ Рат ружа је назив за сукоб који је вођен између две племићке породице у Енглеској 1455-1485. године. Једна је била из Јоркшира и њен симбол је био бела ружа, а друга је била из Ланкастера и њен симбол је био црвена ружа, па је сукоб за превласт колоквијално називан Рат ружа. Као победник изашла је породица Тјудор из Ланкастера и они су формирали династију која је владала Енглеском наредних две стотине година.

години, због немаштине и немогућности да објављује своју поезију. Иако изузетно начитан, даровит, талентован, није желео да се школује за посао који би му можда донео финансијску стабилност, па је одлучио да свој живот прекине испијањем отрова арсеника.³² Његова смрт и трагична судбина утицала је на следећу генерацију песника романтичара као што су Шели (Percy Bysshe Shelly),³³ Вордсворт (William Wordsworth),³⁴ Китс (John Keats).³⁵ Немачки песник Гете (Johann Wolfgang von Goethe) је по лику Чатертонa написао своје најпознатије дело, *Јади младог Вертера (Die Leiden des jungen Werthers)*,³⁶ које је било увод у развитак романтичарског покрета на немачком говорном подручју, где је романтизам добио и највећи замаха, као део немачког националног оружја у културном рату против француског класицизма. Песник који се побунио против модерног света, света, раса и устаљених друштвених норми, да би на крају трагично завршио, постао је значајан после своје смрти више него што је икада сањао да ће бити значајан за живота.

У светлу дешавања великих превирања у Европи по којој је Наполеон у својим капмањама мењао политичку карту, друштвене односе и проносио дух Француске револуције, Велика Британија је била суочена са Француском као претњом за њену поморску доминацију коју је љубоморно чувала и коју је стекла у Седмогодишњем рату против исте те Француске. У свом војном походу, Наполеон је кренуо у поход на Египат 1798. године, у циљу одвраћања Британије од европског ратишта, остваривања превласти на Оријенту и у исто време угрожавајући британски посед Индији. Поморска кампања француске морнарице кренула је из Тулона, а за петама у стопу их је пратила британска морнарица под командом адмирала Нелсона. У свом походу, Наполеон је успео на превару да загосподари Малтом и оконча владавину витезова Јовановаца који су господарили острвом још од 1521. и пада острва Родос под власт Османлија 1520. године.³⁷ Наполеон је наставио до делте реке Нил, где је дошло до велике поморске битке 1-3. августа 1798. године

---

³² D. Cook, *Thomas Chatterton and neglected genius, 1760-1830*, London 2013; N. Groom, *Thomas Chatterton and Romantic culture*, London 1999.

³³ Перси Бише Шели (1792-1822)- Један од највећих енглеских песника из епохе романтизма. Био је противник друштвених норми свога времена, следбеник Русоове мисли, републиканац, атеиста, вегетеријанац, заговорник “слободне љубави”, подржавалац радничких покрета у Британији и Грчке револуције. Због својих радикалних ставова напустио је Британију 1818. године и преселио се на Апенинско полуострво. Несрећно је изгубио живот у поморској несрећи у Јадранском мору. Тело му је кремирано, а остаци сахрањени у Риму. За живота није био славан, али је на потоње генерације песника и мислилаца оставио огроман утицај.

³⁴ Виљем Вордсворт (1770-1852)- Један од зачетника романтизма у енглеској поезији, литератури и друштву. Његов живот и дела били су везани за природу, село и такозваног обичног човека, неисквареног модерним друштвом и животом у граду, који је водио ка декаденцији и моралном и духовном посрнућу. Иако је у почетку подржао Француску револуцију, брзо се разочарао и постао горљиви противник исте. Велики верник и припадник Англиканске цркве, коју је био спреман да брани по сваку цену од свих напада.

³⁵ Џон Китс (1795-1821)- Припадник генерације енглеских песника који су оставили велико наслеђе на потоње генерације, иако нису достигли славу за живота. Због нарушеног здравља, напустио је Британију и преселио се у Рим, али га то није спасило од туберкулозе. Сахрањен је на истом гробљу где је годину дана касније сахрањен његов пријатељ Шели, који му је посветио песму Адонис.

³⁶ Јохан Волфганг фон Гете (1749-1832)- Немачки песник и писац. Својим делима Јади младог Вертера и Фауст утицао је на формирање немачке романтичарске књижевности, заједно са Хердером, отклањајући је од неокласицизма који је био под утицајем Француске, великог противника немачких држава са друге стране Рајне. Под немачких културним утицајем, остатак Европе се из неокласицизма постепено усредсређивао на романтичарски књижевни правац.

³⁷ О витезовима Великог Малтешког реда погледати Е. Bradford, *The Shield and the Sword: The Knights of Malta*, New York 2014.

код Абубакир залива. Британска флота је у великој победи уништила француску, остваривши убедљиву победу, са минималним губицима на својој страни и максималним на противничкој. Са овом победом онемогућена је француска доминација на Оријенту, а убрзо је и на Малти француска управа замењена британском, тако да је од 1800. године Велика Британија постала главна поморска сила на Медитерану.³⁸

У јеку Наполеонових ратова по Европи и Медитерану, у срцу Баканског полуострва на ободу Османског царства, Срби су започели своју борбу за ослобођење и стварање националне државе 1804. године. Будући да то није било у приморском делу Османског царства, тамо где је Велика Британија увек имала своје највеће интересовање, Први српски устанак није много узбуркао британску јавност, јер га британско јавно мњење није доживљавала као нешто битно што би могло да угрози британске интересе. Са друге стране, британске дипломате у Османском царству пажљиво су пратиле развој догађаја. Конзул у Травнику и амбасадор у Цариграду нису били равнодушни на превирања која су потресала тај део Османског царства. Пошто су британске дипломате зазирале од руског утицаја на српске револуционаре, нису са одобравањем гледали на њихово деловање. Када је Наполеон извршио инвазију на Русију и када се Русија повукла са Дунава склопивши Букурешки мир 1812. године, Британија је са одобравањем гледала на поновно успостављање османске власти над побуњеним Србима. За време трајања Бечког конгреса, који се бавио преуређењем Европе и усптављањем новог-старог поретка у Европи после Наполеона, српска делегација је наишла на непријатељски став британског министра спољних послова Каслреја, који је био ненаклоњен тежњама српских револуционара.³⁹

Са завршетком Бечког конгреса и коначног пораза Наполеона, поново је успостављен поредак који је постојао пре Наполеонове кампање по европском континенту. Британски премијер лорд Ливерпул⁴⁰ успео је да Велику Британију доведе до коначне победе против револуционарне Француске, заједно са другим савезницима из Русије, Пруске и Хабзбуршке монархије, што је резултирало великим међународним дипломатским скупом који је одржан у Бечу од септембра 1814. до јуна 1815. године. Циљ сазивања конгреса и окупљања водећих европских дипломата и креатора међународне политике, био је да се успостави међународни поредак по којем би биле елиминисане идеје револуције, либерализма, републиканизма и слободарских тежњи народа који би покушавали да збаци власт актуелних владара и успоставе своју преко народних представника. Неке границе земаља су враћене на оне из 1792. године, као што се десило Француској којој је Британија великодушно вратила и њене колоније које је запосела, док су друге земље прошириле своје поседе: Русија се проширила на већи део Пољске; дошло је до укрупњавања немачких

---

³⁸ А. Briggs, *Age of improvement*, 141-142.

³⁹ Б. Момчиловић, „Тајмс о Првом српском устанку”, Зборник Историјског музеја Србије, св. 10, Београд 1973, 63 – 81; Б. Момчиловић, Једна енглеска песма о Карађорђу, Матица српска, Зборник за славистику, 10/1976, 128 – 132; В. Костић, Карађорђе у енглеским изворима прве половине XIX века, *Анали Филолошког факултета*, св. 19, Нови Сад 1988, 495.

⁴⁰ Роберт Бенкс Џенкинсон, други ерл од Ливерпула (рођен 1770-умро 1828)-Члан партије торијеваца, био је премијер Велике Британије у периоду 1812-1827. година. За време његовог мандата најзначајнији чиниоци државне политике били су министри спољних послова Каслреј и Канинг, док је главни војни заповедник био војвода Велингтон. Лорд Ливерпул је био на челу владе када је поражен Наполеон и када је отклоњена свака могућност од француске доминације Европом, самим тим отклоњена је опасност по Британију. Иако је био на челу једне владе која је изашла из великог рата као победник против највећег могућег противника, некако је остао у сенци славнијих и признатијих савременика.

кнежевина и војводства, од претходних три стотине немачких држава Светог римског царства; Аустрија је повратила Илирске провинције и јадранску обалу све до Боке которске, док су Венеција и Ломбардија ушле у њен састав; успостављена је конфедерација немачких држава, на челу са Аустријом као председавајућом државом.⁴¹

Велика Британија, односно њен министар спољних послова Каслреј,⁴² на Бечком конгресу није имала аспирације према европском континенту, јер јој није био привлачан у смислу ресурса или материјалних добара. За Велику Британију били су најважнији поморски путеви и то је изборила када су јој друге силе признале право на Кејптаун на југу Африке, који јој је био важна лука за пловидбу према Индији. Исто тако, у посед Велике Британије је дошло и острво Цејлон и још неки поседи на простору Азије и Африке. Најважнија ствар за Велику Британију као и за силе победнице у рату против Наполеона, била је успостављање савеза који је требало да осигура сузбијање конфликта и сукоба на европском тлу који би могли да изазову потенцијални револуционари и они који се нису мирили са враћањем Старог режима на власт. Најважнији британски савезник у тој мисији и најбољи саговорник министра спољних послова Каслреја био је аустријски министар спољних послова Клеменс фон Метерних.⁴³

Велика Британија је брзо нашла савезнике у очувању *status quo* европске политике. Руски цар Александар I сматрао је да је његова лична дужност да обезбеди стварање таквог савеза који би превентивно сузбијао сваки вид побуне против постојећег поретка оверенго одлукама на Бечком конгресу. Међународно питање на коме је Британија посебно инсистирала је укидање ропства, будући да је од 1807. године Велика Британија званично укинула трговину робљем и ропство као такво на територијама које су биле под влашћу енглеске круне.⁴⁴ Британски министар спољних послова Каслреј волео је да каже да је британски циљ “да се свет врати навикама које су у свету водиле ка миру”.⁴⁵ Поготову је било тешко Британији да обузда незадовољство Русије и руског цара Александра I, који је

---

⁴¹ О Бечком конгресу погледати: В.Е. Vick, *Congress of Vienna. Power and Politics after Napoleon*, Harvard University Press, Cambridge/London 2014; Н. Nicolson, *The Congress of Vienna: A study of Allied unity*, New York 1964; Н. Kissinger, *Обновљени свијет. Метерних, Castlereagh I problem mira 1812-1822*, Zagreb 1976.

⁴² Лорд Каслреј, Роберт Стјуарт, други маркиз од Лондонерија (рођен 1769-умро 1822. године)- Био је министар спољних послова у периоду од 1812. до 1822. године. Током Наполеонових ратова обављао је функције и министра рата, министра војске, да би круна каријере била министарство спољних послова, где је представљао интересе Велике Британије на Бечком конгресу.

⁴³ Кнез Клеменс фон Метерних (рођен 1773-умро 1859)- Постао је аустријски министар спољних послова у од 1809. године, да би 1821. године преузео и улогу канцелара. Те две функције обављао је до Револуције 1848. године, када је поднео оставку и више није био активан у политици. Сматрао се највећим представником политике конзервативне Европе тј. Борио се против манифестације либерализма и национализма у европској политици, јер је сматрао да је то највећа опасност за опстанак земље на чијем челу је био. Био је поборник политике “равнотеже сила” где се, по њему, међусобно уважава свака сила, признаје се њена моћ, али се исто тако не дозвољава преоћ и доминација било које европске силе над другима и тако се одражава мир у Европи.

⁴⁴ Питање укидања трговине робљем и питање ропства било је једно од важних питања британског друштва крајем осамнаестог и почетком девентаестог века. Најистакнутији борац за укидање трговине робљем био је британски парламентарцац Вилем Вилберфорс (1759-1830) који се прославио као најгласнији аболициониста, тако да је захваљујући његовој активности и политичком деловању дошло до усвајања у британском парламенту *Закона о забрани ропства* 1807. године, којим је укинуто ропство на територији британске империје. О делатности Вилема Вилберфорса и покрету за укидање ропства у Великој Британији погледати W. Ackerson, *The African institution (1807-1827) and The Antislavery Movement in Great Britain*, New York 2005.

⁴⁵ *The Cambridge history of British Foreign Policy, 1783-1818*, (ed. A.W. Ward, G.P. Gooch), Vol. II, Cambridge 1923, стр. 8.

инсистирао да Османско царство испуни све тачке споразума из Букурешта из 1812. године. Каслреј је бринуо однос Аустрије и Русије и њиховог ривалства на простору Османског царства и страховао је да би то могло да дође до неких сукоба и сматра је да “Велика Британија има улогу чувара мира и мисију у спречавању сукоба између ове две велике силе”.⁴⁶

Наравно, Каслреј је имао у виду ширу слику британске политике у том тренутку. Велика Британија је, заједно са другим земљама савезницама, окончала вишедеценијски рат у Европи и трајно уклонила опасност од Француске, коју је поразила и на светском нивоу тако да Француска више никада није представљала опасност по Британију у смислу поморске силе. У Европи је Британија тежила успостављању концепта међународне политике који би обезбедио што мање превирања и турбуленција које би узбуниле европске духове и поново довеле до великог рата у Европи. Ако би се то десило, Велика Британија би поново морала да један део својих активности усмери на Европу, што би јој одвлачило пажњу, дипломатске, економске и војне ресурсе од онога што је у том тренутку сматрала кључним по уздизање своје империје, привредне и финансијске моћи, а то је на првом месту била Азија и Индија.

Велика Британија и Каслреј су имали своје ставове везане за распоред сила у Европи. У сваком случају, за Британију је било пожељно да Хабзбуршка монархија буде доминантна на Апенинском полуострву. Оно на чему је посебно посвећивала пажњу, то је да интереси Велике Британије не буду супротстављени у Европи са интересима Русије, тако да се Каслреј трудио да Русији изађе у сусрет на други начин. Русији је препуштена иницијатива да буде главни покретач нове-старе европске безбедности. На иницијативу руског цара Александра I, формирао се савез царева-владара који би био гаранција непроменљивог стања у Европи, стања које је успостављено на Бечком конгресу и са поразом Наполеонове Француске. Каслреј је, иако се трудио да изађе Русији у сусрет, исто тако зазирао од руске политике. Пошто је Русија имала 130 000 војника у Бесарабији, самим тим је представљала силу која би потенцијално водила офанзивну политику према Османском царству. Каслреју је Русија од свих европских сила задавала највише бригаа око кршења споразума о ненападању, као силе која је “способна за изазивање проблема”.⁴⁷ Наравно, ти “проблеми” су били из британске перспективе и онога што је Велика Британија доживљавала као свој интерес.

Каслреј је имао сумње да ће Русија да притекне у помоћ својим европским силама савезницама у случају да та помоћ буде неопходна на простору Италије и Шпаније. Са друге стране, страховао је о будућем надирању Русије према Цариграду. Тадашња британска спољна политика је у том случају била фокусирана на то да Порта и султан Махмуд II⁴⁸

---

⁴⁶ Исто, стр. 8.

⁴⁷ Исто, 10.

⁴⁸ Махмуд II (рођен 1785-умро 1839)- Био је султан од 1808. до 1839. године. Суочен са опадајућим утицајем свога Царства, Махмуд II приступио бројним реформама. Од војних, преко законодавних. Једна од упечатљивијих реформи је укидање јањичарског војног реда, што је спроведено на бруталан начин 1826. године, уз бројна смакнућа побуњених јањичара којин се нису слагали са том султановом одлуком. Увео је у облачње одело које је било европско и западњачко, које није било у складу са традиционалном оријенталном одећом. Довео је немачке војне структуре и спремао се за увођење грађанског закона, које ће заменити традиционално шеријатско право. Последњи рат који је водио био је и други рат против одметнутог египатског паше Мехмед Алија 1839. године, када је и преминуо неколико дана после пораза које су Мехмед Алијеве снаге нанеле султановим трупама.

учине све да не дође до рата. Уз то, Британија се у спољно политици приближавала Аустрији, када је овај део Европе у питању. Каслреј је својим поступцима пружио одреднице предстојеће британске политике када је у питању Османско царство. Заједно са Аустријом, Британија је намеравала да Османско царство користи као брану надирању Русије у овом делу света и да га супростави руској офанзивној политици. Каслреј је предлагао Порти да удовољи руским захтевима, као што се трудио да руског цара Александра I одобровољи и смекша у захтевима, са тврдњама да ће руски цар да изгуби репутацију “европског миротворца”.⁴⁹

Посебну потешкоћу Британији су задавали Османлије и њихово одбијање било какве помоћи од стране Аустрије, Француске и Велике Британије у њиховом односу са Русијом. Османским властима није било до поштовања било које тачке Букурешког мира, што је довело до концентрисања руских трупа на османској граници. Посебно је заоштрило односе са европским силама султанова одлука да упути помоћ Алжиру и његовом владару, чија је морнарица вршила пиратске нападе на трговачке бродове европских земаља, као и бродове из Сједињених Америчких Држава.⁵⁰ Цар Александар I је био посебно одлучан да султановим савезницима и њиховој гусарској привредној делатности стане на пут.

Велика Британија, иако забринута због потенцијалног руско-османског сукоба, када је у питању њен империјални интерес, више је била заглавана у простор са друге стране Атлантског океана. Шпанске и португалске колоније у Средњој и Јужној Америци биле су ускомешане револуционарним покретима и тај талас је претио да пређе на источну обалу Атлантике и заплусне Иберијско полуострво. Велика Британија је имала своје интересе и у том делу света и иако је била савезник са Шпанијом на тлу Европе, постојала је опасност од избијања сукоба на другим континентима где су интереси ове две велике светске силе биле супротстављене. Британија је желела слободну трговину са шпанским колонијама, док је Мадрид желео да тај поступак иде преко њих и да колоније немају право да склапају такве споразуме.⁵¹ Са друге стране, из Сједињених Америчких држава постојао је зазор према британској политици на америчком континенту, будући да су Американци скоро окончали рат против Британије током којег је освојена и спаљена њихова престоница Вашингтон.⁵²

---

⁴⁹ *The Cambridge history of British Foreign Policy, 1783-1818*, стр.11-12.

⁵⁰ Алжир је у то време био потпуно независан од централне власти султана, али је прихватао људе са свих страна који су из различитих разлога напуштали султаново подаништво. Тако се некадашњи султанов артиљеријски официр Хусеин успео на највишу позицију у Алжиру, поставши његов Деј, односно регент. Хусеин Деј је био и последњи управитељ Османског Алжира све до 1830. године, када Француска осваја Алжир.

⁵¹ *The Cambridge history of British Foreign Policy, 1783-1818*, 64–67.

⁵² Америчко-британски рат из 1812. године. Рат је вођен због британског кршења поморског права на штету Сједињених Америчких Држава и вођен је у периоду 1812-1815. година. Током Наполеонових ратова, у сукобу између Британије и Француске, САД су сматрале да су њихова права нарушена од стране обе силе које су се трудиле да спрече да САД тргује са оном другом и претила је опасност да амерички трговачки бродови буду заплениени од стране и Британије и Француске због трговине са једном од ове две силе. Са друге стране, Американци су тежили да врше територијалну експанзију на западни део северноамеричког континента, а на том путу су им били домородачко становништво које је било подржано од стране британске круне. Американци су сматрали да су њихова основна државна права нарушена и да се према њима Британија поново понаша као су њена колонија и објављен је рат бвртианској круни и њеним савезницима у Северној Америци. Американци су напали Канаду и британске домородачке савезнике на западним својим границама. Сама британска флота се прикључила по неутралисању француске претње у Европи, тако да је извршен поморски десант на америчку престоницу Вашингтон која је спаљена од стране британске војске. Епилог рата је

Пошто је вођење политике европских сила захтевало посебне дипломатске преговоре, 1818. године у Ахену је организован скуп монарха и министара спољних послова Велике Британије, Русије, Хабзбуршке монархије, Пруске и Француске. Присуствовали су руски цар Александар I, аустријски цар Франц I, пруски краљ Фридрих Вилхелм III и они су свечано отворили скуп. Британске интересе на том конгресу су заступали лорд Каслреј и војвода Велингтон, док је у име Хабзбуршке монархије присуствовао кнез Метерних. У име руског цара, Русију су представљали кнежеви Каподистрија⁵³ и Неселроде.⁵⁴ На овом конгресу, Француска је званично рехабилитована као европска сила са којом се склапају споразуми и договори, а против које се не ратује. Самим тим, на овом конгресу је био и специјални гост министар спољних послова Француске, војвода Ришеље,⁵⁵ који је као француски племић емигрирао из револуционарне Француске, придружио се руској војсци и борио се против земље у којој је рођен. Један од главних закључака био је да савезничке трупе повуку војску са територије Француске и да се учини напор да се европска питања доносе на основу договора великих сила, чији је главни циљ био да спрече било какав немир, побуну или устанак на европском тлу.⁵⁶

Иако је лорд Каслреј имао одређене замерке на руску политику у овом периоду, његова главна преокупација била је Француска и постављање политике на оне основе које би онемогућило Французима да се поново уздигну као претња Британији.⁵⁷ Британском политиком и утицајем највише је допринело да Луј XVIII буде члан династије Бурбон који је поново засео на француски престо, али Британци се нису заваравали да је то нешто што је трајно решило британско-француске односе. Каслреј се плашио да у случају евакуације, династија Бурбона не би опстала на трону ни месец дана, да би била збачена од стране бонапартиста. Са друге стране, није се заваравало да примети да ће продужено присуство савезничке војске на тлу Француске само распламсати патриотска осећања Француза и отежати сузбијање нереда и претећег сукоба. Тако да је на крају превагнуло мишљење да је боље повући трупе из Француске, које су биле под командом војводе Велингтона, али и редефинирати односе са Француском, направити од ње савезника и партнера, што је и учињено укључивши Француску у европски концерт великих сила који ће са шрилџученом Француском чинити пет европских земаља.⁵⁸

склапање мира у Белгији, Генту 1814. године, који је донео одређивање границе између САД и Канаде, која је под британском круном. Такође, споразумом је омогућена америчка експанзија на простор северо-запада, који ће представљати нове савезне државе САД. О Америчко-британском рату, погледати: J. M. Smith, *Battle for the Bay: The Naval War of 1812*, Fredericton 2011; J. M. Smith, *Battle for the Bay: The Naval War of 1812*, Fredericton 2011.

⁵³ Јоанис Каподистрија (Ιωάννης Αντόνιος Καποδίστριας) – Био је руски министар спољних послова 1816–1822.

⁵⁴ Карл Неселроде (Карл Васильевич Нессельроде) – Био је руски министар спољних послова 1816–1856. године.

⁵⁵ Војвода Ришеље (Armand Emmanuel Sophie Septimanie de Vignerot du Plessis) – Рођен је 1766. године. Био је пети војвода од Ришељеа. Као противник Француске револуције емигрирао је у Русију. Вратио се у Француску са поразом Наполеона. Умро је 1822. године. О војводи Ришељеу, погледати: С. Сох, *Talleyrand's Successor; Armand-Emmanuel Du Plessis, Duc De Richelieu. 1766-1822*, Melbourne 2021

⁵⁶ О политици која је вођена после Бечког конгреса, погледати: В.Е. Vick, *Congress of Vienna. Power and Politics after Napoleon*, Cambridge/London 2014; В. Jelavich, *The Habsburg Empire in european affairs 1814-1918*, North Haven 1975; Н. Kissinger, *Обновљени свијет. Метерних, Castlereagh I problem mira 1812-1822*, Zagreb 1976. Н. Nicolson, *The Congress of Vienna: A study of Allied unity*, New York 1964.

⁵⁷ *The Cambridge history of British Foreign Policy, 1783-1818*, стр.21-22.

⁵⁸ Исто, 23-32.

Са конгресом у Ахену решено је питање односа европских земаља са Француском, али дух Револуције је био пуштен из боце и било га је тешко вратити. Оно што је поново покренуло и Британију и друге европске силе, то су били догађаји у Шпанији. У јануару 1820. године избила је војна побуна против краља Фердинанда VII, због које је био приморан да прихвати и прогласи за важећим либерални устав из 1812. године. Руски цар Александар I ово је схватио као претњу миру, поготову што је у Француској извршен атентат на једног племића, рођака француског краља. Руски цар је сматрао да треба у корену сасећи претњу јакобизма, позивајући европске дворове да заједно сакупе војску и изврше војну интервенцију у Шпанији, као подршка краљу Фердинанду VII у борби против шпанских либерала. Британија се противила овом предлогу, јер је и сама као парламентарна монархија имала разумевање за такав вид реформи у Шпанији, а друге европске земље нису биле раде да преко њихових територија поново пролази велика и бројна руска војска, што је значило увећање руске моћи у односу над њих, а смањење њихове суверености у односу на Русију.⁵⁹

Иако је руско уплитање на Иберијском полуострву оспорено од стране других сила које су чиниле Свету алијансу, догађаји у Шпанији су се прелили на другу страну. У Напуљу, престоници краљевства Двеју Сицилија, у јулу 1820. године краљ је био принуђен да се прилагоди захтевима које су имали и либерали у Шпанији, те је морао да прихвати доношење устава у свом краљевству. Доношење либералног устава у комшијској монархији на Апенинском полуострву, посебно је узнемирило Хабзбуршку монархију и главног креатора њене спољне политике, кнеза Метерниха (Klemens von Metternich).⁶⁰ Хабзбурзи су после Бечког конгреса загосподарили Венецијом и Ломбардијом, као што су на источном Јадрану не само повратили старе територије које су им биле одузете од стране Наполеона, већ су проширили своју власт над Дубровником и целом Боком Которском. У италијанским државама, на италијанском говорном подручју, дошло је до развитка националног и либералног покрета, карбонара, који су се залагали за либералне уставе у монархијама, ослобођење и уједињење италијанских држава у јединствену италијанску државу.⁶¹

Пошто је напуљска либерална револуција упалила аларм код кнеза Метерниха, браниоца конзервативизма и интереса Хабзбуршке монархије на Апенинском полуострву, лорд Каслреј је покушавао да ублажи ратну и интервенционистичку реторику свога бечког колеге. Британија као уставна монархија није сматрала проблематичним доношење устава у било којој монархији, што је Метерниха довело у сумњу да Каслреј има намеру да раскине савез којим се одржава статус кво у Европи.⁶² Каслреј се бранио од тих напада, али није желео да пререузме обавезу на Британију да се војно укључује у догађаје и конфликте на које се није обавезала на претходним састанцима великих сила. Да би се дошло до договора о конкретном питању као што је либерални устав у краљевини Двеју Сицилија, заказан је

---

⁵⁹ *The Cambridge history of British Foreign Policy, 1783-1818*, стр.33-34.

⁶⁰ О политици који је водио кнез Метерних, погледати: В. Jelavich, *The Habsburg Empire in european affairs 1814-1918*, North Haven 1975; Н. Kissinger, *Obnovljeni svijet. Meternich, Castlereagh I problem mira 1812-1822*, Zagreb 1976. Н. Nicolson, *The Congress of Vienna: A study of Allied unity*, New York 1964.

⁶¹ О италијанском покрету за уједињење и о карбонарима погледати библиографију британског историчара Дениса Мексмита, а међу њима књиге : *The Making of Italy, 1796-1866*, London 1988; *Cavour and Garibaldi, 1860: A Study in Political Conflict*, Cambridge 1985; *Mazzini*, New Haven 1994. *Victor Emanuel, Cavour and the Risorgimento*, Oxford 1971.

⁶² *The Cambridge history of British Foreign Policy, 1783-1818*, стр.37.

састанак европских монарха на територији Хазбуршке монархије, у Тропау.⁶³ До састанка је дошло 20. октобра 1820. године и на њему су присуствовали цареви Александар I, који је председавао скупом, као аустријски цар Франц I, пруски принц наследник, као и министри спољних послова ове три силе: кнез Каподистрија, кнез Метерних и кнез Харденбург. Британски министар спољних послова Каслреј намерно није присуствовао скупу, јер није желео да пружи легитимитет отвореној намери да се донесе закључак о војној интервенцији Аустрије против уставобранитеља у Напуљу. На конгрес у Трапао лорд Каслреј је послао свог брата по оцу, лорда Вејна,⁶⁴ који је у то време био британски амбасадор на двору у Бечу. Три европске силе су без Британије и Француске дошле до закључка 8. новембра да свака промена изазвана револуцијом, представља опасност за сваку од тих сила (Русија, Хабзбуршка монархија и Пруска), а да се та опасност мора отклонити или мирним путем или употребом оружане силе. Пошто су ове одлуке јавно изнесене, заказан је следећи састанак у јануару 1821. године у Љубљани.⁶⁵

Британија и Каслреј нису са одобравањем гледали на груписање европских земаља које су лако долазиле до изговора или разлога да војно интервенишу на простору неке друге земље која је, по њиховом схватању, реметилачки фактор у ономе што су сматрали Европским концертном. Ако су тако могли да нађу разлог за војну интервенцију са нечим као што је доношење устава, исто тако су могли да смисле било који други начин и да се окрену против Велике Британије у датом тренутку, ако би им то ишло у корист. Изговор су могли да буду унутрашња питања Велике Британије као што су били односи са Ирцима и свим католицима, изборне реформе, радничка права или нешто четврто.

У Љубљани је скуп отпочео 26. јануара и на њему су били присутни аустријски и пруски цареви, заједно са својим министрима спољних послова. Британију је, као и на претходном састанку у Тропау, представљао лорд Вејн, док су Пруска и Француска имали своје представнике, али не и водеће људе својих држава. Био је упућен позив и краљу Двеју Сицилија и он је дошао на скуп у Љубљану, али је претходно морао да пружи обећање својим поданицима да ће на скупу бранити право народа на устав.⁶⁶ Наравно, то што је положио заклетву да ће на скупу бранити устав, напуљском краљу није представљало проблем да у Љубљани оберучке прихвати предлог кнеза Метерниха за војном интервенцијом у његовој краљевини, која би се обрачунала са либералима који су желели да му ограниче власт.⁶⁷ Папа је осудио напуљске либерале и дозволио аустријској војсци да прође преко папске државе у својој војној кампањи, док су представници породице Ротшилд, који су израсли у водеће банке и кредиторе Европе, пристали да дају кредит аустријској држави за опремање војске и њену активност на Апенинском полуострву.⁶⁸ Током конференције у Љубљани, у Пијемонту је избила побуна италијанских либерала и националиста, који су захтевали од свога краља да се донесе устав и супротстави се аустријској политици. Аустрија је у априлу 1821. године успела да угуши побуну у Пијемонту, тако да је Метернихова политика у Италији доживела тријумф. Са друге стране,

⁶³ Данашњи град Опава на истоку Чешке Републике.

⁶⁴ Рођен као Чарлс Вилем Стујарт, млађи брат од лорда Каслреја, променио је презиме у Вејн када се оженио богатом наследницом и прихватио је њено презиме. Када је лорд Каслреј преминуо, лорд Вејн је наследио титулу и земљу од свога старијег брата, тако да је постао трећи лорд од Лондондерија.

⁶⁵ Н. Kissinger, *Obnovljeni svijet. Meternich, Castlereagh I problem mira 1812-1822*, Zagreb 1976.

⁶⁶ P. W. Schroeder, *The Transformation of European politics 1763-1848*, Oxford 1994, 611.

⁶⁷ Исто.

⁶⁸ P. W. Schroeder, *The Transformation of European politics*, 612.

италијанске политичке избеглице су почеле да се скупљају у Швајцарској, где ће формирати језгро за даље револуционаро деловање против Беча и у име италјанског уједињења.⁶⁹

Оно на чему је Велика Британија инсистирала, било је супротстављање интервенционизму. Са једне стране, Британија је била парламентарна монархија, за разлику од осталих учесника. У Британији либералне идеје нису биле јерес и представљале су легитимне политичке ставове, за који су се политичари залагали у парламенту.⁷⁰ Она се противила покретања војски великих сила, осим ако те државе нису биле нападнуте. За Велику Британију је било кључно да се спречи оно што је могло да доведе до нечег много горег. А то горе је било припрема за веће војно деловање. То се, на крају и обистинило током конгреса у Љубљани. Кнез Александар Ипсиланти је са својим добровољцима прешао реку Прут, која је била граница Русије и Османског царства. На територији Османског царства је покренут рат против султана. Почела је борба за ослобођење Грка од власти Османлија. Почела је Грчка револуција.⁷¹

---

⁶⁹ Исто, 613-614.

⁷⁰ A. H. Birch, *The British system of government*, London 1980; R. Eccleshall, *British liberalism : liberal thought from the 1640s to 1980s*, London 1986.

⁷¹ D. Dakin, *The Greek struggle for independence 1821-1833*, London 1973, 57.

2. Бајрон и филхеленизам

Са Француском револуцијом, која је започела 1789. године, дошло је до значајних промена на европском континенту. Уздрмале су се норме које су биле темељи *Старог режима* и апсолутистичких монархија, где је власт краљева била заснована на Божанском праву. Дошло је до нових покрета и идеја, по којима нису монарси били ти који су били темељ државности, већ грађани који су живели на простору тих држава. У таквим друштвеним историјским околностима долази до стварања романтичарског покрета.⁷² Романтизам је био покрет који је одбацио просветитељски рационализам, довео је у питање значај индустријске револуције, као и урбанизацију. Свој идеал је проналазио у природи, емоцијама и „обичном“ човеку који живи далеко од градске вреве, који је неискварен модерношћу и свиме што она носи. У Великој Британији, једној од најразвијенијих и плуралнијих држава Европе тога времена, романтизам је постао популаран у одређеним круговима, о којима ће накнадно бити више речи. У таквом друштву утицај јавног мњења био је значајан у формирању политичког курса у унутрашњој и спољашњој политици. На тај начин су и одређене појаве у друштву и култури биле релевантне при одређивању државника према осетљивим политичким питањима. Као уметнички, културни, ликовни и идеолошки покрет, романтизам је у много чему одредио културни образац политичког деловања Велике Британије када је у питању Грчка револуција. Романтизам се појавио у другој половини осамнаестог века у Европи, као идеја о свету који је супротстављен модерном и ономе што је модерно представљало. Јавио се као реакција на модерно друштво, урбанизацију, индустријализацију, као покрет који је величао обичног човека на селу у руралном срединама, који је био ван утицаја модерног света, неискварен модерношћу и декаденцијом. Како су се земље западне и централне Европе развијале економски, финансијски и привредно, са привредним развојем и стварањем великих градских центара, тако су идеје романтизма постале актуелне. Они су величали ирационално, мистично и егзотично, што је било супротстављено рационалном, технолошком напретку и урбаном развоју. Жан Жак Русо (Jean-Jacques Rousseau), швајцарски филозоф из Женева, сматра се духовним и идејним отац романтичара. Он је дефинисао однос појединца према друштву, природи и окружењу у којем се појединац налазио. Године 1766. објавио је своје дело *Емил или О васпитању*. У њему се прати постепено одрастање и васпитање дечака Емила у сеоској средини. Русо је у свом делу изнео тезу да се човек рађа добар и да је дете симбол

---

⁷² О романтизму и романтичарском покрету написане су бројне студије. Ми ћемо навести само неке од њих: *A Companion to European romanticism* (ed. M. Ferber), Oxford 2005; *The Cambridge companion to British romanticism* (ed. S. Curran), Cambridge 1993; *An Oxford companion to the Romantic Age: British culture 1776–1832* (ed. I. McCalman), Oxford 1999; D. E. White, *Early romanticism and religious dissent*, Cambridge 2006; D. I. Kaiser, *Romanticism, aesthetics and nationalism*, Cambridge 2004; G. Dart, *Rousseau, Robespierre and English romanticism*, Cambridge 1999; I. Haywood, *Bloody romanticism: Spectacular violence and politics of representation, 1776–1832*, New York 2006; *Philosophical romanticism* (ed. N. Kompridis), New York 2006; R. S. White, *Natural rights and the birth of romanticism in 1790s*, New York 2005; *Romanticism and colonialism: Writing and Empire, 1780–1830* (ed. T. Fulford and P.J. Kitson), Cambridge 1998; A.M. Stauffer, *Anger, revolution and romanticism*, Cambridge 2005.

свега неисквареног од стране друштва.⁷³ За Русоа се може рећи да је био најважнији представник романтичног покрета, који је стављао емоцију изнад рационалног расуђивања, инстинкт изнад интелекта, усамљеност изнад друштвености, имагинацију изнад реалности, мит и легенду изнад историје, религију изнад науке, бунтовне и слободне људе насупрот успостављеном друштвеном поретку. Поезија је имала посебну улогу, као један изузетан вид емотивног изражавања, насупрот рационалном и прозном писању.⁷⁴ Као један од предводника новог литерарног поетског изражавања, оног које ће постати погон за обликовање наредних генерација у Великој Британији и Европљана, узима се млади енглески песник Томас Чатертон (Thomas Chatterton). Он је усмерио наредну генерацију енглеских песника, путописаца, пустолова и револуционара, ка смеру сукобљавања са постојећим друштвеним и политичким нормама. Више гладан него сит, разочаран у живот, млади песник је извршио самоубиство у својој седамнаестој години, због немаштине и немогућности да објављује своју поезију. Иако изузетно начитан, даровит, талентован, није желео да се школује за посао који би му можда донео финансијску стабилност, па је одлучио да свој живот прекине испијањем отрова арсеника.⁷⁵

Русоове идеје о човеку и друштву, као и Чатертонов утицај на британске и европске књижевнике, извршиће радикално преобликовање књижевности, уметности и политичке мисли крајем осамнаестог и почетком деветнаестог века. Русо ће поставити на пиједестал човека усамљеника који се издваја из друштва и враћа се природи, неоткривеним крајевима који нису били искварени деловањем модерног друштва. Природа, егзотични и неистражени предели постали су предмет интересовања уметника, писаца, научника, истраживача, пустолова и свих оних који су желели да се помере из средине коју су сматрали учмалом, неинспиративном или ограничавајућом у сваком погледу, што у уметничком смислу, али и у постизању материјалног богатства. Ван простора Велике Британије песништво Чатертон је утицало на Јохана Гетеа (Johann Wolfgang von Goethe),⁷⁶ који је својим делима допринео ширењу романтизма на немачком говорном подручју. Што се тиче енглеске књижевности и друштва, захваљујући Чатертону британско друштво је добило нову генерацију песника који ће утицати на Велику Британију, али и на европски континент кроз своје књижевно и друштвено деловање. Тој новој генерацији припадали су

---

⁷³ Ж.Ж. Русо, *Емил или О васпитању*, Београд 1950.

⁷⁴ W. Durant, A. Durant, *The story of Civilization X: Rousseau and Revolution. A history of civilization in France, England and Germany from 1756 and in the Remainder of Europe 1715 to 1789*, New York 1967, 887-892.

⁷⁵ Томас Чатертон је био енглески песник, рођен 1752. године у Бристолу, у учитељској породици, која је била блиско повезана са локалном црквом. У црквеном и религијском окружењу, постао је фасциниран црквеном историјом, средњовековном историјом, Енглеском из времена Ратова ружа у петнаестом веку. Почео је као врло млад да пише песме на тему Средњег века и одлучио је да му то буде животни позив. Пошто у то време једини начин да се бавите уметношћу је било да нађете мецену, добротвора, који би уложио новац у ту делатност, млади Чатертон је прво у Бристолу, па онда у Лондону окушао своју срећу. Слао је своје рукописе, упућивао молбе, али је бивао одбијен. Што због својих година, јер један шеснаестогодишњак без озбиљног порекла у сталешком друштву није деловао као неко у кога треба улагати, што због текстова који неким нису деловали као нешто што публика класицизма преферира у том тренутку. О његовом животу, делу и трагичној смрти погледати D. Cook, *Thomas Chatterton and neglected genius, 1760-1830*, London 2013; N. Groom, *Thomas Chatterton and Romantic culture*, London 1999.

⁷⁶ Јохан Волфганг фон Гете (1749-1832)- Немачки песник и писац. Својим делима *Јади младог Вертера* и *Фауст* утицао је на формирање немачке романтичне књижевности, заједно са Хердером, отклањајући је од неокласицизма који је био под утицајем Француске, великог противника немачких држава са друге стране Рајне. Под немачким културним утицајем, остатак Европе се из неокласицизма постепено усредсређивао на романтичарски књижевни правац.

песници као што су Вордсворт (William Wordsworth),⁷⁷ Китс (John Keats),⁷⁸ Шели (Percy Bysshe Shelley).⁷⁹ Један од најзначајнијих међу њима, онај који ће својим стиховима, као и јавним деловањем највише скренути пажњу британског друштва на Балканско полуострво, на његове народе и политичка питања, био је лорд Бајрон (George Gordon Byron).

Током осамнаестог века код младих британских племића развила се једна нова друштвена појава, која није постојала раније у европском друштву ове епохе. То је била култура путовања, познатија као *Grand tour*. Она је представљала врсту друштвене иницијације млађег племства и богатог грађанства у свет одраслих, образованих људи, који су били способни да се упусте у непознато, буду другачији од околине у којој су одрастали и упознају свет о коме су до тада читали у књигама.⁸⁰ Постојали су различити разлози за таква дуга и неизсвена путовања. За одређене породице то је представљало и начин да пошаљу синове на школовање у католичке земље и универзитете, јер су као католици сматрали да би у англиканској Енглеској њихова деца била дискриминисана.⁸¹ Оно што је код већине осталих преовладало, било је путовање као начин стицања животног искуства. Период романтизма, када се славилa мистика непознатог и другачијег, у споју са класичним образовањем, произвео је генерацију Британаца који су свој смисао пронашли интересовањем за просторе где су се налазиле колевке античке културе и цивилизације: Стари Рим и Стару Грчку. Непознати и мистични предели нису више били они који су преко Атлантског океана, јер је након Америчке револуције дошло да стварања Сједињених Америчких Држава. Предели о којима су писали Хомер, Херодот, Паузанија и други, били су ближи, атрактивнији и опипљивији за те британске путнике. Кроз интересовање за античку Грчку и Рим, међу ученим Британцима и Европљанима развио се посебан осећај за грчку историју и културу, који ће се обликовати у модеран политички покрет за стварање независне грчке државе. Тај покрет се назива филхеленизам. Сам термин је означавао

---

⁷⁷ Виљем Вордсворт (1770–1852)– Један од зачетника романтизма у енглеској поезији, литератури и друштву. Његов живот и дела били су везани за природу, село и такозваног обичног човека, неисквареног модерним друштвом и животом у граду, који је водио ка декаденцији и моралном и духовном посрнућу. Иако је у почетку подржао Француску револуцију, брзо се разочарао и постао горљиви противник исте. Велики верник и припадник Англиканске цркве, коју је био спреман да брани по сваку цену од свих напада. О Виљему Вордсворту погледати: *The Cambridge companion to Wordsworth*, (ed. Stephen Gill), Cambridge 2006.

⁷⁸ Џон Китс (1795–1821)– Припадник генерације енглеских песника који су оставили велико наслеђе на потоње генерације, иако нису достигли славу за живота. Због нарушеног здравља, напустио је Британију и преселио се у Рим, али га то није спасило од туберкулозе. Сахрањен је на истом гробљу где је годину дана касније сахрањен његов пријатељ Шели, који му је посветио песму Адонис. О његовом филхеленизму погледати М. Aske, *Keats and Hellenism: An Essay*, Cambridge 1985.

⁷⁹ Перси Бише Шели (1792–1822)– Један од највећих енглеских песника из епохе романтизма. Био је противник друштвених норми свога времена, следбеник Русоове мисли, републиканац, атеиста, вегетеријанац, заговорник “слободне љубави”, подржавалац радничких покрета у Британији и велики присталица Грчке револуције. Због својих радикалних ставова напустио је Британију 1818. године и преселио се на Апенинско полуострво. Несрећно је изгубио живот у поморској несрећи у Јадранском мору. Тело му је кремирано, а остаци сахрањени у Риму. За живота није био славан, али је на потоње генерације песника и мислилаца оставио огроман утицај. О животу Шелија, његовом делу, деловању у друштвеном животу и смрти, погледати: *The Cambridge companion to Shelley*, (ed. T. Morton), Cambridge 2007.

⁸⁰ О феномену и појави *Гранд тура*-а погледати: J. Black, *The British and the Grand tour*, Dover 1985; *The Legacy of the Grand Tour New Essays on Travel, Literature, and Culture* (ed. L. Coletta), Madison 2015.

⁸¹ J. Black, *The British and the Grand tour*, 161.

љубав и наклоност према историји и култури Грка–Хелена, док су они који су били припадници тог покрета сматрали себе филхеленима.⁸²

Филхеленизам је био интелектуални, културни и политички покрет са почетка деветнаестог века, који је имао за циљ да проучава историју и културу Старе Грчке, као и да је користи као идеолошку подлогу за ширење идеје стварања модерне грчке државе. Са идејама просветитељства и романтизмом који је утицао на интересовање за античко наслеђе Грчке, за филхеленизам се може рећи да је био спој антиаутократске политичке филозофије и књижевне традиције која је била инспирисана античким узорима.⁸³ Оно што се свакако не сме заборавити везано за филхеленизам и филхелене, јесте да је филхеленизам био отворен политички покрет за стварање грчке државе кроз оружани сукоб и међународно признање. Након што је почео устанак Грка против султана марта 1821. године, исте године је од новембра месеца, па све до августа наредне године, из француске луке Марсеј за Грчку испловило осам бродова са добровољцима из целе Европе који су били спремни да пруже помоћ Грцима у борби против султана.⁸⁴ Долазили су из разних делова Европе. Било их је из Француске, Холандије, Италије, Швајцарске, Данске, Шведске, Пољске, Хабзбуршке монархије, Шпаније, Велике Британије. Током 1821. године највише их је било из Италије, док су током 1822. године најбројнији били добровољци из немачких земаља. Са простора свих земаља Немачке федерације било је филхелена добровољаца спремних да се боре за грчку националну државу, иако су владе немачких држава покушавале да их одврате од те намере. Добровољци–филхелени са почетка Грчке револуције били су мушкарци, млађих година, образовани, добро позиционирани у друштвеној хијерархији у државама из којих су потицали. То су били романтични људи са осећајем дужности за опште добро, са уверењем да се боре за племенити и частан циљ који је од велике важности за човечанство и људску цивилизацију.⁸⁵ Грчка револуција је била један од догађаја који је побуђивао интересовања веће групе млађих људи у Европи, који се одиграо свега неколико година после скоро двадесет година Наполеонових ратова. Неки су били незадовољни својим животима и друштвеним положајем у земљи или граду у којем су живели. Пошто је ово био тренутак који је покренуо бројне младе људе на животну авантуру и одлазак у непознато, неки су сматрали да је прикључивање добровољачким јединицама била прилика за промену у својим животима. Један од њих је био и млади Хенрик Николај Кројер (Henrik Nikolai Krøyer), који ће доцније постати знаменити дански биолог и зоолог. Млади Кријер је био незадовољан својим животом у Копенхагену. Себе је сматрао небитном особом, друштвено невидљивом, без назнака да би се то могло променити у будућности. Своје разлоге за одлазак у рат написао је у својим меомарима. Пошто је имао лошу породичну ситуацију код куће, имао је додатних разлога да напусти Копенхаген и Данску. Новински текстови у Данској, у којима су излазили запаљиви текстови о борби Грка против Османлија, код Кројера распламсавали су ратнички дух и жељу за борбом. Школован на делима античких писаца, стекао је романтичну слику о Грцима. Након почетка Грчке револуције, сматрао је да не може да остане по страни и да је најчасније и најморалнија ствар да пружи свој допринос у тој борби. Пошто је био сиромашан студент, трошкове пута је платио Грчки

---

⁸² О филхеленима и њиховом покрету и учешћу у рату погледати: W. St. Clair, *That Greece might still be free. The Philhellenes in the War of Independence*, Cambridge 2008; C.M. Woodhouse, *The Philhellenes*, Madison 1971.

⁸³ O. Augustinos, *French Odysseys: Greece in French Travel Literature from the Renaissance to the Romantic era*, Baltimore/London 1994, p. XII.

⁸⁴ W. St. Clair, *That Greece might still be free*, 66.

⁸⁵ Исто.

комитет, који је младе филхелене превозио до лука Марсеј и Ливорно. Ту се помоћ Грчког комитета није заустављала, већ су европски филхелени имали организован пут све до Пелопонеза где су се прикључивали војсци грчких устаника.⁸⁶ Одлазак младог данског студента у рат и приступање добровољцима у борби за независност Грчке, само је један од бројних примера стотине младића широм Европе који су се отиснули од куће и запловили у непознато. Већина њих су били задојени љубављу према историји и уметности античких Грка, са чијим достигнућима су се упознали током одрастања и школовања. Њихова представа о Грчкој била је производ њиховог класичног образовања и романтичарским идејама о Грцима и осталом становништву које је ту живело пре две хиљаде година. Борба за грчку слободу и државност представљана је као највеће морално постигнуће, као борба за врлину и одавање почасту цивилизацијским тековинама античке Грчке, коју су филхелени доживљавали као темељ друштва у којем живе. Поред тога већина њих није била задовољна својим положајем у друштву и утицајем на исто, стога су своје романтичне идеале видели на Истоку и у далекој прошлости. У њиховом случају, то иделно друштво се огледало у филозофској и уметничкој Атини, ратничкој Спарти, ратним походима Александра Великог, делима Херодота и Тукидида, Платона и Аристотела. Студенти су напуштали своје универзитете по Европи, официри су напуштали своје војне постројбе. Незапослени, сиромашни и незадовољници су се сви заједно укључивали у оно што је изгледало као нови крсташки рат. Они филхелени који су били из имућнијих породица, адвокати и трговци, новчано су помагали своје сиромашније саборце–сапутнике да би стигли да на дато одредиште, до Марсеја или Ливорна, две луке из којих су се укрцавали на пут за Пелопонез. Било је и оних који су злоупотребљавали дату ситуацију, па су узимали новац од разних Грчких комитета и нису се више никад појављивали, али то су били изузеци.⁸⁷ Неспорно је да је жеља за доприносом грчкој победи код огромне већине ових младих људи била велика и неупитна.⁸⁸ У сусрету са стварношћу рата и ратног разарања, као и локалног грчког становништва, код многих ће доћи до пада ентузијазма и разочарења у односу на оно што су замишљали.

Интересовање за грчку историју и културу на простору Велике Британија и Европе је имало вишеструке разлоге. У Европи осамнаестог века, у периоду неокласицизма,⁸⁹ велики филозофи, уметници, писци, своје узоре и инспирацију проналазили су у античким узорима, филозофима и мислиоцима. Образовни систем за британске племиће, будуће перјанице британског друштва у свим његовим сегментима, био је заснован на класичном

---

⁸⁶ Хенрик Николај Кројер је написао мемоаре о свом ратном путу и повратку у Данску и данско друштво: Henrik Nikolai Krøyer, *Erindringer af Henrik Krøyers Liv 1821–38*, Copenhagen 1870. Кројер је рођен 1799, а умро је 1870. године. Прво је студирао медицину, да би онда прешао на историју и филологију. После повратка из рата у Грчкој, своја стручна и научна интересовања усмерио је на зоологију. Био је предавач на Војној академији у Копенхагену, а касније и је постао и директор Природњачког музеја у Копенхагену.

⁸⁷ W. St. Clair, *That Greece*, 69

⁸⁸ W. St. Clair, *That Greece*, 69.

⁸⁹ Неокласицизам–Уметнички покрет у Европи у другој половини осамнаестог века. За њега је карактеристично то што је своју инспирацију црпео из уметности Старе Грчке и Старог Рима, која је током осамнаестог века почела поново да добије на значају међу европским уметницима, интелектуалцима, филозофима, писцима, сликарима. У то време долази до археолошких налазишта древног града Помпеје, што додатно побуђује интересовање за античку историју. Немачки археолог и историчар уметности Јоаким Јохан Винкелман (1717–1768) написао је књигу о уметности Старе Грчке, која је 1765. године објављена на енглеском под насловом *Reflections on the Paintings and Sculpture of the Greeks*. У свом делу је дословно износио закључке да је “једини начин да неко постане велики или изузетан, то је да имитира Грке.”

образовању. У школама као што су Итон (Eton)⁹⁰ и Хароу (Harrow)⁹¹, фокус је био на учењу старогрчког и латинског језика, као и историја Старих Грка и Римљана. Наставак класичног образовања следио је касније на универзитетима Оксфорду и Кембриџу. Тек је стварање УЦЛ Универзитетског Колеџа Лондон (University College London)⁹² почетком деветнаестог века омогућило значајније школовање средње грађанске класе као и модернизацију академског образовања у Великој Британији. До тада је класично образовање и монопол Оксфорда и Кембриџа утицао на формирање генерација младих људи који су на сам помен грчке историје, језика и културе имали само позитивне асоцијације, симпатије и наклоности. Крајем осамнаестог и почетком деветнаестог века, у Великој Британији је објављивано дело о историји Грчке у пет томова, од стране Вилема Митфорда (William Mitford).⁹³ Ово дело је излазило током ратова који су Британци водили против револуционарне Француске и Наполеона, које је међу појединим критичарима наилазило и на негативне реакције. Они су сматрали да се у овој историји Грка јасно приказује оно што је непотребно тадашњем британском друштву, као што је „небитан и неприродан карактер античких Грка“, који је могао да асоцирао на дух револуционарних Француза. По њима, дух слободе који је био супериоран, доминантан и који је требало да буде слављен, представљао је дух британске монархије.⁹⁴ Може се тврдити да је такав поглед на античку Грчку био конзервативна супротност романтизованом идеалу и представи о Грцима. Други талас романтизма је био представљен кроз бунтовну и револуционарну генерацију Енглеза, који су инспирацију за своја дела налазили код античких Грка. Романтичне идеје млађе генерације нису биле у хармонији са погледима главних носилаца политичке моћи британског друштва и политике, који су сматрали да је Велика Британија идеал слободе. Они нису препознавали Велику Британију као отелотворење некадашње Атине и нису се слагали са младим романтичарима у њиховој подршци грчким устаницима у рушењу старог система и стварању модерне грчке државе. За британске младе романтичаре слобода је била оно што су они желели да отелотворе кроз подршку Грцима у стварању модерне грчке државе.

Лорд Џорџ Гордон Бајрон (George Gordon Byron) може се, без претеривања, сматрати једним од најзначајнијих симбола филхеленства, који је (у духу романтизма) и погинуо у борби за стварање грчке државе у Мисолонгију 1824. године. Бајрон је рођен 1788. године као једино дете капетана Џека Бајрона (Jack Byron) и богате велепоседнице Катрин Гордон (Catherine Gordon). С обзиром на то да је старији Бајрон имао проблеме са коцкањем и алкохолем, младог Бајрона је мајка одвела на њено имање у Абердин, у Шкотску. Када је напунио десет година, мајка га је вратила у Енглеску, у Њустед Еби (Newstead Abbey), код Нотингема. Са својих тринаест година, Бајрон је као и остали

---

⁹⁰ Етон–Приватна средња школа за дечаке. Основана је 1440. године и служила је за школовање деце угледних и богатих људи енглеског и британског друштва. Бивши ђаци те школе су постајали премијери, министри, научници и други успешни људи из различитих пословних бранши.

⁹¹ Хароу–Приватна средња школа за дечаке. Основана је 1572. године. Као и Итон, она је служила за школовање деце племића, трговаца, официра и других угледних чланова друштва.

⁹² Универзитет Колеџ Лондон–Државни универзитет у Лондону. Основан је 1826. године и припада федералном систему Универзитета у Лондону.

⁹³ W. Mitford, *History of Greece*, 5 Vol, London 1784-1818.

⁹⁴ M. Miliori, Ambiguous partisanship; philhellenism, turkophilia and balkanology in 19th century Britain, *Balkanologie VI* [1–2] (2002), 127–153; *Westminster Review*, 5. April 1826, pp. 269–331.

младићи из племићких кућа, уписао престижну школу Хароу (Harrow) 1801. године.⁹⁵ Пошто је рођен са деформитетом стопала, разликовао се од друге деце по томе што је видљиво хромао и отежано ходао, што ће утицати на његово обликовање личности.⁹⁶ У свету где је одрастање са другим дечама било све само не нежно и саосећајно, морао је да проналази начине да се истакне у друштву, да буде запажен и задобије поштовање људи, публике и посматрача. Тај деформитет је, по мишљењу Марчанда,⁹⁷ обликовао Бајронову личност више него што би ико могао да претпостави. Здравствени проблем са којим се родио, проузроковао је младом Бајрону “физичку бол и менталну агонију која га је пратила кроз цео живот.”⁹⁸ Може се закључити да су бројне отежане животне околности код младог песника створили бунтовништво и презир према околини која је осуђивала све оно што није по стандардима тзв. друштвене “нормалности.” Хароу је, док је Бајрон боравио у њему од 1801. до 1805. године, био уз Итон (Eton) најпрестижнија средња школа за децу из богатих кућа. Основан 1571. године, налазио се око 11 миља (17 километара) од центра Лондона и био је смештен у сеоском, мирном амбијенту.⁹⁹ Иако је околина била мирна и питома, за младог Бајрона школска средина је била место доказивања и надметања са другим дечама, што је укључивало и физичке обрачуне са онима који су га задиркивали због дефектног стопала. Мрзео је школу у свој боравак у истој. Забележено је да је учествовао у више школских туча када је бранио слабије другове од других дечака насилника, нарочито када су малтретирали једног слабијег дечака који је такође имао проблеме са ходом због стопала.¹⁰⁰ Из оваквих поступака можемо да закључимо да је будућег великог песника осећај неправде доводио у ситуацију да се физички обрачунава са онима који су неправду наносили и узимао је у заштиту оне који су неправду трпели. Тај младалачки занос којег се држао, водио га је кроз цео живот што ће доћи до потпуног изражаја у његовом доцнијем ангажовању у рату за грчку независност.

Имајући у виду да је школа Хароу била једна од најпрестижнијих у Великој Британији, њени бивши ученици су постајали једни од најутицајнијих људи у британском друштву. Један од бивших ученика и Бајронових школских друг био је Роберт Пил (Robert Peel), потоњи министар и премијер Велике Британије.¹⁰¹ Бајрон ће свој социјални капитал накнадно користити за помоћ Грцима у њиховој борби, њиховим ратним и политичким циљевима и напорима.

---

⁹⁵ О Бајроновом боравку у школи Хароу и његовом средњошколском образовању, како је текло и шта је утицало на његово интересовање за књижевност, погледати: P. Elledge, *Lord Byron at Harrow school. Speaking out, talking back, acting up, bowing out*, Baltimore/London 2000.

⁹⁶ L. A. Marchand, *Byron, A portrait*, 9.

⁹⁷ L. A. Marchand, *Byron, A portrait*, 9. Лесли Марчанд (Leslie Alexis Marchand, 1900 –1999)–Професор на Радгерс Универзитету (Rutgers University). Докторирао је на Колумбија Универзитету и сматра се једним од најбољих познавалаца лика и дела лорда Бајрона.

⁹⁸ Исто.

⁹⁹ L. A. Marchand, *Byron, A portrait*, 23.

¹⁰⁰ Исто, 24.

¹⁰¹ Роберт Пил (1788–1850)–Био је премијер Велике Британије у периоду 1834–1835. и 1841–1846. године. Као премијер утицао је на стварање модерног банкарског система и опозвао је Закон о житу, као одговор на несташицу хране која је проузроковала масовну смрт међу Ирцима. Дати закон је био протекционистички, спречавао је слободну трговину и то је доводило до несташице хране. Пил је био и министар унутрашњих послова дуги низ година и реформисао је полицију која и данас функционише у Великој Британији на принципима које је он одредио. По њему се позорници у Британији колоквијално називају “бобији”, што је надимак од имена Роберт.

Део школског програма који се односио на класичне науке, учењу старогрчког и латинског језика и књижевности, античке историје, представљао је једну од ретких ствари у којима је Бајрон уживао током школовања у Хароу. Волео је да чита Русоа, који је у епохи романтизма и међу младим романтичарима представљао главног водича за живот и формирање ставова о људима, друштву, политици. Исто тако, волео је да чита о животима Оливера Кромвела, шведског краља Карла XII, руске царице Катарине Велике, као и дела Монтескјеа (Charles-Louis de Secondat, baron de La Brède et de Montesquieu), Френсиса Бејкона (Francis Bacon), Џона Лока (John Locke), Дејвида Хјума (David Hume). Његова страст за читањем огледала се у томе што је прочитао преко четири хиљаде романа током свог четворогодишњег боравка у средњој школи.¹⁰² Након што је напустио Хароу, следећа станица његовог школовања био је Кембриџ где је провео две године, од 1805. до 1807. Живот у Кембриџу је пуно више пријао Бајрону него у школи у Хароу. Правила нису била толико ригидна, колеге студенти су били дружељубивији са сличним интересовањима, док професори нису користили шибу и батине и однос професора према студентима је био релаксиранији. И Вилем Вордсворт је током свог боравка на Кембриџу, двадесет година пре Бајрона, стекао утисак да је Кембриџ, као установа, имао демократичнији дух у односу на друге образоване институције.¹⁰³ Током студија на Кембриџу, Бајрон је стекао најбољег пријатеља, човека који га је пратио у путовањима по Медитерану, те на концу организовао Бајронову сахрану и био извршилац Бајроновог тестаментa. То је био Џон Хобхаус (John Hobhouse), први барон од Бротона.¹⁰⁴ У духу времена и жељом за упознавањем предела о којима су читали, два млада британска племића су кренула у своју експедицију *Гранд тур*–а.¹⁰⁵

Гранд тур је био путовање на које су се упућивали британски младићи из племићких породица током осамнаестог и деветнаестог века. То путовање је представљало као један обавезни друштвени ритуал за млади Британци из угледних фамилија. Са једне стране, то је био начин да упознају свет и да образују. Са друге стране, са путовањима су могли да се сусретну са свим оним местима и људима о којима су читали током свог школовања. Дух Медитерана, Старе Грчке и Старог Рима је био изузетно јак код особа које су одрастале на делима античке књижевности. За њих су Апенинско полуострво, Балканско полуострво и источни Медитеран била главна и природна одредница за путовање.¹⁰⁶

---

¹⁰² L. A. Marchand, *Byron, A portrait*, 29.

¹⁰³ Исто, 35–48.

¹⁰⁴ Џон Хобхаус (John Hobhouse)–Први барон од Бротона (Broughton). Рођен је 1786. године, од оца који је био политичар и члан Доњег дома. Деда му је био богати трговац робљем. Као млад развио је радикалне политичке ставове и на Кембриџу је основао виговски клуб, студентско друштво где су се окупљали млади Британци који су гајили политичке ставове који су били у супротности са нормама британске круне и друштва. Политички радикализам је пратио Џона Хобхауса од почетка његове парламентарне каријере 1820. године, када се обраћао у Доњем дому са фразом “His Majesty’s loyal opposition” (“Лојална опозиција Његовог величанства”). У виговским владама лорда Мелбурна и лорда Расела обављао је министарску позицију која је обухватала послове везано за Источно–индијску компанију и Индијске послове. Био је један од оснивача Краљевског географског друштва. Умро је 1869. године.

¹⁰⁵ О односу између два пријатеља, Бајрона и Хобхауса, њиховим заједничким путовањима, разговорима, погледати: P. Cohran, *Byron and Hobby–O: Lord Byron’s relationship with John Cam Hobhouse*, Newcastle 2010.

¹⁰⁶ О *Гранд тур*–у погледати: E. Chaney, *The Evolution of the Grand Tour: Anglo-Italian Cultural Relations since the Renaissance*, London/New York 2000.

Бајрон и Хобхаус су запловили 2. јула 1809. године из луке Фалмаут¹⁰⁷ (Falmouth) ка Португалу. Пошто је европски континент, под контролом Наполеона и његових савезника, био недоступан за поданике британске круне, њихово путовање је морало да се одвија поморским путем по територијама које нису биле под француским утицајем. У сукобима са Наполеоном, после битке код Нила 1798. и битке код Трафалгара 1805. године, британска морнарица је постала најмоћнија сила на Средоземном мору.¹⁰⁸ Једино безбедно путовање за британске поданике по Европи је ишло преко Медитерана. На Иберијском полуострву је био у жеку рат британске војске под командом Велингтона (Arthur Wellesley, 1st Duke of Wellington), против француских револуционарних трупа, што их је онемогућило у обиласку континенталне Шпаније. Успели су да обиђу Севиљу и Кадиз. Шпанија је оставила импресиван утисак на Бајрона, упоређујући шпанске градове са Лондоном, који је доживљавао као прљав и тмуран град. Из Гибралтара су наставили пут према острву Сардинија, да би са Сардиније допливали до Малте. Са оства Малта, Бајрон се упутио ка обалама Османског царства на Балканском полуострву, укравши се на британски ратни брод *Спајдер* (*Spider*), који је био пратња британским трговачким бродовима који су пловили до градова Патре (Πάτρα) и Превезе (Πρέβεζα). Бајрон је 19. септембра 1809. године запловио ка обалама света о коме је сањао, о коме је прочитао на хиљаде страница.¹⁰⁹ Путовање на које се отиснуо извршило је на њега утицај и као писца и као политичку фигуру.

Након што су стигли у Патрас, Бајрон и Хобхаус се нису дуго задржали у обилажењу околине. Укрцали су се назад на брод *Спајдер* и наставили су даље ка Превези. На путу за Превезу, преко пута Лепантског залива, назирао се град Мисолонги. Бајрон је забележио импресије са тог путовања и пловидве, незнајући да ће то бити град у коме ће

---

¹⁰⁷ Фалмаут (Falmouth)—Лучки град у Корнволу, југозападна Енглеска.

¹⁰⁸ Битка код Нила 1798. године—Победа британске морнарице под командом адмирала Хорација Нелсона над француском флотом, код Абукира или делте Нила. Британија је послала војну помоћ султану у рату против Наполеона, који је кренуо у поход на Исток. Прво је заузео Малту, па наставио даље ка Египту са намером да га освоји. Британска флота је однела победу и нанела велики пораз Французима, онемогућавајући Наполеона да оствари превласт у источном Средоземљу. Као последица ове победе, Малта је потпала под власт британске круне. Коначна борба за превласт у Средоземљу одиграла се у бици код Трафалгара 1805. године и ту су Британци под водством Нелсона остварили коначну победу за потврђивање доминације у Средоземном мору. Током те битке адмирал Нелсон, који је поново командовао у другој великој поморској победи, изгубио је живот. У Лондону му је приређена велика државна сахрана. Колико су ове победе биле историјски и стратегијски значајне, показује и чин приређивања државне сахране за војног заповедника, што се десило први пут у историји Велике Британије. То је био један од пет случајева да је државна сахрана приређена за некога ко није монарх. Следећи пут то је било за војводу Велингтона, великог победника над Наполеоном код Ватерлоа. Следећа три пута су били премијери који су Велику Британију водили у великим међународним тријумфима светске политике: лорд Палместон, Винстон Черчил и Маргарет Тачер. О стању на Медитерану почетком деветнаестог века погледати, о борби између Велике Британије и Француске за превласт, погледати: Н. Даж, *Sumrak starog Mediterana. Jonska ostrva 1774–1815*, Београд 2016; Ј. Меекс, *France, Britain and the Struggle for the Revolutionary western Mediterranean*, Cham 2017; О. Варнер, *A portrait of Lord Nelson*, London 2016.

¹⁰⁹ L. A. Marchand, *Byron. A portrait*, 62–68.

скончати.¹¹⁰ После кратког задржавања у Превези¹¹¹, Бајрон и Хобхаус су се са својом пратњом запутили ка Јањини¹¹², престоном граду Али паше Јањинског.¹¹³

Али паша је, као један од највећих локалних господара Османског царства крајем 18. и почетком 19. века, покушавао да искористи ратове Велике Британије и Француске. И за Велику Британију и Француску Али паша је представљао потенцијалног великог и снажног савезника са којим су морали да буду посебно опрезни. Његов значај се огледао у томе да је могао да обезбеди и довољно хране за оног који је контролисао Јонска острва, али и војнике–плаћенике и морнаре за ратове по Медитерану.¹¹⁴ Колико су Британци озбиљно и темељно приступали овом проблему, показује и то да је почетком 1809. године, у фебруару месецу, у Превези отворено британско дипломатско представништво.¹¹⁵ На његовом челу је био Виљем Мартин Лик¹¹⁶ (William Martin Leake) и током његовог боравка на двору Али паше, уследио је долазак Бајрона и његовог пријатеља Хобхауса. Виљем Лик је био значајан као способан официр који је помогао Великој Британији при одржавању добрих односа са Али пашом. Топографски подаци које је скупио, уз опис становништа, од изузетног су значаја за истраживале ове епохе. Самим тим су његове забелешке тај део Балканског полуострва представиле западном свету, како научној, тако и лаичкој заједници. Његова запажања о Пелопонезу, географији, ботаници и античким остацима су били толико детаљни и прецизни да су поставили високе стандарде за тадашње научне појмове.¹¹⁷

Док су боравили на Малти, Бајрон и Хобхаус су пали под утицај британског вишегодишњег конзула на Јонским острвима, Спиридона Форестија (Spyridon Forresti). Управо је Форести убедио британске путнике да путују британском ратном флотом до Превезе и да се одатле упуте пешке до Јањине и буду гости Али паше. Али паша је био поданик султана, који је имао одређену дозу самосталности, али је све више нагињао ка потпуном отказивању послушности централној власти у Цариграду. Великој Британији и Џорџу Канингу, као министру спољних послова у влади лорда Портланда,¹¹⁸ није одговарало слабљење власти султана који се у том тренутку супротстављао политици Русије и Француске. Стога

¹¹⁰ Исто, 68.

¹¹¹ Превеза–Град преко пута острва Лефкаде, на улазу у Амбракијски залив. Био је један од најбоатијих градова у Јонском басену, док га Али паша није опустошио у рату са Французима..

¹¹² Јањина–Главни град покрајине Епир, у данашњој Грчкој. Налази се на континенталном делу Епира, удаљена 80 км од морске обале. Била је административни центар Јањинског пашалука од 1788. до 1822. године, за време управљања Али паше.

¹¹³ L. A. Marchand, *Byron. A portrait*, 69. О Али паши, његовој владавини, односу према султановој централној власти и политици према западним земљама (Француска и Велика Британија), погледати Q. Russell, E. Russell, *Ali Pasha Lion of Ioannina: The Remarkable life of the Balkan Napoleon*, Barnsley 2017.

¹¹⁴ О Јонским острвима и борби за превласт над Јонским архипелагом, његовим карактеристикама тога доба, погледати Н. Даж, *Sumrak starog Mediterana: Jonska ostrva: 1774–1815*, Beograd 2016.

¹¹⁵ Q. Russell, E. Russell, *Ali Pasha*, 115.

¹¹⁶ Виљем Мартион Лик (William Martin Leake)–Рођен је 1777. године и био је британски војник, обавештајцац, дипломата, антиквар и топограф. Као војник обављао је службу по лукама Средоземног мора и као неко ко треба да успостави везу са властима Османског царства у борби против Наполеона и Француза. За заслуге из области топографије, географије и културе, које је објављивао, био је изабран за члана Краљевског географског друштва у Лондону, Немачке академије наука у Берлину и био је дописни члан Француског института у Паризу.

¹¹⁷ J. Whitley, *Archeology of Ancient Greece*, Cambridge 2001, 46.

¹¹⁸ Виљем Кавендиш–Бентинк, трећи војвода од Портланда (William Cavendish–Bentinck)–Рођен је 1738. године и током каријере прво је био виговац, да би касније постао торијевац. Био је премијер у току два мандата: 1783. и 1807–1809. године. Умро је 1809. године током обављања премијерске функције.

подршка осамостаљивању Али паше као независног владара није била у интересу Велике Британије.¹¹⁹ Британски дипломата Форести, као конзул са вишедеценијским искуством службовања, свакако је био опрезан спрема потеза Али паше, знајући за његову превртљивост и окрутност, те је проценио да ће млади британски племићи оставити значајан утицај на пашу.¹²⁰ Чињеница је да су Бајрон и Хобхаус кренули у унутрашњост Балканског полуострва, тамо где пре њих није било енглеских путника, у посету владару коме суровост при обрачуна са непријатељима није била страна. У том тренутку, Велика Британија је била у оружаном сукобу са Француском око превласти у Јонском и Јадранском мору, те је и најмањи конфликт могао до доведе до неприлика за оне који се задесе на немирној територији, нарочито уколико су били странци. Поставља се питање да ли су они били и у дипломатској мисији код Али паше, као људи из племићких породица, јер само путовање ради путовања у непознату и немирну земљу где би живот могао да им буде озбиљно угрожен, тешко делује вероватно, иако је доцније томе придаван романтичарски призвук као жеља за упознавањем мистичних крајева. Бајрон и Хобхаус су, као љубитељи Старе Грчке, били жељни упознавања са оним што је остало од трагова велике цивилизације, те их је пут од Превезе до Јањине разочарао, јер није имао никакве трагове античких рушевина и грађевина, што је Бајрон и забележио.¹²¹ При доласку у Јањину, један од првих приказа били су јавно изложени делови тела или оно што је остало од њих, погубљених побуњеника против сурове владавине Али паше. У питању су били људски остаци од Тимиоса Влахаваса (Θύμιος Βλαχάβας), једног од вођа хајдучких чета који је повео побуну у Тесалији.¹²² Оваква “добродошлица” при уласку у град је код двојице Британца изазвала мучнину, како је навео Хобсон.¹²³

Боравак у Јањини, иако са мучним почетним утиском, за Бајрона и његовог сапутника убрзо је да постао занимљив. Али паша се није задесио у Јањини када су пристигли млади путници, пошто је био у војној кампањи према граду Тепелени, где је имао оружани сукоб са суседним пашом. У одсуству је издао наређење да се младим Британцима укаже гостопримство на највишем нивоу и да су били његови лични гости и под његовом заштитом док су год били на његовој територији. Сви трошкови њиховог боравка били су на рачун Али паше. Управо овде на овом двору је Бајрон пробао албанску народну ношњу, у којој ће га касније овековечити сликар Томас Филипс¹²⁴ у чувеном Бајроновом портрету.¹²⁵ Пошто је сврха доласка била упознавање и сусрет са Али пашом, Бајрон и Хобхаус су се запутили у Тепелену.¹²⁶ У Тепелени су остали четири дана и Бајрон се за то

---

¹¹⁹ Q. Russell, E. Russell, *Ali Pasha*, 115.

¹²⁰ R. Beaton, *Byron's war. Romantic rebellion, Greek revolution*, Cambridge 2013, 3.

¹²¹ Исто, 4.

¹²² Тимиос Влахавас (1760–1809)–Син Атанасиоса Влахаваса. Био је хајдук у Тесалији или клепт, како су хајдуке називали у том делу Грчке. Клепти су били познати као православни Грци који су водили герилски рат против османске власти, мада је међу њима било и православних Албанаца.

¹²³ R. Beaton, *Byron's war*, 4.

¹²⁴ Томас Филипс (Thomas Philips)–Рођен је 1770. године у Дербију, у западном Мидлендсу. Био је водећи енглески сликар свога времена, највише препознат као сликар портрета. На његовим сликама су овековечене велике личности из разних друштвених области, Портретисао је песнике Бајрона и Виљема Блејка, научнике Мајкла Фарадеја и Џона Далтона, писца Валтера Скота. Умро је у Лондону 1855. године.

¹²⁵ R. Beaton, *Byron's war*, 5. Оригинална слика портрета се налази у амбасади Велике Британије у Атини.

¹²⁶ Тепелена је град на југу данашње Албаније. Налази се на левој обали реке Вјоса. У близини Тепелене је рођен Али паша и на њеном тргу се налази и споменик посвећен њему.

време сусрео са Али пашом више од три пута.¹²⁷ Бајрон је навео да је Али паша оставио изузетно позитиван утисак на њега, да је према Бајрону био више него заштитнички и очински настројен. Иако је ова посета у доцнијој романтизованој представи Бајрона представљана као његово самостална одлука по питању путовања и делања, неопходно је рећи да је управо током његовог боравка као госта код Али паше, британска морнарица запосела неколико Јонских острва која су до тада држали Французи и Наполеон. Тако да се њихово путовање може сматрати и дипломатском мисијом, коју су Бајрон и Хобхаус успешно извршили. Али паша није показао никакво незадовољство или негодовање према британским гостима због деловања британске ратне флоте. То је било веома важно за следеће потезе које су британска спољна политика и британска морнарица, као њен инструмент, намеравали даље да спороводе на територији Јонског мора. Када су се спремили за полазак, Бајрона и Хобсона Али паша је даровао поклонима и обезбедио им је пратњу током даљег кретања кроз његову област, ради њихове безбедности и сигурности.¹²⁸

Наредне 1810. године, Бајрон и Хобсон су се запутили на Пелопонез, у посету Вели паши, сину Али паше. Вели паша је био господар Пелопонеза и столовао је у граду Триполију.¹²⁹ После не нарочито доброг утиска који је оставио Вели паша на њих, вратили су се натраг у Јањину, из које су отишли даље, у Превезу.¹³⁰

Томас Филипс, Лорд Бајрон у албанској ношњи, Национална галерија портрета у Лондону, 1835. година. Ово је реплика коју је

¹²⁷ R. Beaton, *Byron's war*, 5.

¹²⁸ Исто.

¹²⁹ Триполи–Град у централном делу Пелопонеза, у области Аркадији. Данас је административни центар Пелопонеске регије, као што је у Барјоново време био центар пашалука.

¹³⁰ R. Beaton, *Byron's war*, 6.

направио Томас Филипс према првобитном делу из 1813. године, које се налази у британској амбасади у Атини. Костим са слике се налази у кући Бовуд (Bowood) која је у власништву британског лорда ерла од Шелрбуна, у Вилтшијеру (Wiltshire), југозападна Енглеска.¹³¹

Негде у то време Бајрон је написао своје дело *Ходочашће Чајлда Харолда (Child Harold's Pilgrimage)*.¹³² У периоду од 1812. до 1818. године изашла су сва четири певања овог Бајроновог дела. То је једна аутобиографска поема која је описивала његово путовање Медитераном. У прва два певања описивао је своје доживљаје и запажања од Португалије, преко Шпаније, Јонских острва, Албаније, да би на крају другог певања исказао жал за Грцима који су окупирани од стране Османлија.¹³³ У својим стиховима није се устручавао да недвосмислено позове на ослобођење Грка:

„Лепа Грчка! Успомено на ишчезли свет!

И у паду велика! Бесмртна за мене!

Ко ће да ти скине ропски ланац клет.

Да ти децу окупи, да у борбу крене?“¹³⁴

Даље Бајрон наставља са истим тоном и позивом за борбу:

„Сада није тридесет тирана што творе

Ропски ланац, већ то сваки нитков проба;

Деца твоја тугују место да се боре.

Испод бича турског дрхте попут роба,

Понижени речју, делом, читав век до гроба.“¹³⁵

Прва два певања су објављена у марту 1812. године у пет стотина примерака и распродана су за три дана. У наредне три године било је још десет узастопних издања, која су сва била распородата.¹³⁶ Критичари су били подељени, од почетних негативних критика, до каснијих похвала.¹³⁷ Најважнији резултат је био тај да је читалачка публика, културна и

---

¹³¹ <https://www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mw00991/Lord-Byron>. Слика представља Бајрона у његових двадесет и пет година живота. Портрет је био врло добро прихваћен у британском друштву, а Леј Хант (Leigh Hunt) га је описао као “најбољи портрет који се до сада појавио”. Бајронов портрет је купила његова ташта, леди Ноел. Када су се Бајрон и њена ћерка раставили, леди Ноел је портрет оставила у наследство својој унуци, Бајроновој ћерки.

¹³² У српском преводу: Џ.Г. Бајрон, *Чајлд Харолд*, Београд 2004.

¹³³ Исто, 67–99.

¹³⁴ Исто, 91.

¹³⁵ Исто, 92.

¹³⁶ A. Chalk, *Childe Harold's Pilgrimage: a Romaunt and the Influence of Local Attachment*, *Texas Studies in Literature and Language*, Vol. 40, No. 1, Local Habitations (SPRING 1998), pp. 48-77.

¹³⁷ Исто.

интелектуална јавност, дала потврду Бајроновом таленту и стваралаштву. Његово дело је представљало његова лична размишљања и импресије које су упијали његови читаоци. Бајронови ставови о положају Грка, грчкој култури, историји и околностима у Османском царству, постали су део британске популарне културе. У парламентарној монархији као што је Велика Британија, јавно мњење је играло важну улогу у обликовању британске политике. Управо је оно утицало на промену спољне политике и потоњој подршци за стварање грчке државе. У том смислу, Бајронов допринос ка усмеравању пажње британске јавности на грчку борбу за независност и придобијању симпатија за исту, не може се поредити са деловањем било којег другог појединца.

Једна од порука поеме *Чајлд Харолд* јесте и та да је другом певању, где позива Грке на отпор османској власти, побуну и борбу, посебно наглашава да Грци не би требало да очекују слободу од Русије или Француске:

„Зар не знате сужњи, да онај ко жели

Да слободу стекне, сам бој мора бити?

Да мач мора дићи сам праведник смели?

Хоће ли вас спасити Гали, Московити?

Плам слободе неће вам они запалити,

Чак и да пљачкаше ваше отерају“

Дигните се, дуси у Хелосу скрити!

И под новом влашћу робље сте на крају:

Славни дани свршени су, срамна лета трају.“¹³⁸

У овим стиховима Бајрон не само што Русију и Француску представља као оне који Грцима не би донеле ослобођење од Османског царства и владавине султана, већ их је перципирао и као наредне поробљиваче Грка, потоње окупаторе. Позивао је Грке да крену у оружану борбу против Русије и Француске, у случају да те две земље потисну Османско царство и постану владајуће силе у том делу Европе.

За Бајрона и његову поему *Чајлд Харолд* може се рећи да је имала вишеструку улогу и уметнички утицај како у Великој Британији, тако и широм Европе.¹³⁹ У самој Британији је Бајронов авантуристичку дух постао модел понашања за следеће генерације британских романтичара. Бенџамин Дизраели, један од најзначајнијих премијера Велике Британије деветнаестог века, доживљавао је Бајрона као свог хероја и такође је ишао на путовање у Османско царство и источни Медитеран, као и његов узор. Откривајући *Оријент* са којим га је упознао Бајрон, Дизраели је формирао политичке ставове који су били пресудни у доношењу одлука по питању Велике источне кризе 1875–1878. године¹⁴⁰. Бајронов утицај је био толико значајан да су и сликари радили слике према мотивима *Чајлда*

¹³⁸ Ц.Г. Бајрон, *Чајлд Харолд*, 92.

¹³⁹ Велики руски песник Александар Пушкин је у свом делу *Евгеније Оњегин* више пута помињао *Чајлда Харолда*.

¹⁴⁰ J. Parry, *Disraeli*, Oxford 2007.

Харолда и тиме доприносили популарности ставова које је Бајрон износио. Најпопуларнији од тих сликара био је Виљем Гарнер¹⁴¹, са сликом *Ходочашће Чајлда Харолда*:

Бајрон је преминуо у Мисолонгију 19. априла 1824. године. Поводом његове смрти, у новинском листу *Тајмс* некролог је написао Валтер Скот, највећи и најпопуларнији британски писац тога времена.¹⁴² То говори о значају у уметничком, политичком и друштвеном смислу који је Бајрон имао у британском друштву.

Треба напоменути да се Бајронова улога, везана за представљање *Оријента* енглеској читалачкој публици, није завршавала само на Грцима. Бајрон има и велику заслугу у промовисању Јермена и представљања њиховог идентитета и културе, како Великој Британији, тако и Европи.¹⁴³ Бајрон је током свог боравка у Венецији 1816. године, посећивао јерменско–католички манастир Мехитар (Mekhitar)¹⁴⁴ на острву Свети Лазар (San Lazzaro), где се спријатељио са свештеником Пасхалом Аухером (Paschal Aucher). У својим писмима, Бајрон је навео да се самоидентификовао са Јерменима, „са њиховом историјом и борбом за очување њихове културе и традиције“.¹⁴⁵ У манастиру је почео да учи јерменски језик и да се интересује за јерменску књижевност. У сарадњи са свештеником Пасхалом Аухером, учествовао је у састављању две књиге. Прва је била енглеско–јерменска граматика

¹⁴¹ Џозеф Малорд Виљем Гарнер (Joseph Mallord William Turner)–Рођен је у Лондону 1775. године. Био је енглески романтичарски сликар и сматра се једним од најзначајних и најпродуктивнијих енглеских сликара, са преко 30 000 радова, што укључује сликена уљаном платну (преко пет стотина слика), воденим бојама (преко две хиљаде слика) или на папиру.

¹⁴² *The Times*, 31. V 1824.

¹⁴³ A. Bekaryan, „Byron and Armenia: A Case of Mirrored Affinities“, *The Reception of Byron in Europe*, ed. Richard A. Cardwell, Vol. I–II, 386–405.

¹⁴⁴ Манастир Мехитар је основао 1701. године јерменско–католички монах Мекхитар. Манастир носи назив по њему. Припадници јерменско–католичке цркве признају папу као свог верског поглавара и седиште њихове цркве је у Либану. Не треба их мешати са Јерменском апостолском црквом, која је државна црква Републике Јерменије и чије је седиште у граду Вагхаршпату, који се налази 10 km западно од престонице Јеревана.

¹⁴⁵ G. B. Rizoooli, „Byron's Unacknowledged Armenian Grammar and a New Poem“, *Keats-Shelley Journal*, Vol. 64 (2015), pp. 43-71.

која је написана 1817. године (*Grammar English and Armenian*).¹⁴⁶ Две године касније, изашла је још једна енглеско–јерменска граматика, у чијем је стварању Бајрон дао свој допринос. Оно што је необично то је да тада није био потписан као коаутор, већ тек када су изашла поновна издања 1873. године.¹⁴⁷

Бајроново интересовање за Јермене, њихово представљање енглеској политичкој, научној и књижевној публици, поклапао се са окончањем Трећег руско–персијског рата. Русија је водила рат против Персије 1804–1813. године и тај рат је окончан миром у Гулистану.¹⁴⁸ Једна од ставки мировног споразума у Гулену је и да је Русија заузела део северне Јерменије, која је до тада била под влашћу Персије. Јермени су тада први пут ушли у састав Русије и Русија није намеравала да се заустави у свом прородору према Азији, на рачун Персије. То се показало и са наредним ратом који је вођен између Русије и Персије 1826–1828. године.¹⁴⁹ Бајрон је на овај начин народу који је постао део Русије дао међународну препознатљивост и пробудио је интересовање оних који су се идентификовали са Јерменима као припадницима прве државе која је прихватила хришћанство као државну религију. Са друге стране, Јерменима расељеним по Европи ово је био сигнал да јачају на свом идентитету, одупру се асимилацији и јачају свој национални покрет. Са јачањем њиховог националног покрета, држање Јермена као лојалних поданика Русије било би отежано. Бајрон је био један од зачетника британске политике промовисања идентитета народа који су део Руског царства, да би на тај начин ти народи могли да се одупру руској власти и буду потенцијални фактор нестабилности на штету Русије. То је после њега радио и Дејвид Уркварт (David Urquhart),¹⁵⁰ који је промовисао национални идентитет кавкаских народа који су се побунили против руске власти на Кавказу током 1830–их година.¹⁵¹

Бајроново слављење Грка у *Чајлд Харолд* било је у складу са британском политиком, прожето антифранцуским и антируским сентиментом. Његова интересовања за Јермене су се подударала са руским напредовањем према Кавказу, Персији и супротстављању британским интересима на простору Азије. Несумњиво је Бајрон највећи песник романтизма, неко ко је својим животом и делом утицао на песништво целокупне Европе као ниједан његов претходник, савременик или наследник. Оно што можемо, такође, закључити да и у његовим делима, као и делима његових савременика, јесте било анти–естаблишмент деловања и сентимента, али никада и анти–државног. Бајрон је у својим делима рушио друштвене табуе и откривао нове хоризонте до тада непознате британској публици. Оно што није радио то је да је доводио у питање друштвени поредак, монархију и Круну. Његов најбољи пријатељ и сапутник током обиласка Медитерана, Џон Хобхаус био је министар у владама виговаца када су премијери били Чарлс Греј, лорд Мелбурн

---

¹⁴⁶ Father Pachal Aucher Lord Byron, *A Grammar Armenian and English*, Venice 1873.

¹⁴⁷ G. V. Rizooli, „Byron's Unacknowledged Armenian Grammar and a New Poem“.

¹⁴⁸ Миром у Гулистану 1813. окончан је рат Русије и Персије. Овим споразумом Русија је дошла у посед већег дела Кавказа.

¹⁴⁹ Рат је окончан победом миром у Турменчају 1828. године. Русија је дошла у посед јужног дела Кавказа.

¹⁵⁰ Дејвид Уркварт –Рођен је 1804. године. Био је британски дипломата, писац и политичар. У свом политичком деловању, највише се истакао у промовисању политике која се супротстављала руској експанзији у црноморском басену, Балканском полуострву и источном Медитерану. О Уркварту, погледати: Ј. Пауновић–Штерменски, *Урквартово виђење међународног положаја Србије*, Београд 2015.

¹⁵¹ D. Urquhart, *England, France, Russia, and Turkey*, London 1835; D. Urquhart, *How Russia tries to get into her hands the supply of corn of the whole of Europe. The English Turkish Treaty of 1838. (Selections from “Progress of Russia in the West, North and South)*, London 1859.

(Melbourne)¹⁵² и лорд Расел (Russell)¹⁵³. Као министар није оклевао да подржава лорда Окленда (Auckland)¹⁵⁴ који је био империјални гувернер Индије и који је повео рат у Авганистану.¹⁵⁵ Иако је књижевна традиција направила од Бајрона и његових савременика романтике, занесењак и мученик, чињеница је да је њихово деловање било далеко од непромишљеног, барем када је Бајрон у питању. Он је активно учествовао у рату за грчку независност и један је од најзаслужнијих што су грчки устаници добили финансијску помоћ из Лондона. Када је основан Лондонски грчки комитет 1823. године, удружења које је имало за циљ популарисање грчког ослободилачког покрета, као и прикупљање и слање финансијске помоћи грчким устаницима, тек са Бајроновим приступањем добио је већи број чланова и људи су почели да обраћају пажњу на то удружење филхелена.¹⁵⁶ Лондонски грчки комитет је бројао двадесет и шест чланова на самом почетку свога деловања.¹⁵⁷ Број чланова се попео на осамдесет и пет до краја 1823. године, када је са Бајроновим приступањем то удружење филхелена добило и јавну препознатљивост. Колико је његов углед био велики показује и то да је био најзасужнији за добијање ратног кредита на лондонској берзи, који је грчким устаницима био од виталне важности за наставак рата.¹⁵⁸ Филхеленизам је постао озбиљна тема међу британским политичким елитама, што показује и то да је већина оснивача Лондонског грчког комитета била у британском парламенту, као народни посланици.¹⁵⁹ Бајрон је свакако желео да буде део свега тога, јер је Грчка револуција била велики догађај за његову генерацију која је своје тежње за променама у друштву могла да искаже на примеру грчког устанка против султана и стварању друштва слободних људи.

Један од Бајронових најближих пријатеља који је славио Грке и Грчку револуцију, био је песник Шели (Percy Bysshe Shelley). Перси Шели се, уз Бајрона, сматра најзначајнијим енглеским песником који је своју популарност и књижевна дела користио ради промовисања филхеленских идеја. Родио се 1792. године у породици где су се неговале виговске, либералне идеје, пошто је његов отац барон био виговац и члан британског парламента. Својим понашањем и ставовима изазивао је скандале у тадашњег британском друштву. Промовисао је атеизам, неконвенционално друштвено понашање, што је посебно изазовало згражавање, јер је потицало од некога ко је потицао из племићке породице.¹⁶⁰ Током боравка у Италији од 1818. до 1821. године, у Пизи је проводио време и са Александром Маврокордатисом, чланом *Хетерије* и једним од вођа Грчке револуције.¹⁶¹

---

¹⁵² Henry William Lamb, 2nd Viscount Melbourne—Рођен је 1779. године. Био је премијер 1835–1841. године. Преминуо је 1848. године.

¹⁵³ John Russell, 1st Earl Russell—Рођен је 1792. Био је премијер 1846–1852. и 1865–1866. године. Преминуо је 1878. године.

¹⁵⁴ George Eden, 1st Earl of Auckland—Рођен је 1784. Био је колонијални управник Индије 1836–1842. године. Преминуо је 1849. године.

¹⁵⁵ Рат између Велике Британије и Авганистана је вођен 1838–1842. године. Британци су у почетку имали успеха, заузели су Кабул 1839. године. На крају су морали да се повуку из Авганистана 1842. године, уз велике губитке.

¹⁵⁶ W. St. Clair, *That Greece might still be free*, 145.

¹⁵⁷ Исто.

¹⁵⁸ Д. Спасојевић. Грчка револуција,

¹⁵⁹ W. St. Clair, *That Greece might still be free*, 143.

¹⁶⁰ О животу и делу Перси Шелија, погледати: J. Vieri, *Percy Bysshe Shelley: A Biography*, Baltimore 2008; W. St. Clair, *The Godwins and the Shelleys: A Biography of a Family*, Baltimore 1991.

¹⁶¹ D. Brewer, *The Greek war of independence*, 127.

Шелијева књижевна дела су оставила велики траг и на енглеску читалачку публику, као и на европску.¹⁶² Када су Грци кренули у борби против Османлија и султана, Шели је написао поему *Хелас (Hellas)*.¹⁶³ Своје дело је посветио Кнезу Александру Маврокордатису, кога је назвао „бившим министром спољних послова хосподара Влашке и Молдавије“, а чин писања је био Шелијев начин да ода признање Маврокордатису, према којем је осећао „дивљење и поштовање“ и сматрао га својим пријатељем. Дело је написано 1821, будући да је датум посвете био 1. новембра 1821. године, а објављено 1822. године.¹⁶⁴ Шели је у првој години рата који су Грци повели за ослобођење, прозвао владаре европских земаља због незаинтересованости да помогну потомцима оних чији „цивилизивани народи дугују своју цивилизацију“. За њега је „апатија“ која је владара на европским дворovima, када је било у питању грчко питање, била необјашњива. Јасно и недвосмислено је послао поруку:

„Ми смо сви Грци! Наши закони, наша књижевност, наша религија, наша уметност, вуку своје корене у Грчкој!“¹⁶⁵

У предговору је Шели навео Османлије као „турске тиране“ који су непријатељи „среће, хришћанства и цивилизације“. Посебно је упозорио на улогу Русије за коју је навео да јој није циљ да ослободи Грке, већ да их потчини. У својој поеми у којој се обраћао енглеској читалачкој публици, навео је Русију као подједнаку опасност за Грке као што је то било Османско царство. Навео је да су Османлије за Русију природни непријатељи, али и да су Грци по схватањима Русије били предодређени да буду руски робови. И да је циљ Русије да Османлије („Турци“) и Грци буду довољно слаби да би Русија могла да потчини једне од њих, ако не и једне и друге.¹⁶⁶

---

¹⁶² О читалачкој публици, издаваштву, перцепцији књижевности, књижевника, песника у доба романтизма, погледати: W. St Clair, *The reading nation in the Romantic period*, Cambridge 2004.

¹⁶³ Његова сабрана дела су сакупљена и објављена у Оксфорду 2009. године: P. B Shelley, *The Major works: including poetry, prose and drama*, (ed. by Z. Leader/M. O’Neal), Oxford 2009.

¹⁶⁴ P. B Shelley, *Hellas. A lyrical drama*, London 1822.

¹⁶⁵ Исто.

¹⁶⁶ Исто.

Портрет Перси Бише Шелија, рад сликарке Амелије Куран (Amelia Curran)¹⁶⁷ из 1819. године. Слика се налази у Лондону, у Националној галерији портрета (National Portrait Gallery).

За „енглеску спољну политику“, Шели је навео да је могла својом „великодушношћу и мудрошћу“ да учини да Грчка буде независна држава, као и да је подржава против намера Русије и Османског царства („Турске“). Ипак, тако нешто Шели није очекивао да би Велика Британија могла да учини, јер ју је сматрао земљом репресије и неправде, па од државе са таквим друштвеним системом није очекивао ништа великодушно, нити праведно.¹⁶⁸ Шели је 1819. године написао поему *Маска анархије* (*The Mask of Anarchy*) коју је посветио догађајима у Манчестеру када је војска напала мирне демонстранте који су захтевали изборну реформу. Током напада војних коњаника настрадало је 18 људи, а више стотина су били повређени. Тај догађај је познат као *Петерло*, пошто су се демонстранти били окупили на тргу Светог Петра у Манчестеру.¹⁶⁹ Алузија на Ватерло је била више него јасна, јер је британска демократија тада доживела тежак пораз. Поему посвећену страдалим демонстрантима нико од издавача у Великој Британији није смео да објави, што је изазвало додатну огорченост младог песника Шелија на британску државу и друштво.¹⁷⁰ Са таквим погледом на политичку ситуацију у Европи, Шели се још више дивио Грцима који су започели борбу за слободу од султанове власти.

¹⁶⁷ Амелија Куран–Рођена је 1775. године у Ирској. Била је сликарка и пријатељ Шелија и његове супруге Мери Шели. Одселила се у Италију и тамо је живела до своје смрти 1847. године.

¹⁶⁸ P. B. Shelley, *Hellas*.

¹⁶⁹ О догађајима везаним за Петерло, погледати: R. Poole, *Peterloo: The English Uprising*, Oxford 2019.

¹⁷⁰ О Шелијевим политичким идејама и његовом политичком радикализму, погледати: M. H. Scrivener, *Radical Shelley: The Philosophical Anarchism and Utopian Thought of Percy Bysshe Shelley*, Princeton 2016.

Шели је преминуо 8. јула 1822. године, исте године када је и објављена његова поема *Хелас*. Свој кратак, али буран живот, пун бунтовништва и непристајања на компромисе, окончао је у поморској несрећи у Тиренском мору, на повратку из Ливорна у место Лерићи. Његов брод *Дон Хуан* се преврнуо, услед невремена и лошег управљања од стране мале посаде.¹⁷¹ Шелијево тело је пронађено на обали после десет дана, да би 16. августа 1822. године било спаљено, кремирано на обали поред града Вијаређо. Том чину су присуствовали Шелијева два најбоља пријатеља: Џорџ Гордон Бајрон и Едвард Џон Трелони (Edward John Trelawny).¹⁷² После кремирања, крајем 1822. године пепео са Шелијевим остацима је сахрањен у Риму, на протестантском гробљу. Гробница великог енглеског песника постала је место које су почели да посећују поштоваоци Шелијевог књижевног дела, као и његових друштвених и политичких ставова.¹⁷³

Његова смрт је изазвала тугу код либералних и радикалних кругова у Лондону, као и подсмех међу конзервативцима. Први је о његовој смрти известио лист Екзаминар (*Examiner*) 4. августа 1822. Лондонски лист *Курјер* (*London Courier*) је објавио Шелијеву умрлицу у којој су му се наругали зато што је био декларисани атеиста. Назвали су га писцем „некакве безбожне поезије“ и да је са својом смрћу дошао у прилику лично да се увери да ли Бог заиста постоји.¹⁷⁴ Није спорно да је Шели у британском друштву важио за декларисаног атеисту. За време студија на Оксфорду, учествовао је у писању есеја *О неопходности атеизма* (*The Necessity of Atheism*), што га је довело да избацивања са универзитета као богохулника, јер је прекршио Закон о бласфемiji.¹⁷⁵ Као јавна личност са таквим ставовима, сигурно је представљао симбол свега онога што је тадашњи британски конзервативац доживљавао као сушту супротност свему ономе за шта се залагао: Бог и Круна. Британски монарх је уједно и поглавар Англиканске цркве. У случају да Бог не постоји, онда није била потребна ни црква, а ни монарх као њен предводник и заштитник. Шелијеви ставови су доживљавани као претња по поредак на коме је почивала британска монархија. Када погледамо ставове британских конзервативаца о Шелију и Шелијеве јавне иступе у којима је промовисао атеизам, делује помало зачуђујуће да је управо Шели у свом делу *Хелас* нагласио како су Османлије „непријатељи хришћанства“. На тај начин он се обраћао широј читалачкој публици од оне за коју је мислио да је делила његове друштвене и политичке ставове. Стављајући Османлије као непријатеље хришћанства, то је био позив европским монарсима и хришћанским владарима, да се уједине на верској основи у борби против Османског царства.

Када погледамо Бајронове и Шелијеве ставове по питању британског друштва, они су свакако одскакали од тадашњих уврежених ставова по питању друштвених норми, јавног

¹⁷¹ D. V. Prell, „The Sinking of the Don Juan Revisited“, *Keats-Shelley Journal*, Vol. 56 (2007), pp. 136-154.

¹⁷² Едвард Џон Трелони – Рођен је 1792. године у Лондону. Био је авантуристичког духа као и млади британски песници, са којима се дружио у Италији. Бајрона је пратио на његовом одласку у Грчку 1823. године. Обојицу је надживео и умро је у дубокој старости 1881. године. Иза себе је оставио мемоаре у којима је описивао два велика песника: *Recollections of the Last Days of Shelley and Byron* које је објавио 1858. Редиговано издање је објавио 1878. године, под насловом *Records of Shelley, Byron and the Author*.

¹⁷³ N. Stanley-Price, „Shelley's Grave Revisited“, *Keats-Shelley Journal*, Vol. 65 (2016), pp. 53-69.

¹⁷⁴ R. Holmes, *Shelley. A Pursuit*, New York 1975, 730.

¹⁷⁵ Закон о бласфемiji у Великој Британији је био закон који је регулисао кажњавање оних физичких или правних лица која су шириле идеје атеизма или су вређале хришћанство. Потписао је још из Средњег века, те је временом допуњаван и коригован. Тако је од 1838. године важио само за Англиканску цркву, односно за вернике Англиканске цркве. Укинута је 2008. године.

морала, као и односа према ауторитетима свих врста. Оно у чему су се њихови ставови усаглашавали са државном империјалном политиком је то да су њих двојица позивали Велику Британију да се укључи у политичка питања *Оријента*, односно да политичке елите покажу интересовање да полуге моћи усмере ка Османском царству, на начин на који су сматрали да је у складу са вредностима „цивилизације.“ Са таквим ставовима, за Бајрона и Шелија можемо рећи да су на неки начин били зачетници једног апологетског става либералне британске империјалне политике. Током Грчке револуције дошло је до стране војне интервенције 1827. године. Велика Британија, Русија и Француска су ушле у оружани обрачун са Османским царством са изговором заштите основних права грчког народа у Османском царству. На тај начин можемо закључити да је Грчка револуција довела и до првог интервенционистичког рата. Званичан повод Велике Британије за улазак у рат је био из хуманистичких разлога, ради заштите Грка којима је претио нестанак због сурових одмазди од стране османске војске. Бајрон и Шели су утрли пут ка политици која је британску јавност требала да убеди у оправданост војних интервенција када је у питању заштита оних који су трпели неправду од стране тиранске власти или од онога што је британској јавности представљано као тиранска власт.

Филхеленизам као покрет је био различит од сваког претходног. Уједињавао је људе у целој Европи око идеје једне нације и једног народа који је повео рат за ослобођење и стварање националне државе. Оно по чему је филхеленизам био посебан је то што су се људи различитог порекла, образовања, друштвеног статуса, различитих језика и народности, уједињавали ради помоћи једном народу коме нису припадали, а са којим су се идентификовали. Окупљао је и занесењаке и пустолове, уметнике и аристократе, ради идеје да је борба за слободу једног народа на Балканском полуострву, уједно и борба за највеће људске вредности модерног човека. Да је историја Грка једнака историји целокупне Европе, да су Европљани ти који су дужни да пронађу начин да се одуже Грцима за све оно за шта су сматрали да су их Грци задужили. Да је то нешто за шта је било вредно ризиковати свој живот и погинути.

3. Грчка револуција 1821–1830.

Грчка револуција је покренута педесет година после Америчке револуције и тридесет година после Француске револуције. Америчка револуција је потресла свет, пре свега Лондон и британску монархију, са стварањем државе републиканског уређења, ослобађајући се управе централне–колонијалне власти са друге стране океана.¹⁷⁶ Као таква, била је инспирација и за француске револуционаре, који ће са Револуцијом, револуционарним идејама и Наполеновом војном кампањом, продрмати дотадашњи друштвени поредак Старог континента и пробудити духове других народа и револуционара. Оно што су постигли грчки револуционари је било без преседана у тој епохи, иако Грчка револуција није била прва национална револуција на Балканском полуострву.¹⁷⁷ Свакако је била прва успешна, која је добила међународну подршку и признање. Она је пореметила дотадашње поимање односа међу империјама, када је дошло до удруживања Велике Британије, Русије и Француске против Османског царства ради испуњења циљева стварања међународне признате државе чији су се грађани побунили против власти султана–монарха. Дотадашње схватање је било да су империје те које су главни покровитељи и покретачи политичког и друштвеног живота на европском континенту. Стварањем грчке националне државе прекинута је дотадашња традиција легитимне наследне круне и династије. Грчка то није имала, просто зато што је тек успостављена и међународно призната као земља од стране оних који су баштинили грчко културно наслеђе, што је историјски парадокс сам по себи. Да би поново постојала као део ондашње Европе, морао је да се пређе читав један револуционаран, заверенички и устанички пут.

*****

Грчки револуционарни покрет је имао своју предисторију још од осамнаестог века и револуционарног деловања Риге од Фере (Ρήγας Βελεστινλής).¹⁷⁸ Рига од Фере је први Грк

---

¹⁷⁶ О Америчкој револуцији погледати: В. Khollenberg, *Origin of the American revolution: 1759–1766*, Indianapolis 2002; В. Khollenberg, *Growth of the American revolution*, New York 1975.

¹⁷⁷ Прва национална револуција на Балканском полуострву била је Српска револуција која је покренута 1804. године под Карађорђевићем Петровићем.

¹⁷⁸ Рига од Фере (1757-1798)-Ригас Велестинлис (Ρήγας Βελεστινλής), познатији као Рига од Фере. Био је из цинцарске породице из Тесалије, а крштено име му је било Манолис, иако је дуго сматрано да му је прво име било Антониос. Фера је антички назив за град Велестинлис који је био место његовог рођења и по њему је узео име “од Фере”. Био је образован, радио је као учитељ, да би напустио свој родни крај због убиства локалног османског префекта. Прво је био на Олимпу, па на Светој гори, где се још додатно образовао. После тога је боравао у дунавским провинцијама Османског царства где је био у служби богатих фанариота, да би касније прешао у Беч током 1790-их. Током боравка у Бечу, надахнут идејама Француске револуције, одлучио је да промовише идеје ослобођења Грка од власти Османлија, као и свих других балканских народа. У Бечу је написао и револуционарне трактате који позивају на обнову Византијског царства (у српском преводу погледати *Рига од Фере, Револуционарни списи, Београд 2000*), где би монархија временом била замењена републиканским уређењем и у којој би Грци играли већу улогу у односу на друге балканске народе, јер је сматрао да је грчки језик, историја и култура на вишем ступњу од осталих балканских народа. Ухапшен је од стране аустријских власти, које нису биле пријатељски настројене према онима који су фаворизовали

који је покушао да интернационализује грчко национално питање, надахнут идејама Француске револуције. Пошто је покушао да приволи Наполеона за своје циљеве, ухапсиле су га аустријске власти и испоручиле османским властима у Београд где је и погубљен.¹⁷⁹ Тада је почело да се развија и револуционарно удружење *Хетерија*, које је имало за циљ да покрене све Грке у борбу за ослобођење од Османлија, као и да османска власт престане да постоји на европском континенту. *Хетерија* је била међународни покрет за ослобођење балканских народа од османске власти и као савезник у њиховој борби био је и Карађорђе Петровић, који је 1817. године прешао натраг у Србију да би придобио савезнике за нови рат и покретање устанка против Османлија, али је убијен по налогу Кнеза Милоша Обреновића.¹⁸⁰ Русија је имала посебну улогу у покретању те побуне, јер су замерали султану како избегава да испуни обавезе из Букурешког мира 1812. године, али је са друге стране морала да пази да у спољној политици одржава добре односе са другим европским државама којима је најмање одговарало покретање питања опстанка Османског царства. Пре свега, то се односило на другог европског суседа Османлија, Хабзбуршку монархију, као и на првака њене спољне политике, кнеза Метерниха.¹⁸¹

Хетерија је као удружење настала у Одеси 1814. године, у Руском Царству.¹⁸² Оснивачи су били Емануил Ксантос,¹⁸³ Николаос Скуфас¹⁸⁴ и Атанасиос Цакалов.¹⁸⁵ Организација је понела име које је значило *Друштво пријатеља*. Да би неко постао члан овог друштва, морао је да буде Грк који „гаји љубав према својој отаџбини и који је особа достојна тога

Француску револуцију и њене вредности републиканизма. Рига од Фере је испоручен османским властима и погубљен је у Београду, у кули Небојша 1798. године.

¹⁷⁹ Д. Спасојевић, *Грчка. Рат за независност, стварање државе и препород нације*, Београд 2021, 112-119. Душан Спасојевић идеологију Риге од Фере назива и “републиканским екуменизмом”. То се објашњава ставовима Риге од Фере који се залагао за балканску федерацију народа са републиканским уређењем, у којој би грчки језик био *lingua franca* тј. био би званични језик државе и цркве, а на снази би били грађански закони по којима би и Турци–муслимани били равноправни грађани.

¹⁸⁰ О доласку Карађорђа у Србију и његов повратак из Русије 1817. године, као и све што је претходило његовој смрти и смрт која је дошла на крају, погледати: М. Гавриловић, *Милош Обреновић. Књига прва (1813-1830)*, Београд 1908, 295-398; М. Екмечић, *Дуго путовање између клања и орања. Историја Срба у Новом веку (1492-1992)*, Београд 2011, 196-201.

¹⁸¹ О политици Кнеза Метерниха и Хабзбуршке монархије после Бечког конгреса 1815. године, погледати: Н. Kissinger, *A World restored: Metternich, Castlereagh and the problems of peace 1812–1822*, Brattleboro 2013; Н. Kisindžer, *Diplomatija I*, Beograd 1999, 59–80; В. Поповић, *Метернихова политика на Блиском истоку*, Београд 1931.

¹⁸² О самом оснивању и начину деловања Хетерије, као један од главних извора узимамо мемоаре главног оснивача, Емануила Ксантоса. Прво издање је објављено 1854. године, док је касније објављен репринт издања: Е. Xanthos, *Memoirs for the Friendly Society*, Vergina/Athens 1996.

¹⁸³ Емануил Ксантос је рођен 1772. године на егејском острву Патмос, Додеканеска острва. Био је трговац и као младић је отишао у Млетачку републику, на простор Јонских острва која су тада била под управом Венеције. После тога одлази у Одесу, где са још двојицом својих сународника оснива *Хетерију*. Током рата за независност Грка био је активан у пружању подршке на свим странама где је то било потребно, од материјалне до обавештајне. Умро је у Атини 1852. године.

¹⁸⁴ Николаос Скуфас је рођен 1779. године у једном селу у Епиру. У почетку се бавио апотекарством и прављењем лекова, да би онда прешао на израду шешира као следећи пословни подухват. Отпутовао је у Русију у потрази за проширењем пословних прилика. Тамо се упознао са Ксантосом и Цакаловим, са којима је основао удружење Хетерија. Није дочекао да види ни почетак устанка, ни стварање грчке државе. Преминуо је 1818. године.

¹⁸⁵ Атанасиос Цакалов је рођен 1790. године у Јањини, у Епиру. Као младић отишао је у Русију, а боравио је и у Паризу. Био је један од тројице оснивача Хетерије у Одеси 1814. године. Током рата борио се у јединицама Александра Ипсилантија. Преминуо је у Москви 1851. године.

да постане део друштва.¹⁸⁶ Члан Хетерије није смео да буде члан и неке друге организације и захтевало се да буде истински патриота који је спреман да пружи свој допринос за национални циљ, који је био ослобођење и уједињење. Приступало се на препоруку већ активног члана и заклетва се полагала пред свештеником. У случају да је члан *Хетерије* био далеко од Грчке или грчке заједнице и није било свештеника који би могао да обави тај чин, новопридошли члан се заклињао на Јеванђељу. Ако су се чланови *Хетерије* задесили у „западним земљама“, односно земљама где се исповедало католичко и протестантско хришћанство, било је дозвољено да се чин заклетве обави и пред свештеником који није део „источне цркве“ тј. православне васељенске цркве.¹⁸⁷ Овај чин говори о томе какав је био карактер тог националног покрета. Утицај Француске револуције је био очигледан. Верски моменат јесте био битан, православно хришћанство је било једно од одредница, али је свакако имало и тај неконфликтан и екуменски однос према хришћанству које није припадало православљу. То се може сматрати и заслугом главног оснивача, Емануила Ксантоса, који је током боравка под влашћу Млетачке републике приступио и масонској ложи „Слободни зидари Светог Мавра“ и тајно друштво *Хетерија* је формирао по узору на масонску ложу.¹⁸⁸ Поред утицаја Слободних зидара, један од главних узора по којима је Хетерија требала да делује, био је утицај *карбонара*, тајног удружења италијанских националиста који су се залагали за ослобођење и уједињење Италије у јединствену државу.¹⁸⁹ Ксантос је користио своја познанства и контакте у даљем раду на ослобођењу Грка од власти султана. Један од примера Ксантосовог деловања је када је Александру Ипсилантију помогао да побегне из затвора и касније стане на чело Хетерије и оружане борбе против султана. Током заседања у Бечу поводом победе савезника над Наполеоном, од стране аустријских власти спречено је ширење памфлета који је европске силе позивао да „пређу Дунав и ослободе стари и славни народ, Грке, који је вековима поробљен од стране варварских и нецивилизованих Турака“. Политика Аустрије под Кнезом Метернихом била је таква да није признавала Грке као народ који има право на било шта, а камоли државу. Такође, нарушавање суверенитета Османског царства није долазило у обзир.¹⁹⁰

---

¹⁸⁶ R. Clogg, *The Movement for Greek independence 1770-1821*, London 1976, 175.

¹⁸⁷ Исто.

¹⁸⁸ Исто, 183.

¹⁸⁹ О револуционарном покрету који су чинили карбонари. италијанском националном покрету, процесу стварања италијанске државе, погледати: D. Mack Smith, *The Making of Italy, 1766–1866*, London 1988.

¹⁹⁰ О целом процесу врбовања чланова за национални покрет, као и о активноастима око припреме устанка, погледати: E. Xanthos, *Memoirs for the Friendly Society*, Vergina/Athens 1996; R. Clogg, *The Movement for Greek independence 1770-1821*, 182–200.

Поводом уједињења групе острва Додеканези са Грчком 1947. године, пошта Грчке је издала поштанску марку са ликом Емануила Ксантоса, који је рођен на додеканескиом острву Патмосу.

То је све припаднике Хетерије навело на завереничко деловање. Они су ширили мрежу својих присталица, међу којима су били припадници угледних фанаритоских породице из Влашке и Молдавије, као и бројни Грци и не-Грци широм Османског царства, али и ван њега. Припадници Хетерије у Османском царству су требали да започну оружану борбу, док су они ван Османског царства били дужни да шире идеју слободне грчке државе, да пружају логистику и новцу и људству, као и да придобијају људе од утицаја који би извршили притисак на носиоце власти да подрже Грке у борби за независност.¹⁹¹

Почетком 1820. године, *Хетерији* приступа личност која је обележила почетак ратних дејстава током Грчке револуције. Био је то Александар Ипсиланти (Αλέξανδρος Υψηλάντης).¹⁹² Александар Ипсиланти је потицао из угледне и еминенте грчке фанариотске породице из Цариграда. Његов отац Константин Ипсиланти (Κωνσταντίνος Υψηλάντης) је већ имао репутацију борца против османске власти, када је као господар Молдавије (1799–1802) и Влашке (1802–1806) радио против султанове власти и ставио се у службу Русије током руске окупације ове две области, да би 1807. и Тилзитског мира отишао у Русију.¹⁹³ Емануил Ксантос, током разговора и преговора са Ипсилантијем, није му одмах понудио водство у ратним операцијама. Пошто је знао да су два рођена брата од Ипсилантија већ раније приступили *Хетерији*, Ксантос је прво желео да га придобије за револуционарно деловање и да провери колико је далеко Ипсиланти био спреман да иде када је грчка ствар у питању. Ипсиланти је већ имао импресивно ратно искуство, пошто је ратовао за Русију и изгубио је једну руку током једне битке. На Ксантосово питање да ли би се прикључио борби за ослобођење, Ипсиланти је одговорио да „када би знао да је потребан својим сународницима и ако би они мислили да он може да допринесе тој борби, да би радо

¹⁹¹ A. Cunningham, *Anglo-Ottoman encounters in the Age of Revolution: Collected essays, Vol. I*, (ed. E. Ingram), London/New York 2013, 233–275.

¹⁹² Александар Ипсиланти је рођен у Цариграду 1792. године у породици понтских (црноморских) Грка, који су припадали угледним цариградским фанариотским круговима. Био је руски официр и предводник побуњених грчких трупа против султанове власти у Влашкој на почетку Грчке револуције. Умро је 1828. године у Бечу.

¹⁹³ О деловању Грка фанариота на простору Влашке и Молдавије и њиховој управљачкој улози, њихов однос према централној османској власти, као и однос према Русији, погледати: W. G. East, *The Union of Moldavia and Wallachia, 1859. An episode of diplomatic history*, New York 1973.

жртвовао и своје богатство и добробит за тај циљ“.¹⁹⁴ Наредног дана Ксантос је Ипсилантију изнео предлог да поведе Грке у рат који ће довести до солобаћања од султанове власти и стварања грчке државе. Ипсиланти је то прихватио са одушевљењем и то је потврђено писменим споразумом који је склопљен 24. априла 1820. године. Овим споразумом је „Друштво пријатеља–Хетерија“ преименовано у „Грчко друштво–Елиники Етерија“. Са овим је једно удружење завереника прерасло у један национални покрет за ослобођење и уједињење.¹⁹⁵

Наравно, оно што је било слово на папиру, тек је требало да се реализује у стварности. Требало је још пуно тога да се уради и постигне да би *Хетерија* прерасла у грчки национални покрет. До почетка избијања устанка 1821. године, број чланова *Хетерије* је износио једну хиљаду и деведесет три припадника организације, од којих три четвртине су били регрутовани ван Османског царства и ван простора где су живели Грци који су били под влашћу султана и где је требало да се воде борбе. Пола чланова је било регрутовано на простору Русије, Влашке и Молдавије.¹⁹⁶ Од девет стотина и десет, за које имамо податке шта су били по занимању, половина су били трговци, међу којима је било и капетана трговачких бродова. Припадници свештенства и оних који су били у војној служби, чинили су мање од десет процената чланова. Они који су обављали послове везано за грађанску службу, као што су учитељи и лекари, њих је било мало више од десет процената међу завереницима. Највећи број Грка тога времена бавио се сеоским пословима и само шест сељака–земљорадника су били чланови *Хетерије*, што није изненађујуће, будући да је сеоско становништво било неписмено, а чланови *Хетерије* нису очекивали од неписмених сељака да предводе, већ да следе идеју националног ослобођења које ће предводити они који су образовани и војно потковани. Оно што је још представљало недоумицу у вези грчког националног покрета, то је било питање *патрије*, односно отаџбине. Код већине Грка, осећање припадности је било везано за место рођења, било да је у питању неки град, острво или одређена област. Није постојала јасна свест о томе где су границе за које би требало Грци да се боре.¹⁹⁷ То је било нешто на шта је одговор морао да покаже на терену тј. на бојном пољу. Само ратни успеси су били једини начин да се утврди колико далеко су амбиције и жеље за грчком државом могле да одведу грчке револуционаре, као и где и на којем простору је могла да се одреди граница између оних који су желели да створе грчку државу, окончају власт Османлија и оних који су ту власт бранили.

Један од првих корака у припреми за рат против султанове власти и војске, за Ипсилантија и заверенике био је да сазнају на какву би реакцију то наишло на руском двору, код цара Александра I и кнеза Јоаниса Каподистрије (Ιωάννης Καποδίστριας). На Каподистрију се гледало као на једног од кључних личности које су могле да потпомогну грчку борбу за независност. Рођен је на острву Крф 1776. године, док је Крф са осталим Јонским острвима био под влашћу Млетачке републике. Његова породица се преселила са Истре на Крф у четрнаестом веку и сматрала су се елитом међу јонском аристократијом. Његов отац је био лојални присталица Млетачке републике, чак и двадесет година пошто су Јонска острва престала да буду под влашћу Млечана. Каподистријине две сестре су

---

¹⁹⁴ D. Brewer, *The Greek war for independence: The struggle for freedom from Ottoman oppression and the birth of the modern Greek nation*, New York 2001, 34.

¹⁹⁵ Исто.

¹⁹⁶ Исто.

¹⁹⁷ D. Brewer, *The Greek war for independence*, 34–35.

постале часне сестре католичког манастира, али је утицај његове мајке, православне Гркиње из Епира, био пресудан да Јоанис буде предани припадник православне цркве.¹⁹⁸ Са стварањем Јонске републике 1800. године, после коалиције Русије и Османског царства против Француске,¹⁹⁹ Каподистрија се вратио са студија у Падови натраг на Крф. Током трајања Јонске републике, Каподистрија се политички високо уздигао, поставши министар спољних послова. Био је део руске политичке струје на острву, поред британске и турске које су, такође, биле утицајне.²⁰⁰ Са поновним доласком Француске на Јонска острва после мира у Тилзиту 1807. године, Каподистрија се повлачи са острва и 1809. године одлази у Санкт Петербург где ступа у службу министарства спољних послова Русије. До тада је његов идентитет уобличен као хеленски и није био само јонски. Током обављања јавне функције у Јонској републици, интензивно се дружио са митрополитом Игњацијем, који је био митрополит Арте и Нафпактоса, што је додатно учврстило његову припадност православљу и грчком идентитету. Ступајући у службу руског цара Александра I, брзо је стекао поверење као способан и вешт службеник. Колико је то поверење било велико и оправдано, показује то да је Каподистрија представљао Русију и руске интересе на Бечком конгресу, где је успешно парирао Кнезу Метерниху и другим конкурентима. Руски цар је био толико импресиониран да је Каподистрију поставио за другог министра спољних послова, поред постојећег Неселродеа (Карл Василевич Неселроде).²⁰¹ Као највише ранжирани Грк у међународној политици, као неко ко је са Јонских острва, чланови *Хетерије* су полагали велике наде у подршку и Русије и Кнеза Каподистрије као министра, у борби против Османског царства за грчку независност.²⁰² Каподистрија, у почетку, није пружио отворену подршку грчким устаницима, иако је Испиланти тврдио да су имали његову подршку. Цар Александар I је Ипсилантију отворено рекао да „примећује да је Ипсиланти млад и полетан, али да је Европа тренутно у миру.“ Порука је била таква да је Ипсиланти требало да схвати да не треба да ради ништа што би довело до немира и превирања у Европи.²⁰³

Када погледамо изјаве званичника и водећих људи руске политике, цара и министра спољних послова, долазимо до закључка да је Русија желела да избегне било каква немире у суседном Османском царству. Гледајући позиције официјалне политике и изјава учесника то делује као логичан закључак. Са друге стране, поставља се питање како су чланови Хетерије, грчки националисти и присталице борбе против Османског царства за ослобођење и стварања грчке државе, могли неометано да се организују на територији Русије, а да их полиција није ухапсила или да их друге безбедносне службе нису спречавале у томе. Тешко је поверовати да једна таква држава препустила организаици коју не подржава, да сакупља саборце, војну и материјалну помоћ за вођење рата на територији

---

¹⁹⁸ C. W. Crawley, John Capodistrias and the Greeks before 1821, Cambridge Historical Journal, Vol. 13, No. 2 (1957), pp. 162-182.

¹⁹⁹ Н. Даж, *Sumrak starog Mediterana*, 72–83.

²⁰⁰ Исто. 85.

²⁰¹ Карл Василевич Неселроде је рођен у породици немачког дипломате као Карл Роберт Рајхсграф фон Неселроде–Ехрезхофен (Karl Robert Reichsgraf von Nesselrode-Ehreshoven). Рођен је у Лисабону 1780. године, док му је отац био у дипломатској служби руске царице Катарине Велике. Школујући се у Берлину и у руским војним школама, ступио је у руску царску војску, а касније је постављен за министра спољних послова. На том месту је остао наредних четири деценије, бивајући креатор и учесник руске спољне политике од Бечког конгреса, па све до Париског мира 1856. године којим је окончан Кримски рат. Умро је 1862. године.

²⁰² C. W. Crawley, *John Capodistrias and the Greeks before 1821*, 162–182.

²⁰³ D. Brewer, *The Greek war for independence*, 49.

суседне земље против које је Русија имала отворене претензије. Као један од примера отворене борбе против грчке независности можемо узети случај када су власти Хабзбуршке монархије ухапсиле Ригу од Фере који је у том тренутку био у Трсту, граду који је припадао Хабзбуршкој монархији. Изручили су га османским властима, које су га погубиле у Београду у Кули Небојша.²⁰⁴

Ипсиланти је наставио своју мисију сакупљања присталица по Русији. У граду Измаилу,²⁰⁵ недалеко од границе са Молдавијом, скупиле су се главешине *Хетерије*. Ипсиланти је 8. октобра 1820. године издао прокламацију у којој је све Грке позвао „да се припреме за борбу која предстоји“.²⁰⁶ Ипсиланти је у прокламацији позвао Грке да следе пример славних предака који су се борили код „Саламине и под командом спартанског краља Леониде“.²⁰⁷ Поручио је и да су „Турци млитави, слаби и разједињени“ и да Грци потпуно сами и без помоћи са стране могу да дођу до победе. Помоћ странаца у стицању грчке независности поменуо је као спорну, јер странци не би никада помогли грчку борбу без тражења одређених уступака и та цена који би Грци морали да плате, могла је да буде превелика. Тако да, по наводима Ипсилантијеве прокламације из Измаила, Грци су морали сами да се изборе за слободу, па би онда велике силе биле принуђене, на крају, да склапају савезе и споразуме са новоствореном грчком државом.²⁰⁸ Упркос свом недвосмисленом патриотизму, филхеленству и привржености борби за слободну грчку државу, Ипсиланти није био ни наиван, ни необавештен када је износио овакве ставове пред припадницима и члановима *Хетерије*. Иако са бројним проблемима и изазовима, Османско царство је било и даље велика сила која се простирала на три континента и која је могла у том тренутку да мобилише огромну и добро обучену војску, са добрим наоружањем и одличним војним командантима, који су стицали војно искуство кроз бројне ратове које је Османско царство водило. Потпуно супротно од онога што је Ипсиланти изнео, грчка борба за стварање државе и ослобађање од султанове власти није била могућа без помоћи са стране и тешко је поверовати да Ипсилантију то није било познато. У то време, почетком треће деценије деветнаестог века, на сваку оружану побуну широм Европе, велике силе су се удруживале и заједничким или појединачним снагама су гушиле те покрете либерала или националиста који су доводили у питање власт владара. То је посебно отежавало стицање подршке за грчку независност, али Ипсиланти није одустајао. Он је гајио наду да ће, у одсуству тренутку, Русија морати да се умеша и стане на страну побуњених православних хришћана који би се успротивили централној власти у Цариграду.²⁰⁹

Иако су се главни чланови *Хетерије* са Ипсилантијем састали близу границе са Молдавијом, где су намеравали да воде борбу, Ипсиланти је у почетку сматрао да је устанак и борба против Османлија требао да започне на Пелопонезу и то крајем 1820. године. Ипак, по информацијама које су стизале са Пелопонеза до Измаила, није деловало да је тај део потенцијалног фронта против султана још увек био спреман за почетак оружане борбе. То

---

²⁰⁴ О животу и делу Риге од Фере, погледати: С.М. Woodhouse: *Rhigas Velestinlis: The Proto-martyr of the Greek Revolution*, Limni 1995.

²⁰⁵ Град Измаил се налази у југозападном делу данашње Украјине, у делти Дунава, 30 километара од границе са Молдавијом. Припада Одеској области.

²⁰⁶ D. Brewer, *The Greek war for independence*, 50.

²⁰⁷ Спартански краљ Леонида је био заповедник три стотине Спартанца у бици против Персијанаца, код Термопила 480. г.п.н.е.

²⁰⁸ D. Brewer, *The Greek war for independence*, 50.

²⁰⁹ Исто.

је довело до повратка на првобитан план, да главно језгро устанка буде на простору Влашке и Молдавије.²¹⁰ Молдавија је деловала као добра опција за почетак великог, општег устанка против султана и османске власти из више разлога. Велики број трупа за војну кампању био је већ концентрисан на територији Русије, близу границе са Молдавијом. Од Османског царства делила их је супротна страна реке. У случају да је Пелопонез био прва опција, постојале би знатне потешкоће да се сви војници пребаце до Пелопонеза и питање је којом би рутом то ишло. Преко територије Хабзбуршке монархије и поморским путем преко Јадранског мора није могло, јер је Кнез Метерних био изразити противник било какве побуне на тлу Европе, па била она и побуна Грка хришћана, потомака Периклеа и Аристотела, против владара муслимана. Мир је, по схватању Метерниха и његове европске политике, био императив и сви рушиоци истог морали су да буду сасечени у корену.²¹¹ Молдавија је Ипсилантију могла да буде и најбоља опција из више разлога. Први, потицао је из тих крајева и његова породица је имала своје контакте у тим крајевима претходних сто година. Носио је име које је било препознатљиво и могло је да утиче на већи број људи да се прикључе борби, Други разлог је био очекивање да се Русија умеша у сукоб и да би пружање руске помоћи у рату против Османлија било брже и ефикасније ако су сукоб и ратна дешавања на самој граници Русије. Трећи, исто ваљан разлог, био је и близина спољних граница Османског царства, у случају да ствари крену по злу тако да је Ипсиланти са војском могао да се повуче на територију за коју би у том тренутку помислио да је сигурна, Русија или Хабзбуршка монархија.²¹²

Треба напоменути да је провинције Влашка и Молдавија нису биле интегрални део Османског царства као што је то био Пелопонез и остали европски делови, укључујући и Србију. Влашка и Молдавија су биле у вазалном односу и према споразуму између Османског царства и Руског царства, султан није смео да пошаље војску на територију те две области, без сагласности и одобрења руског двора. Руски цар је имао право вета, односно ако би султан послао војску против његове воље, то је било директно кршење Букурешког уговора из 1812. године и Русија је могла то да искористи да објави рат Османском царству.²¹³ То је нешто чему су се надали чланови *Хетерије*, на челу са Ипсилантијем.

Оно што је представљало отежавајућу околност за покретање устанка Грка и других хришћана против власти султана на простору Молдавије и Влашке је то што су односи између хришћанског становништва које је живело у те две провинције били лоши. Молдавија и Влашка, тзв. Дунавске провинције, биле су богати и просперитенти делови империје и представљале су важну житницу Османског царства. Од 1776. године Молдавијом и Влашком су управљали Грци из Цариграда (Фанариоте), који су потицали из богарих породица цариградске четврти Фанар.²¹⁴ Фанариотски наменници у Дунавским

---

²¹⁰ Исто.

²¹¹ О Метерниховој политици погледати: Н. Kissinger, *A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace, 1812-22*, Brattleboro 2013.

²¹² D. Brewer, *The Greek war for independence*, 51.

²¹³ Исто, 51.

²¹⁴ Фанар (Φανάρι, данашњи Фенер)–Стамбена четврт ондашњег Цариграда, данашњег Истамбула. Назив „Фанар“ је потекао од уличног осветљења, уличне лампе, која је осветљавала тај део средњовековног Цариграда. У том делу града, за време Османског царства, било је седиште и Васељенског патријарха и богати грчки трговци су подизали куће у близини патријаршије. Васељенски патријарх је или биран из редова фабариота или је био под њиховим утицајем када је у питању био избор епископа. Од шеснаестог века тај део Цариграда је био претежно насељен богатим и утицајним, трговачким, грчким породицама. Током

провинцијама су се показали као способни руководиоци, али су као владајући и управљачки слој навукли омразу код локалног становништва које није симпатисало богате Грке. То је представљало озбиљан изазов за покретање и развијање устанка у том делу Царства и доводило је у питање ширу подршка устанку. Без мобилности локалног становништва, устанак је претио да буде само једна авантура Ипсилантија и његових пратилаца. Оно што је хришћане ове две провинције обесхрабривало да се придруже грчким устаницима су били *хосподари*²¹⁵ и њихов однос према њиховим хришћанским поданицима. Хосподари су од оних којима су били надређени очекивали велику материјалну добит, обзиром да је у питању био део Османског царства који је значајне делове царства снабдевао житарицама. Уз то је представљао и важну трговачку руту због границе. Све наведено је додатно утицало само разлог више да Грци фанариоти који су добијали позиције хосподара, буду похлепни и бескрупулозни у односу према локалном становништву. Фанариоти нису појединачно долазили на те позиције, већ су доводили и своје сународнике, рођаке и земљаке, који су им помагали у вршењу службе и исто тако се богатали на рачун локалаца. Кнежеви Молдавије и Влашке су постављани на те позиције од стране султана, уз благослов цариградског патријарха.²¹⁶ Били су обавезни да плаћају годишњи порез султани, као и порез који је морао да се плати по постављењу на место кнеза. Исто тако, новопостављени кнежеви преузимали су неисплаћене дугове претходних. Бити кнез Влашке или Молдавије је био лукративан посао, што је доводило до тога да је начин опорезивања поданика и прикупљања пореза производило репресалије.²¹⁷ Све ово је остављало јако лош утисак о фанариотима и Грцима код хришћанског становништва Влашке и Молдавије.²¹⁸ Потенцијална борба против султана и Османлија није била довољан разлог да би локални хришћани пристали да крену у борбу под водством оних које су доживљавали као део репресивног система.

Они на које је Александар Ипсиланти могао да рачуна, били су једни од водећих људи локалног племства, који су и сами били чланови *Хетерије*. Један од њих био је и Михаил Суцос (Μιχαήλ Σούτζος), који је био кнез Молдавије и њен гувернер.²¹⁹ Поттицао је из

осамнаестог века, из припадника фанариотских породица бирали су се чланови османске администрације на високим положајима. Они су, превасходно, били распоређени на управљачке функције у европском делу Османског царства, пре свега у Молдавији и Влашкој. Због свог високог образовања, фанариоти су били најбројнији међу драгоманима (преводиоцима) на Порти и међу страним амбасадама у Цариграду. Са избијањем Грчке револуције 1821. године, долази до окончања утицаја, богатства и моћи грчких породица у Цариграду. О фанариотима и четврти Фанар погледати: С. М. Philliou, *Biography of an Empire. Governing Ottomans in an Age of Revolution*, Berkley/Los Angeles/London 2011, 5–37; С. Philliou, *Communities on the Verge: Unraveling the Phanariot Ascendancy in Ottoman Governance*, *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 51, No. 1 (Jan., 2009), pp. 151-181.

²¹⁵ *Хосподар* је био назив за званичнике Османског царства који су добијали службу у Влашкој и Молдавији и били су владајуће племство у те две провинције. Та места су, углавном, припадала Грцима из фанариотских породица, а назив је потицао из словенске речи *господар* или *господин*.

²¹⁶ R. Haynes, *Moldova. A history*, London/New York 2020, 59–60.

²¹⁷ Исто.

²¹⁸ D. Brewer, *The Greek war for independence*, 52.

²¹⁹ Михаил Суцос (Μιχαήλ Σούτζος)–Михаил Суцос је рођен 1778. године у Цариграду, иако неки извори помињу да је рођен 1774. године у Атини. Био је кнез Молдавије када је приступио *Хетерији* и кренуо у оружану борбу против османске власти и султана 1821. године. Са поразом устаничке војске у Влашкој и Молдавији побегао је прво у Хазбзуршку монархију где је био ухапшен и лишен слободе четири године. После тога отишао је у Швајцарску, одакле је прикупао помоћ за грчке устанике. Са међународним признањем грчке државе и формирањем владе, обављао је дужности амбасадора Краљевине Грчке у Француској, Русији, Шведској и Данској. Преминуо је у Атини 1864. године. О породици Суцос (Σούτζος) и другим грчким,

угледне фанариотске породице, која је генерацијама управљала Молдавијом чији је административни центар био град Јаши.²²⁰ Његов деда је био кнез Молдавије и породица Суцос је била једна од најугледнијих фанариотских породица, која је у цариградској четврти живела више стотина година.²²¹ Иако је приступио *Хетерији*, Михаил Суцос није био толико предан циљу колико је Александар Ипсиланти мислио. Његов први министар, Јаковос Ризос Нерулос (Γάκωβος Ρίζος Νερουλός),²²² забележио је да је кнез Молдавије обавестио османске власти о преласку А. Ипсилантија са територије Русије на територију Османског царства. Михаил Суцос је затражио упуте од министра спољних послова Османског царства ПОРТЕ како би требало да поступа у односу на Ипсилантијеве активности.²²³

У Влашкој је ситуација била још комплекснија. Фанариотски хосподар Влашке Александар Суцос (Αλέξανδρος Σούτζος)²²⁴ био је лојалан централној власти у Цариграду. Није био члан *Хетерије*, нити је имао симпатије према том покрету и његовим циљевима. По томе се разликовао од свог презимењака и хосподара Молдавије, Михаила Суцоса. Александар Суцос се озбиљно разболео у децембру 1820. године и његов скори крај је подстакао незадовољне влашке поданике да се органиују на оружану побуну против фанариотске управе. Када је преминуо хосподар Влашке 31. јануара 1821. године, избила је побуна против фанариота предвођена Тодором Владимирескуом (Tudor Vladimirescu). Владимиреску је упутио позив хришћанима у Влашкој да узме оружје у руке и да се придружи побуни против фанариота и бојара. У писму које је упутио Порти, посебно је навео да његова побуна није ни против султана, ни против османске власти, ни против ислама.²²⁵ Оно што је збуњујуће у свему овоме је то што је Владимиреску био члан *Хетерије* и ово његово деловање је било више него штетно за свеопшти устанак. Позивање ставништва Влашке на побуну против оних чија ти је подршка требала за борбу против султана, да би се испоставило да ти борба против султана и није главни циљ. Владимиреску је као члан Хетерије могао да буде користан део устаничке војске. Током Руско–османског рата 1806–1812. године, био је капетан влашких јединица које су се бориле на страни Русије против султана и био је поданик руског цара.²²⁶ Све ово је указивало на то да би био значајан

фанариотским, породицама у Цариграду погледати: M. D. Sturdza, *Dictionnaire historique et Grandes familles de Grece, d'Albanie et de Constantinople*, Paris 1999.

²²⁰ D. Brewer, *The Greek war for independence*, 52.

²²¹ О породици Суцос (Σούτζος) погледати: M. D. Sturdza, *Dictionnaire historique et Grandes familles de Grece, d'Albanie et de Constantinople*, Paris 1999.

²²² Јаковос Ризос Нерулос (Γάκωβος Ρίζος Νερουλός)–Рођен је у Цариграду 1788. године. Потичао је из фанариотске породице. Радио је као преводилац у влади у Цариграду, да би заједно са Михаилом Суцисом био упућен у Молдавију као његов први министар. Приступио је Грчкој револуцији 1821. године и напустио је Молдавију после слома устанка у том делу Царства. Са успостављањем грчке државе, долази у Грчку и вршио је дипломатске дужности у Цариграду, али је највећи допринос пружио као министар просвете. Сматра се првим реформатором виског образовања у модерној Грчкој. Био је врло продуктиван и успешан писац и сматра се једним од зачетника модерне грчке драме. О Нерулосу погледати: P. Mackridge, *Language and National Identity in Greece 1766–1976*, Oxford 2009, 150–152.

²²³ D. Brewer, *The Greek war for independence*, 52.

²²⁴ Александар Суцос (Αλέξανδρος Σούτζος)–Рођен је у Цариграду 1758. године и потичао је из угледне фанариотске породице. Обављао је функције главног драгомана, преводиоца, у влади у Цариграду, као и функције хосподара Молдавија и Влашке. Умро је 31. јануара 1821. године. О њему погледати T.W. Gallant, *Edinburgh History of the Greeks*, 66–67.

²²⁵ T.W. Gallant, *Edinburgh History of the Greeks*, 67.

²²⁶ Исто, 67–68.

и предан борац за борбу против османске власти, тако да су његови поступци после смрти Александра Суцаса били више него изненађујући.

У сваком случају, чланови *Хетерије* више нису имали времена за губљење. Али паша Јањински је био у отвореном рату против централне власти и значајан део снага султанове војске био је распоређен у том делу Царства. Султанов поданик, одметнут од централне власти, представљао је значајну претњу по целовитост Османског царства. Његов пример непослушности давао је ветар у леђа свима онима који су желели да крену путем независности и самосталности од султана и Порте. Зато се са неким, као што је био Али паша, требало обрачунати што пре и на такав начин да се пошаље порука свима онима који би помислили да је непослушност могла да прође некажњено.²²⁷ Али паша је потицао из угледне породице албанских паша који су били у служби султана. Његов отац Вали бег је био паша Делвинског санџака. Рођен је 1740. године и са десет година је остао без оца. Вали бег је убијен током борбе за превласт. У тој броби, Вали бег је наредио и убиство рођеног брата. Али паша је растао уз своју мајку и морао је сам да се наметне као војни старешина и локални господар.²²⁸ Своју репутацију је изградио као одметник од султанове власти, сукобљавајући се са локалним пашама које није желео да призна као себи надређене. Кроз бурне деценије са краја осамнаестог и почетка деветнаестог века, доспео је до позиције владара Епира²²⁹ са центром у Јањини, као и јонског дела Османског царства.²³⁰ Услед превирања на султановом двору, смене султана у првој деценији деветнаестог века, успео је да се избори да самостално води политику у односу на централну власт у Цариграду.²³¹ Колико је његова улога била важна, показује то што су европске државе отварале дипломатска представништва да би имале директну комуникацију са њим и уважавање га као дефакто независног владара.²³² Један од разлога је био тај што су за време Наполеонових ратова Јонска острва имала значајан стратешки положај и за њих су се борили Француска, Велика Британија и Русија.²³³ Али паша је схватао важност свога положаја и трудио се да у датим околностима увек за себе добије највећу могућу корист. Када је почела да се шири идеја о грчком питању, побуни против султана, десолуцији Османског царства и стварању нових држава које би замениле Османско царство, Али паша се приближио људима који су те идеје промовисали. Постао је члан *Хетерије*, али није активно учествовао у активностима које су спроводили други чланови, нити је јавно подржавао такве идеје. Чињеница је да је Али паша био упознат са деловањем револуционара и са потенцијалним немирима и ратом који је претио да се распламса на територији Османског царства. Њега је директно са *Хетеријом* и амбицијама грчких

---

²²⁷ О Али паши Јањинском, његовом животу, владању, односу са великим силама и војевању погледати: Q&E. Russel, *Ali Pasha: Lion of Ioannina. Remarkable life of the Balkan Napoleon*, Barnsley 2017; K. E. Fleming, *The Muslim Bonaparte: Diplomacy and orientalism in Ali Pasha's Greece*, Princeton 1999.

²²⁸ Делвин, град у данашњој јужној Албанији.

²²⁹ Епир—Географска и историјска област у данашњој северо—западној Грчкој и јужној Албанији. Налази се на западном делу Балканског полуострва и излази на Јонско море. У савременој Грчкој, Епир је једна од тринаест периферија (покрајина), са административним центром у граду Јањина.

²³⁰ Q&E. Russel, *Ali Pasha*, 44–59.

²³¹ О кризи централне власти у Цариграду, превратима и немирним временима у османској престоници у првој деценији деветнаестог века, погледати: A. Yucioğlu, *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman order in the Age of Revolution*, Stanford 2016, 157–202.

²³² K. E. Fleming, *The Muslim Bonaparte*, 70–117.

²³³ О значају Јонских острва за време Наполеонових ратова погледати: H. Dajč, *Sumrak starog Mediterana: Jonska ostrva 1774–1815*, Beograd 2016.

революционара упознао Николаос Скуфас, један од тројице оснивача завереничког друштва за рушење Османског царства.²³⁴ Начин на који су чланови Хетерије ступили у контакт са Али пашом је његова најмлађа жена, Гркиња Кира Василики (Κυρά Βασιλική). Скуфас је инсистирао да се у *Хетерију* регрутују и жене које су делиле филхеленске ставове и које су могле да пруже допринос у борби за остварење заједничких циљева, а то је била борба против султанове власти и државе Османлија. Са једне стране, биле су оне жене које су својим образовањем могле да буду преводиоци и популаризатори грчке културе и идеје о државности. Са друге стране, жене које су посебно биле значајне, то су оне које су гајиле блиске везе са мушкарца који су били носиоци политичке и војне моћи. Миљеница Али паше је свакако била једна од таквих.²³⁵ Она је рођена у једном селу у Епиру и са дванаест година је постала део харема Али паше. Успела је да постане једна од најближих особа од поверења јањинског паше и као Гркиња је користила прилику да помаже и Грке и православне хришћане. Због тајности организације и недостатка извора, није могуће утврдити број жена који је учествовао и био члан организације Хетерије.²³⁶

Революционарна и завереничка мрежа се плела. Од севера и ушћа Дунава у Црно море, све до Јонског и Егејског мора, регрутовали су се појединци који су били спремни да крену у борбу за обарање султанове власти. Тај тренутак је званично и дошао 6. марта 1821. године (22. фебруар по јулијанском календару).²³⁷ Тада је Александар Ипсиланти, званични вођа *Хетерије*, са својим присталицама из града Кишињева прешао је реку Прут. Река Прут је у то време била граница Русије и Османског царства и његов прелазак на територију Османског царства означио је почетак оружане борбе против султана.²³⁸ После уласка на територију Османског царства, Ипсиланти се упутио ка Јашију, престоници тадашње Бесарабије (тј. данашње Молдавије). У Јашију је издао проглас којим је позвао на свеопшти устанак Грка против султанове власти. Тај проглас је насловио „Борите се за веру и отаџбину“ (ΜΑΧΟΥ ΥΠΕΡ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ), где је позив за борбу започео са:

„Куцнуо је час, неустрашиви Хелени! Већ одавно нас народи Европе, који се боре за своја права и слободе, зову да им се придружимо... Наша браћа и пријатељи су спремни. Срби, Сулити²³⁹ и сви у Епиру су наоружани и чекају нас. Придружимо им се са жаром! Наша отаџбина нас зове!“²⁴⁰

²³⁴ Q&E. Russel, *Ali Pasha*, 94–95.

²³⁵ О улози жена у Грчкој револуцији и грчком националном покрету, погледати: E. Varikas, *Women's participation in the Greek revolution, 1800–1827*, (*Political and historical Encyclopedia of Women*, ed. C. Fauré), New York/London 2003.

²³⁶ Исто.

²³⁷ У раду су сви датуми по грегоријанском календару.

²³⁸ R. Biton, *Grci: celokupna istorija*, Beograd 2021, 399.

²³⁹ Сулити су становништво које се везује за град Сули (Σούλι) у Епиру, у Грчкој. Сулити су православни хришћани који су се током Грчке револуције борили на страни Грка против султана и османске власти. Пореклом су Албанци, али су временом прихватили грчки национални идентитет. Били су истакнути борци против власти Османлија и пре избијања Грчке револуције.

²⁴⁰ *Morning Chronicle of London*, April 13, 1821; D. Brewer, *The Greek war for independence*, 53–54; R. Beaton, *Grci*, 399.

У османској држави ислам је био званична државна религија. Прописи и правна питања били су засновани на шеријатском праву. Оно је важило и за муслимане и за немуслимане. Због тога је позив на побуну био заснован на верској основи, јер су се на тај начин хришћани мобилисали за борбу против централне власти.²⁴⁴ Са друге стране, хришћанство је било интегрални фактор становништва које је живело под османском влашћу. Хришћани су се између себе међусобно разликовало по језику и народности. Ипсиланти је све ово желео да искористи као један од начина да придобије све хришћане Османског царства, да би кренули у борбу против централне власти и султана.

Ипсиланти је прокламовао да је јединство, вера, послушност ратним вођама и покорвање законима пут који је могао да води Грке до победе. Исто тако, упућивао је и претње онима који би се оглушили о позив и који нису желели да учествују у борби против Османског царства. Њих је називао „азијским копиладима“, који су због своје издаје оставили проклетство на своје потомство.²⁴⁵ У завршном делу прокламације, Ипсиланти се позвао на знамените личности из грчке историје, на Старе Грке који су се борили у биткама код Маратона²⁴⁶ и Термопила,²⁴⁷ на тираноубице Хармодија (Ἄρμόδιος) и Аристогитона (Ἀριστογείτων),²⁴⁸ Тимолеја (Τιμόλεων)²⁴⁹ и његову борбу против тираније и деспотизма, са посебним нагласком на Леониду (Λεωνίδα) и три стотине Грка који су се борили против „персијских варвара“. Османлије је Ипсиланти назвао наследницима Персијанаца, само што су Османлије „још већи варвари и још више одбојни.“²⁵⁰ Може се претпоставити да за већину потенцијалних устаника, који нису били чланови Хетерије, да је ово позивање на историју Старе Грке нису могла да буду много привлачна обичном народу. Међутим, овај приглас са оваквом тематиком, представљен на овај начин, није био упућен грчком станивништву које је живело у Османском царству, већ филхеленима у европским државама.

---

²⁴⁴ Османско царство је имало комплексан правни систем, који се састојао од шеријата, султана, али и локалних

²⁴⁵ *Morning Chronicle of London*, April 13, 1821.

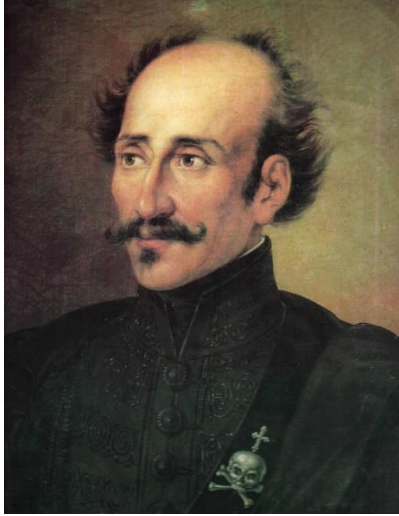
²⁴⁶ Битка на пољу Маратон одиграла се 490.г.п.н.е. То је била велика победа Грка–Атињана против Персијанаца и означила је прекретницу у грчко–перијским ратовима у којима су Персијанци вршили поход на грчке полисе у намери да их освоје.

²⁴⁷ Термопилска битка се одиграла 480.г.п.н.е. између Грка–Спартанаца против персијске војске. Спартанску војску предводио је спартански краљ Леонида, против надмоћнијег и бројнијег непријатеља. Бранећи пролаз кроз Термопилски кланац, Спартанци су изгинули до последњег, заједно са својим краљем. Кроз историју, битка код Термопила и храбро и пожртвовано држање Спартанаца против бројнијег непријатеља, постала је симбол борбе за слободу и одбрану своје отаџбине, независно од величине непријатеља који је напада.

²⁴⁸ Хармодије и Аристогитон–Познати као „тираноубице“, односно атентатори на Хипарха, сина тирана (апсолутног и доживотног владара) Атине из 6.в.п.н.е, Пизистрата. Убијени су од стране Хипархових чувара, а потоње генерације Атињана су их славиле као оне који су донели демократију у Атину, супростављајући се самовољи апсолутиста.

²⁴⁹ Тимолеј–Коринтски генерал који је са својом војном експедицијом на Сицилији током 4. в.п.н.е. протерао Картагињане и окончао власт тирана над грчким градовима, пре свега Сиракузом.

²⁵⁰ *Morning Chronicle of London*, April 13, 1821.

Александар Ипсиланти на слици из 1862. године, Национални историјски музеј (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο) у Атини. Сliku је насликао грчки сликар Дионисиос Цокос (Διονύσιος Τσόκος).²⁵¹ На слици је приказан Ипсиланти са ознакама Хетерије, црном лобањом са крстом, које су означавале паролу „победа или смрт“. Чланови Хетерије или „Пријатељског друштва“ су своје ритуале и церемоније преузели из масонерије, као већина тајних друштава тог времена, а посебно су уживали у тајанствености и мистификацији својих ритуала.²⁵²

Овај проглас, са овом тематиком и презентован на овај начин, није био упућен само грчком становништву које је живело у Османском царству. Начин на који је Ипсиланти помињао личности и догађаје из историје Старе Грчке и Грка који су живели у античко време, није имао за циљ да анимира становништво које није имало осећај припадности и повезаности са биткама код Маратона и Термпила, са Леонидом и Темистоклом (Θεμιστοκλῆς).²⁵³ Он се у Јашију обраћао и онима који су тај оружани устанак и борбу могли да поистовете са борбом античких Грка против Персијанаца, бораца за слободу против тираније, Европљана против Азијата, хришћана против нехришћана. Колико је било озбиљности у том прогласу, показало се по томе што је његов текст и садржај објављиван у новинама широм Европе, пре свега Велике Британије. Британски часопис *Morning Chronicle of London* у априлу месецу 1821. године објавио је целокупан текст под насловом *Грчки устанак (Greek insurrection)*.²⁵⁴ По овоме се види утицај и разгранатост филхелена који су промовисали борбу Грка против Османлија. Вести из тих крајева нису брзо путовале до Лондона, а упркос томе лондонски лист је дошао до целокупног текста и објавио га свега неколико недеља касније. Исто тако, сам назив „устанак“ и одређивање карактера сукоба, показивао је који су били циљеви филхелена. Није била у питању борба за побољшање

²⁵¹ Дионисиос Цокос (1814–1862)–Грчки сликар из деветнаестог века. Рођен је на острву Закинтос, пошто је његова породица пребегла из Епира. Његов рад је везан за сликање портрета личности из грчке историје, као и прикази битака на исту тему. Његова дела су изложена у Атини, у Националном историјском музеју.

²⁵² R. Biton, *Grci*, 398.

²⁵³ Темистокле–Политичар и војни заповедник из времена Старе Грчке и Атине. Предводио је победничку атинску морнарицу против Персијанаца у бици код Саламине 479.г.п.н.е. Са том победом, Грци су успели да се одбране од инвазије Персије и да извојевају коначну победу у грчко–персијским ратовима. Атина се са овом победом наметнула као главна поморска сила у грчком свету.

²⁵⁴ *Morning Chronicle of London*, April 13, 1821.

друштвеног положаја у оквиру Османског царства, материјалног добра везаног за неку пореску реформу или верских права, већ покрет за стварање грчке државе.

Након Ипсилантијевог позива на борбу у Влашкој и Молдавији, на Пелопонезу су се такође покренули устаници. До краја марта 1821. године Подунавске кнежевине, градови и острва у Егејском архипелагу кренули су у активну борбу против султанове власти. На Пелопонезу четири града у приближно исто време су подигли устанички барјак. Први од та четири био је град Ареополис (Αρεόπολη) у јужном Пелопонезу, као седиште утицајне грчке породице Мавромихалис (Μαυρομυχάλης). Најугледнији члан породице Мавромихалис, Петрос (Πέτρος) познатији као Петробеј (Πετρόβλης), био је популаран међу Грцима као вишегодишњи бунција против османске власти. Окупио је војску у Ареополису и умарширао је у град Каламату (Καλαμάτα).²⁵⁵ У Каламати се састао са другим вођама и од тада је званично почео грчки устанак на Пелопонезу, са Петробејом Мавромихалисом на челу.²⁵⁶

У Каламати су здружене снаге грчких устаника натерале османску посаду на предају, уз обећање да ће османским војницима животи бити поштеђени, али то обећање није исупуњено, будући да је мало број заробљеника преживео. Пошто је грчка победничка војска прославила ослобођење Каламате црквеном службом где је присуствовао велики број војника и локалног становништва, грчке вође су успоставиле Сенат у Месенији, а Петробеј Мавромихалис је проглашен за првог човека Сената и главног команданта „спартанске војске.“ Петробеј је из Каламате упутио апел народима Европе, у коме је тврдио да су Грци уједињени и решени да се ослободе страдалништва и нестанка као народа. Петробеј је навео и да је Грчка задужила Европу по много чему, да је била светионик Европљанима и да се сада узда у човекољубље којим ће им европски народи узвратити.²⁵⁷

Како се грчка побуна ширила Егејским архипелагом, а из северних делова Царства и Дунавских провинција (Влашка и Молдавија) су стизале вести о грчком устанку, тако није изостала ни реакција са османске стране. У самом Цариграду је атмосфера била на ивици усијања. Локално муслиманско становништво је нападало, демолирало и палило радње и куће које су припадале хришћанским породицама.²⁵⁸ Све је деловало као зачетак верског сукоба на свим нивоима османског друштва. Као једне од одговорних за покретање устанка Грка, сматрао се клер Васељенске патријаршије. Рат који се развијао имао је и верски карактер, јер су устаници као један од разлога устанка наводили и борбу за хришћанску веру. Патријарх Григорије V (Γρηγόριος) јавно је осудио побуњенике против султанове власти и екскомуницирао их је из цркве као невернике. То га није спасило од последица за које је султан Махмуд II сматрао да треба да их сноси као неко ко је одговоран за своју паству, као њихов духовни старешина. На Ускрс 22. априла 1821. године, стари патријарх Григорије је обешен на капији патријаршије у својој осамдесет и четвртој години живота.²⁵⁹

---

²⁵⁵ Град Каламата се налази у југозападном делу Пелопонеза, у округу Месенија. На територији тог округа се налазио антички грчки град Спарта.

²⁵⁶ D. Brewer, *The Greek war for independence*, 70.

²⁵⁷ Исто, 71.

²⁵⁸ M. Mazower, *The Greek revolution*, 33.

²⁵⁹ Исто, 33–34.

Православне цркве су уништаване, а поред патријарха погубљено је и седам епископа који су били ухапшени и држани као таоци.²⁶⁰

Слична судбина задесила је на Кипру архиепископа Кипријана (Κυπριανός) и локалне верске прваке. За разлику од цариградског патријарха који је био лојалан султану и осуђивао је и екскомуницирао све оне који су се бунили против османске власти, кипарски архиепископ Кипријан је себе видео на страни оних који су желели да сруше власт султана. Кипријан је постао члан Хетерије 1818. године, после састанка са изасланицима *Хетерије* који су имали задатак да регрутују чланове на Кипру и у Египту.²⁶¹ На великом састанку *Друштва* 1. октобра 1820. године јасно је одређено укључивање Кипра у устанак. Митрополит Кипријан је раније обећао да ће помагати новчано и логистички заверенике, јер због географске удаљености острва Кипар од остатка Грчке, тешко је било очекивати озбиљну помоћ у људству током ратних операција. Као острво између Мале Азије и Египта, Кипријан је сматрао да би отворена оружана побуна довела до брзог окончања исте, уз велику одмазду османских власти. У тим ставовима није наишао на подршку других чланова Хетерије, који су желели општи устанак у целом Царству.²⁶² Грчки завереници су били све активнији по острву, што је запало за око османским властима. Пресретена је пошиљка писама која је била упућена митрополиту, где је његова улога у завери била јасна и недвосмислена. Османски гувернер Кипра, Кучук Мехмед (Küçük Mehmed), обавестио је власт у Цариграду о дешавањима на Кипру. Предложио је да његове трупе добију појачање, због потенцијалне опасности од избијања оружаних сукоба, као и да се ликвидирају најугледнији хришћани на острву, што је подразумевало и црквене и световне прваке Ове мере су, по суду гувернера, биле неопходне да би се сузбио устанак пре самог избијања на Кипру, јер су у европском делу Царства већ започела ратна дејства. Помоћне османске трупе које су стигле на Кипар до маја 1821. године, нарочито албански гарнизон, нападали су и дипломатска представништва европских држава на Кипру. Султан није одмах услишио жељу свог гувернера о масовном покољу хришћана, већ је прво издао наредбу о разоружању и предаји целокупног хладног и ватреног оружја свих хришћана на острву, а не само Грка. То је подразумевало и Јермене, Мароните, као и потомке франкофоних крсташа из времена када је Кипар био крсташка краљевина. Разоружање становништа је обављено до прве половине маја 1821. године. Гувернер Кучук Махмут је направио списак од 486 мушкараца чија је смрт требала да послужи као пример осталим становницима Кипра шта им се могло десити у случају да буду непокорни султану. Султан Махмуд II, незадовољан развојем ситуације на европском фронту, дао је одобрене гувернеру Кипра да спроведе свој план, који је укључивао и ликвидацију осумњичених, конфискацију њихове имовине и стављање њихових чланова породице у ропство. Они који би се јавно одрекли политичких уверења која су била против султана, они би били поштеђени.²⁶³ Кучук Мехмет је позвао све са списка на заједничко окупљање у Никозију, да би им се наводно захвалио зато што је разоружање становништва протекло по плану. Већина се одазвала, иако је било оних који су посумњали у добре намере османских власти и уз помоћ европских дипломата су испловили са Кипра, спасавајући своје животе. У јулу 1821. извршена је масовна

²⁶⁰ D. Brewer, *The Greek war for independence*, 106.

²⁶¹ J. A. Koumoulides, *Early Forms of Ethnic Conflict in Cyprus: Archbishop Kyprianos of Cyprus and the War of Greek Independence 1821*, *The Cyprus Review*; Nicosia Vol. 8, Iss. 2, (Fall 1996), 24–37.

²⁶² G. Hill, *A History of Cyprus, Volume 4: The Ottoman province. The British colony, 1571–1948*, Cambridge 1952, 124.

²⁶³ G. Hill, *A History of Cyprus*, 119–129.

егзекуција над људима који су сматрани као претња по султана и османску државу. Прво су убијени црквени великодостојници, митрополит Кипријан и два епископи, тако што су обешени о дрво. Настављено је са егзекуцијом са осталим особама са списка, где су били и црквена и световна лица. Све ово је пратило паљење и пљачкање црквене имовине, црква и манастира, као и заплону приватне својине, имања и кућа световних лица. Они који су успели да побегну са Кипра, једни су се прикључили грчким устаницима на Пелопонезу, док су други отишли у земље западне Европе и агитовали за помоћ грчким устаницима.²⁶⁴

Потенцијална побуна је угушена крваво, са великим репресалијама, а међу страдалима су били најрепрезентативнији чланови грчке заједнице на Кипру. У исторјским истраживањима који се ондосе на Грчку револуцију и дешавања на Кипру често се наводи да су на Кипру погубљени водећи људи цркве као наставак репресалија из Цариграда, „очигледно за пример другима“.²⁶⁵ Оно што је чињеница је то да је потенцијал за оружану побуну постојао и да су чланови *Хетерије* радили на томе да на Кипру избије устанак. Организоване масовне ликвидације најугледнијих људи међу хришћанском популацијом, као вид превентивног спречавања оружане побуне, није био стран Османлијама. У случају Кипра показао се и делотворним, будући да није дошло до оружаног устанка. Када су наслутили да се спрема оружани устанак међу Србима 1804. године, дахије су почеле са погубљењима најугледнијих Срба, али то није спречило почетак устанка и Српске револуције.²⁶⁶

После првих удараца које су задали грчки устаници, османска власт се консолидовала и почела је да реагује слањем војних експедиција у оне делове Царства где је оружана побуна узела маха. Први на реду је био устанак на простору Влашке и Молдавије. Крајем априла 1821. године османска војска од неколико десетина хиљада војника, продрла је на територију Дунавских провинција. Султанова војска је успешно повратила територије, градове и села, које су грчки побуњеници држали под својом управом. Оно што је пратило поново успостављање османске власти је био је и суров обрачун са побуњеницима и локалним становништвом. Један од разлога слабог отпора устаника је и раздор који је настао између вођа. Предводник влашких јединица, Тудор Владимиреску (Tudor Vladimirescu), сукобио се са Ипсилантијем и оптужен је за издају покрета и за сарадњу са османским властима. Ухапшен је у граду Трговиште (Târgoviște)²⁶⁷ од стране чланова

²⁶⁴ G. Hill, *A History of Cyprus*, 129–137.

²⁶⁵ R. Biton, *Grci*, 401.

²⁶⁶ Литература о Српској револуцији и почетку борбе за стварање модерне српске државе је бројна. О њој су писали савременици: од Вука Караџића који је био учесник догађаја, до највећег европског историчара у 19. веку, Леополда Ранкеа. Леополд Ранке је прво издање објавио 1829. године под насловом *Die serbische Revolution. Aus serbischen Papieren und Mittheilungen. Mit einer Chartre von Serbien. Hamburg: Perthes 1829*. Леополд Ранке је наставио да се бави српском историјом, да би 1879. године објавио своје капитално дело *Serbien Und Die Türkei Im Neunzehnten Jahrhundert* („Србија и Турска у деветнаестом веку“). Писање о српској историји утемељивача историографије као научне дисциплине, као што је био Ранке, представило је Србе као народ међу европском научном и интелектуалном елитом. То дело је Стојан Новаковић превео са немачког и објављено је на српском 1892. године под називом *Србија и Турска у XIX веку*. Темом Српске револуције су се бавили бројни српски историчари: Стојан Новаковић, Гргур Јакшић, Владимир Торковић, Милорад Екмечић, Радош Љушић, Славенко Терзић, Радомир Поповић. Међу страним историчарима, тема стварања модерне српске државе је такође обрађивана: Барбара и Чарлс Јелавић (Barbara and Charles Jelavich), Дејвид Мекензи (David MacKenzie), Стивен Соардс (Steven Sowards), Л. С. Ставријанос (L. S. Stavrianos) и др.

²⁶⁷ Трговиште–Град у централном делу данашње Румуније и један од најзначајних румунских градова по историјској важности. Био је престоница Влашке од 1418. до 1659. године. После премештања престонице у

Хетерије, где је после мучења погубљен. *Хетерија* није успела да преузме команду над његовим јединицама, пошто су после смрти свога командатна, војници влашке војске напустили своје јединице.²⁶⁸

Кључна битка се одиграла код места Драгашани (Drăgășani) 19. јуна 1821. године између султанове војске и чланова *Хетерије*. Султанова војска је попуно поразила војску Александра Ипсилантија и са побуном хришћана у Влашкој и Молдавији било је готово. Александар Ипсиланти је са својим пратиоцима прешао на територију Хабзбуршке монархије, где је одмах био ухапшен. Европске државе се нису умешале у овај сукоб, јер је званична политика *Свете алијансе* била да је требало сузбити сваку побуну против легитимне власти и владара. Међутим, султанова војска је наставила да врши велике репресалије над хришћанским становништвом Влашке и Молдавије. То је довело споразума европских сила о томе да је султанова војска током 1822. године морала да са тим престане, а до септембра исте године и да напусти територију Влашке и Молдавије.²⁶⁹ Ипсиланти је остао затвореник хабзбуршких власти у Терезину,²⁷⁰ све до 1827. године када је ослобођен по захтеву новог руског цара Николе I. Умро је у Бечу наредне године и ту је и сахрањен.²⁷¹

После успешног сузбијања побуне у Дунавским провинцијама, султан Махмуд II је послао свог најбољег војсковођу, Хуршид пашу, да се обрачуна са свим онима који су у европском делу Царства били одметници од централне власти. Први на реду био је Али паша, који је имао и најдужи стаж у неслагању са султаном. Са Ипсилантијевом прокламацијом из 1821. године, у којој је навео да ће Грци имати и подршку у Епиру, посредно је наглашено да је Али паша био на страни грчких побуњеника против султана и да је био спреман да саучествује у распаду османске државе. Хуршид паша је био цењени војни командант због успешног испуњавао на врло успешан начин. Постављен је 1808. године за управника Румелије (европског дела Османског царства) и са те позиције се прославио у борбама против српских устаника.²⁷² Изашао је као победник у бици на Чегру 1809. године, као и тоталним сломом српских устаника 1813. године. Победи које је

Букурешт, град Трговиште је почео да губи на значају. Током Дугог рата (1593–1606) између Хабзбуршке монархије и Османског царства, Срби су ратовали против Османлија и Трговиште је од османске власти ослободио Старина Новак, са својим војницима које су претежно чинили Срби. О Старини Новаку, Дугом рату и учешћу Срба у истом, погледати: *Старина Новак и његово доба. Зборник радова са међународног научног скупа одржаног 16–17. септембра 1986. године у Доњем Милановцу*, ур. Р. Самарцић, Београд 1988.

²⁶⁸ О пропасти устанка у Влашкој и Молдавији, као и о Тодору Владимирескуу, погледати: *The Greek Revolution: A Critical Dictionary*, ed. by P. M. Kitromilides, C. Tsoukalas, Cambridge, Massachusetts/London, England 2021, 19–29; R. R. Florescu, *The Rumanian Principalities and the Origins of the Crimean War*, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 43, No. 100 (Dec., 1964), pp. 46-67; R. R. N. Florescu, *Lord Strangford and the Problem of the Danubian Principalities, 1821-4*, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 39, No. 93 (Jun., 1961), pp. 472-488; S. Fischer-Galati, *The Origins of Modern Rumanian Nationalism*, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas Neue Folge*, Bd. 12, H. 1 (MAI 1964), pp. 48-54.

²⁶⁹ B. Jelavich, *Russia and the formation of the Romanian national state 1821-1878*, Cambridge 1984, 25–26.

²⁷⁰ Терезин–Град у данашњој Чешкој Републици. Основао га је 1784 године цар Јосиф II, цар Хабзбуршке монархије, назвавши га по својој мајци, царици Марији Терезији. Од 1790. године у граду Терезину је изграђен и државни затвор.

²⁷¹ B. Jelavich, *History of the Balkans: Eighteenth and Nineteenth century, Volume I*, Cambridge 1983, 213. Сто тридесет и шест година касније, у августу 1964. године, посмртни остаци Александра Ипсилантија пренети су у Атину.

²⁷² A. Yayıoğlu, *Partners of the Empire: The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, Stanford University Press, 220.

извојевао, пратиле су и велике репресалије над локалним српским становништвом.²⁷³ Са таквом репутацијом, Хуршид паша је послат да оконча вишегодишњу владавину најпроблематичнијег султановог поданика у европском делу Царства, Али паше Јањинског.

Али пашина побуна која је почела 1820. године против централне османске власти, била је главни проблем султана Махмуда II у европском делу Царства, јер ју је предводио способни паша са искусним трупима које су укључивале и европске официре у његовој служби. Моћ и утицај Али паше, на ширем простору Епира, био је толико велики да је и локално хришћанско становништво доводило у ситуацију да су морали да се опредељују: да ли су за султанову власт или за Али пашу.²⁷⁴ Хуршид паша је пристигао у Епир са великом војском у јануару 1822. године те је приморао Али пашу да се склони са својим највернијим пратиоцима у тврђаву града Јањине. Али паша је покушао да испреговара предају са Хуршид пашом, покушавајући да убеди султановог војсковођу да би био користан у борби против Грка, јер је Али паша као богат човек могао да финансира војне кампање. Хуршид паша је одуговлачио са преговорима, али је у међувремену целокупан трезор и богатство Али паше доспело у руке војника Хуршид паше. Тиме је јањински паша изгубио залог који му је био потребан за преговарање. Хуршид паша је наредио напад на утврђење које Али паша није преживео.²⁷⁵ Глава Али паше је одсечена, послата султану и пободена је на ограду султанове палате, заједно са главама тројице синова и једним унуком Али паше. Тако је завршио „муслимански Бонапарта“, како су га називали поједини западни путописци.²⁷⁶

Са окончањем опасности која је претила од Александра Ипсилантија и његових трупа у Влашкој и Молдавији, као и Али паше на простору Епира, османске власти су своју снагу усредсредиле према грчким побуњеницима на простору Егејског архипелага. Главни циљ Османлија био је сузбијање устанка на острву Хиос (Χίος). Острво Хиос је у то време било насељено са 100 000 људи, претежно Грка хришћана. Било је центар поморског саобраћаја и у његову луку су пристајали трговачки бродови из више земаља. По избијању Грчке револуције 1821. године, водећи људи на острву Хиос нису размишљали о томе да се прикључе оружаном устанку против султана и османске власти. Хиос је по свом географском положају близу обале Мале Азије, што је значило да су султанове трупе биле јако близу, а грчка устаничка војска је била недовољно бројна да би могла да се ефикасно супротстави османској морнарици и копненим трупима.²⁷⁷ Грчки револуционари нису правили компромис када је рат у питању, што значи да није могло бити мира ни у једном делу Царства где живе Грци. Циљ је био што више Грка укључити у борбу, као и да се фронт против османске власти развије на што више страна. Ако би дошло до концентрисања грчких устаника на једном месту, са њиховим поразом од стране османске војске, дошло би и до гушења устанка. Рат против султанове власти морао је да буде доведен и на Хиос. У марту

---

²⁷³ О сукобу српских устаника и османске војске на Чегру, погледати: *Бој на Чегру 1809. у историји и традицији балканских народа: зборник радова са Међународног научног скупа одржаног 29–30. маја 2008. године у Нишу*, уредник Д. Алексић, Београд 2011.

²⁷⁴ W. St. Clair, *That Greece*, 10–11.

²⁷⁵ Q&E. Russell, *Ali Pasha: Lion of Ioannina*, 100.

²⁷⁶ Q&E. Russell, *Ali Pasha: Lion of Ioannina*, 100. О Али паши и његовом односу са западним државама, погледати: К. Е. Fleming, *The Muslim Bonaparte. Diplomacy and orientalism in Ali Pasha's Greece*, Princeton 2014.

²⁷⁷ W. St. Clair, *That Greece*, 79.

1822. године, више стотина грчких бораца са острва Самос (Σαμός),²⁷⁸ искрцало се на острво Хиос и кренули су са ратним дејствима. Османска војска се повукла у утврђење у главном граду, док су устаници спалили неколико џамија. Бројни становници Хиоса су се прикључили грчким револуционарима и тако је острво Хиос за Османско царство постало изазов према коме је власт морала да се обрачуна на суров начин. Пошто је Грчка револуција до тада сузбијана на успешан начин на више места (Влашка, Молдавија, Кипар, обрачун са Али пашом), побуна на острву које је близу Цариграду је представљало посебан вид дрскости и смелости устаника. У Цариграду је наређено хапшење Хиошана, Грка који су родом са Хиоса, као вид застрашивања и држања у покорности значајне хришћанске мањине која је и даље живела у Цариграду. То је била и порука становницима других већих острва у Егејском мору, као што је био суседни Лезбос, какве би биле могуће последице у случај побуне.²⁷⁹ Са првим османским трупама које су почеле да приступују са копна Мале Азије, Самошани су погубили турске заробљенике и отпловили на Самос. Из Цариграда је са флотом пристигао капудан²⁸⁰ паша Кара Али, са војском од 15 000 војника.²⁸¹ То што је султан Махмуд II на овај задатак послао главног заповедника своје морнарице, показује озбиљност са којом се приступило сузбијању грчке побуне на Хиосу. Пред сам напад на Хиос прикључило му се још 15 000 војника са малоазијске стране. Међу османским војницима, који су били муслимани, војна кампања у којој су узели учешће имала је и верску компоненту. Они су доживљавали рат против Грка као рат против неверника и борбу за ислам. Међу њима је био велики број добровољаца, не само регуларне војске, а један одред је био састављен од имама, муслиманских свештених лица.²⁸²

Отпор грчких бораца на Хиосу је био врло слаб, с обзиром на то да су грчки устаници са Самоса напустили Хиос, тако да је цело острво брзо препуштено на милост и немилост султанове војске.²⁸³ Уследила је одмазда од стране Османлија према локалном хришћанском становништву, која је по својој суровости запрепастила европску јавност. На ускршњу недељу 14. априла 1822. године, запаљен је манастир у Агиос Минасу (Άγιος Μηνάς) у коме су се у том тренутку налазиле православне хришћанске породице које су потражиле уточиште од разарања. Малобројније католичко становништво на острву је нашло уточиште у конзулату Хабзбуршке монархије, док је француски конзулат на Хиосу пружио уточиште групи од 1200 православних хришћана. Главни заповедник османске војске, Кара Али паша, поштовао је интегритет дипломатских представништава и његова војска није нападала зграде конзулата. Та врста милосрђа није постојала за огромну већину Хиошана, које је уколико је преживело, претварано у робље. Пре османског напада на острво, на њему је живело 100–120 000 Грка. Хиос је био једно од најбогатијих и најразвијенијих острва до османске одмазде. Након војне кампање 1822. и амнестије која је касније уследила, број острвљана је сведен на 20 000. Процењује се да је око четвртина становништа погубљена (25 000), а да је око половина грчке популације претворена у

²⁷⁸ Грчко острво у близини обале Мале Азије. Спада у већа острва у Егејском мору. После Грчке револуције острво Самос је добило аутономију 1834. године од стране Османског царства. Установљена је Самошка хегемонија, у којој је намесник-кнез морао бити из хришћанске породице која није била са Самоса. Самос је остао у саставу Османског царства све до Балканских ратова 1912–1913. године, после којих је ушло у састав Грчке.

²⁷⁹ W. St. Clair, *That Greece*, 79–80.

²⁸⁰ Капудан паша—Главни заповедник морнарице у Османском царству.

²⁸¹ D. Brewer, *The Greek war for independence*, 157.

²⁸² D. Brewer, *The Greek war for independence*, 157.

²⁸³ Исто, 158.

робове (45 000). Између 10 000 и 20 000 Грка успело је да се спасе бекством са Хиоса на суседна острва егејског архипелага.²⁸⁴ Грчка устаничка флота је успела да се организује и да одговори на овај тежак ударац који су им задали Османлије. Прикривши се главном командном броду током ноћи 18. јуна 1822. године, грчка флота је извршила напад на пловило на коме су се у том тренутку налазили капудан паша Кара Али са осталим старешинама. Кара Али је позвао све старешине да прославе заједно крај Рамазанског поста и почетак Бајрама. Ту несмотреност су Грци искористили и запалили брод на којем се налазио капудан Кара Али паша, који је у том нападу смртно рањен. Са Кара Али пашом настрадало је и 2 000 османских морнара. Овај изненадни напад са значајним губицима на османској страни, још више је разјарио османске војнике на Хиосу, тако да су репресалије само постале све интензивније.²⁸⁵

Суровост османске војске коју је показала при обрачуна са локалним хришћанским становништвом на Хиосу, изазвала је шок и згражавање код целокупне европске јавности. Најупечатљивији приказ на који начин су дешавања на Хиосу изгледала европској јавности приказао је чувени француски сликар Ежен Делакроа (Eugène Delacroix),²⁸⁶ *Покољ на Хиосу (Scenes des massacres de Scio)*. На тој слици, која је представљена јавности 1824. године на изложби у Паризу, Делакроа је описао страдање хришћанског становништва на острву Хиос од стране османске војске. Приказани су грчки мушкарци, жене и деца, који су окружени османским војницима и чија је судбина била смрт или ропство.²⁸⁷

---

²⁸⁴ Исто, 159–165.

²⁸⁵ R.C. Anderson, *Naval wars in Levant 1559–1853*, Princeton 1952, 487.

²⁸⁶ Ежен Делакроа (Eugène Delacroix)—Један од најзначајних представника француског сликарства из периода романтизма. Рођен је 1798, а преминуо је 1863. године. Током свог рада црпео је инспирацију из мотива са историјском позадином, као и савременим политичким дешавањима. Прву изложбу на париском Салону имао је 1822. године, док је 1824. године његово дело *Покољ на Хиосу* одиграло улогу у придобијању француске јавности за подршку Грцима у борби против Османлија. Већина његових слика се чува у музеју Лувр. О лику и делу славног француског сликара, погледати: J. Barthélémy, *Delacroix: New and Expanded Edition*, Princeton 2018.

²⁸⁷ О слици *Масакр на Хиосу* и делу Делакроа на тему Грчке револуције, погледати: E. A. Fraser, *Uncivil Alliances: Delacroix, the Private Collector, and the Public*, *Oxford Art Journal*, Vol. 21, No. 1 (1998), pp. 89-103; N. Athanassoglou-Kallmyer, *French Images from the Greek War of Independence, 1821-1830: Art and Politics under the Restoration*, New Haven/London 1989); *Chios: A Conference at the Homereion in Chios, 1984*, Oxford 1986, pp. 335–358.

Ежен Делакроа, *Покољ на Хиосу*, 1824. година. Слика је изложена у музеју Лувр, у Паризу.

Пошто су егејска устаничка острва била под ударом османске морнарице, војска султана Махмуда II морала је да се обрачуна са побуњеничким снагама које су се највише концентрисале на копненом делу Грчке. Грци су у лето 1821. године извојевали победу код Василике, близу Термопила (Θερμοπύλῳν),²⁸⁸ што је зауставило продор османских трупа на Пелопонез све до 1822. године.²⁸⁹ Са елиминисањем Али паше и његових следбеника у Епиру, Османлије су могле да крену на југ и да се обрачунају са Грцима који су се до тада успешно бранили. На челу војске од 8 000 коњаника постављен је Махмуд Драмали паша, који је до тада обављао функцију паше града Ларисе. Поред тога, обављао је и дужност паше Мореје. На североисточном делу Пелопонеза, код места Дервенакија (Δερβενάκια), на путу између Коринта и Нафплиона, у августу 1822. године Грци су тешко поразили султанову војску коју је предводио Драмали паша. Убрзо након тога, Драмали паша је преминуо у Коринту, а Грци су са овом победом осигурали Пелопонез као своје централно место за вођење борбе против султанове власти.²⁹⁰

Пошто су грчки револуционари успешно одбранили део фронта на јужном и континенталном делу Грчке, настало је затишје на бојишту. Османско царство је имало

²⁸⁸ Термпопили–Кланац код града Ламије, који је био једини копнени пут који је из Тесалије водио на југ Грчке. Постао је славан због битке код Термопила 480. г.п.н.е. из времена Грчко–персијских ратова. Тада су се Спартанци супротставили знатно бројнијем непријатељу и славно изгинули.

²⁸⁹ D. Brewer, *The Greek war for independence*, 168.

²⁹⁰ Исто, 168–180.

унутрашњих проблема, где су разне политичке струје у врху власти радиле једна против друге, међусобно се оптужујући за рат који је се водио на територији Царства. То је доводило до смакнућа значајних људи као што је био Халет ефендија, истакнути дипломата. Иако је први прозрео превртљивост Али паше Јањинског и упозорио султана на деловање господара Епира, био је оптужен да није довољно учинио у спречавању избијања Грчке револуције. Био је прогнан из Цариграда у град Коњу, где је и убијен по наређењу султана новембра 1822. године.²⁹¹ Обрачуни у врху османске власти су се прелили и на међусобне обрачуне код грчких устаника. Са победама над Османлијама и успостављањем Пелопонеза као базе за борбу против османске власти, истакнуте грчке вође кренуле су у борбу за превласт и позиционирање у држави која се стварала. Као и сваки револуционарни и национални покрет за ослобођење, грчки се суочио са сопственим искушењима и препрекама. Пошто су успешно одбранили део фронта на јужном и континенталном делу Грчке, настало је затишје на бојишту. Уместо да консолидују снаге, повећају ресурсе за вођење рата и наставе са придобијањем међународне подршке за свој циљ, водећи људи Грчке револуције су почели да одмеравају снагу између себе. Настала је подела између два табора. Први је био онај који су чинили Грци са Пелопонеза, предвођени Теодоросом Колокотроносом (Θεόδωρος Κολοκοτρώνης).²⁹² Колокотронос је већ имао завидну репутацију као вишедеценијски бунција против османске власти. Када је почео устанак 1821, имао је педесет година.²⁹³ Са победом код Дарвиникије, још више му је порастао углед. Другу струју је предводио Александрос Маврокордатос (Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος).²⁹⁴ Маврокордатос је припадао богатој, фанаритоској породици из Цариграда. Када су почели оружани сукоби Грка против Османлија, налазио се у Пизи, у друштву британског песника Шелија, који је у то време боравио на Апенинском полуострву. Из Пизе се Маврокордатос запутио у француску луку Марсеј. У Марсеју је сакупљао средства за рат, у храни, одећи и оружју, као и добровољце који су били спремни да помогну Грцима у борби против султана. Из Марсеја је, са логистиком и војницима, Маврокордатос допловио до Мисолонгија у августу 1821. године. Град Мисолонги је тако постао један од кључних градова Грчке борбе, а млади грчки револуционар је почео да изграђује свој углед и репутацију међу устаницима.²⁹⁵ Са својих 30 година, био је изузетно образован и знао је течно да говори седам различитих језика. Пошто је био из породице фанариотских господара Влашке,²⁹⁶ био је упућен у вештине дипломатије, међународних односа, као и унутардржавне политике.²⁹⁷ Због свог образовања на Западу и путовања по западним земљама Европе, Маврокордатос је припадао тзв. „западној“ струји грчких револуционара. Облачио се по моди западне Европе и сматрао је да је државно уређење грчке државе требало да налази узор у либералним идејама. Залагао се за устав, индивидуална права

---

²⁹¹ V. H. Aksan, *Ottoman wars 1700–1850: An Empire besieged*, London/New York 2013, 288.

²⁹² Теодорос Колокотронос—Рођен је 1770, а преминуо 1843. године. Потicao је из грчке породице са Пелопонеза, који су били познати противници османске власти. Током Грчке револуције био је један од главних заповедника грчке војске, као и учесник у превирањима међу грчким устаницима.

²⁹³ R. Biton, *Grci*, 403.

²⁹⁴ Александрос Маврокордатос—Рођен је 1791. године у имућној фанариотској породици. Његов ујак је био хосподар Влашке. Прикључио се *Хетерији* и учествовао је у Грчкој револуцији. Био је председник револуционарне владе, док је касније био и грчки амбасадор, министар финансија и председник владе Краљевине Грчке. Умро је 1865. године.

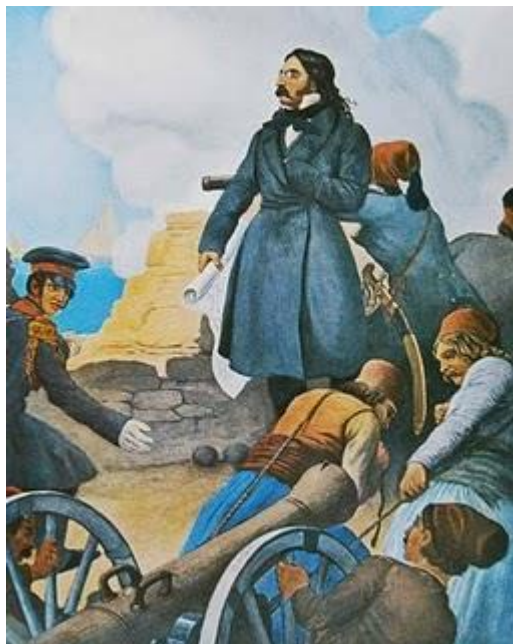
²⁹⁵ D. Brewer, *The Greek war of independence*, 127.

²⁹⁶ Хосподар или господар—Владарски назив за кнеза Влашке или кнеза Молдавије.

²⁹⁷ Исто.

појединца и опште право гласа. Промовисање оваквих ставова му је обезбедило популарност међу обичним грчким светом, који је са одобравањем гледао на идеје које је Маврокордатос промовисао. Иако је сматрао да је православно хришћанство требало да буде државна религија, био је против мешања цркве у доношење одлука које су се тичале државних и световних питања. Његов секуларизам наилазио је на неодобравање код поглавара православне цркве међу Грцима. Државна управа је требала да буде по узору на земље западне Европе. Законодавна власт би имала једину важећу снагу при доношењу закона, у шта се не би мешали представници извршне власти. Тиме би локални господари изгубили моћ при одлучивању коју су до тада имали, а која је била добрим делом заснована и на њиховој војној сили којом су располагали. Последња ставка је била увођење регуларне војске и распуштање локалних оружаних група, што је исто било против интереса локалних моћника.²⁹⁸

Петер фон Хес,²⁹⁹ Маврокордатос победоносно брани Мисолонги, 1823. година, Национални поморски музеј, Лондон.

У грчком националном покрету су се формирале две струје, које су биле спремне да своје ставове бране и употребом силе против својих сународника. Колокотронис је предводио групу са Пелопонеза, док су другу чинили тзв. „Румелијци“ и „острвљани.“ „Румелијци“ су били окупљени око Маврокордатоса и његових војних јединица из централне Грчке. „Острвљани“ су били окупљени око богатих трговаца и бродовласника са острва Хидра (Υδρα)³⁰⁰ и Спецес (Σπέτσες).³⁰¹ Маврокордатос је имао подршку већине устаника из извршне власти, док је Колокотронис имао подршку Пелопонезана. Током 1824. године дошло је до два оружана сукоба између супротстављених снага, у којем су присталице

²⁹⁸ D. Brewer, *The Greek war of independence*, 128.

²⁹⁹ Петер фон Хес (Peter von Hess)–Немачки сликар из епохе романтизма. Рођен је 1792, а преминуо 1871. године. Прославио се сликама на тему ратова против Наполеона, као и Грчке револуције.

³⁰⁰ Острво Хидра–Налази се у Егејском мору и припада групи Саронских острва, уз источну обалу Пелопонеза

³⁰¹ Острво Спецес–Налази се у близини острва Хидра у Егејском мору и припада групи Саронских острва. Такође се налази близу источне обале Пелопонеза, као и Хидра.

Маврокордатоса су у оба случаја изашли као победници.³⁰² Колокотронис је ухапшен и заједно је са својим највернијим присталицама утамничен у затвору на острву Хидра. Пошто се, у међувремену, надвила нова опасност над грчким националним покретом у виду османско–египатске војне интервенције, већина политичких затвореника је амнестирано, пуштено на слободу и стављено у службу одбране против Османлија.³⁰³

Напад грчке флоте на османску морнарицу поред обала Хиоса у јуну 1822. године, није успео да становнике тог грчког острва сачува од насиља Османлија, али је представљао до тада најозбиљнији војни ударац који је задат османској војној команди, будући да је настрадао заповедник целокупне царске морнарице. Претходно је Хуршид паша, најспособнији султанов војни командант, извршио самоубиство тровањем, јер је од својих противника био денунциран код султана да није предао заплењено благо Али паше Јањинског. Те године је и Халет паша, најугледнији дипломата, био принуђен да се повуче са своје позиције и оде у Коњу, где је и убијен одсецањем главе.³⁰⁴ Један од изазова који је реметио борбену готовост султанове војске био је и проблем са јањичарима,³⁰⁵ који су се бунили против султана Махмуда II и нису били поуздани ослонац у тешким тренуцима за Царство.³⁰⁶ Султан Махмуд II се нашао у позицији да му је земља у рату и да је имао на располагању све мање способних људи и војника који су могли да извојевају победу у том рату. У датим околностима, за помоћ се обратио свом најјачем поданику, египатском паши Мехмед Алију. Мехмед Али се у претходним годинама показао као најспособнији и најделотворнији султанов паша. Потicao је из албанске породице из града Кавале (Καβάλα), данашње провинције Македоније у северној Грчкој. Његова породица је припадала муслиманском суфијском реду, бекташи,³⁰⁷ што је било често код албанских и грчких породица које су прешле на ислам.³⁰⁸ Његов отац је био у војној служби султана, те је и Мехмед Али наставио породичну традицију. У Кавали је оженио ћерку паше кавалског санцака, који је био и управника града.³⁰⁹ Амина Ханум, жена Мехмета Алија, била је рођака заповедника гарнизона јањичара у Кавали.³¹⁰ Можемо закључити да су родбинске везе код амбициозног Мехмет Алија убрзале напредовање у његој војној каријери. Постао је заменик заповедника османске војске у Кавали 1801. године.³¹¹ Убрзо после тог постављења, послат је у Египат са војском. Задатак је био да се поново учврсти султанова

³⁰² R. Biton, *Grci*, 404.

³⁰³ Теодорос Колокотронис је написао мемоаре о свом учешћу у Грчкој револуцији. Објављени су у Атини 1846. године под називом *Διήγησις συμβάντων της ελληνικής φυλής από τα 1770 έως τα 1836 (Приповедање догађаја грчке расе од 1770. до 1836. године)*. Мемоари су преведени на енглески и могу се наћи под називом: Th. Kolokotronis, *Memoirs from the Greek War of Independence 1821-1833*, Chicago 1969.

³⁰⁴ V. Aksan, *The Ottomans 1700–1923. An Empire Besieged*, London/New York 2022, 126–127.

³⁰⁵ Јањичари–Војнички ред у Османском царству. Установљен је још у 14. веку за време султана Мурата I. Били су пешадија и њихове трупе су сачињавали исламизовани балкански хришћани (Срби, Бугари, Грци, Румуни). Престали су да постоје 1826. године наредбом султана Махмуда II и том приликом су побијение више хиљада јањичара, као и њихове вође. О историји јањичара погледати:

³⁰⁶ О односу султана Махмуда II и јањичара, погледати:

³⁰⁷ О суфијском реду бекташи, њиховом присуству међу Албанцима и утицају који су имали на развитак албанске националне идеје, погледати: R. Elsie, *The Albanian Bektashi: History and Culture of a Dervish Order in the Balkans*, London/New York 2019.

³⁰⁸ S. Katsikas, *Islam and nationalism in modern Greece, 1821–1940*, Oxford 2021, 193.

³⁰⁹ K. M. Cuno, *Modernizing marriage. Family, Ideology, and Law in Nineteenth and Early Twentieth-Century Egypt*, Syracuse 2015, 31.

³¹⁰ A. L. Al-Sayid Marsot, *Egypt in the reign of Muhammad Ali*, Cambridge 1994. 27.

³¹¹ V. Aksan, *Ottoman wars 1700–1870*, 306–307.

власт у том делу Царства после повлачења Наполеона и француске војске из источног Средоземља. У међусобном обрачуну између различитих фракција османске власти у Египту, успео је да изађе као победник и да себе прогласи за пашу Египта 1805. године.³¹² У наредним годинама успео је да још више учврсти своју позицију и буде признат од стране султана Селима III као легитимни представник султанове власти. Као египатски паша, искористио је своја овлашћења да реформише друштво у Египту на више нивоа: увео је обавезно служење војног рока, централизовао управљање финансијама, спровео аграрне и пореске реформе. У ратовима које је водио против непријатеља султана, мамелука и вехабијских побуњеника на Арабијском полуострву,³¹³ излазио је као победник и доказао се као најспособнији султанов поданик.³¹⁴ У тренуцима када је Османско царство доживљавало кризне тренутке на европском ратишту у борби против грчких устаника, султан Махмуд II се обратио за помоћ свом најсупешнијем од свих паша.

После три године од избијања Грчке револуције, Османлије нису успеле да поврате власт на Пелопонезу и средњој Грчкој са центром у Мисолонгију. Грци су успевали да се одбране и на копну и на мору. Мехмет Али је располагао са изузетном морнарицом и пешадијом, коју је успео да развије током своје владавине Египтом. Довео је на стотине војних инструктора из европских земаља, претежно Француза, који су пружили велики допринос у модернизацији трупа под командом египатског паше. Султан Махмуд II је обећао Мехмет Алију, као награду за гушење грчког устанка, Пелопонез, који би припао Ибрахим паши, сину Мехмет Алија.³¹⁵ Османско–египатска морнарица под командом Ибрахим паше запловила је према грчким острвима и Пелопонезу 1824. године. Први на удару је био Крит, где је грчка побуна убрзо стављена под контролу. У врло кратком временском периоду од неколико дана, више од 12 000 Грка је напустило Крит и пребацило се бродовима на Пелопонез. Тај број се у наредним месецима увећао на 60 000 људи који су напустили Крит, иако су Османлије на Криту прогласиле општу амнестију чим су преузеле контролу над целим острвом.³¹⁶ Крит је са овим гушењем побуне остао ван граница онога што је касније настало као грчка држава, све до завршетка Балканских ратова 1913.

---

³¹² Исто.

³¹³ Османско–саудијски ратови вођени су од 1811. до 1818. године на Арабијском полуострву и били су верског и династичког карактера. Вехабијски покрет је био верски покрет у исламу који се развио у осамнаестом веку на Арабијском полуострву. Основа тог покрета је била на критици османске власти и њеном, по виђењу вехабија, погрешном спровођењу шеријатског закона, критици османског друштва које се није заснивало на моралу онако како су га доживљавале вехабије. Припадници вехабијског тумачења ислама су оспоравале право султану у Цариграду да се назива калифом, световним предводником свих муслимана. Такво учење и верско–политички ставови су се раширили и нашли подршку међу племићком елитом на Арабијском полуострву, која је повела побуну против локалних паша који су били лојални султану и централној власти у Цариграду. Од 1805. године вехабије су контролисале Меку и Медину и то је био велики ударац за кредибилитет султанове власти. Мехмед Али је имао наређење да се обрачуна са побуњеницима и јеретицима, што је успео тек 1818. године, када су се предале сви прваци вехабијског покрета, верски и световни. Њихов вођа, Абдулах бин Сауд Ал Сауд, погубљен је у Цариграду. О вехабијском покрету, османско–саудијском рату и дешавањима везаним за ове догађаје, погледати: D. Commins, *The Wahhabi Mission and Saudi Arabia*, London 2006; A. Vassiliev, *The History of Saudi Arabia*, New York 2000; C. M. Bunzel, *Wahhābism: The History of a Militant Islamic Movement*, Princeton 2023.

³¹⁴ V. Aksan, *Ottoman wars*, 307.

³¹⁵ D. Brewer, *The Greek war for independence*, 234–235.

³¹⁶ Д. Спасојевић, *Грчка. Рат за независност*, 359–361.

године.³¹⁷ После Крита, настављена је војна кампања ради поковања оних Грка који и даље нису признавали власт султана. План није био само да се покори Крит, већ да се цео Егејски басен стави под апослутну контролу султанове војске. На ред су дошла острва са којих су грчки морнари раније нападали османску флоту: Касос, Хидра, Спецес, Псара, Самос. Касос и Псара су пали у првом налету пред моћном флотом, највећом након краја Наполеонових ратова.³¹⁸ Египатска флота под командом Ибрахим паше се састојала од 44 борбена брода различитих величина, уз велики број транспортних бродова који су превозили 14 000 војника пешадије, 2 000 коњаника заједно са њиховим коњима и пратећом опремом, као и 500 тобџија који су опслуживали 150 топова. Укупан број бродова свих врста, од ратних до теретних, уз око 350 теретних бродова. Ибрахим паша, са својим заменицима Хусеин бејом и Исмаелом Гибралтаром, намеравао је да у лето 1824. године изврши велику инвазију на Пелопонез.³¹⁹ Са друге стране, чекала их је и морнарица грчких револуционара. Грци су били више него успешни у нападима на османско–египатску флоту, тако да је Ибрахим паша био принуђен да чека наредну годину за наставак војне кампање. Један део османске флоте се вратио за Цариград, док се Ибрахим паша са својом флотом усидрио на Криту у децембру 1824, чекајући пролеће наредне године за наставак рата.³²⁰

Ибрахим паша је одустао од тактике појединачног освајања сваког грчког острва (Самоса, Хидре), јер је закључио да је то превелико трошење ресурса ради остваривања мањих победа. Главнина грчке побуњеничке војске била је на Пелопонезу, који му је остао главна мета. Са сламањем центра грчких устаника, остатак побуњених крајева би остао без подршке централне владе и свео би се на изоловане случајеве са којима су Османлије могле лако да се обрачунају. Крајем фебруара 1825. године, Ибрахим паша је кренуо са Крита према Пелопонезу. Његова флота се састојала од 50 ратних бродова, које си пратили и транспортни бродови.³²¹ Први на удару био је град Метони (Μεθώνη), на југозападу Пелопонеза. Уз Метони, Ибрахим паша је намеравао да овлада и заливом Наварина.³²² На

---

³¹⁷ Биле су 4 побуне на Криту у 19. веку. О Криту под османском влашћу у деветнаестом веку, побуни Крићана 1897–1898. године, прелазак Крита из статуса аутономне области у оквиру Османског царства, у интегрални део Краљевине Грчке, погледати: М. McTiernan, *A Very Bad Place Indeed For a Soldier. The British involvement in the early stages of the European Intervention in Crete. 1897 – 1898*, King’s College 2014, докторска дисертација; Е. Chalkiadakis, *The Political status of the Cretan state (1898-1913): autonomy under dispute. Political, social and ecclesiastical life through the apparent autonomy*, Athens 2022; Eleftherios Venizelos: *The Trials of Statesmanship* (ed. by Paschalis M. Kitromilides), Edinburgh 2006, 11–36, 134–192.

³¹⁸ О Наполеоновој војној кампањи на Медитерану и борбама које је водио у Египту и Сирији, како на копну, тако и на мору, погледати: J. Cole, *Napoleon’s Egypt: Invading the Middle East*, New York 2007; P. Mackesy, *British Victory in Egypt, 1801: The End of Napoleon’s Conquest*, London/New York 1995; *The Cambridge history of Egypt, Vol. 2: Modern Egypt, from 1517 to the End of the Twentieth Century*, ed. by M. W. Daly, Cambridge 1998, 113–138.

³¹⁹ D. Brewer, *The Greek war of independence*, 236.

³²⁰ Исто.

³²¹ Исто, 237.

³²² Данашњи град Пилос (Πύλος), који је налази у региону Месенија, југозападни Пелопонез. Од времена позног Средњег века Пелопонезом су владали латински владари, Млетачка република, Османско царство, што је имало за последицу промену назива градова и села која су носила грчка имена још од античких времена. Пилос је постао Наварино у тринаестом веку и носио је тај назив све док није успостављена међународно призната грчка држава. Стари–антички назив града је враћен 1833. године, као део културне политике модерне грчке државе која је спроводила хеленизацију тј. ширење грчке културе и идентитета на простору Краљевине Грчке. Један од начина хеленизације, био је и преименовање топонима који немају грчке називе у оне који

тај начин би потпуно изоловао Грке са Пелопонеза са западне стране и онемогућио да им из правца Јонског мора притекну у помоћ други грчки устаници.³²³ Пошто је Крит био под његовом контролом, са јужне стране би им било онемогућено повлачење на ту страну. На источној стране се налазила друга османска флота, тако да су са заузимањем западне обале Пелопонеза од стране Ибрахим паше, грчки устаници били пред избором: да ли да прихвате борбу или да се предају. Од предаје и могуће амнестије су одустали, те су прихватили борбу за Пелопонез. Ибрахим паша се борио за потенцијални потез, док су се Грци борили за голи живот. Војска египатског паше била је прекаљена у ратовима које је водила против побуњеника у Египту и на Арабијском полуострву. Из тих сукоба је изашла као победник, док се Ибрахим паша доказао као способан командант који је умео да добије сваки рат који му је био поверен да води. Стекао је значајно војно искуство које му је давало предност у рату који је повео против Грка, које су водили војни команданти са значајно мањим војним искуством. Оно што је додатно погоршавало ситуацију на грчкој страни је то што су Грци били разједињени и подељени на више политичких струја. Имали су унутрашње сукобе који су ескалирали до нивоа оружаних обрачуна. Све те околности су додатно ослабиле њихову позицију у тренутку када се по њих надвила највећа опасност у виду Ибрахим паше и његове војске. Грци су у исто време водили и ослободилачки и грађански рат. Њихова неснађеност у тренутку велике непријатељске офанзиве, као и реакција на исту, попримала је „елементе комедије“.³²⁴

Један од стратешки важних потеза за сламањем грчког устанка и заузимањем целокупног простора који су држали револуционари, био је заузимање Наварина од стране Ибрахим паше. До друге половине маја 1825. године грчки браниоци утврђења су се предали.³²⁵ Међу сукобљеним странама било је Европљана на обе стране, и грчкој и османско–египатској. Међу припадницима војске Ибрахим паше најистакнутији члан је био бивши француски пуковник Жозеф Антелм Севе (Joseph Anthelme Sève).³²⁶ После пропасти Наполеона, као убеђени бонапартиста није желео да се приклони Бурбонској Француској, па је ступио у службу Мехмед Алија, прешао на ислам и променио име у Сулејман паша Француз.³²⁷ На грчкој страни било је истакнутих филхелена као што су Италијан Санта Роса

носе грчка имена. О процесу хеленизације, стварању модерног грчког идентитета, погледати: *Hellenisms: Culture, Identity, and Ethnicity from Antiquity to Modernity*, ed. by K. Zacharia, Aldershot/Burlington 2008.

³²³ D. Brewer, *The Greek war of independence*, 237.

³²⁴ D. Brewer, *The Greek war of independence*, 238.

³²⁵ Исто, 240–241.

³²⁶ Исто, 241.

³²⁷ Сулејман паша Француз–Рођен је 1788. године у Француској, у Ниону као Жозеф Антелм Сев. Ступио је у војну службу и био је ватрени присталица Наполеона Бонапарте и његове револуционарне политике. После пропасти Наполеона код Ватерлоа 1815. године, отпутовао је у Египат и понудио своје услуге Мехмед Алију. Мехмед Али је спроводио војне реформе и требали су му искусни официри европских земљаља који су његову војску могли да унапреде по најмодернијим стандардима тога времена. Француски официр Жозеф Антем Сев је препознао Египат Мехмед Алија као земљу могућности, где је један Француз као странац могао да оствари свој пун потенцијал, без обзира на порекло. Прихватио је ислам као своју религију и променио име у Сулејман, а Египћани су му дали суфикс „Француз“ или „Ал Фарансави“, како гласи назив „Француз“ на арапском језику. Учествовао је у војним кампањама током ратова које је водио Мехмед Али. У Египту се оженио и остао да живи до краја живота, када је преминуо 1860. године.. Једна његова праунука је била жена египатског краља Фуада I (1868–1936), што говори о угледу који је уживала његова породица у египатском друштву, укључујући и његове потомке. О њему и његовом животном путу, погледати биографију: A. Vingtrinier, *Généralissime Des Armées Égyptiennes, Ou Histoire Des Guerres de l'Égypte de 1820 À 1860: Avec Un Portrait*, Paris 1886.

(Santa Rosa), Американац Џорџ Џарвис (George Jarvis) и Бајронов лекар, један од последњих људи који су га видели живог, Енглеz Џулијус Милингем (Julius Michael Millingen).³²⁸

Са заузимањем Наварина, Ибрахим паша је кренуо ка даљем потчињавању целокупног Пелопонеза. Грчки устаници су се нашли у највећој опасности од почетка борбе против султана. Грчка влада је увидела каква се опасност надвила над грчким покретом, те је покушавала да одређеним одлукама утиче на повећање борбене готовост Грка. Проглашена је амнестија и за преостале Грке који су се бунили против централне владе у Нафплиону. Тако су Теодорос Колокотронис и његови следбеници су пуштени из затвора на остру Хидра, где су били заточени. Ситуација је била толико озбиљна да је грчка влада свог доскорашњег затвореника Колокотрониса поставила на чело војске. Више није било питање борбе за превласт међу грчким револуционарима, већ борба за голи опстанак идеје револуције, као и самог грчког народа на Пелопонезу. Прво је, у духу националне револуције и верског рата, одржана верска служба у цркви Светог Николе у Нафплиону, где су се скупили представници свих политичких струја које су до тада биле у сукобу. Након тога, Колокотронис је промовисан у главног заповедника војске и сви су позвани да се ставе под његову команду. Грчка влада је прогласила општу мобилизацију свих становника који су били под њеном управом. У то време тај број је износио око 700 000 људи, мушкараца и жена свих узраста. Сваки округ је имао обавезу да обезбеди по један гарнизон, што је укупно требало да обезбеди 21 000 грчких војника. Мобилизација није ишла по предвиђеним плановима, тако да је тај број био мањи од очекиваног. Грчки војни заповедници су сматрали да није требало да се са војском Ибрахим паше улази у отворен сукоб, јер је његова војска била и обученија и боље наоружана, са чврстим ланцем заповедања. Са друге стране, није требало целокупан улог грчке борбе против Османског царства стављати на једну битку, која је могла да буде фатална по цео револуционарни покрет. Стога су Грци одлучили да се Ибрахим паши супротставе герилским начином ратовања, оним који су практиковали и пре избијања Грчке револуције.³²⁹

Један од видова борбе које је предлагао Колокотронис био је „принцип спаљене земље.“ То је део војне стратегије када се током повлачења, пред непријатељем који надире, уништава све оно што би непријатељској војсци могло да користи при даљем наступању. Противничка војска се тако исцрпљује до тренутка када се њена снага буде толико слаба, да је противудар противника доводи до пораза и предаје. Колокотронис је у оквиру примене такве стратегије предлагао да се запали и уништи град Триполи. Пошто је било изгледно да је питање тренутка када ће војска Ибрахим паша да заузме Триполи, Колокотронис је уништењем града желео да онемогући Ибрахим паши да у свом поседу има административни центар који би му служио за даље операције.³³⁰ Теодорос Колокотронис није наишао на подршку код осталих устаника у примени овакве стратегије за Триполи. Ибрахим паша је заузео Триполи у јуну месецу 1825. године. До краја текуће године, већина градова на Пелопонезу су пала под налетом војске Ибрахим паше. Један за другим су освајани и опљачкани: Каламата, Аргос, Мистра, Гастуни. Од значајних градова једино је Нафплион остао под управом грчких устаника, као и једна изолована тврђава—град у

³²⁸ D. Brewer, *The Greek war of independence*, 241.

³²⁹ Исто, 243.

³³⁰ D. Brewer, *The Greek war of independence*, 243–244.

југоисточном делу Пелопонеза, Монемвасиа (Μονεμβασιά).³³¹ Проблем са којим се Ибрахим паша суочавао на Пелопонезу је тај да је могао да порази сваку оружану групу, али нигде није могао да успостави контролу. Имао је власт само тамо где се тренутно налазио са трупама. Чим би главнина његове војске напустила одређену територију, та територија је одмах претварана у жариште нове побуне. Зато је један од начина завођења режима Ибрахим паше пратила и одмазда над локалним становништвом, које је одбијало да се покори.³³²

Вести о војној кампањи Ибрахим паше на Пелопонезу су почеле да стижу и до европских дворова и утицајних политичких кругова. Помињале су се страшне приче о великом страдању грчког, хришћанског становништва од стране османско–египатске војске. У самој Европи дошло је до промене када су у питању крунисане главе. У Француској је дошло до смене на престолу 1824. године, када је Шарл X³³³ наследио свога брата Луја XVIII из династије Бурбона.³³⁴ Шарл X је био предани хришћанин–католик и није благонаклоно гледао на страдање хришћана у Османском царству од стране муслимана. На изложби у Паризу Ежен Делакроа је својом сликама „Масакр на Хиосу“ и „Грчка на рушевинама Мисолонгија“ (La Grèce sur les ruines de Missolonghi) приказивао војнике из Египта као тамнопуте варваре који се брутално обрачинавају над грчким мушкарцима и бесрамно односе према грчким женама.³³⁵ У војсци Ибрахим паше је било и европских војника, а и сам Ибрахим паша је неко ко је из албанске породице потицао са европског тла, али то није утицало на мењање перцепције о варваерском понашању војске Ибрахим паше. Представљањем оваквог односа османске војске према Грцима, требало је да пробуди емпатију, саосећање код европске јавности која би на тај начин могла да се идентификује са Грцима, због представе што страдају они који изгледају као Европљани, од стране варвара.³³⁶

У Русији је дошло до промене на престолу. Руски цар Александар I је изненада преминуо од тифуса у граду Таганрогу, на југу Русије, почетком децембра 1825. године.³³⁷ Пошто је имао непуних 48 година живота, његова смрт је за многе дошла као изненађење. Његова браћа, Константин и Никола, нису желели да се прихвате наследства престола, уступајући првенство један другом. Тај период *interregnum*–а, односно времена док се није знало ко ће бити наследник на руском трону, искористили су завереници који су желели да се у Русији спроведу либералне реформе по узору на неке европске државе: да Русија донесе устав и ограничи власт Цара. Пошто су кнеза Константина, брата Александра I, сматрали као особу која је могла да спроведе те реформе, скупили су се на главном тргу у Санкт Петербургу и захтевали да Константин преузме престо, на штету свога брата кнеза Николе. Као противник либералних идеја, кнез Никола је одлучио да преузме царску титулу и да се обрачуна са побуњеницима који су се залагали за друштвене реформе. Послао је војску која их је топовима и ударима артиљерије растерала са главног трга. Главне вође су осуђене и

---

³³¹ Исто, 245.

³³² Исто, 246.

³³³ Шарл X (Charles X Philippe)–Француски краљ из династије Бурбона. Владвао је 1824–1830.

³³⁴ Луј XVIII (Louis XVIII)–Француски краљ из династије Бурбона. Владвао је 1814–1824.

³³⁵ El. A. Fraser, *Uncivil Alliances: Delacroix, the Private Collector, and the Public*, Oxford Art Journal, Vol. 21, No. 1 (1998), pp. 87-103.

³³⁶ Исто.

³³⁷ О животу руског цара Александра I, његовој владавини, болести и смрти у Тангорогу, погледати: A. Palmer, *Alexander I: Tsar of war and peace*, New York 1974.

обешене, док су преостали прогнани у унутрашњост Царства, претежно у Сибир.³³⁸ На руски престо је ступио цар који није био оснивач *Свете алијансе* и за кога нису важиле обавезе које су биле засноване на личним гаранцијама монарха једних према другима. Руске амбиције на рачун Османског царства сада нису наилазиле на препреку у међународним уговорима, поготову зато што је Османско царство одуговлачило са примењивањем споразума из Букурешта 1812. године и испуњавање свих тачака тог уговора. Грчка револуција и рат Грка против султана је био идеална прилика за Русију и цара Николу I да се директно умешају у сукоб, наметну своју вољу Османлијама и приморају султана да испуни све што је претходно договорено. Међународне околности су почеле да се окрећу у корист Грка и грчких револуционара. Цар Никола I је кренуо у дипломатску офанзиву према Османском царству. Позвао је султана Махмуда II да одговори на међународне обавезе које су Османлије имале према Русији. У Акерману³³⁹ је 7. октобра 1826. године склопљен споразум познат као Акерманска конвенција. У том споразуму Османско царство се обавезало да ће повући своју војску из Дунавских провинција, Влашке и Молдавије, а да ће *хосподари* бити бирани од стране тамошњег племства, уз одобрење Русије и османске власти. У петој тачки споразума поменуто је и српско питање. Руска страна је инсистирала на договору мира из Букурешта 1813. године, када је договорена аутономија за Србе у границама из 1813. године.³⁴⁰ Са овим споразумом, Русија је поново покренула вођење активне политике према Османском царству и у томе су је пратиле и друге европске силе.

У Великој Британији, кључна фигура за активније укључивање званичног Лондона у решавање грчког питања, био је тадашњи министар спољних послова, Џорџ Канинг (George Canning). Канинг је на место министра спољних послова (foreign secretary) дошао 1822. године, пошто је до тада ту функцију обављао виконт Роберт Струјарт (Каслреј (Castlereagh)).³⁴¹ У влади лорда Ливерпула³⁴² имао је пуну слободу у вођењу спољне

---

³³⁸ Пошто је побуна избила у месецу децембру, побуњеници су касније називани *декабристи*, по руској речи за месец децембар. О декабристима и њиховој побуни, погледати: Л. Ляшенко, *Декабристы и народники. Судьбы и драмы русских революционеров*, Москва 2016.

³³⁹ Град који се данас зове Белгород–Дњестровски, у близини Одесе, Украјина.

³⁴⁰ О Акерманској конвенцији из 1826. године, погледати: Ch. & B. Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States, 1804-1920*, University of Washington Press 2000, 49; Г. Јакшић, *Акерманска конвенција закључена између Русије и Турске 25 септембра 1826 г. : студија из дипломатске историје*, Београд 1911.

³⁴¹ Роберт Стјуарт, виконт Каслреј (Robert Stewart, Viscount Castlereagh)–Рођен је 1769. године у Даблину, у породици шкотских племића презвитеријанаца. Његова породица је била богата, пошто је његов деда оженио наследницу гувернера Бомбаја и Источно-индијске компаније. Каслрејев отац је постављен за марзика Лондонерија од стране краља Џорџа III. Каслреј је био министар за Ирску током побуне у Ирској 1798. године, током које је одиграо кључну улогу у њеном сузбијању. Током ратове које је Британија водила против Наполеона, обављао је функцију министра рата, да би касније постао министар спољних послова. Одиграо је важну улогу у склапању савеза европских држава против Наполеона, што је на крају довело до Наполеоновог пораза и Бечког конгреса. На Бечком конгресу су успостављени политички поредак који је требало да наступи у Европи после Наполеоновог пораза и силаза са политичке сцене Европе. Један од главних учесника тих састанака био је Каслреј, који је заједно са Кнезом Метернихом и осталима, заузео став о сузбијању либералних и револуционарних покрета у Европи. Каслреј је преминуо 1822. године, починивши самоубиство. О животу и раду лорда Каслреја, погледати: J. Bew, *Castlereagh: A life*, Oxford 2012; H. A. Kissinger, *A world restored: Metternich, Castlereagh and the problems of peace 1815-1822*, Brattleboro 2013; Ch. K. Webster, *The Foreign Policy of Castlereagh, 1812-1815: Britain and the Reconstruction of Europe*, London 1963.

³⁴² Роберт Бенкс Џенкинсон, други лорд од Ливерпула (Robert Banks Jenkinson, 2nd Earl of Liverpool)–Рођен је 1770. године, као син дворског саветника и лорда. Током ратова против Наполеона и против САД 1812. године био је ратни министар. Постао је премијер 1812. године и успешно је водио Британију до тријумфа против Наполеона. Остао је на месту премијера све до 1827. године, када га је на том месту наследио Џорџ Канинг.

политике, која није била искључива и непријатељска према грчком питању, као што је била код његовог претходника Каслреја. Као министар спољних послова иницирао је приближавање Русији и новом цару Николи I. Лорд Ливерпул је послао војводу Велингтона у Санкт Петербург на разговор са руским царем. Велингтон је у име британске владе 4. априла 1826. године у Санкт Петербургу потписао споразум са Русијом, у којем су Русија и Велика Британија усагласиле своју политику по питању Грка. У том уговору је писало да на територији Османског царства треба да се успостави Грчка као аутономна област, која би требало да плаћа годишњи порез султану. Нису биле одређене границе те „аутономне области“, али би то било усаглашено Грка, султана и европских држава (Велике Британије и Русије) које би гарантовале границе.³⁴³

Долазак Џорџа Канинга на место британског премијера у априлу 1827. године, додатно је убрзало приближавање европских држава ка постизању договора око будућности Грка и грчке државе. Француска се прикључила Британији и Русији у преговорима око решавања грчког питања у Османском царству, док је Хабзбуршка монархија са кнезом Метернихом била изостављена из договора. Три европске државе су у Лондону 6. Јула 1827. године склопиле споразум у којем су захтевале од султана Махмуда II да обустави непријатељства против грчких устаника, да се одобри Грцима територијална аутономија, уз коју ће плаћати годишњи порез султану. Споразум је обавезао да три земље употребе војну силу у случају да султан одбије да се приклони овим условима.³⁴⁴ Султан Махмуд II је одбио предлоге европских земаља савезница, па су три државе упутиле своје ратне морнарице у источни Медитеран, да би приволеле Османлије на договор. Насупрот њима стајала је флота Ибрахим паше код обала Пелопонеза. Код Наварина 20. октобра 1827. године одиграла се поморска битка која је одредила даљу судбину грчког националног покрета. Морнарица европских савезника, под вођством британског адмирала Едварда Кодрингтона (Edward Codrington), поразила је османско–египатску флоту и уништила сваку даљу наду султана да ће повратити контролу над Пелопонезом.³⁴⁵

Са уништењем османске флоте и омогућавањем Грцима да наставе са својим револуционарним деловањем, султан је одбио да настави са испуњавањем договора које је склопио са Русијом у Акерману 1826. године. Османско царство је споразум у Акерману прогласило ништавним и забранило руским трговачким бродовима да пролазе кроз мореузе Босфор и Дарданеле.³⁴⁶ То је довело до тога да је Русија 1828. године објавила рат Османском царству, са намером да натера султана да приступи испуњавању својих међународних обавеза. Рат који је Русија објавила Османском царству је Русију изузео из дотадашњег европског поретка сила, који је тежио за одржавањем мира у Европи и избегавањем ратова између великих европских држава. Русија је кренула са војном кампањом, коју је прогласила као изнуђен начин да се примора султан на извршење међународних обавеза. Евентуални распад Османског царства, као и припајање појединих

О лорду Ливерпулу, његовом животу и политичком деловању, погледати: N. Gash, *Lord Liverpool: The Life and Political Career of Robert Banks Jenkinson Second Earl of Liverpool, 1770-1828*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press. 1984.

³⁴³ D. Brewer, *The Greek war of independence*, 256–257.

³⁴⁴ M. Mazower, *The Greek revolution: 1821 and Making of modern Europe*, New York 2021, 408.

³⁴⁵ Исто, 396–426.

³⁴⁶ O. Ozavci, *Dangerous Gifts: Imperialism, Security and Civil Wars in the Levant, 1798-1864*, Oxford 2021, 127–129.

делова Русији нису били помињали.³⁴⁷ Током 1828. године руске трупе су прво ушле у Дунавске провинције Влашку и Молдавију. Руска војска је прешла на десну обалу Дунава и кренуле у освајање градова на простору данашње Бугарске. Градови Варна и Силистра су нападнути, али су Руси успели само Варну да заузму. При опсади Силистре, османске трупе су успеле да савладају противника и нанесу руској војсци пораз. Пошто се ближила зима, а војна кампања није пружила очекиване резултате, руска војска је морала да се повуче натраг на леву обалу Дунава, па у Бесарабију.³⁴⁸ Са почетком 1829. године, руска војска се консолидовала и поново је кренула у нови поход против Османлија. Овај пут војна кампања је дала очекиване резултате за Русију. Руски генерал Дибић (Иван Иванович Дибиц-Забалканский) је поразио османску војску у бици код Кулевче (Кюлевча)³⁴⁹ 11. јуна 1829. године и тиме је отворио пут руској војсци ка Цариграду.³⁵⁰ Иако је Османско царство у почетку успевало да се одбрани, на крају је Русија успела потпуно да порази султанову војску и да дође до Једрена, чиме је приморала султана Махмуда II на склапање мировног споразума. Мировни споразум је склопљен у Једрену 14. септембра 1829. године.³⁵¹

Султан је био приморан да пристане на тачке споразума склопљеног у Лондону у јулу 1827. године. По одредбама тог споразума, Грцима је гарантована аутономија у оквиру Османског царства или стварање независне и међународно признате државе. Русија није била за потпуну независност грчке државе, пошто је као заштитник православних хришћана могла да врши велики утицај на грчку државу као аутономну јединицу у оквиру Османског царства.³⁵² Због тога су Француска и Велика Британија инсистирале да се оде корак даље ка заокруживању грчке независности. Грчка као међународно призната држава могла је да буде и савезник и сфера утицаја великих европских сила као што су Велика Британија и Француска, које су желеле да у Грчкој руски утицај сведу на минимум. То је довело до склапања споразума у Лондону 3. фебруара 1830. године, који је познат и као Лондонски протокол о независности Грчке. Тим међународним споразумом три европске државе (Русија, Велика Британија и Француска) признале су Грчку као независну државу.³⁵³

Иако је формално призната као међународна држава 1830. године, Грчка је имала своју аутономну власт и управу још од 1828. године. Јоанис Каподистрија је изабран од стране Грка у лето 1827. године да буде председник новоформиране државе. Каподистрија је 8. јануара 1828. године први пут у свом животу крочио на тле континенталног дела Грчке. Изградио је каријеру као дипломата и министар спољних послова Русије. Био је скрајнут из руске владе, када је почео да заговара директно уплитање Русије у рат између Грка и Османлија. Због тога је отпутовао у Женеву, где га је сачекао позив грчких револуционара, да буде први председник грчке државе.³⁵⁴ Пошто су велике силе биле спремне да гарантују аутономију Грцима и било је извесно да ће то успети да извојују, Грци су се трудили, у међувремену, да што више територије запоседну. На тај начин су подизали улог у будућим преговорима око утврђивања граница. Пошто је османска војска трпела губитке од руске војске која је надирала из два правца, од Дунава и са Кавказа, Грци су кренули у напад на

³⁴⁷ A. Bitis, *Russia and the Eastern question. Army, government, and society 1815–1833*, Oxford 2006, 328.

³⁴⁸ Исто, 328–333.

³⁴⁹ Кулевча је село које се налази у близини бугарског града Шумен, у североисточној Бугарској.

³⁵⁰ A. Bitis, *Russia and the Eastern question*, 339–343.

³⁵¹ T. W. Gallant, *The Edinburgh history of the Greeks, 1768 to 1913*, 101.

³⁵² D. Dakin, *The Greek Struggle for independence, 1821–1833*, London 1973, 275–284.

³⁵³ T. W. Gallant, *The Edinburgh history of the Greeks*, 104.

³⁵⁴ Исто.

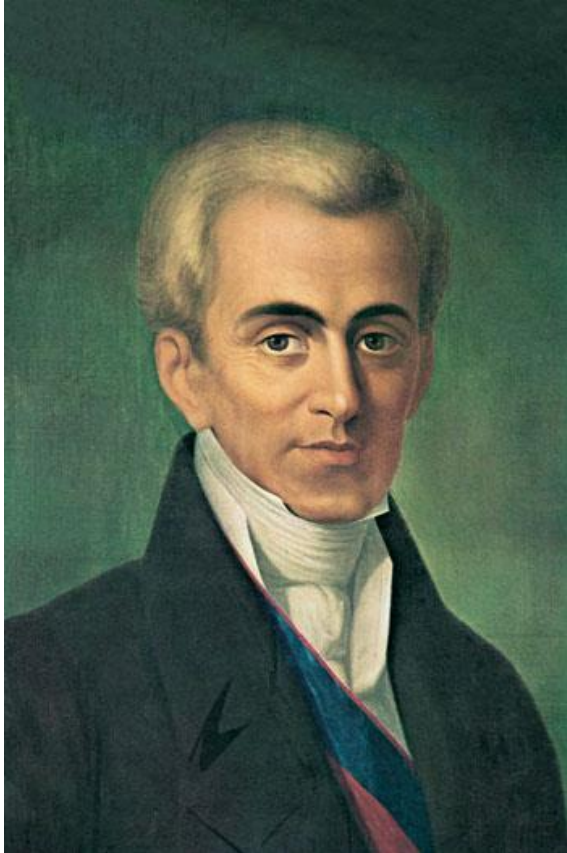
више тврђава и градова које су држале Османлије. Када је дошло до склапања Лондонског протокола 3. фебруара 1830. године, договорено је да Грчка буде монархија где ће владати правило примогенитуре тј, краља ће наслеђивати његови потомци. Избор краља је пао на кнеза Леополда од Сакс–Кобурга, који је био и рођак енглеског краља Џорџа IV. Иако је кнез Леополд у априлу 1830. године пристао да буде краљ Грчке, предомислио се после месец дана. Каподистрија је наставио да влада, док се три велике силе (Велика Британија, Русија, Француска) не договоре око тога ко треба да буде краљ грчке државе. У вођењу унутрашњих послова, Каподистрија је наилазио на бројне проблема. Поједини господари рата и ратни командатни током устанка, одбијали су да се повинују централној власти. Било је проблема и око плаћања пореза грчкој влади, те је Каподистрија наредио да се ухапси Петробеј Мавромихалис 1831. године. Дошло је чак и до отворених сукоба међу појединим грчким адмиралима. Толико су ствари отишле далеко, да су поједине грчке територије претиле одвајањем од заједничке грчке државе.³⁵⁵ Да се није завршило само на обичним претњама, показало се то што је на Јоаниса Каподистрију извршен атентат 9. октобра 1831. Године. Извршиоци су били брат и син од Петробеја Мавромихалиса, Константинос и Георгиос. Тог недељног јутра, сачекали су Каподистрију испред цркве, када је кренуо на недељну службу. Георгиос му је забио нож у груди, док му је Константинос пуцао у потиљак. Каподистрија је издахнуо на месту. Константинос је убијен од стране Каподистријине пратње, док је Георгиос покушао да побегне, али је убро ухваћен. Георгиосу је суђено и осуђен је на смрт.³⁵⁶ После Јоаниса Каподистрије, на место грчког председника дошао је његов брат Августинос Каподистрија, који се на том месту задржао неколико месеци. Велике силе су се договориле око новог краља Грчке и избор је пао на кнеза Отона из Баварске.³⁵⁷

---

³⁵⁵ Исто, 104–105.

³⁵⁶ D. Brewer, *The Greek war of independence*, 348.

³⁵⁷ Исто, 350–351.

*Портрет Јоаниса Каподистрије, сликар
Дионисиос Цокос,³⁵⁸ Национални историјски музеј у Атини.*

---

³⁵⁸ Дионисиос Цокос (Διονύσιος Τσόκος)–Рођен је 1814. године на Закинтосу. Био је грчки сликар романтизам. Његова дела су приказивала историјске битке или портете славних сличности. Умро је 1862. године у Атини.

4. Велика Британија и Грчка револуција 1821–1827.

Један од начина на који је јавност у Великој Британији била упозната са избијањем устанка у Османском царству биле су дневне новине и штампа. *The Morning Chronicle* је 13. априла 1821. године на трећој страни дао опширан опис дешавања у Влашкој и Молдавији, као и целокупан текст прокламације Александра Ипсилантија у Јашију 7. марта 1821. године.³⁵⁹ У тексту се наводи да су Грци са три стотине војника неуспешно напали утврђен град Ђурђу (Giurgiu),³⁶⁰ који се налази јужно од Букурешта и близу Дунава. У тврђави је гарнизон са 5 хиљада османских војника успешно одбио напад, али су Грци на крају извојевали победу тако што су довели појачање и заузели утврђење. Са заузимањем утврђења „највећи број Турака је погубљен“. Лист је навео да је из Земуна добио писма и обавештења да се „београдски паша повукао и да је предао београдску тврђаву Србима.“³⁶¹ Те вести нису одговарале истини, пошто је београдски везир Марашли Али паша у то време (април 1821. године) и даље био активан на дужности београдског паше. Преминуо је између ноћи 2. и 3. септембра 1821. године и био је први београдски мухафиз у деветнаестом веку који је преминуо природном смрћу током обављања те функције.³⁶² Оно што је видљиво у коментарисању Ипсилантијеве прокламације је његово позивање на савезнике у Епиру, што је значило да је „устпоставио контакт са Али пашом“, односно да је Али паша био савезник грчких побуњеника у борби за рушење османске државе. Посебно је била наглашена Ипсилантијева повезаност са Русијом и њеним утицајем на догађаје који су се одвијали. Аутор текста је подвукао Ипсилантијеву реченицу да ће „једна од водећих сила стати у нашу заштиту“, што је била недвосмислена алузија на Русију.³⁶³ О утицају Русије на подизање побуне против султана и централне власти у Цариграду, као доказ се користило то да се у Јашију окупиле више хиљада наоружаних устаника и да су већина међу њима били Руси. О руском цару Александру I се наводи да је он јавно одбацио сваку повезаност са грчким устанком, рушењем Османског царства и стварању Грчког царства. Аутор текста је навео и да је сваки мушкарац у Јашију, који се придружио устанку, од руских власти добио и руски пасош, што је сваког читаоца требало да наведе да се запита „да ли се заиста може веровати том монарху.“³⁶⁴ Оно што се сматрало исто битним за повезаност Русије са дешавањима у Османском царству је и заједничка православна вера становништва Русије са православним становништвом Османског царства које је кренуло у оружану побуну. Руси су описани као „екстремно амбициозни и фанатично везани за њихову религију“ и да је само тај разлог довољан да се умешају у сукоб и подрже Грке. Чак и ако је владар био највећи могући апсолутиста, није могао да занемари „страсти и предубеђења целог народа“. У случају када би одустао од подривања моћи свог суседа и када се не би уплитао у

³⁵⁹ *The Morning Chronicle*, 13. April 1821.

³⁶⁰ Ђурђу–Град у Румунији на левој обали Дунава, јужно од Букурешта. Налази се на граници са Бугарском и дели заједнички мост преко Дунава са бугарским градом Русе.

³⁶¹ *The Morning Chronicle*, 13. April 1821.

³⁶² А. М. Савић, „Марашли Али-паша, београдски мухафиз и мутесариф Смедеревског санцака (1815–1821)“, Гласник Етнографског института САНУ LXVIII (3), стр. 683–704.

³⁶³ *The Morning Chronicle*, 13. April 1821.

³⁶⁴ Исто.

унутрашња питања Османског царства, цар Александар не би био у стању да спречи помоћ Грцима који би им пружили други Руси.³⁶⁵

На страни 2 овај лист помиње прокламацију коју је Ипсиланти упутио становницима Молдавије.

Британски амбасадор у Цариграду, виконт Стренгфорд (Strangford)³⁶⁶ имао је идентично мишљење о почетку побуне против султана - ко ју је финансирао и подстицао. У свом извештају британском министру спољних послова Каслреју, посебно је нагласио однос између Русије и Порте.³⁶⁷ Стренгфорд наводи да се „пет дана раније“ сусрео са Реис ефендијом³⁶⁸, који га је позвао као „пријатеља и човека од поверења.“ Реис ефендија је желео да чује Стренгфордово мишљење о догађајима који су се одвијали у Дунавским провинцијама (Влашкој и Молдавији) и како британски амбасадор гледа на улогу Русије у свему томе, пошто је постојала велика могућност да су побуњеници били „здушно подржани од стране Русије“.³⁶⁹ Реис ефендија је „знао да британска круна није толико блиска са двором у Санкт Петербургу“ и изнео је став да не доводи у питање отвореност Британије по овом питању. У случају дешавања у Дунавским провинцијама, сматрао је да Русија делује самостално, без знања британског двора и да Британци ни на који начин нису били умешани.³⁷⁰ Реис ефендија је навео да је Стренгфорд, током свог боравка на Крфу, сугурно обавештен од стране тамошњег британског амбасадора да „Русија покушава да отргне Јонска острва из власти британске круне,“ која су била под британским протекторатом од 1815. године. У случају потенцијалног ослобођења Грчке које је Русија прокламовала, то би свакако оставило последице и на британску власт на Јонским острвима, завршио је Реис ефендија излагање.³⁷¹

Не можемо да кажемо да ли је Реис ефендија заиста био убеђен у британско немешање у избијање устанка у Влашкој или Молдавији. Оно што је више него очигледно, оно на чему је инсистирао то је да Велику Британију одвоји од Русије у потенцијалном сукобу који је следио. Морао је да буде сигуран да Велика Британија неће интервенисати пошто османска војска интервенише и сукоби се са побуњеницима и одметницима од централне власти.

Као одговор на излагање првог човека османске дипломатије о деловању Русије, британски амбасадор Стренгфорд је одговорио да „иако није на њему да коментарише потезе владе владе са којом није повезан, већ је службеник владе која је савезник са поменутом“, његова уверења су да британска влада не поседује никакве информације о

---

³⁶⁵ Исто.

³⁶⁶ Перси Клинтон Сидни Смит, шести виконт од Стренгфорда (Percy Clinton Sydney Smythe, 6th Viscount Strangford) – Рођен је 1780. године. Школовао се на Оксфурду, после кога је ступио у дипломатску службу. Био је амбасадор у Португалу, Шведској, Османском царству и Русији. Преминуо је 1855. године.

³⁶⁷ TNA-PRO-FO 78/98, No 14, Стренгфорд-Каслреј, 31. март 1821. година, Цариград.

³⁶⁸ Реис ефендија-Функција у Османском царству која је означавала министра спољних послова. До Танзиматских реформи из 1830-их година, Реис ефендија се водио као део Царског дивана, султановог саветодавног тела које је de facto било извршна власт у Османском царству. Са Танзиматским реформама, Реис ефендија и званично постаје министар спољних послова.

³⁶⁹ TNA-PRO-FO 78/98, No 14, Стренгфорд-Каслреј, 31. март 1821. година, Цариград.

³⁷⁰ Исто.

³⁷¹ Исто. После Бечког конгреса 1815. године, Јонска острва су дошла под протекторат британске круне, пошто су до тада били под управом Наполеонове Француске.

деловању Русије које би нарушиле стабилност Османског царства.³⁷² Стренгфорд је навео да су Велика Британија и Русија државе савезнице и за то савезништво би могло да се каже „да је више на корист Русије“. У случају да је истинит неки од навода које је изнео Реис ефендија о Русији и руском цару, о томе да Русија жели да увећа престиж и моћ у односу на султана и Османско царство, то би било у попутој супротности са политиком Велике Британије. То је, уједно, било и против политике Свете Алијансе, која је „заснована на истом принципу.“ Стренгфорд је сматрао да то не би било ни у складу са карактером руског цара Александра I, који је са једне стране гушио револуционарне побуне по Европи, да у исто време подстиче побуне на другој страни. Ако је и постојао неки утицај са руске стране, наставио је Стренгфорд да брани савезника пред Реис ефендијом, то је могло да се објасни на начин да су у самој Русији постојале различите политичке струје, као и у свакој држави у Европи. Самим тим, није требало доводити у питање „добре намере руског двора,“ као ни Русије, чије име многи појединци и групе злоупотребљавају.³⁷³ На крају, што се тиче Реисовог запажања о руским амбицијама према Јонским острвима, Стренгфорд је одговорио да британска влада никакву претњу није осетила, нити је имала било какву сумњу у намере двора са којим су у савезништву, као и да су везе Британије и Русије засноване на савезништву и пријатељству.³⁷⁴

Стренгфорд је обавестио Каслреја да је добио обавештење од британског конзула у Одеси да је руски брод, са грчким породицама које су избегле из Цариграда, допловио до тог града. Начин на који су успели да се укрцају на руски брод и отплове из Цариграда је тај што су им били додељени руски пасоши.³⁷⁵ Стренгфорд наводи да је неко покушао да протури лажну причу да су ове грчке породице заправо биле смештене на британске бродове, који су онда пребацили на Малту, која је била под британским протекторатом.³⁷⁶ Пошто је Малта била центар британске медитеранске флоте, разлог ширења такве неистине био је јасан. То је требало да Британију оцрни код Порте и стави је у положај заштитника побуњенка против султана и оних који подстрекују устанак против султана. Стренгфорд је о таквим гласинама сазнао лично од Реис ефендије.³⁷⁷ Овде видимо још један начин на који је Реис ефендија покушао да британског амбасадора стави у положај где је морао да потврђује британско немешање у унутрашње ствари Османског царства, као и да прави отклон од Русије и руске политике.

Један од главних утисака британског амбасадора у Цариграду био је тај на који се начин Порта носила са избијањем Грчке револуције. Оно што је он приметио то је да се османска влада јако трудила да утера страх међу своје грчке поданике и да су били јако успешни у томе.³⁷⁸ Османска влада је упутила званичан *Проглас* у којем је побуну покренуту од Грка у Влашкој и Молдавији, као и у другим деловима Царства, окарактерисала као борбу чији је главни циљ збацивање „мухамеданске вере.“ Стренгфорд је сматрао да је овај званични државни документ био препун верских предрасуда и острашћености. Као такав, био је наменски упућен султановим муслиманским поданицима.

---

³⁷² TNA-PRO-FO 78/98, No 14, Стренгфорд-Каслреј, 31. март 1821. година, Цариград.

³⁷³ Исто.

³⁷⁴ Исто.

³⁷⁵ TNA-PRO-FO 78/98, No 16, Стренгфорд-Каслреј, 10. април 1821. година, Цариград.

³⁷⁶ Исто.

³⁷⁷ Исто.

³⁷⁸ Исто.

Циљ оваквог начина обраћања био је да пробуди високи степен беса и фрустрације „код Турака“, како је Стренгфорд називао муслимане у Османском царству.³⁷⁹ То је требало да мотивише муслиманско становништво да се подстакне за борбу против Грка који су били праволавни хришћани. Султан Махмуд II је свесно ишао на „верску карту“ ради окупљања муслиманског становништва око султана, који се представљао као заштитник ислама и следбеника. Амбасадор Стренгфорд је био свестан тога, али свакако није могао да се симпатише са таквим методом покретања. Стренгфорд је још као студент на Оксфорду објавио збирку песама везаних за португалску поезију, припадао је и сам романтичарском покрету, чак је и Бајрон имао високо мишљење о његовој поезији.³⁸⁰

Као неко ко је делио романтичарске ставове и романтичарски поглед на свет као припадник генерације енглеских песника, који је био надахнут другим земљама и културама, Стренгфорд није гледао благонаклоно на распиривање верске нетрпељивости која је у тренутку избијања Грчке револуције постала и државна политика Османског царства. Он је био ревносан и предан службеник британске монархије и као такав трудио се да личне ставове не меша са званичном политиком. Чињеница је да ни званичној британској политици у том тренутку није одговоралао рапсиривање сукоба. Тако да је Стренгфорд као дипломата и изасланик британске круне у Цариграду свакако желео да сукоби у Османском царству буду што мањег интензитета, као и да ти сукоби не доведу до удаљавања Велике Британије и Русије. Стренгфорд није могао да се сложи са сугестијима Реис ефендије о Русији као британском противнику и конкуренту за превласт над Јонском острвима. Русија је била савезник Британије у победи против Наполеона и заједно је са Британијом одржавала status quo у Европи после 1815. године.

Један од разлога који је подстакао Стренгфорда да буде додатно незадовољан запаљивом верском реториком представника османске власти је и тај што су били нападнути службеници британске амбасаде.³⁸¹ Муслиманско становништво, у свом заносу нетрпељивости према хришћанима коју је пропагирала османска званична политика, нападало је све оне које су сматрали за непријатеље ислама и муслиманске вере. Стренгфорд је обавестио Каслреја да су амбасадори Русије и Аустрије³⁸², сваки појединачно, упутили званичан протест османским званичницима због насиља које су претрпели њихови грађани од стране острашћених муслимана.³⁸³

Стренгфорд је обавестио Каслреја да је из Лајбаха, данашње Љубљане, стигло писмо за руског и аустријског амбасадора.³⁸⁴ У то време се у Лајбаху одржавала конференција којој су присуствовали представници Хабзбуршке монархије, Пруске, Русије, Француске и Велике Британије. Главна тема конференције је била побуна у Италији и доношење одлуке о гушењу револуције у краљевству Двеју Сицилија.³⁸⁵ Учесници су били хабзбуршки цар Франц I са кнезом Метернихом, руски цар Алескандар I у пратњи кнеза

---

³⁷⁹ Исто.

³⁸⁰ Lord Viscount Strangford, *Poems: From the Portuguese of Luis De Camoens; With Remarks on His Life and Writings, Notes, &C*, London 2018. Прво издање ова збирка поезија имала је 1803. године и од тада је имала више издања. Последње је било 2018. године.

³⁸¹ TNA-PRO-FO 78/98, No 16, Стренгфорд-Каслреј, 10. април 1821. година, Цариград.

³⁸² „Аустрија“ је назив који су британске дипломате користиле за Хабзбуршку монархију.

³⁸³ TNA-PRO-FO 78/98, No 16, Стренгфорд-Каслреј, 10. април 1821. година, Цариград.

³⁸⁴ TNA-PRO-FO 78/98, No 20, Стренгфорд-Каслреј, 21. април 1821. година, Цариград.

³⁸⁵ P. W. Schroeder, *Metternich's diplomacy as its zenith: 1820-1823*, Austin 1976, 104-128.

Јоаниса Каподистрије, док су Пруска и Француска послале изасланике који нису били у истом државном и дипломатском рангу као представници Русије и Хабзбурга. Када је у питању Велика Британија, њу је представљао лорд Стјуарт, британски амбасадор у Бечу, који је био и полубрат британског министра спољних послова Каслреја.³⁸⁶ Лорд Стјуарт није имао овлашћења од свога министра да подржи или да се супротстави одлукама које су биле донете на конференцији. Његова улога је била посматрачка, што је значило и британско дистанцирање од савеза Свете алијансе и онога што је она представљала.³⁸⁷ Када су у питању догађаји у Османском царству и покретање устанка од стране Александра Ипсилантија у Влашкој и Молдавији, руски цар Александар I је одбио да пружи јавну подршку Ипсилантију и његовим револуционарима.³⁸⁸

Стренгфорд је обавестио Каслреја да је руски амбасадор у Цариграду, барон Строганов,³⁸⁹ добио инструкције како да комуницира са Портом по питању дешавања у Влашкој и Молдавији. Поред тога, Строганов је из Лајбаха добио и писмо од стране „руске владе“, које је било намењено Александру Ипсилантију и које је требало да му достави.³⁹⁰ Пошто су представници „руске владе“ на конференцији у Лајбаху били руски цар, Каподистрија и Неселроде (Несселроде),³⁹¹ јасно је колику је тежину носило то писмо. Стренгфорд у свом извештају обавештава Каслреја да Порта није била задовољна начином на који је Русија „управљала“ Ипсилантијем и целом том ситуацијом. Порта је дошла до закључка, наставља Стренгфорд, да је Русија подржала „неотуђиво право Грка на промену њиховог положаја и стања“ у коме су се до тада налазили. То што се Русија јавно дистанцирала од свега што се дешавало на територији Османског царства, Порта је закључила да је то због тога нелагодног положаја у коме су се нашли руски представници у том тренутку.³⁹² Окружење и тренутак за доношење одлуке у којој се јавно и директно подржавају грчки револуционари, за руску страну није био прикладан у том политичком моменту.³⁹³

---

³⁸⁶ Чарлс Вилијам Стјуарт, трећи маркиз од Лондондерија (Charles William Vane, 3rd Marquess of Londonderry)—Рођен је 1788. године у Даблину. Ступио је у војску и борио се против Наполеона и Француза широм Европе. По окончању ратова против Наполеона, ступио је у дипломатску службу и био је амбасадор у Берлину и Бечу. Умро је 1854. године, као један од најбогатијих Британаца.

³⁸⁷ P. W. Schroeder, *Metternich's diplomacy as its zenith*, 104–128.

³⁸⁸ Исто.

³⁸⁹ Григорије Александрович Строганов (Григорий Александрович Строганов)—Рођен је 1770. године као син барона Александра Строганова. Био је у служби руског цара као амбасадор у Шпанији, Шведској, Османском царству и Великој Британији. Био је један од људи од највећег поверења царева Александра I и Николе I. Као један од најближих људи царске породице Романов, био је постављен за члана Врховног суда који је судио члановима побуне *декабриста*. Преминуо је 1857. године.

³⁹⁰ TNA—PRO—FO 78/98, No 20, Стренгфорд—Каслреј, 21. април 1821. година, Цариград.

³⁹¹ Карл Васиљевич Неселроде (Карл Васиљевич Несселроде)—Рођен је у Лисабону 1780. године, као син руског дипломате. Његова породица је припадала немачком племству са простора Балтика и немачки му је био матерњи језик. Прво је ступио у службу руске морнарице, да би касније прешао у дипломатску службу. Предатављао је Русију на Бечком конгресу и упоредо је са Јоанисом Каподистријом обаваљао функцију министра спољних послова Русије до 1822. године. По повлачењу Каподистрије са те позиције, Неселроде остаје сам на тој позицији и ту ће се задржати све до 1856. године и окончања Кримског рата. Четири деценије је Неселроде водио и обликовао спољну политику Русије. Преминуо је 1862. године.

³⁹² TNA—PRO—FO 78/98, No 20, Стренгфорд—Каслреј, 21. април 1821. година, Цариград.

³⁹³ Исто.

Портрет Лорда Стренгфорда, дело сликара Виљема Хејнса (William Haines),³⁹⁴ 1808. година. Слика се налази у Националној галерији портрета у Лондону (National Portrait Gallery).

Стренгфорд је дошао до сазнања да је 20. априла 1821. године руски амбасадор Строганов примио руског дипломату из Одесе, који му је предао писмо од стране Александра Ипсилантија. Ипсиланти је у том писму исказао пуну лојалност руском цару Александру I и његовим жељама које су исказане на конференцији у Љубљани. Сходно тим жељама, Ипсиланти је навео да ће се суздржати од даљих непријатељстава према османским властима, али је и затражио од руског амбасадора Строганова упуства на који начин би то требало да изгледа, да би се стање у Влашкој и Молдавији вратиле у претходно стање пре избијања побуне.³⁹⁵ Ипсиланти се потпуно препустио милости руског цара, чије је жеље и намере „потпуно погрешно схватио.“³⁹⁶ Стренгфорд је пренео Каслреју да је руски амбасадор Строганов желео да спаси Ипсилантија од последица које су требале да уследе, због „грешака које је начинио.“ Пошто је руски цар јавно изразио неслагање са деловањем Александра Ипсилантија и његових побуњеника, Строганов није могао да обећа политички азил Ипсилантију у Русији. Због тога је упутио гласника са поруком о томе да се затражи дозвола о пружању азила у Хабзбуршкој монархији. Стренгфорд је изнео став да би такав договор био тешко остварив, зато што су аустријске власти претходно дале обећање да неће пружати уточиште побуњеницима из Влашке и Молдавије.³⁹⁷

Начин на који је британски амбасадор Стренгфорд владао ситуацијом у овим турбулентним тренуцима био је импресиван. У појединим деловим Османског царства избијале су побуне, док су се у самом Цариграду дешавале сцене насиља, према Грцима и хрићанима, међу које је спадало и особље европских амбасада. У незавидној друштвеној и политичкој ситуацији, када расту тензије и неповерење, он је већ имао изграђену обавештајну мрежу, преко које је био упућен у деловање османских званичника, као и

³⁹⁴ Виљем Хејнс (William Haines)–Рођен је 1778. године. Био је енглески сликар, чија је специјалност била минијатурни портрети резбарењем и сликање портрета на уљу. Умро је 1848. године.

³⁹⁵ TNA–PRO–FO 78/98, No 20, Стренгфорд–Каслреј, 21. април 1821. година, Цариград.

³⁹⁶ Исто.

³⁹⁷ Исто.

његових колега из дипломатске службе европских земаља. Један од начина до којих је долазио до потребних информација је и изградња добрих односа са колегама амбасадорима. Као пример за то можно да узмемо и овај пример, када је до детаља пренео Каслреју преписку Александра Ипсилантија са руским амбасадором у Цариграду. Барон Строганов је лично показао Стренгфорду писмо које је Ипсиланти упутио руском амбасадору, у којем је Ипсиланти изнео понуду у којој је исказао жељу да Порту призна као њему надређену владу и да се потчини њеној вољи.³⁹⁸ Стренгфорд је покушао да сазна лично од Строганова да ли је руски амбасадор упутио предлог за пружање политичког азила Александру Ипсилантију у Аустрији, али руски амбасадор му није потврдио ту информацију.³⁹⁹

Са покретањем оружане побуне у Влашкој и Молдавији, немирима на Пеолопнезу и јавном прогласу Ипсилантија против султана, ислама и османске власти, растао је и анимозитет муслиманског становништва против хришћанског становништва у градовима Османског царства. Грци и други православни хришћани су у Османском царству били под духовним вођством Васељенске патријаршије, још од укидања Пећке патријаршије 1766. и Охридске архиепископије 1767. године.⁴⁰⁰ То је био један од разлога зашто су муслимани Османског царства васељенског патријарха доживљавали као духовног, али и световног лидера Грка. Тако се патријарх Григорије V нашао у немилости и код султана Махмуда II, као и код обичне светине. Патријарх се дистанцирао од грчких побуњеника који су се побунили против султанове власти и екскомуницирао их из цркве. То је значило да је патријарх борбу против османске власти окарактерисао као највећу јерес због које следи избегавање из редова цркве. Иако је овако јавно подржао султана, то га није спасило од осуде која му је била намењена. Султан Махмуд II је сматрао да патријарх, као најодговорнији за паству православних хришћана, сноси и највећу одговорност за деловање истих. На Ускрс 22. априла 1821. године, патријарх Григорије је обешен испред капије Васељенске патријаршије. Стари патријарх Григорије је у тренутку смрти имао осамдесет и четири године.⁴⁰¹ Патријарх није једини великодостојник Васељенске патријаршије који је завршио на трагичан начин због оштре реакције према њима од стране османских власти и муслиманске светине. Погубљено је седам епископа који су држани као таоци, пошто су претходно били ухапшени.⁴⁰²

Британски амбасадор Стренгфорд се за време ових дешавања налазио у Цариграду. У свом извештају Каслреју, наводи да је „добри и пречанси патријарх“, у пет сати по подне на недељу Ускрса, пошто је обавио верску службу у цркви, на изласку из цркве ухапшен и обешен на лицу места на капији цркве, пред великим бројем људи који је ту био окупљен.⁴⁰³

³⁹⁸ TNA-PRO-FO 78/98, No 23, Стренгфорд-Каслреј, 25. април 1821. године, Цариград.

³⁹⁹ Исто.

⁴⁰⁰ До 1766. Пећка патријаршија је имала верску јурисдикцију која је обухватала српско становништво на простору европског дела Османског царства, у пограничним деловима и областима које су се граничиле са Хабзбуршком монархијом и Млетачком републиком. Са њеним укидањем све епархије су потпале под јурисдикцију Васељенске патријаршије у Цариграду. О Пећкој патријаршији погледати: Ђ. Слијепчевић, *Историја Српске Православне Цркве, Књ. 1: Од покрштавања Срба до краја XVIII века*, Београд 2002. Охридска архиепископија је обухватала централне и источне делове балканског полуострва, где је живео највећи број европских Грка, а до њеног укидања долази 1767. године. О положају православне цркве у Османском царству, погледати: S. Runciman, *The Great Church in Captivity: A Study of the Patriarchate of Constantinople from the Eve of the Turkish Conquest to the Greek War of Independence*, Cambridge 1968.

⁴⁰¹ M. Mazower, *The Greek revolution*, 33-34.

⁴⁰² D. Brewer, *The Greek war for independence*, 106.

⁴⁰³ TNA-PRO-FO 78/98, No 25, Стренгфорд-Каслреј, 25. април 1821. година, Цариград.

Стренгфорд је похвално писао о патријарху Григорију V, наводећи да је патријарх имао осамдесет и две године када је убијен. Помињао је и тројицу владика за које зна да су били ухапшени и ликвидирани, али не у Фенеру, већ у другим четвртима Цариграда.⁴⁰⁴ За старог патријарха Стренгфорд је имао само речи хвала, помињући његов узоран карактер и понашање. Један од разлога који су патријарха одвеле у смрт је и то што је, како је Стренгфорд сазнао, то што је помогао да породица кнеза Деметрија Морусциса (Μουρούτζης) безбедно напусти земљу.⁴⁰⁵ Кнез Деметрије Морусцис је потицао из угледне фанариотске породице, која је дала велики број утицајних људи у Османском царству, међу којима су били хосподари у Влашкој и Молдавији, као и драгомани Порте.⁴⁰⁶ Рођени брат кнезе Деметрија Морусциса, Константин, био је драгоман Порте. Та функција је значила да је формално био преводилац за султана и Порту, а *de facto* је означавала заменика министра спољних послова.⁴⁰⁷ Кнез Константин Морусцис је убијен и на његово место је постављен други кандидат, Ставрахоглу.⁴⁰⁸ Ставрахоглу је уједно и последњи фанариот који је био постављен на ту функцију.⁴⁰⁹ Стренгфорд наводи да је за позицију драгомана увек биран неко из редова фанариота, али да новоизабрани драгоман није познат међу другим фанариотима. Проблем који се искрсао са кнезом Константином Морусцисом је био тај што је примио писмо од кнеза Александра Ипсилантија, који га је позвао да се прикључи побуни и рату против Османлија. Константин Морусцис је одмах проследио писмо Порти и превео је садржај текста. Султан Махмуд II је био сумњичав и захтевао је да добије писмо од Ипсилантија у оригиналу, те је довео другог преводиоца да га преведе. Тиме је желео да упореди два различита превода и провери верност свога драгомана. Испоставило се да се два превода истог писма нису поклопили у садржају, пошто је К. Морусцис изоставио садржај једног пасуса из оригиналног писма, у којем се „компромитовала једна страна сила–држава.“⁴¹⁰ То је изазвало велики бес код султана, који је наредио да се Константин Морусцис истог трена погуби на „врло насилан начин.“⁴¹¹ Стренгфорд помиње да је разговарао са амбасадором „поменуте стране државе“ која се помињала у пасусу због кога је настрадао К. Морусцис. Тај амбасадор га је уверавао да је драгоман настрадао због тога што се у делу текста који је прећутао, имплицирало да је већ од раније био у контакту са Александром Ипсилантијем и да га је то коштало главе. Стренгфорд није навео са којим је амбасадором разговарао, али је остао при уверењу да је К. Морусцис настрадао због прећуткивања уплитања друге државе у побуну Грка, а не због некаквих претходних контаката са грчким револуционарима.⁴¹² Сви ови догађаји којима је сведочио у Цариграду, које је описивао као шокантне и запањујуће, изазвали су пренераженост код свих људи који нису били муслимани. Стренгфорд је забринуто закључио да се политички врх османске државе водио „духом немилосрдног фанатизма“ и да су због тога могли да се очекују само „страшне последице.“⁴¹³

---

⁴⁰⁴ Исто.

⁴⁰⁵ Исто.

⁴⁰⁶ О породици Морусцис (Μουρούτζης) и њиховим утицајем у Влашкој и Молдавији погледати:

⁴⁰⁷ О драгоманима и фанариотима који су вршили ту функцију до 1821. године, погледати: С. М. Philliou, *Biography of an Empire. Governing Ottomans in the Age of revolution*, Berkley 2011.

⁴⁰⁸ TNA–PRO–FO 78/98, No 25, Стренгфорд–Каслреј, 25. април 1821. година, Цариград.

⁴⁰⁹ С. М. Philliou, *Biography of an Empire*, 185.

⁴¹⁰ FO 78/98, No 25, Стренгфорд–Каслреј, 25. април 1821. година, Цариград.

⁴¹¹ Исто.

⁴¹² Исто.

⁴¹³ Исто.

Колико је била ужарена атмосфера у самом Цариграду помињао је и британски лист *Тајмс*. Дописник из Цариграда је наводио да се у граду стало са обављањем свих послова и да је владало стање „анархије и конфузије.“⁴¹⁴ Због побуне која је наступила у Влашкој и Молдавији, сви Грци су стављени на листу непријатеља и побуњеника, пошто се од свих Грка очекивало да се прикључе устанку. Османска влада је наредила „свим Турцима у престоници да се наоружају“ и да буду спремни да је бране у случају потребе. Опште наоружавање масе довело је до пораста криминала, пљачки и уништавања радњи и приватне својине људи у Цариграду. Доста радњи које су продавале робу разне врсте су затворене из страха од пљачке. Пошто су ствари отишле предалеко, османска влада је кренула да разоружава становништво, казнивши неколико изгредника, за пример осталима. Тако је поново успостављен ред у Цариграду.⁴¹⁵ У истом чланку листа *Тајмс* је потом описано страдање грчког становништва у Цариграду и у другим деловима Царства. Описано је како је османска војска гранатирала град Патру и како је ту соалила велики број кућа у којима су живели Грци. Спровођењем терора над локалним грчким становништвом, присилила је Грке да избегну на суседно острво Закинтос. Закинтос је био у саставу Јонских острва која су била под влашћу и управом Велике Британије. Током ове војне кампање, велики број грчких свештеника је убијен, заједно са хиљадама других људи, док су цркве срушене и спаљене.⁴¹⁶ У Цариграду нису били поштеђени ни други хришћани, који су били поданици царева који су подржавали султана у борби против Грка. Иако је аустријски амбасадор покушавао да буде посредник између Порте и Русије, није успео да спречи хапшење капетана и пет морнара који су били у његовој служби и поданици цара у Бечу. Они су одмах после хапшења ликвидирани тако што су им биле одсечене главе.⁴¹⁷

Тело патријарха Григорија V је преузето од стране грчких морнара, који су су отпловили у Одесу, у руски град који је имао велику грчку заједницу у коме је и настала *Хетерија*. *Тајмс* је известио да је у Одесу допремљено тело патријарха, заједно са четири епископа који су, такође, убијени у Цариграду током напада на цркву и њене великодостојнике. Власти Одесе су пазиле да ово не буде тумачено као директно мешање у односе између Османлија и Грка, већ су тражили посебну дозволу из Санкт Петербурга у вези са сахраном патријарха и другог великодостојника.⁴¹⁸ Лист *Тајмс* је објавио да је патријарх сахрањен 20. јуна „уз велику свечаност која се одржала у граду“. У девет сати ујутро звонила су звона на црквама, пуцало се из топова, како са копна, тако и са бродова који су били усидрени. Улице су биле крцате, а сви званичници из цивилне, војне и црквене власти су присуствовали догађају.⁴¹⁹ У овом чланку се напомиње да су, поред гувернера Одесе, присуствовали и бројни митрополити руске цркве, коју су били у обавези да присуствују, јер је то захтевала руска влада. Без обзира што су многи прелазили велику даљину до Одесе, присуство на сахрани патријарха Григорија V није било ствар избора, према писању листа. Они су узели учешће у верској церемонији, која је трајала три дана.

---

⁴¹⁴ *The Times*, 18. мај 1821, страна 3, 10. април 1821.

⁴¹⁵ Исто.

⁴¹⁶ Исто.

⁴¹⁷ *Тајмс*, 1. август 1821. година.

⁴¹⁸ *Тајмс*, 19. јун 1821. година.

⁴¹⁹ *Тајмс*, 1. август 1821. година

Тело патријарха је било изложено три дана, пре него што је био сахрањен у оквиру велике грчке цркве.⁴²⁰

То што је у чланку наглашено да су црквени великодостојници руске цркве били у обавези да присуствују овом догађају, показује на који начин је руска влада желела да прикаже смрт патријарха. Иако су званичници Одесе морали да траже посебну дозволу за обављање верске церемоније на градској површини, на крају се то претворило у догађај који је обележило цело православно становништво. Руска влада је смрт васељенског патријарха, Грка и поданика султана, човека који је пружио јавну подршку султану у борби против грчких побуњеника, представила као нешто што је погодило цео православно свет. Присуство гувернера Одесе, митрополита и епископа руске цркве, коришћење артиљерије руске војске и морнарице као вид одавања признања сурово убијенима васељенском патријарху и епископима, показује да је Русија своју улогу јавно нагласила. А та улога од 1774. године била је та да је Русија, од те године, постала заштитник права православног становништва у Османском царству.⁴²¹ Ово је нешто што није промакло Британцима и нема сумње да је сахрана васељенског патријарха у руском лучком граду Одеси, уз све почести, нешто што су сматрали изузетно битним. Зато је овакав догађај забележен и представљен у једном од најпрестижнијих листова тога времена, као што је био *Тајмс*.

Иако су вести о самим Грцима биле позитивне од стране већине британских листова, о томе шта су Грци представљали за Европу и људску цивилизацију, нису све новине и чланци у њима били истоветни по питању приказивања Грка и Османлија. О самом Александру Ипсилантију није било пуно афирмативних текстова. Када је *Тајмс* писао о њему, о вестима из маја 1821. године, помињано је да А. Ипсиланти има војску од једва осам хиљада војника на границама „Турске“, да је „у његовој војсци било опште расуло и да у њој дисциплина није постојала.“⁴²² Даље се наставља у чланку како Ипсилантијева војска више подсећа на скуп бандита, него на војску. Војници су пљачкали и цркве и своје земљаке, да би на тај начин обезбдили залихе за себе. Сама војска, како пише у тексту, није се ни трудила да наступа према Цариграду, већ се више кретала уз границу са Аустријом.⁴²³ Овакав текст може да се протумачи на начин да се критикује вођство побуњеника које је дошло у Влашку и Молдавију из Русије и које је отворено позивало Русију да се умеша и стане на њихову страну у борби против султана и Османског царства. Исто тако, можемо рећи и да текст из симпатија према Грцима и грчком покрету отворено критикује лоше вођење рата. Са лошим командовањем и заповедништвом, тешко да је могао да се очекује било какав позитиван исход чији би крајњи циљ био ослобођење Грка од султанове власти. Чињеница је, без обзира на критику војне кампање Ипсилантија у Влашкој и Молдавији, да се увек наглашавала суровост којом је прибегавала османска војска при обрачуна са побуњеницима. Напоменуто је да су Османлије, када су запоселе град Галату, погубиле сваког Грка који се ту затекао.⁴²⁴ Положај свих Грка у Османском царству је био више него тежак, настацља се у тексту, без обзира на богатство, порекло или претходно стечен

---

⁴²⁰ Исто.

⁴²¹ Споразумом из Кучук Кајнардија 1774. године и то право су Руси имали све до 1856. године и Париског споразума којим је окончан Кримски рат.

⁴²² *Тајмс*, 19. јун 1821. година. Текст о Александру Ипсилантију је датиран из 19. маја 1821. године, односно дописник *Тајмс-а* је тада послао извештај који је објављен у броју који је изашао 19. јуна 1821. године.

⁴²³ Исто.

⁴²⁴ Исто.

друштвени статус. Сви су били проскрибовани из друштва. Једни су били предвиђени за нестанак тј. османске власти су одлучиле да се обрачунају са свим Грцима који се налазе на територији Османског царства. Они који успеју да се спасу, то су могли да учине тако што би напустили земљу и потражили уточиште негде друге, где султанова власт није могла да допре до њих.⁴²⁵ Оно што је посебно занимљиво у тексту је то што се помињало како су Грци били водећи трговци у поморској трговини у Османском царству и да су због устанка остали без трговачких привилегија. А као њихова замена у обављању поморске трговине на простору Османског царства, помињали су се Британци тј. „енглеска престоница“. И да су се према Британцима османске власти односиле са посебним поштовањем, које нису подједнако указивали представницима других европских земаља.⁴²⁶

Треба рећи да је лист *Тајмс* отвореније пружао подршку грчким револуционарима, за разлику од *Морнинг хроникл* (*Morning Chronicle*). За *Морнинг хроникл* можемо рећи да су њихови текстови били одмеренији при кометарисању догађаја. Тајмс је себи дозвољавао да османску страну назива „варварском“.⁴²⁷ Османска власт је заснивала борбу против Грка на верској основи и на тај начин је подстицала муслиманско становништво на борбу и мобилизацију. *Тајмс* је због тога закључио да, уколико би Грци успели да се изборе за слободу у којој би живели на начин који је њима одговарао, тешко је могло замислити да би се било ко томе противио „у целом хришћанству“.⁴²⁸ Односно, закључак је био такав да се ниједна европска држава не би противила стварању грчке државе. Оно што је било проблематично за *Тајмс*, која је велика европска држава могла да буде та која је могла да оствари највећи утицај на грчку државу, ако би дошло до стварања исте. У случају таквог развоја догађаја, Британија не би била та којој би такав сплет околности одговарао и не би „честитала на таквом развоју ситуације“.⁴²⁹ У овом *Тајмс*–овом тексту видимо да симпатије свакако нису на страни Османског царства. Чак се и користи назив „варварски“ да би се описао начин владавине и третирања поданика султана. Иако се налазило разумевање за стварање грчке државе, позивало се и на оно што је било јако битно, британски државни интерес.

Морнинг хроникл је дешавањима у Османском царству приступао на начин да није фаворизовао ниједну страну. Овај лист се није устручавао да пренесе вест која је могла да прикаже Османлије у афирмативном светлу. Похваљено је понашање османске војске која је ушла у Букурешт и преузела команду над градом. Тај одред је био под командом „Басехбешил аге Техира“ (Basebeschil aga Tehir), за кога је наведено да је био Албанац.⁴³⁰ У тексту се наводи да је становништво Букурешта османску војску дочекало у миру, а османски војници су били строго кажњавани у случају пљачке или било каквог другог понашања које је било строго кажњавано. Чак је наглашено да је Басебешил ага погубио више својих војника, одсецањем главе или вешањем, који су се оглушили о његова наређења.⁴³¹ За становнике Букурешта, који су били повезани са грчким побуњеницима, а нису се сукобљавали са османском војском и нису били наоружани, према њима је

---

⁴²⁵ Исто.

⁴²⁶ Исто.

⁴²⁷ *Тајмс*, 24. април 1821. година.

⁴²⁸ Исто.

⁴²⁹ Исто.

⁴³⁰ *Морнинг хроникл*, 29. јун 1821. година. У тексту се османски командант помиње као „Basehbeschil aga Tehir, an Albanian.“

⁴³¹ Исто.

поступано пажљиво и није било никаквог насиља. Они нису били хапшени и било им је дозвољено да остану на слободи и наставе са својим пословима које су обављали до избијања оружане побуне. Становници који су се придружили побуни и активно учествовали у оружаним сукобима, они су били ликвидирани.⁴³² О ратним успесима Грка током првих месеци побуне, *Морнинг хроникл* пише да њихов положај није толико сјајан као што су неки мислили. Грци су чинили већину османске морнарице и са њиховом побуном султан је био у проблему да нађе друге морнаре који су могли да обављају те дужности. Османлије су имале добре бродове, са добром бродском опремом и наоружање, али је та флота била усидрена код Дарданела, јер су јој недостајали морнари. О понашању и Грка и Османлија на простору Пелопонеза, овај лист је имао врло негативно мишљење. Наводио је да су на том простору највеће жртве у оружаним сукобима недужни цивили. Понашање „Грка и муслимана“ једних према другима, наставља се даље у тексту, изазивало је мучнину. Две стране су показивале супериорност једна према другој тако што су се „такмичиле у окрутности“. О грчким морнарима који су представљали морнарицу грчке устаничке војске, било је доста критичких тонова. Наводило се да је грчку морнарицу чинило 70 бродова, који су били наоружани са 16 до 20 топова. Бродови са били лоцирани на острвима Специа, Хидра и Ипсара, одакле су кретали на експедиције по Егејском архипелагу. Њихове мисије су биле у томе да су пресретали трговачке бродове, без обзира под чијом заставом су ти бродови пловили, османском или неке европске земље. Грчки морнари су пленили сву робу која је припадала османлијама, без обзира на чијем броду се та роба налазила. Овакав начин понашања лист *Морнинг хроникл* је упоредио са понашањем карипских гусара, назвавши грчке морнаре „модерним Баканирима.“⁴³³ Стављајући у исти контекст грчку устаничку морнарицу са озлоглашеним карипским гусарима, пљачкашима и разбојницима, можемо закључити да нису сви британски листови гледали благонаклоно на грчке устанике и Грчку револуцију.⁴³⁴

Колико је био значајан утицај штампе на јавно мњење у то време, показује и то да је један штампани примерак новина у Лондону читало по тридесет људи.⁴³⁵ Што се тиче Велике Британије, тада је већ сваки већи или мањи град имао читаоницу за коју се плаћала годишња чланарина која је износила једну гвинеју. До 1815. године сваки град у Британији је имао по једну читаоницу, док су већи градови имали и по неколико читаоница.⁴³⁶ У градским читаоницама су могле да се читају новине које су излазиле на локалном и државном нивоу. Наравно, у читаоницама су могле да се читају и књиге и памфлети разних

---

⁴³² Исто.

⁴³³ Исто.

⁴³⁴ Баканири (Buccaneer) су били гусари у Карипским морима током седамнаестог и осамнаестог века. Они су пресретали трговачке бродове и пљачкали ли их. Баканире је енглеска круна ангажовала за рат против Шпаније тј. пресретали су шпанске бродове и наносили штету Шпанији у име Енглеске. Иако су претежно нападали и пљачкали шпанске бродове, били су најамници и Француске и Холандије, не само Енглеске. О баканирима, гусарењу и њиховој улози коју су имали током изградње поморских империја, погледати: K. Lane, *Global piracy on the high seas, 1500–1750*, New York/London 2016.

⁴³⁵ A. Aspinall, „The Circulation of Newspapers in the Early Nineteenth Century”, *The Review of English Studies*, Vol. 22, No. 85 (Jan., 1946), pp. 29-43.

⁴³⁶ Гвинеја (guinea)–Британски ковани новац који је до деветнаестог века био највреднија појединачна новчана јединица и у *гвинеји* се све израчунавало: буџет, ратни трошкови, трговина итд. Ова кованица је имала одређен проценат злата у себи, а назив је добила због афричке Гвинеје, одакле је највише злата ископавано и доношено у Велику Британију. *Гвинеја* је вредела двадесет и један шилинг. У првој половини деветнаестог века *гвинеја* је повучена из употребе и на њено место је дошла британска *фунта*.

врста. Тако да је од Лондона, Манчестера, Лидса, Глазгова, Единбурга, све до Белфаста и Даблина, постојала публика до које се могло допрети преко штампаних медија.⁴³⁷ За земљу у којој је парламентарна монархија била начин држаног уређења, утицај медија је био јако битан. Постојали су провладини и опозициони медији. *Тајмс* је од догађаја из 1819. године, када су страдали радници који су протествовали у Манчестеру у тзв. „масакру код Петерлоа“,⁴³⁸ почео да подржава опозициону политику странке виговаца. Један од најзаслужнијих због тога што је *Тајмс* престао да подржава владајуће торијевце који су били конзервативци, већ либералне виговце, био је Томас Барнс (Thomas Barnes).⁴³⁹ Барнс је постао уредник *Тајмса* 1816. године и остао је на том месту све до своје смрти 1841. године.⁴⁴⁰ Његов главни сарадник из света политике био је виговац Хенри Броум, који је касније, као барон од Броума и Векса (Baron of Brougham and Vaux).⁴⁴¹ постао министар у влади Чарлса Греја (Charles Grey).⁴⁴² Као поборник и подржавалац либералних идеја, Томас Барнс је лист *Тајмс* усмерио да буду новински лист који је са симпатијама гледао на побуњене Грке, који су устали да се боре против тираније султана и Османског царства. Сагледавајући друштвену климу тадашње Велике Британије, као и уредништво новина, можемо да закључимо какви су били узроци и мотиви који су водили британске часописе да се отворено сврставају у рату који су Грци повели против Османлија.

Морнинг хроникл је био лист који је имао читаоце међу виговцима, чак се сматрао и новинама које промовишу радикалне идеје. Међутим, када је избила Грчка револуција, имао је став који је био више него суздржан. У великом тексту о почетку устанка у Влашкој и Молдавији, више се бавио Русијом и који је њен интерес био у свему томе, него самим

---

⁴³⁷ A. Aspinali, „The Circulation of Newspapers in the Early Nineteenth Century”.

⁴³⁸ Масакр код Петерлоа—16. августа 1819. војска је разбила демонстрације, убивши осамнаест људи.

⁴³⁹ Томас Барнс—Рођен је 1785. године у Лондону. Школовао се на Кембриџу, да би започео каријеру адвоката у Лондону. Почео је да ради у *Тајмсу* као позоришни критичар, да би касније прешао на позицију новинског извештача из британског парламента. Постао је главни уредник *Тајмса* 1816. године и био је на тој позицији све до 1841. године, када је преминуо. О његовом лику и делу погледати монографију: D. Hudson, *Thomas Barnes of The Times: With Selections from his Critical Essays Never before Reprinted*, Cambridge 2013.

⁴⁴⁰ D. Hudson, *Thomas Barnes of The Times: With Selections from his Critical Essays Never before Reprinted*, Cambridge 2013; L. Brake, M. Demoor, *A Dictionary of Nineteenth Century Journalism*, London 2009, 39.

⁴⁴¹ Хенри Питер Броум (Henry Peter Brougham, 1st Baron Brougham and Vaux)—Рођен је 1788. године у Единбургу, где је одрастао и похађао универзитет. Био је заљубљеник у природне науке и своју академску каријеру је започео као физичар и поштовалац Исака Њутна. Био је један од оснивача новина *Единбург ривју* (*Edinburgh Review*) у којима је водио расправе из области физике и астрономије са другим научницима. Убрзо након тога се одлучио за адвокатуру и преселио се у Лондон. У Лондону се спријатељио са виговцима и носиоцима либералних идеја, као што је био Чарлс Греј. Чарлс Греј је постао премијер Велике Британије 1830. године и Хенри Броум је био један од министара. Те године је постао и барон, што га је одвајало од већине племства, које је носило наследне и породичне титуле. Одиграо је значајну улогу у усвајању реформског изборног закона из 1832. године, као и у доношењу Закона о укидању ропства на територији целокупне Британске Империје 1833. године. Преминуо је 1868. године у Кану, Француска. Његова преписка се налази на УЦЛ (University College London).

⁴⁴² Чарлс Греј—Рођен је 1764. године. Био је британски политичар, виговац, члан парламента, министар. Постао је премијер Велике Британије 1830. и на тој позицији је остао до 1834. године. Био је велики заговорник либералних идеја које су тада биле актуелне у британском друштву. То се односило на укидања ропства, еманципацију католика, као и решавања проблема изборних места која су била наследна, а у њима нико није живео. Као премијер донео је Закон о изборној реформи 1832. године који је укинуо тзв. „трула изборна места“, а 1833. године његова влада је донела Закон о укидању ропства на територији Британске Империје. Поднео је оставку 1834. године и повукао се из света политике. Преминуо је 1845. године. О његовом лику и делу, погледати: E. A. Smith, *Lord Grey, 1764-1845*, Oxford 1990.

Грцима и положајем хришћана у Османском царству.⁴⁴³ Са једне стране, можемо то да тумачимо као подозривост коју су британски радикали и либерали гајили према Руском царству, као симболу конзервативне политике и претње по ширење либералних идеја и покрета у Европи. Са друге стране, мало је чудно да је новински лист, који се сматрао блиским либералним идејама, калкулисао на једном конкретном политичком питању као што је борба народа против аутократске власти. Баш на тим питањима која су била суштинска за подржаваоце виговских идеја, *Тајмс* је током 1820-их година преузео улогу главног листа који су читали они који су очекивали промовисање вредности либерализма, слободарских идеја, верске толеранције и права општег гласа. Због политичког калкулисања и недоследности када су биле у питању идеје либерала и радикала, *Морнинг хроникл* је доживео пад у продаји тиража. Због промене власничке структуре, која је довела до лошег пословања, тај британски лист је доспео у велике дугове и напослетку је продат 1834. године.⁴⁴⁴

Као један од водећих листова који су подржавали торијевску конзервативну политику, *Морнинг пост* (*The Morning Post*) је имао суздржане реакције када су била у питању дешавања у Османском царству, која су претила да наруше стабилност и границе државе Османлија. Тај лист је основан као 1772. године као новина која је требала да шири виговски политички програм и идеје. Као такав лист није наишао на подршку међу читаоцима, пошто је тираж износио око 500 продатих примерака. Убрзо мења власника 1795. године, пошто у време када је Британија почела да ратује против револуционарне Француске и Наполеона, виговске идеје су стављане у исту раван са про-француском и анти-британском реториком. Исто тако, као промотер виговских идеја издвојио се већ тада *Морнинг хроникл*, тако да је та политичка струја медијски била покривена. Нова уређивачка политика је од *Морнинг поста*-а направила лист који је постао наклоњен торијевцима и конзервативној политици. Колико је то био део политичког тренутка или добар послован потаз, чињеница је да је тираж са скромних 500 скочио на 5 000 продатих примерака дневно.⁴⁴⁵ *Морнинг пост* није само преносио вести на начин које су биле обликоване тако да буду у складу са владајућом торијевском политиком, већ је и активно учествовао у промовисању вредности националног романтизма, као и активно критиковање револуционарних идеја. Као једни од колумниста, били су британски песници Виљем Вордсворт и Семјуел Колриџ.⁴⁴⁶ У тренутку избијања Грчке револуције, можемо рећи да

⁴⁴³ *The Morning Chronicle*, 13. April 1821.

⁴⁴⁴ *Oxford Dictionary of National Biography*, Vol. 5, Belle-Blackman, Oxford 2004, 899–900. Тада је Џон Блек (John Black) био главни уредник. Иако је имао високу репутацију код промотера либерлане мисли као што су били Цереми Бентам (Jeremy Bentham) и Џон Стјуарт Мил (John Stewart Mill), лоше пословање је довело до пада тиража и продаје листа. Цереми Бентам га је чак сматрао најбољим издавачем у Великој Британији.

⁴⁴⁵ О листу *Морнинг пост* (*The Morning Post*), почецима и ономе што су почели да представљају на медијској слици Велике Британије, погледати: *The Cambridge History of English and American Literature in 18 Volumes (1907–21). Volume XIV. The Victorian Age, Part Two. IV. The Growth of Journalism. 9. The Stuarts and The Morning Post*.

⁴⁴⁶ Самјел Тејлор Колриџ (Samuel Taylor Coleridge)–Велики песник, књижевни критичар и теолог из времена енглеског романтизма. Рођен је 1772. године и сматра се, заједно са Виљемом Вордсвортом, као један од оснивача романтизма у Енглеској. У почетку је био поборник револуционарних идеја из Америка и Француске, које су у другој половини осаманаестог века придобиле велик број присталица међу младим писцима и филозофима. Брзо је променио мишљење и после повратка из Немачке, почео је у Енглеској да промовише идеје немачких филозофа. О његовом писању за *Морнинг пост*, текстовима и односу са власником, уредником, како су читаоци реаговали на Колриџове новинске текстове, погледати: Н. Thomson, *Coleridge and the Romantic Newspaper: The 'Morning Post' and the Road to 'Dejection'*, London 2016.

је то био лист који је читало највише гласача торијевске странке, као и да је представљао актуелну политику Велике Британије, будући да су торијевци у то време били владајућа странка и они који су спроводили извршну власт. Промисање вредности конзервативне политике, као и цингоистичко–британске, *Морнинг пост* је наставио да ради кроз цео деветнаести век, све до престанка свог постојања 1937. године.⁴⁴⁷

Када су почеле да допиру прве вести о устанку Грка против султана и немирима у Османском царству, *Морнинг пост* се није бавио ни самим Грцима, ни античком историјом, историјским правом, ни питањима као што су слобода и борба против тираније. Први коментар на догађаје који су се покренули на територији Османског царства био је подсмех премна онима који су указивали на „опасност која је претила од руског заузимања Јонских острва, ослобађања Грка из ропства и заузимање Константинопоља.“⁴⁴⁸ Мислило се на руско заузимање Цариграда и прелазак те територије у руске руке. Побуњеници су, наставља се даље у тексту истим тоном, наводно били потпомогнути логистички из Одесе, док су официри, који су предводили побуну, сви до једног имали руске пасоше. За новинара *Морнинг пост*–а тврдње да су Грци деловали у сагласности са Русима и да је то сваки државник у Европи могао да предвиди, деловале су претерано.⁴⁴⁹ Даље се наводи да су поједини изјављивали да су намере руског цара Александра I биле да ослободи Грке од ропства, да би онда то искористио за напад на Цариград. Овакав след догађаја је предатвљан као „еквивалент војној интервенцији Аустрије на територији Италије.“⁴⁵⁰

Када се погледа спољна политика коју је водио Кнез Метерних, последње што је могло да се очекује било је да Кнез Метерних пружи повод Русији да подржи грчке побуњенике и изазове немире у Османском царству, са којим је Хабзбуршка монархија делила дугачку копнену границу. Исто тако, није Хабзуршка монархија била та која је подстрекивала побуне на Апенинском полуострву, тако да је поређење било нетачно, али довољно смислено да се упозори британска јавност на могућност војног уплитања Русије у унутрашња питања Османског царства. Мешање Русије у сукоб између Грка и османске власти, могао је да доведе до отвореног рата између две империје, што је било у супротности са политиком одржавања мира на европском континенту, што је била и политика торијевске владе. Лист *Морнинг пост* је доследно подржавао торијевце и није исказивао јавне симпатије за било шта што је одступало од званичне политике. То је важило и за Грке и Грчку револуцију. Велика Британија је била у савезу са Русијом, а са Османским царством није била у сукобу ни по једном питању. Јавна подршка Грцима није долазила у обзир, али ни напади на Русију као савезника. Новинар *Морнинг пост*–а исмејавао је тврдње о потенцијалном војном уплитању Русије, која „није додала ниједног војника гарнизонима на Црном мору, још од када је потписала мировни споразум са Турском 1812. године.“⁴⁵¹

Лист *Тајмс* је 11. септембра 1822. године пренео писање најчитанијих француских новина *Journal des débats*,⁴⁵² у којима је главни уредник позивао државу Француску да пружи азил Грцима са Пелопонеза, у случају да њихова судбина буде слична оној која је

⁴⁴⁷ W. Hindle, *The Morning Post, 1772-1937. Portrait of a Newspaper*, New York 2023.

⁴⁴⁸ *Морнинг пост*, 7. април 1821.

⁴⁴⁹ Исто.

⁴⁵⁰ Исто.

⁴⁵¹ Исто.

⁴⁵² О француској штампи у деветнаестом веку, погледати: I. Collins, *The Government And The Newspaper Press In France 1814-1881*, Oxford 1959.

задесила Грке на острву Хиос.⁴⁵³ Као места за потенцијално пружање уточишта Грцима, помињале су се Прованса, Лангедок и острво Корзика, као места где у Стари Грци имали своје колоније и насобине.⁴⁵⁴ Оно што је посебно забринуло коментатора листа *Тајмс* на ову иницијативу удомљавања Грка са Пелопонеза, то је што би Француска добила велики број људи који су вични у трговини и поморству. Поврх свега, Француска је могла да придобије на своју страну и целокупну грчку ратну морнарицу, пошто се очекивало да Османлије „не дођу у посед грчких бродова.“⁴⁵⁵

Ова последња ставка свакако није остављала равнодушном никога у Великој Британији. Британија је кроз цео осамнаести век и током ратова против Наполеона водила превласт за доминацију над морима и океанима. У Европи су највеће борбе између Велике Британије и Француске вођене на Средоземном мору, током Наполеонове ере. Битка код Нила 1798.⁴⁵⁶ и битка код Трафалгара 1805. године⁴⁵⁷ потврдиле су Британију као доминанту поморску силу, како у свету, тако и у Средоземљу.⁴⁵⁸ Француска је и даље била империјална сила, са знатно умањеном моћи, али је и даље могла да буде претња британском поретку владавине светским морима. Свако кокетирање са потенцијалном обновом француске поморске моћи, за Британију је представљало угрожавање њених виталних интереса. Ако је такву помисао могао да наговести уредник провладиног новинског листа у Француској, то није била само његова слободна процена, већ наговештај државних претензија и политике коју је Француска водила у том тренутку. Грчка револуција је могла да послужи Француској да се врати на политичку сцену Средоземља, са које је била потиснута после Наполеоновог пада. Свакако је потенцијално француско уплитање у османско–грчки сукоб морао да изазове и реакцију Велике Британије. Француска је намеравала да искористи Грчку револуцију да изађе из политичке изолације, иако је формално француски краљ Луј XVIII постао део Свете алијансе 1818. године.⁴⁵⁹ Велика

---

⁴⁵³ *Тајмс*, 11. септембар 1822.

⁴⁵⁴ Исто.

⁴⁵⁵ Исто.

⁴⁵⁶ Битка код Нила је вођена 1–3. августа 1798. године у делти реке Нил између британске и француске морнарице. Британском морнарицом је командовао адмирал Хорације Нелсон, док је на челу француске војске био Наполеон, Наполеон је кренуо у војни поход на Египат, са намером да угрози интересе Велике Британије. Британска морнарица га је пратила и до битке је дошло у сливу реке Нил у Средоземно море. Британска морнарица је однела победу и тиме онемогућила Наполеонове амбиције да загосподари Египтом и тим делом Османског царства. О бици код Нила, прочитати: О. Warner, *A portrait of Lord Nelson*, London 2016; О. Warner, *The Battle of Nile (British battle series)*, London/New York.

⁴⁵⁷ Битка код Трафалгара је поморска битка између британске и француске морнарице, која се одиграла 21. октобра 1805. године код рта Трафалгар. Трафалгар се налази на Атлантском океану, близу шпанског града Кадиза. Британску морнарицу предводио је адмирал Хорације Нелсон, који је и смртно страдао током борбених дејстава. Британци су тријумфовали у овој бици над Французима. Са овом победом, Велика Британија је неспорно постала највећа поморска сила на свету, јер ниједна друга држава није могла да јој парира у борбеној спремности на морима и океанима. Са овим поразом, Наполеон је изгубио сваку наду да је могао да војно угрози Британце на њиховом острву. О бици код Трафалгара, погледати: О. Warner, *A portrait of Lord Nelson*, London 2016; R. Woodman, *The Sea Warriors: Fighting Captains and Frigate Warfare in the Age of Nelson*, Naval Institute Press 2014.

⁴⁵⁸ J. Meeks, *France, Britain, and the Struggle for the Revolutionary Western Mediterranean (War, Culture and Society, 1750–1850)*, London 2017.

⁴⁵⁹ О европској политици и дипломатији после Бечког конгреса, погледати: Н. Kissinger, *A World Restored: Metternich, Castlereagh and the Problems of Peace, 1812–22*, Brattleboro 2013.

Британија је пажљиво пратила развој догађаја у Османском царству, као и реакције других европских држава на сукоб између Грка и Османлија.

Догађај који је свакако скренуо пажњу британске и европске јавности на дешавања у Османском царству, свакако је оно што се десило на острву Хиос 1822. године. Одмазда османске војске према грчком становништву на Хиосу одиграла се у априлу 1822. године. О Хиосу у британској штампи до априла месеца те године објављено је укупно 40 новинских чланака: о развоју устанка и сукобима, трговини и морепловству. Од маја месеца су почеле да пристижу вести о страдању грчког становништва, масовним убиствима цивила, великој размери злочина османске војске. До краја 1822. године написано је преко 2000 новинских чланака о догађајима на Хиосу који су се односили на страдање Грка.⁴⁶⁰ Догађај на Хиосу је шокирао и саблазнио све политичке струје Велике Британије: од хришћана конзервативаца, преко либерала, до радикала.

Лист *Тајмс* је 31. маја 1822. године да је Капудан паша 11. априла упутио позив становницима Хиоса да положи оружје и да прихвате понуђену амнестију.⁴⁶¹ Грчки побуњеници су имали 8 сати да одговоре на позив на предају и они су га одбили. Наставили су да нападају османско утврђење на острву, као и да са артиљеријом гађају османску флоту која је била усидрена поред острва. Капудан паша је наредио искрцавање његових трупа на острво, тако да је 9 000 османских војника ступило на тле острва. Грчки побуњеници са острва Самос, који су дошли на Хиос и започели борбу против тамошњих османских власти, успели су да напусте Хиос, па је борба против Османлија препуштена само јединицама које су биле састављене од лкоалног становништва. Грчки отпор је врло брзо угушен, а лист *Тајмс* је навео да су разарања на Хиосу била изузетно велика, а да је било и „застрашујуће покушавати да се процени размера разарања.“⁴⁶² Ово је био први новински текст у којем је лист *Тајмс* известио о покољу на Хиосу. Ту је исто наведено како је васељенски патријарх Јевгеније II, који је наследио на тој позицији патријарха Григорија V који је убијен по наређењу султана Махмуда II, третиран од стране султана. Патријарх Јевгеније II је позван код сулатна 21. априла, на годишњицу убиства патријарха Григорија V. Султан је дао новац патријарху да обнови саборну цркву која је била девастирана током нереди у априлу 1821. године. После тога, патријарху је наређено да састави списак свих становника Хиоса који су у том тренутку боравили у Цариграду. На списку је требало да направи посебне колоне за мушкарце који су били ожењени и имали породице, као и оне који нису били ожењени. Ожењеним мушкарцима са породицама је дозвољено да остану у Цариграду, док су неожењени ухапшени и депортирани у Азију.⁴⁶³

Реакције које су уследиле у британском друштву на масакр на Хиосу нису биле само са стране опозиционо настројених либерала и политичких радикала. Размере убијања хришћанског становништва од стране муслимана, наишло је на згражавање и огорчење хришћанских, конзервативних политичких фигура. Један од таквих био је и свештеник

---

⁴⁶⁰<https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/search/results/1822-01-01/1822-12-31?BasicSearch=scio&SomeSearch=scio&RetrieveCountryCounts=False&SortOrder=dayEarly>

⁴⁶¹ *Тајмс*, 31. април 1822.

⁴⁶² Исто.

⁴⁶³ Исто.

Томас Смарт Хјуз (Thomas Smart Hughes).⁴⁶⁴ Томас Хјуз је био декан и професор грчког језика на колеџу Емануел на Универзитету Кембриџу. Британској јавности је био познат и теолог и као писац путописа из Грчке. Када су допрле вести о страдању Грка на острву Хиос, Томас Хјуз је објавио памфлет *Обраћање народу Енглеске у корист Грка, изазвано касним нељудским масакрима на острву Сцио*⁴⁶⁵ (*An Address to the People of England in the cause of the Greeks, occasioned by the late inhuman massacres in the Isle of Scio*).⁴⁶⁶ Хјуз се обраћа својим сународницима да покажу солидарност са Грцима, да се сете „шта је била Грчка“. Навео је да је показивање солидарности према Грцима управо она „великодушност и човекољубље“ по чему су се Британска острва одувек истицала.⁴⁶⁷ Британски клерикалци су однос према античкој историји и љубави према Старој Грчкој, претворили у солидарност према угроженим хришћанима. Османлије су представљане као исламисти и варвари. Масакр на Хиосу је постао симбол репресије муслиманског Османског царства према хришћанима.⁴⁶⁸

У Доњем дому британског парламента виговци, који су били опозициони посланици, жестоко су осуђивали репресивне мере које су Османлије увеле против грчког становништва. На седници парламента која је одржана 15. јула 1822. године,⁴⁶⁹ посланик Хели Хачинсон (Hely Hutchinson) је изразио огорчење због неделовања британске владе по питању тешког положаја Грка у Османском царству. Одао је признање британској влади што је улагала напред да „спречи избијање рата између Русије и Турске“. Оно што је сматрао срамним је цена примирја између Русије и Османског царства, јер „није смело да се дозволи Турцима да почине оно на шта би их њихова варварска жестина могла навести“.⁴⁷⁰ Османлије је Хачинсон називао „варварима“, док је Грке представљао као „племенит и несрећан народ“.⁴⁷¹

Као један од знаменитијих гласова у Доњем дому, који је осуђивао османске власти и говорио у корист Грка, био је Виљем Вилберфорс (William Wilberforce).⁴⁷² Вилберфорс је био ветеран британске политичке сцене, који је изградио репутацију као борац за укидање

---

⁴⁶⁴ Томас Смарт Хјуз—Рођен је 1786. године. Био је свештено лице, али и историчар. Путовао је по Средоземљу и о својим путовањима је 1820. године објавио књигу *Путовања по Сицилији, Грчкој и Албанији* (*Travels in Sicily, Greece, and Albania, 2 vols, London 1820*).

⁴⁶⁵ *Сцио* је био италијански назив за острво Хиос и тај назив се у то време користио за то грчко острво. Грчки назив је касније ушао у употребу.

⁴⁶⁶ T.S. Hughes, *An Address to the People of England in the cause of the Greeks, occasioned by the late inhuman massacres in the Isle of Scio*, London 1822.

⁴⁶⁷ Исто.

⁴⁶⁸ Y.J. C. Cartledge, „The Chios Massacre (1822) and early British Christian-humanitarianism“, *Historical Research*, vol. 93, no. 259 (February 2020).

⁴⁶⁹ <https://hansard.parliament.uk/Commons/1822-07-15/debates/79d5f684-b00a-4481-b6d8-2ad37dde5653/CauseOfTheGreeks?highlight=greece#contribution-2a102304-823f-4ae4-b385-fa82dee1b7a5>

⁴⁷⁰ Исто.

⁴⁷¹ Исто. „...gallant and unfortunate people...“

⁴⁷² Виљем Вилберфорс (William Wilberforce)—Рођен је 1759. године у Јоркширу. Био је филантроп, хуманиста и борац за укидање ропства. Његовим политичким деловањем и подношењем амандмана и предлога за укидање ропства, после скоро 20 година активног деловања на ту тему, долази и до доношења Акта о укидању ропства 1807. године. До доношења закона којим је ропство укинато на територији целе Британске Империје чекао је до 1833. године. Те године је и умро, свега неколико дана по доношењу Закона. О Виљему Вилберфорсу и аболционистичком покрету у Великој Британији, погледати: С. L. Brown, *Moral Capital. Foundations of British Abolitionism*, The University of North Carolina Press 2006.

трговине робовима 1807. године.⁴⁷³ Наступао је као самостални посланик, али је био неко чија је реч имала тежину и у парламенту и у јавности. Као велики верник, евангелиста Англиканске цркве, позивао се на морал заснован на хришћанским вредностима милосрђа и саосећајности према онима који су били страдалници. Вилберфорс је у сукобу Османлија и Грка, Османлије доживљавао као варваре „који су од давнина непријатељи хришћанства.“⁴⁷⁴ Велике европске силе Вилберфорс је осуђивао зато што већ раније нису нашле заједнички циљ да се удруже и протерају Османлије „назад у Азију.“ Вилберфорс је, исто тако, позивао да се Велика Британија директно укључи у решавање судбине Грка у Османском царству. У свом говору у Доњем дому да није постојао бољи разлог, нити је знао за бољи пример у историји, да се моћ једне такве земља као што је била Британија у то време, искористи за нешто тако племенито, великодушно и оправдано као што је спасавање Грка од ропства и уништења.⁴⁷⁵

Виљем Вилберфорс, Портрет из 1794. године, Градска скупштина града Хал, Велика Британија. Портрет је насликао Карл Антон Хикел.

Начин на који су британски посланици наступали у парламенту говори о две ствари. Прва је њихов став о судбини Грка у Османском царству, као и став о самом Османском царству. Други, исто тако битан, је њихово схватање какву је улогу Велика Британија требала да има у овом политичком питању и шта је Британија требала да преставља у европској и светској политици.

Краљев говор⁴⁷⁶ из 4. фебруара 1823. године, којим је престављена спољна и унутрашња политика владе Велике Британије, показала је да се Велика Британија није

---

⁴⁷³ *Акт о укидању трговине робљем* из 1807. године је један законски акт који је усвојио британски парламент и који је забранио трговину робовима на територији Британије Империје. Иако су аболиционисти, противници ропства, очекивали да са овом законском одредбом ропство буде укинато, оно је наставило да постоји у појединим деловима који су били под британском круном. Тек са доношењем Закона о укидању ропства 1833. године, долази до укидања ропства на територији целе Британске Империје.

⁴⁷⁴ <https://hansard.parliament.uk/Commons/1822-07-15/debates/79d5f684-b00a-4481-b6d8-2ad37dde5653/CauseOfTheGreeks?highlight=greece#contribution-2a102304-823f-4ae4-b385-fa82dee1b7a5>

⁴⁷⁵ Исто.

⁴⁷⁶ „Краљев говор“ је обраћање британског монарха у парламенту на почетку годишњег заседања. Тај говор је написан од стране британске владе. Краљ или краљица су они који износе владину политику по питању актуелних тема унутрашње и спољне политике. Ниједна седница парламента не може да почне пре обављања ове церемоније. Традиција обраћања монарха парламенту датира из Средњег века и забележена је у

званично одредила према догађајима у Османском царству.⁴⁷⁷ Када се помињала ситуација на простору „источне Европе“, у краљевом говору је наглашено да се „Његово величанство нада да ће успети да се сачува мир на том простору“. Његово величанство, односно британска влада, добила је уверавања великих сила из тог дела Европе, „да ће и даље одржавати пријатељске односе са Великом Британијом, као што је и Велика Британија намеравала да остане у добрим односима са великим силама из тог дела света.“⁴⁷⁸ У овом обраћању није било никакве конкретне назнаке везано за догађаје на територији Османског царства, иако је британско друштво, од парламентарца, преко књижевника и новинара, исказивало јасну осуду османских власти по питању страдања Грка на Хиосу.

Представници из Доњег дома, Хели Хачинсон и Сер Роберт Вилсон (Robert Wilson)⁴⁷⁹ били су критични према програму британске владе, који је представљен у Краљевом говору. Хели Хачинсон је изразио жаљење што Његово величанство није употребило „оштрији тон“ у свом обраћању, када су биле у питању горуће теме. Такав оштар тон упућен од стране Његовог величанства би утерао страх у кости свим здруженим деспотима на европском континенту.⁴⁸⁰ Хачинсон је желео да скрене пажњу водећим људима британске политике да „цела Европа гледа према Великој Британији“ и да би једна декларација која осуђује репресивне владаре на Старом континенту довела до одушевљења међу противницима тих владара.⁴⁸¹

Сер Роберт Вилсон је у својој критици на Краљев говор нагласио какве су биле намере „деспота Европе“, а то је гушење свих слобода: слободе да се различито мисли на одређене теме и да се дискутује о тим темама. Сер Вилсон је сматрао да британска влада има дужност да се снажно заложити за све слободе тадашњег света, јер је то било у британском интересу. У супротном би те основне слободе појединца биле угрожене у самој Британији. Ако би залагање за слободарске идеје увукло Британију у рат, сер Вилсон је био уверен да би „народ Енглеске“ то подржао, ако би британска влада народу представила њихову земљу као шампиона слободне Европе.⁴⁸²

Са избијањем рата из Велике Британије је почела да стиже помоћ за грчке револуционаре, у људству и у новцу. Међу угледним светом британског друштва, долази до удруживања и оснивања организације која је понела назив Лондонски грчки комитет у марту 1823. године. У наредне две године, ова организација биће најважнија и најзначајнија

петнаестом веку, мада неки историчари тврде да је постојала и век раније. О традицији краљевог говора, погледати: D. Terrance, *State Opening of Parliament—history and ceremonial*, London 2023.

⁴⁷⁷ <https://hansard.parliament.uk/Lords/1823-02-04/debates/2ffbacdb-0d34-4915-85c7-7958d90ab8da/TheKingSSpeechOnOpeningTheSession>

⁴⁷⁸ Исто.

⁴⁷⁹ Роберт Томас Вилсон (Robert Thomas Wilson)—Британски официр и политичар. Рођен је 1777. године и своју војну каријеру је посветио борби против Наполеона. Боравио је и у Русији када је Наполеон оспео Москву и повлачио се назад из Русије. После рата против Наполеона, као пуковник је постао посланик у Доњем дому, заступајући партију виговаца. Касније је унапређен у чин генерала и обављао је функцију гувернера Гибралтара. Умро је 1849. године. О његовом лику и делу, погледати: M. Glover, *A Very Slippery Fellow: The Life of Sir Robert Wilson, 1777-1849*, Oxford 1978.

⁴⁸⁰ <https://hansard.parliament.uk/Commons/1823-02-05/debates/c16bf039-eef3-460e-9825-53cb6d881100/AddressOnTheKingSSpeechAtTheOpeningOfTheSession>

⁴⁸¹ Исто.

⁴⁸² Исто.

скупина филхелена, важнија и утицајнија од свих других које су постојале на свету.⁴⁸³ За разлику од филхеленских удружења у Швајцарској, Француској или немачким земљама, Лондонски грчки комитет је одиграо једну од кључних улога у пружању помоћи грчким устаницима и придобијању јавности за подршку борби Грка против Османлија.

Двојица Британаца који су основали Лондонски грчки комитет били су Едвард Блакијер (Edward Blaquiere) и Џон Боуринг (John Bowring). Блакијер је био британски поморски официр са ратним искуством по Средоземљу, током ратова против Наполеона. Током војне службе, упознао је тај део света и развио симпатију према народима који су живели на простору Медитерана. Био је човек изузетне енергије и посвећености. Од тренутка оснивања филхеленског друштва и приступања циљу за помоћ Грцима, у наредних пет година написао је три књиге које су биле издате у циљу ширења филхеленске пропаганде.⁴⁸⁴ Џон Боуринг је био познат у лондонским круговима као светски путник, учењак и врсни полиглот који је говорио двоцифрен број страних језика, међу којима су били: француски, италијански, немачки, шпански, португалски, холандски, дански, шведски, руски, српски, пољски, чешки, мађарски. И то је све научио до своје тридесет и једне године када је заједно са Блакијером основао Лондонски грчки комитет. Касније је савладао арапски и кинески језик.⁴⁸⁵ Боуринг је неко ко се бавио и трговином, а кроз своја путовања био је добро упознат са политичком ситуацијом на европском континенту. Као човек са више вештина и великог броја личних контаката са људима из различитих сфера друштва (како у Британији, тако и ван ње), био је кључна особа за придобијање људи за помоћ Грцима. Блакијер и Боуринг нису били грчки шпијуни или чланови неке међународне организације, већ убеђени политички активисти који су подржавали либералне покрете широм Европе. Грчка револуција је за њих била есенција исправне борбе слободе против тираније. У исто време, њихово деловање је било у складу са одбраном британских интереса када је Грчка револуција у питању. Они су се прибојавали превеликог уплитања других европских држава у грчко питање, односно да би друге државе могле да искористе борбу Грка за ширење својих интереса у том делу Европе. Њих двојица су упозорили британску владу да спречи да Малтешки витезови добију кредит на Лондонској берзи, јер су прозрели иза тога намеру Француске. Француска је намеравала да искористи Малтешке витезове и њихову помоћ Грцима, да би повећала свој утицај међу грчким револуционарима.⁴⁸⁶ Нови министар спољних послова, Џорџ Канинг, толерисао је постојање Лондонског грчког комитета. За Канинга не можемо да кажемо да је био филхелен, већ предани бранилац британских интереса. Канинг је био свестан какве се све мреже испредају око грчког устанка и да је било више оних који су покушавали да искористе ту ситуацију у Османском царству и профитирају на истој. Канинг је сматрао да човека као што је Боуринг треба искористити за остваривање циљева који су били у корист Велике Британије.⁴⁸⁷

Лондонски грчки комитет је имао први састанак 3. марта 1823. године, у кафани *Круна и сидро*. Било је окупљено двадесет и шест чланова комитета, од којих су огромну већину чинили посланици британског парламента. Први јавни скуп који су одржали британски филхелени, био је у мају исте године. На њему су говорници помињали

⁴⁸³ W. St Claire, *That Greece might be free*, 140.

⁴⁸⁴ Исто, 140–141.

⁴⁸⁵ Исто, 141.

⁴⁸⁶ Исто, 142.

⁴⁸⁷ Исто, 142.

заједничке вредности због којих су се окупили, јер су пријатељи Грчке у исто време и пријатељи „хуманизма, цивилизације, религије.“⁴⁸⁸ Један од говорника је био и млади виговац, лорд Џон Расел (Lord John Russell).⁴⁸⁹ Лорд Расел је у свом говору рекао да је пружање помоћи Грцима заправо прилика да се једна несрећна земља ослободи, што би довело до великих могућности да се прошире границе хришћанства и цивилизације.⁴⁹⁰ Ентузијазам са којим су британски филхелени приступили овој борби био је на завидном нивоу. Наредне две године редовно су се састајали у кафани *Круна и сидро*, где су држани надахнути говори филхелена који су сваког дана могли да дођу у кафану и да приступе организацији. Блекијер је путовао по целој Британији, ширећи пропаганду преко локалних новина и оснивајући удружења филхелена. Осниване су разне добротворне организације које су сакупљале помоћ за Грке. Већ постојеће и етаблиране хуманитарне организације усресредиле су своја средства према Грцима, јер је то било у духу хуманизма тога времена. Филхелени су се трудили да грчку борбу представе као нешто што би требало да се тиче свих Британаца. До краја године број чланова комитета је порастао на осамдесет и пет, међу којима је лорд Бајрон био најзвучније име. Иако није недостајало посвећености код чланова, Лондонски грчки комитет је до краја године успео да сакупи свега 11, 241 фунти за помоћ грчким устаницима. Ова организација је била сачињена од угледних чланова британског друштва, где је било и народних посланика, генерала у пензији, филозофа, уметника, песника. Оно што јој је био недостатак је то што је на њу гледано као на политичку организацију виговца и радикала. Међу члановима је био само један торијевац који се залагао за истребљење свих Турака, на верској основи.⁴⁹¹

Иако су наилазили на мањи одзив јавности, него што су се надали, Лондонски грчки комитет је дао значајан допринос у борби Грка против Османлија. Када су грчки агенти дошли у Лондон, затражили су финансијску помоћ да би могли да наставе рат. Џон Боуринг је, користећи своје контакте и позивајући се на Бајрона као члана његове организације, успео да издејствује од енглеских банака на Лондонској берзи ратни кредит од 600 000 фунти.⁴⁹²

Бајрон није желео да посматра рат са стране. Иако нарушеног здравља, запловио је из Ђенове 13. јула 1823. године. Изнајмио је брод који је носио симболично име *Херакле*. Са собом на броду је повео и све оно са чим је намеравао да ратује против Османлија: два мала топа, пет коња, неколико добровољаца, 10 000 шпанских долара. За саму припрему и полазак у рат, већ је био потрошио 40 000 долара.⁴⁹³ Иако је сваки велики историјски догађај, друштвена превирања и рат, место где се окупљају разни авантуристи, за Бајрона ово није била авантура. Он је одлазак у рат као помоћ Грцима схватио као животни позив. За њега је то било нешто за шта је био свестан да може да га одведе у смрт и био је са тим помирен. Зато је уложио велику количину сопствених средстава да би дошринео грчкој борби за слободу. Зато је као особа са лабилним здрављем се одлучио да се прикључи догађајима за које је знао да му неће погодовати, али је желео да буде тамо где је мислио да

⁴⁸⁸ Исто, 143.

⁴⁸⁹ Лорд Џон Расел (Lord John Russell)–Рођен је 1792. године. Припадао је британским виговцима и либералима. Био је британски премијер у два наврата: 1846–1852. и 1865–1866. Његов унук је чувени британски филозоф и историчар Берtrand Расел.

⁴⁹⁰ W. St Claire, *That Greece might be free*, 143.

⁴⁹¹ W. St Claire, *That Greece might be free*, 147.

⁴⁹² W. St Claire, *That Greece*, 148; Д. Спасојевић, *Грчка. Рат за независност*, 267.

⁴⁹³ W. St Claire, *That Greece*, 154.

је потребан. Прво је допловио до јонског острва Кефалоније, које је тада било под британском управом. Одатле је прешао на копнени део Грчке и придружио се устаницима. У град Месолонги је дошао 5. јануара 1824. године. Бајрон је убрзо упознао све аспекте грчке револуционарне борбе и много тога му се није свидело. О грчким првацима није имао добро мишљење, јер ниједан није оставио позитиван утисак на њега. Ни Маврокордатос, ни Колокотронис, док је Петрос беј Мавромихалис покушао да наговори Бајрона да му Бајрон да хиљаду фунти са којима би Мавромихалис „окупио три хиљаде Спартанаца и срушио Османско царство“.⁴⁹⁴ Бајрон је, у духу романтизма, задржао добро мишљење о обичном грчком човеку, којег је сматрао пуним врлина, неисквареним и одважним. Иако му није понестајало духа, Бајроново здравствено стање није било на завидном нивоу. Није учествовао ни у једној бици, јер је лежао болестан. Добио је грозницу и преминуо је 19. априла 1824. године. Његова смрт је потресла све Грке. Маврокордатос је наредио да се прогласи тронедељна жалост. Отказане су и Ускршње приредбе, а у црквама широм Грчке су одржавани парастоси, молитве за преминулог енглеског песника.⁴⁹⁵

Смрт Бајрона је потресла целокупно британско друштво и ретко ко је остао нем на одлазак великог песника и личности која је највише утицала на британску и европску књижевност у првој половини деветнаестог века. Један од оних који је јавно објавио жал за одласком највећег песника је Волтер Скот (Walter Scott). Волтер Скот је био не само најпопуларнији прозни писац свога времена, него и најпопуларнији британски песник до појаве Бајрона.⁴⁹⁶ Када су вести из Мисолонгија доспеле до Британских острва, Волтер Скот је написао обимни чланак у листу *Тајмс*, који је објављен 31. маја 1824. године.⁴⁹⁷ Скот је започео текст називајући Бајрона књижевним генијем. Бајрон је, по Скоту, увек био у центру пажње јавности, али га то није спречавало да исказује људскост и хуманост. Он је за њега био геније који је шезао међу обичним смртницима, чија је смрт ућуткала „малигне цензоре“ и оне који су га, можда, оправдано кривили за јавне испаде којима је Бајрон био склон. Али то је сада све утихнуло, „као да је нестала најсјајнија звезда на небесима“.⁴⁹⁸ Са својих тридесет и седам година живота, Бајрон је учинио доста да буде бесмртан, само што је постао проблем за Британце и британску књижевности то што нико није могао да га замени у његовом генију и таленту. А Бајронов таленат, наставља Скот, није заостајао за саосећањем које је Бајрон имао према другима и који је био „ослобођен љубоморе, злобе и зависти.“ Као писац, Бајрон се није потчињавао критици, као што се и као човек није потчињавао друштву и његовим моралним судијама. Какав је био по питању писања и

⁴⁹⁴ Д. Спасојевић, *Грчка. Борба за независност*, 267.

⁴⁹⁵ Д. Спасојевић, *Грчка. Рат за независност*, 268.

⁴⁹⁶ Волтер Скот је рођен 1771. године у Единбургу, у Шкотској. Потичао је из старе шкотске породице, која је исповедала презвитеријанство као једну од калвинистичких верзија протестантског хришћанства и били су лојални британској круни. Валтер Скот је служио у британској војсци и учествовао је у ратовима против Наполеона. Припадао је романтиларском покрету, који је инспирацију црпео у „славној прошлости“, величајући енглески Средњи век, који је представљао као епоху витештва, части и врлине за којом је требао да тежи модеран човек. Својим најпопуларнијим делом *Ајванхо* (*Ivanhoe*), постао је најугицајнији прозни писац Европе свога времена и са тим делом је установио књижевну категорију историјског романа. Умро је 1832. године на једном имању у Шкотској. О Валтеру Скоту, погледати: *The Edinburgh Companion to Sir Walter Scott*, ed. by F. Robertson, Edinburgh 2012; D. Brown, *Walter Scott and the Historical Imagination*, Routledge 1979; I. Duncan, *Scott's Shadow: The Novel in Romantic Edinburgh*, Princeton 2007; S. Kelly, *Scott-Land: The Man Who Invented a Nation*, Edinburgh 2021; A. Lincoln, *Walter Scott and Modernity*, Edinburgh 2007; A. Bautz, *The Reception of Jane Austen and Walter Scott: A Comparative Longitudinal Study*, London 2007.

⁴⁹⁷ The Times, 31. Мај 1824, страна 2.

⁴⁹⁸ Исто.

односа према друштвеним нормама, такав је Бајрон био и када је у питању политика. Није га било брига да ли су његови ставови и стремљења у супротности са званичном државном политиком. Био је свестан своје привилегије коју је имао као Британац и јавно се залагао за нешто што је сматрао исправним.⁴⁹⁹ Свестан свог положаја и титуле, наставља Скот, Бајрон је показивао саосећање према онима за које могао нешто да учини, што су биле главне карактеристике „правог дентлмена“.⁵⁰⁰ Валтер Скот је нагласио да он, као писац овог чланка о Бајрону, не припада никаквом апологети Бајроновог лика и дела, јер тако нешто Бајрону није ни требало. Бајронова изузетност, по Скоту, толико је постала препознатљива и универзалана, да је Бајронове мане и погрешке никада неће потиснути. Бајрон је своју славу, коју је стекао са делом *Ходочашће Чајлда Харолда*, користио на начин да је „увек био у асени, са штитом спремним за борбу“. Валтер Скот, набрајајући Бајронова књижевна дела исказује и жал за смрћу великог песника, који је човечанству могао још тога да пружи у свом књижевном стваралаштву. На самом крају ове посвете великом песнику и грчком револуционару, Валтер Скот је написао да је Бајрон „пао у крсташком рату за слободу и хуманост.“ Скот је, као писац историјских романа о ратницима крсташима, упоредио Бајронову смрт као смрт ратника крсташа, јер је по њему Бајрон окончао свој живот као у „стара времена, када је одлазак у крсташе доносило искупљење и за најцрње злочине.“ Тако нешто би требало да буде примењено и на Бајрона, за кога Скот наводи да је био жртва оптужби јавности које су биле претеране и преувеличаване.⁵⁰¹

Начин на који је Волтер Скот, најпопуларнији прозни писац Велика Британије и најпопуларнији британски песник до појаве Бајрона, писао о Бајрону и Бајроновом лику и делу, имало је више порука и значења. Са једне стране, он пише о Бајрону песнику и књижевнику. О некоме ко је поезију на енглеском језику довео на ниво опште популарности и препознатљивости ван граница Велике Британије. Као такав, Бајрон је обезбедио себи бесмртност и вечност због своје изизетности у писању и делању. Са друге стране, Скот пише о Бајрону као човеку, као особи са високим моралним начелима, који је имао осећај за правду и потребну срчаност за борбу против неправде. Пошто је Бајрон изгубио свој живот у Мисолонгију, борећи се на страни Грка против султана и Османског царства, начин на који је Скот то тумачио говори и о томе како се обликовала јавност у Великој Британији по питању Грчке револуције.

---

⁴⁹⁹ Исто.

⁵⁰⁰ Исто.

⁵⁰¹ Исто.

Портрет Валтер Скот, насликан 1826. године од стране Томаса Лоренса.⁵⁰² Налази се у приватној колекцији британске краљевске породице. Слика је изложена у Краљевој галерији (King's Gallery) у оквиру Бакинџемске палате.

Поредивши Бајрона са крсташима из Средњег века, које је славио и уздизао у својим делима, Валтер Скот је на тај начин грчку борбу против Османлија промовисао као нешто праведно, достојно врлине и славе древних витезова. На тај начин је велики писац историјског романа *Ајванхо* индиректно позвао и друге Британце да подрже Грке у борби против Османлија, јер на тај начин се стављају на праведну страну у борби против тираније и неправде. Јавна реч и оглашавање Валтера Скота је доста значила у тадашњем британском друштву. Када је неко са његовим угледом и друштвеним признањем јавно проговорио о конкретној политичкој теми, то је значило да та тема добија на важности. Валтер Скот је постао барон 1820. године, као један вид признања за његова дела којим је промовисао енглеске краљеве као часне и одговорне људе, а оне који се боре против њих као негативце. Колики је Скотов углед био велики показује и то да је, после банкрота који је претрпео 1825. године, лично се краље Џорџ IV понудио да му пружи финансијску помоћ. Валтер Скот и краљ Џорџ IV су били лични пријатељи још од времена пре него што је Џорџ IV дошао на престо. Када је Џорџ IV долазио у Единбург 1822. године, то је била прва посета једног енглеског краља Шкотској још од седамнаестог века. Један од „домаћина“ краљеве посете био је управо најпознатији Шкот тога времена, Валтер Скот. Краљ Џорџ IV није крио

---

⁵⁰² Томас Лоренс (Thomas Lawrence)–Рођен је 1769. године. Био је енглески сликар и председник Краљевске академија. Сликао је претежно портрете. Умро је 1830. године.

задовољство што је Скот био у званичној делегацији која му је приредила дочек, већ је пред свима изјавио да је „Валтер Скот човек кога је желео највише да види“.⁵⁰³

Све ово говори о значају и тежини Скотове јавне похвале Бајрону и Бајроновом животу. Начин на који је скончао, као и место где је преминуо посебно је наглашено, као и циљ за који је Бајрон живео и умро, а то је да се Грци ослободе од власти Османлија. Као британски лорд, барон и пријатељ краља, поруке које је Валтер Скот слао у јавност могле су да буду тумачене двојачко Једна порука би била она коју је промовисао владајући естаблишмент и у којем се наговештавала промена званичне политике Британије по питању Грка и њиховог положаја у Османском царству, њиховој борби и циљевима. Обраћање популарног писца требало је да утиче на јавно мњење и да га придобије у корист Грка. Друга порука која је провлачила са овим текстом о Бајрону је она са којом је требало да се преобликује спољна политика по питању Грка и рата који су водили против султанове власти. Чињеница је да је владајућа гарнизурна била подељена по овом питању и било је потребно извршити притисак на подржаваоце недељивости Османског царства да промене свој став. У сваком случају, Бајронова смрт и реакције на њу су ставиле у британски јавни простор Грчку револуцију као једно од питања које није било само засновано на спољној политици. То је постало и питање морала, хришћанских вредности, врлине, слободе и правде. Валтер Скот је као писац промовисао витештво средњовековног типа, херојство, част, врлину. Његово слављење Бајрона и постављање на пиједестал као хероја и крсташа модерног доба, представило је и борбу Грка против Османлија као борбу добра и зла. А ако сте морална и часна особа, ваша дужност као Британца је да будете на страни добра. Таква поставка ствари, у рату који је вођен далеко од Британије на другом делу европског континента, који није директно угрожавао Британију, рат Грка је представљен као нешто што се тиче свих Британаца. И као такав, не би требало да постоји сумња на чијој страни би сваки Британац требало да буде и кога би требало да подржи у том рату.

Град Мисолонги је био један од градова који је због Бајрона добио своју препознатљивост у британској и европској јавности. Османске трупе су покушавале су више пута да га заузму, али су се ти покушаји завршавали неуспешно по освајаче. Грчки устаници, потпомогнути добровољцима из европских земаља, успешно су одолевали годинама. Када је Ибрахим паша, са својом османско–египатском војском, ступио на Пелопонез, један од највећих изазова представљало је заузимање Мисолонгија. Опсада Мисолонгија је започела 15. априла 1825 године. Ибрахим паша је понудио браниоцима да се безусловно предају, промене веру тако што ће са хришћанства да пређу на ислам. У случају да не желе да постану муслимани, морали би да напусте град. Браниоци града су одбили такав предлог и поручили су да је њихова судбина „у Божијим рукама.“⁵⁰⁴ Пошто су остајали без хране и намирница, Грци су дошли на идеју да покушају пробој, разбију обруч непријатеља који их је окруживао и пробију се даље у слободу, где би наставили борбу. Тај пробој је укључивао целокупно становништво Мисолонгија, које је тада бројало око 9 000 људи, мушкарце и жене свих узраста. Ибрахим паша је, преко грчких дезертера и доушника, био упознат са том намером и његова војска је била спремна одговори на тај

---

⁵⁰³ О Валтеру Скоту, његовом пријатељству са краљем Џорџом IV, погледати: R. Mudie, *A Historical Account of His Majesty's Visit to Scotland*, Edinburgh 1822; B. C. Skinner, *A Contemporary Account of the Royal Visit to Edinburgh, 1822. Book of the Old Edinburgh Club*, V.31, 1962; J. G. Lockhart, *Memoirs of the Life of Sir Walter Scott, Volume 3*, Edinburgh 2001.

⁵⁰⁴ D. Brewer, *The Greek war of independence*, 281.

изазов. У ноћи 10. априла 1826. године, становници Мисолонгија су кренули у пробој. Османско–египатски војници су на то одговорили пуцњевима из пушака и топова и тако је настао једна од највећих масакара Грчке револуције.⁵⁰⁵ Убијено је више хиљада људи. Албански војници који су се налазили у служби Ибрахим паше, убијали су мушке заробљенике, а грчке жене и децу су задржали у заробљеништву и они су постајали њихово робље. Мисолонги је био у пламену, а мали број људи, Грка и добровољаца, успео је да се пробије до оближњих планина.⁵⁰⁶ Треба рећи да је било и оних који су, доспевши у заробљеништво, пристали на понуду Ибрахим паше и прешли на ислам. Један од њих био је Бајронов лекар, један од последњих људи који су га видели живог, био је Енглеz Џулијус Милингем (Julius Michael Millingen). Предао се на милост Ибрахим паши после пада Наварина у мају 1825. године. Примео је ислам и променио је своје име у Осман беј. Отишао је у Цариград, где је постао дворски лекар султана Махмуда II, као и наредних султана. У Цариграду је и преминуо 1870. године.⁵⁰⁷

Догађаји у Мисолонгију, који је постао највећи страдалнички град после Хиоса, одјекнуо је и у Британији и у целој Европи. У Француској је највећи француски сликар, Ежен Делакроа, овековечио страдање Грка у Мисолонгију. Страдање Грка је представљено у лику грчке жене, која са откривеним грудима и рукама које шири у виду немоћи и туге. Поред ње се види рука мртвог грчког мушкарца, а иза Гркиње је османски војник који је победнички побијо заставу у освојеном Мисолонгију.

---

⁵⁰⁵ D. Brewer, *The Greek war of independence*, 281–285.

⁵⁰⁶ Исто, 285.

⁵⁰⁷ D. Brewer, *The Greek war of independence*, 241. Џулијус Милингем је рођен у Лондону 1800. године. Отац му је био археолог и нумизматичар. После завршетка студија медицине на Универзитету Единбург, приступио је Лондонском филхеленском комитету. Послат је 1823. године да лорду Бајрону пренесе поздраве и обавести га о деловању комитета. Био је у Бајроновој пратњи и последња особа која га је видела живог. После је био лекар у грчкој војсци, док није доспео у заробљеништво код Ибрахим паше. Прешао је на ислам и променио име у Осман беј. Настанио се у Цариграду и био је дворски лекар, лечио је неколико султана.

Ежен Делакроа, Грчка на рушевинма Мисолонгија, 1826. година, Музеј лепих уметности у Бордоу (*Musée des Beaux-Arts de Bordeaux*).

Џорџ Канинг, као водећи човек британске спољне политике, приметио је на коју страну су биле оријентисане водеће европске силе. Француска држава под династијом Бурбона није јавно подржавала грчке устанике. Оно што је било приметно, да су се француске луке користиле за сакупљање и слање добровољаца који су хитали у помоћ грчким револуционарима. Француске власти нису прогониле филхелене, нити су правиле проблем онима који су слали помоћ Грцима у новцу и у људству.⁵⁰⁸ Због споразума из Кучук Кајнарџија из 1774. године, руски цар Никола I је полагао право да се умеша у сукоб који је се одвијао у Османском царству између султана и његових поданика, православних хришћана. Велика Британија није смела да дозволи да Русија сама преузме на себе могућност деловања и одлучивања о даљој судбини Османског царства.

Све ове околности су натерале Џорџа Канинга да покрене активну политику усаглашавања са Русијом и Француском, по питању кризе и рата који се одвијао на територији Османског царства. Прва и основна брига за Канинга и Велику Британију, била је Русија. Са Русијом је већ било видљиво ривалство на азијском континенту, јер су и Британија и Русија доживљавале Азију као своју главну сферу утицаја. Британија је била империја која је на свим континентима имала територије које су биле под британском круном, док је Русија са освајањем Азије позиционирала себе на светској политичкој сцени.⁵⁰⁹ Један од видова приближавања Русије и Велике Британије је склапање споразума

⁵⁰⁸ W. St Claire, *That Greece might still be free*, 81–91.

⁵⁰⁹ О ривалству Велике Британије и Русије на простору Азије у деветнаестом веку, погледати: M. Evans, *The Great game. Britain and Russia in Central Asia, Volume I, Documents*, London/New York 2004.

у Санкт Петербургу 28. фебруара 1825. године, којим су утврђене границе између Руског и Британског царства на територији Северне Америке.⁵¹⁰

То је био само први у низу састанака који су водили високи званичници Велике Британије и Русије. Најважнији састанак је био онај у Санкт Петербургу 1826. године. Војвода Велингтон је стигао у Санкт Петербург 2. марта 1826, али су преговори и усаглашавања трајали месец дана. Споразум је склопљен 4. априла 1826, а потписници су били: руски министар спољних послова Неселроде, руски амбасадор у Лондону кнез Ливен, војвода Велингтон као представник британске стране.⁵¹¹ Споразум се састојао из 8 тачака и оне су биле следеће:

- 1) Грчка би била вазална држава у оквиру Османског царства и плаћала би годишњи трибут османским властима
- 2) Грци би сами бирали своју владу, али би и Османлије имали своје представнике у истој
- 3) Грчка би имала пуну слободу у вођењу спољне трговине и управљању унутрашњом администарцијом
- 4) Да би се раздвојили Грци од Османлија, сва имовина Османлија на територији Грчке би припала Грцима
- 5) Ако би Османско царство одбило посредовање Русије и Велике Британије у овом сукобу, две европске силе би имале право да интервенишу на основу ових захтева, заједно или свака посебно
- 6) Границе и величина грчке државе би биле накандно утврђене
- 7) Ни Велика Британија, ни Русија нису смеле да траже територијална проширења на рачун овог сукоба, нити би га користиле за добијање посебних повластица у трговини или задобијања посебних погодности
- 8) Хабзбуршка монархија, Француска и Пруска би биле позване да, заједно са Русијом, буду државе које би биле гаранте у склапању трајног споразума између Грка и султана. Велика Британија не би била део тог гарантног тима.⁵¹²

Са овим споразумом, обе силе су добиле шта су желеле и нису дале више од онога што су морале. Русија, као званични заштитник православног становништва на територији Османског царства, пројектује своју моћ над Османским царством и проширује утицај са стварањем аутономне области на територији Османског царства. Султан задржава формални суверенитет над том територијом, тако да друге европске силе немају право мешања. Велика Британија је и званично на највишем нивоу закорачила на простор

---

⁵¹⁰ T. Hodgins, *The Alaska-Canada Boundary Dispute: Under the Anglo-Russian Treaty of 1825; the Russian-American Alaska Treaty of 1867; and the Anglo-American Conventions of 1892, 1894 and 1897. An Historical and Legal Review*, New York 1903. Русија је тада била у поседу Аљаске и граничила се са Канадом која је под британском круном. То је све трајало до 1867. године, када су Русија и Сједињене Америчке Државе склопиле билатерални споразум по којем је Русија уступила Аљаску за новчану надокнаду Сједињеним Америчким Државама.

⁵¹¹ D. Brewer, *The Greek war of independence*, 256.

⁵¹² D. Brewer, *The Greek war for independence*, 256.

решавања „грчког питања“, тако што није чекала да се догађаји десе и да реагује на њих, већ је сама правила простор за деловање.

Онај који је био најактивнији у томе, био је Џорџ Канинг, чији ће се утицај посебно видети са одласком лорда Ливерпула са места премијера. Лорд Ливерпул је био на позицији премијера од 1812. године, што га чини једним од најдуговечнијих премијера у британској историји. Као премијер успешно је водио Британију кроз један од турбулентнијих периода британске историје: рат и победа у ратовима против Наполеона; рат и победа против САД у рату 1812–1814; Бечки конгрес; немири у држави који су ескалирали догађајима познатијим као Петерло. У фебруару 1827. године, лорд Ливерпул је доживео мождани удар и није био више способан од обавља било коју функцију.⁵¹³ На место премијера, 12. априла 1827. године, долази Џорџ Канинг.

---

⁵¹³ О политичком животу лорда Ливерпула, погледати: W. A. Hay, *Lord Liverpool. A Political life*, Boydell Press 2018.

5. Велика Британија и Грчка револуција 1827-1830.

Постојао је страх да Русија сама не започне рат и Џорџ Канинг је улагао напор спречи Русију да сама делује у корист Грка.⁵¹⁴ Русија је од 1774. године и споразума у Кучук Кајнарцију⁵¹⁵ са Османским царством била држава–заштитник православног становништва који су били поданици султана. Као таква, задржавала је право да интервенише у случају када је сматрала да су права православног живља угрожена од стране османских власти. Џорџ Канинг је желео да избегне тај сценарио и да заједно са Русијом као савезником нађе заједничко решење за грчко питање. Исто тако, желео је и да обузда намере Француске да поврати свој утицај велике европске силе, који је изгубила после пораза Наполеона.⁵¹⁶ Тако је дошло до приближавња ставова три велике европске силе по питању решавања положаја Грка у Османском царству и какву улогу би Велика Британија, Русија и Француска требале да имају у свему томе.

У Лондону је 6. јула 1827. године дошло до склапања међународног уговора којим су се три европске државе обавезале у којим оквирима ће да делују по питању рата који су Грци водили против султанове власти у Османском царству. У листу *Тајмс* 12. јула 1827. године, појавио се целокупан текст споразума из 6. јула, који су потписали Велика Британија, Русија и Француска.⁵¹⁷ Мало је вероватно да је текст споразума могао да заврши у најпрестижнијем листу, а да није постојала одређена намера британских власти. Претпостављамо да је то био начин комуникације са другим европским државама, да буду обавештене о догађајима који ће уследити, као и самим грчким устаницима да је њихово питање дошло на листу приоритета у међународној политици великих европских држава. Уједно, британска јавност и парламент су на овај начин били обавештени о деловањима британске владе и шта су следећи кораци у спољној политици Велике Британије.

Лист *Тајмс* је у свом чланку навео да су намере француског краља да приступи коалицији за решавање грчког питања, пре свега биле религијске природе.⁵¹⁸ Француски краљ Шарл X Бурбон⁵¹⁹ је ступио на престо 1824. године. Наследио је свог старијег брата,

---

⁵¹⁴ *The Cambridge History of British foreign policy, Vol. II, Cambridge 1923, 95.*

⁵¹⁵ Споразум у Кучук Кајнарцију из 1774. године између Русије и Османског царства. Османлије су објавиле рат Русији 1768. године и тај рат је окончан победом Русије. Русија је проширила територије на рачун Османског царства и Татара на северној обали Црног мора, који су били под заштитом султана у Цариграду. Споразум који је склопљен у Кучук Кајнарцију Османско царство је признало Русији право да буде држава заштитница православног хришћанског становништва које је живело под влашћу султана.

⁵¹⁶ *The Cambridge History of British foreign policy, Vol. II, Cambridge 1923, 95.*

⁵¹⁷ *Тајмс*, 12. јул 1827. година.

⁵¹⁸ Исто.

⁵¹⁹ Шарл X (Charles Philippe)–Рођен је 1757. године, као најмлађи брат од тројице француских краљева из династије Бурбона који су били на престолу. Са избијањем Француске револуције, побегао је из земље. Био је ватрени монархиста и поборник божанског права круне тј. да је монарх предодређен да влада Божијом вољом. Дошао је на престо 1824. године, после смрти свога старијег брата и краља Луја XVIII. Владао је до 1830. године, када је избила Јулска револуција и када је војвода од Орлеана, Луј Филип, проглашен за краља. Шарл X је преминуо 1836. године у Хабзбуршкој монархији, у граду Нова Горица, на територији данашње Словеније. Ту је и сахрањен и једини је француски краљ чији се посмртни остаци и дан–данас налазе ван Француске.

краља Луја XVIII,⁵²⁰ који је дошао на француски престо после пропасти Наполеонове Француске. Шарл X је био ватрени ројалиста, побожни хришћанин и неко ко је са огорчењем посматрао страдање хришћанских Грка од стране нехришћанских Османлија.⁵²¹ *Тајмс* је писао о нестрпљењу француског монарха да се споразум што пре потпише и да се дела у складу са њим. Прва реченица у споразуму гласила је „У име Светог и недељивог Тројства“, мислећи на три монарха у чије име се склапао уговор. Иако је наведено да су сукоби који су трајали у Османском царству нашкодрили трговинским интересима европских држава, стављен је акценат на страдања становништва, чија је добробит „подједнако важна“.⁵²² Споразум се састојао из 7 тачака:

- 1) Државе потписнице ће понудити Османском царству да посредују у сређивању односа са Грцима. Ова понуда ће биди одмах упућена обема зараћеним странама, од којих ће се захтевати моменталан прекид ватре и непријатељских дејстава.
- 2) Османској Порти ће бити упућен предлог по којем би Грци наставили да признају султана као свог господара, а на рачун тог признања би плаћали султану годишњи порез. Грци би сами бирали своју владу, али је Османско царство задржавало право да учествује у одабиру чланова те владе. Да би дошло до прекида непријатељстава и да би се предупредили будући сукоби, требало је да дође до раздвајања становништва. Грци би присвојили „турску имовину“, на континенталном делу Грчке и на острвима, а као накнаду за то би плаћали годишњи порез који би био додат на већ утврђени који је следовао султану.
- 3) Детаљи овог договора, као и границе грчке државе, биће утврђени са обе сукобљене стране.
- 4) Државе потписнице споразума су дужне да што пре крену у спасоносну мисију пацификације Грчке, у складу са договореним тачкама уговора и без икаквог одлагања.
- 5) Државе потписнице се одричу права да овај сукоб користе ради проширења своје територије, добијања трговинских повластица за себе или ширење утицаја на било који начин. То је дозвољено само уз сагласност свих потписника.
- 6) Успостављање мира и помирења две сукобљене стране биће гарантовано од стране потписника овог споразума. Начин на који ће се то спровести, биће накнадно утврђено између држава потписника.
- 7) Потписан споразум ће бити ратификован у наредна два месеца или раније, ако је могуће.⁵²³

Споразум се није ту завршавао. У случају да султан и Порта одбију предлог три европске државе, предлагане су следеће мере:

---

⁵²⁰ Луј XVIII (Louis Stanislas Xavier) – Рођен је 1755. године и био је млађи брат Луја XVI, последњег француског краља пре избијања Француске револуције. Када је укинута монархија у Француској и краљ Луј XVI погубљен на гиљотини, његова браћа су побегла из Француске и све време су провела у избеглиштву, до пада Наполеона. На Бечком конгресу дошло је до споразуме по коме се династија Бурбона враћа на француски престо и Луј XVIII је усталичен као краљ. Преминуо је 1824. године.

⁵²¹ О Шарлу X, његовом животу, политичким и верским ставовима, погледати: V. W. Beach, *Charles X of France. His life and times*, Pruett 1971.

⁵²² *Тајмс*, 12. јул 1827. година.

⁵²³ *Тајмс*, 12. јул 1827. година.

1) Са Грчком ће бити успостављени трговински односи. У Грчку ће бити послати дипломатски представници. Грци ће, исто тако, послати своје дипломатске представнике у европске државе.

2) Ако у року од месец дана до приспећа споразума, Порта не прихвати моменталну обуставу ватре или ако Грци одбију да спроведу одбредбе споразума, државе потписнице ће спровести све неопходне мере да дође до обуставе непријатељских дејстава. Државе потписнице се обавезују да неће стајати ни на једну страну у сукобу током спровођења тих мера. По потписивању споразума, одмах ће бити упућене инструкције адмиралима који су заповедали морнарицом држава потписница у „левантском мору.“

3) У случају одбијања сарадње Порте и Грка по питању спровођења договорених тачака споразума, државе потписнице ће наставити са спровођењем договора који су потписале, а то је пацификација ратом захваћених подручја. Појединости око спровођења мера пацификације, договаране су између потписника споразума.

Споразум је у име Велике Британије потписао министар спољних послова у влади Џорџа Канинга, лорд Дадли.⁵²⁴ У име Русије, потписник је био руски амбасадор у Лондону, кнез Ливен.⁵²⁵ У име Француске, споразум је потписао француски амбасадор у Лондону, кнез Полињак.⁵²⁶ Са овим уговором, који су потписале три европске силе, Грци и Грчка бивају признати као међународни правни субјекат. На овај начин, грчки револуционари и грчки национални покрет су постали део међународног јавног права. У складу са тим, Грци су препознати као они чије су политичке тежње легитимне и оправдане, што је било противно политици Свете алијансе после Бечког конгреса. Овде су се удружене три европске земље ставиле на страну побуњеника, а против монарха који је покушавао да се обрачуна са побуњеним поданицима. Систем тзв. европске стабилности, који је промовисан после Наполеоновог пораза, био је нарушен.

Непун месец дана по склапању споразума који је требало да буде оквир за решавање сукоба у Османском царству, десио се потрес за Велику Британију. Џорџ Каниг, премијер и вишегодишњи министар спољних послова, преминуо је 8. августа 1827. године.⁵²⁷ На место премијера дошао је лорд Годерич,⁵²⁸ који није имао тај углед и ауторитет међу другим члановима владе.

Током 1827. године, на простору Османског царства, егејског арихпелага и Пелопонеза, догађаји су ишли својим током. Британски амбасадор у Царограду, Стратфорд

---

⁵²⁴ Лорд Дадли (John William Ward, 1st Earl of Dudley) је рођен 1781. године. Лордови Дадли су једна од најстаријих племићких породица у Енглеској. Дадлији су били лордови у време краљице Елизабете I, у шеснаестом веку. Лорд Дадли је био министар спољних послова у влади Џорџа Канинга. На тој позицији је био и за време владе лорда Годерича. Када је војвода Велингтон постао премијер 1828. године, лорд Дадли се повукао са позиције министра спољних послова. Преминуо је 1833. године.

⁵²⁵ Кнез Ливен (Христофор Андреевич Ливен)–Био је руски генерал и дипломата. Рођен је 1774. Године у племићкој породици балтичких Немаца. Био је амбасадор у Лондону од 1812. до 1834. године. Умро је 1839. године.

⁵²⁶ Кнез Полињак (Jules Auguste Armand Marie de Polignac)–Рођен је 1780. године. Био је француски дипломата, лојалан династији Бурбон, противник идеја Француске револуције. Умро је 1847. године.

⁵²⁷ А. Briggs, *The Age of Improvement*, 227.

⁵²⁸ Лорд Годерич (Frederick John Robinson, Viscount Goderich)–Рођен је 1782. године. Постао је премијер после смрти Џорџа Канинга и на том месту је остао до марта 1828. године. Умро је 1859. године.

Канинг,⁵²⁹ покушавао да је одржи координацију са британском ратном морнарицом и да одржи какав–такав однос са Портом и османским водећим људима. Свима је било јасно да је ситуација све затегнутија и да би могло да дође до заоштравања односа. Британски амбасадор је покушавао да нађе праву меру у разговору са представницима државе на чијој територији се водио рат, која је била рањива, у лошем стању и где је сваки мањи догађај могао да доведе до још веће катастрофе. Претходне године, султан Махмуд II је направио друштвени потрес тиме што је укинуо војни ред јањичара.⁵³⁰ Јањичари су у претходном периоду Османског царства сматрани за елтини део копнене војске. Временом, због изузећа од плаћања пореза, добијањем положаја путем наследства, постали су привилеговани слој друштва, који је постао претња централној власти и султану. Султан Махмуд II је обавестио преко фетве⁵³¹ јањичаре и све поданике о укидању тог војног реда. Јањичари су се побунили и напали су султанову палату у Цариграду. У тој побуни били су поражени и преко 4 000 јањичара је изгубило животе. Неки су се спасили бекством, а сва њихова имовина је прешла у посед султана. Војни ред од 135 000 људи више није постојао.⁵³²

Аустрија није могла да буде поуздан и искрен партнер у решавању сукоба, јер је снабдевала Порту ватреним наоружањем. Босански паша је добио из Аустрије двадесет хиљада пушака које треба да буду допремљене до сераскера султанових трупа за борбу против Грка.⁵³³ У Цариграду су се одржавале убрзане припреме за војну кампању у Грчкој и осам до десет хиљада војника се припремало да буде послато у рат. Припреме османске ратне морнарице су се одржавале, мање-више, сваке године од почетка сукоба са Грцима и морнарица је била у стању приправности.⁵³⁴ Султан је био чврсто решен да одбије било какав предлог о посредовању између њега и Грка, али могао би да буде попустљив у случају да савезници демонстрирају јаку вољу.⁵³⁵ Британски амбасадор Стратфорд Канинг је био изненађен када је открио да се код Порте Енглеска више поштује од Русије, чак више и од Француске.⁵³⁶ У изношењу својих ставова Реис Ефендији, Стратфордр Канинг је имао и подршку холандског амбасадора.⁵³⁷ У то време на Кавказу руске трупе под командом генерала Јермолова⁵³⁸ напредовале су у односу на Персијанце, који су формирали нову

⁵²⁹ Стратфорд Канинг (Stratford Canning)–Рођен је 1786. године. Британски дипломата, који је у више наврата обављао дужност британског амбасадора у Цариграду: 1809–1812; 1825–1827; 1831–1832; 1841–1858. Умро је 1880.

⁵³⁰ L. Kinross, *The Ottoman Centuries: The Rise and Fall of the Turkish Empire*. New York 1977, 456–457.

⁵³¹ Фетва је, по шеријатском праву, правно мишљење о одређеном питању. Могли су да је издају кадије (судије), муфтије (верски велокодостојници) или шејхулислам (врховни верски поглавар у Османском царству). О исламским појмовима и терминима, погледати: R. Božović, V. Simić, *Pojmovnik islama*, Beograd 2003.

⁵³² L. Kinross, *The Ottoman Centuries: The Rise and Fall of the Turkish Empire*. New York 1977, 456–457

⁵³³ TNA–PRO–FO 78/153, Сепарат, Стратфорд Канинг–Џорџ Канинг, 10. март 1827. година, Цариград. Ову информацију је С. Канинг добио од једног француског трговца који је пренео писмо од Гајмилера, угледног банкара у Бечу. Сам Стратфорд Канинг наводи да Британци тада нису имали своје представнике на простору Босне и да сваки податак за ту провинцију треба узети са опрезом, јер је комуникација између тог дела Османског царства и престонице Цариграда толико нередовна, да је С.Канинг скоро потпуно у незнању шта се у Босни дешава.

⁵³⁴ TNA–PRO–FO 78/153, No 26, Стратфорд Канинг–Џорџ Канинг, 11. март 1827. година, Цариград.

⁵³⁵ TNA–PRO–FO 78/153, No 28, Стратфорд Канинг–Џорџ Канинг, 15. март 1827. година, Цариград.

⁵³⁶ TNA–PRO–FO 78/153, No 30, Стратфорд Канинг–Џорџ Канинг, 16. март 1827. година, Цариград.

⁵³⁷ TNA–PRO–FO 78/153, No 31, Стратфорд Канинг–Џорџ Канинг, 18. март 1827. година, Цариград.

⁵³⁸ Алексеј Петрович Јермолов (1777-1861)- Руски генерал, заповедник руских трупа на Кавказу. Десет година је био војни заповедник на Кавказу и амбасадор Русије у Персији. Основао је град Грозни 1817. године, престоницу данашње руске федеративне републике Чеченије.

војску код Табриза.⁵³⁹ У цариградској луци се концентрисала османска ратна морнарица чекајући наређење да крене према Грчкој. Ратна морнарица се састојала од 5-6 фрегата, 18 корвета, бригова. Прва дивизија (10-12 бригова и корвета са адмиралским бродом) требала је да исплови пре краја марта 1827. године. Друга дивизија (преостали ратни бродови) требала је да се придружи првој код Дарданела. Копнене османске трупе су се састојале од 4 регименте и свака би располагала са по хиљаду и пет стотина војника. Што се тиче људства, војници у том тренутку нису били на неопходном нивоу спремности и обучености, а и ниво дисциплине и опремљености није био на завидном нивоу. Османску морнаричку пешадију (маринце) су обучавали француски каплари. Поједини одреди коњице су састављани на такав начин да су припадници османског племства стављени у обавезу да своје коње шаљу као поклон. Новац за рат је прикупљан додатним наметима. Султан Махмуд II је свој лични новац давао за јавну службу. Чланови Порте су са негодовањем гледали на појаву запошљавања странаца као официра у османској војсци, али нису могли да спрече њихово ступање у службу султана. Француски амбасадор је преко својих веза убеђивао Французе да не ступају у османску војску или да не продужавају већ постојеће уговоре.⁵⁴⁰ Реис Ефендија се жалио на силе савезнице да су потпуно промениле реторику по питању Грчке, поготову Велика Британија, описујући да је раније лорд Странгфорд⁵⁴¹ по повратку из Вероне изјавио да Порта има пуну слободу да обеси сваког Енглеза кога зароби у трупама које се боре за Грчку.⁵⁴² У то време су француски филхеленисти наговарали Грке да траже посредовање између њих и Османлија.⁵⁴³ Четири до пет хиљада војника је кренуло из Цариграда према Једрену, али није се знало да ли су кренули у борбу против Грка или им је крајња дестинација била Босна где је и даље постојала отворена опозиција према султану Махмуду II.⁵⁴⁴ У испуњењу својих циљева, савезници (Велика Британија, Француска и Русија) су могли да рачунају и на подршку Шведске, с обзиром на то да је шведски амбасадор кнез Ловенхилм(Löwenhielm)⁵⁴⁵ позвао британског амбасадора Стратфорда Канинга и рекао му да је добио инструкције од шведске владе да усагласи ставове са руским и британским у спречавању султана да прибегне пацификацији Грчке.⁵⁴⁶

Реис Ефенди је понуду Велике Британије о посредовању по питању Грчке доживљавао као супротност са “мухамеданском религијом”. По њему, положај Грка је одређен законима (Османског) Царства и Курана. Закон који им је гарантовао опстанак је нарушен њиховом побуном. Посао предвиђен за поправљање ове ситуације је предодређен само султану, као калифу и главном законодавцу. Самим тим је, по Реис Ефендији, уплитање стране силе непримерено, јер ниједан странац и било ко осим самог султана није довољно стручан да исправно реагује и реинтегрише примењивање закона на коме је Царство засновано и по коме је “предвиђено да траје вечно”. У случају да Порта буде

---

⁵³⁹ TNA-PRO-FO 78/153, No 32, Стратфорд Канинг-Џорџ Канинг, 18. март 1827. година, Цариград. Табриз је град у данашњем Ирану.

⁵⁴⁰ TNA-PRO-FO 78/153, No 33, Стратфорд Канинг-Џорџ Канинг, 19. март 1827. година, Цариград.

⁵⁴¹ Перси Клинтон Сидни Смит, шести виконт Странгфорд(Percy Clinton Sydney Smythe, 6th Viscount Strangford). Рођен је 1780. године, а умро 1855. године. Био је британски дипломата и амбасадор Велике Британије у Цариграду у периоду 1820-1824. године.

⁵⁴² TNA-PRO-FO 78/153, No 34, Стратфорд Канинг-Џорџ Канинг, 29. март 1827. година, Цариград.

⁵⁴³ TNA-PRO-FO 78/153, No 36, Стратфорд Канинг-Џорџ Канинг, 19. март 1827. година, Цариград.

⁵⁴⁴ TNA-PRO-FO 78/153, No 37, Стратфорд Канинг-Џорџ Канинг, 26. март 1827. година, Цариград.

⁵⁴⁵ Карл Густав Ловенхилм (Carl Gustaf Löwenhielm)-Рођен је 1790. године. Био је шведски генерал и дипломата. Био је амбасадор у Цариграду у периоду 1824-1827. година. Умро је 1858. године.

⁵⁴⁶ TNA-PRO-FO 78/153, No 43, Стратфорд Канинг-Џорџ Канинг, 22. април 1827. година, Цариград.

спремна да делује у складу са доктрином Реис Ефендије, Стратфорд Канинг је сматрао да једини начин да Грци избегну истребљење је безусловно потчињавање султану или потпуни тријумф њихове независности. Због оваквог става османских представника, Стратфорд Канинг је сматрао да би британски предлог требао да буде, у складу са доктрином, позив султана Грцима да му се покоре уз свеобухватно гарантовање опроста за ратна дејства, дајући тајно Британцима гаранцију да ће опрост у исто време пратити оне привилегије које би Британија обезбедили за Грке. На тај начин би се обезбедио терен за постепено стављање Грка под гаранцију Европе, коју је Русија истиснула са привилегијама у кнежевинама Влашкој и Молдавији.⁵⁴⁷

Британија је предузела мере уз сагласност Русије, у складу са протоколом из 4. априла. Сваки предлог за решење грчког питања које упути британска амбасада од стране Порте је дочекан као сугестија мрског непријатеља, а не као савет пријатеља. У сваком случају, ако се није гледало на Британце као на отворене непријатеље Порте, свакако су се сумњичили за фаворизовање Грка због зајмова, наоружаних бродова, војног снабдевања побуњеника и британских официра који су их предводили, а послати су од стране Лондонског комитета.⁵⁴⁸

Друга дивизија ескадрона је упућена ка Егејском архипелагу испловивши 21. априла, под командом Такир паше, коме је додата титула сераскера.⁵⁴⁹ Два пука пешадије су се из Једрена упутили ка Лариси у Тесалији, преко Сера и Филипопоља.⁵⁵⁰ Из Атине су информације биле непоуздане, јер није било директних обавештења. Обавештења која су циркулисала су да је лорд Кохрејн (Cochrane)⁵⁵¹ био постављен за заповедника грчке морнарице, а да је генерал сер Ричард Черч (Richard Church)⁵⁵² постављен на чело војске и да је кнез Каподистрија изабран за председника.⁵⁵³

Иако се сматра да је тек код Наварина дошло до првог окршаја британске морнарице против османске, мало је познато да је томе претходио један догађај који је довео до додатног затезања односа између две земље. Почетком месеца марта 1827. године британски ратни брод са именом “Пеликан”, трагајући за гусарима, налетео је на османски борбени брод. Османски брод је запуцао на британски, притом усмртивши и ранивши неколико морнара. Британски заповедник брода капетан Ирби је наредио пун напад и

---

⁵⁴⁷ TNA-PRO-FO 78/153, No 45, Стратфорд Канинг-Џорџ Канинг, 24. април 1827. година, Цариград.

⁵⁴⁸ TNA-PRO-FO 78/153, No 46, Стратфорд Канинг-Џорџ Канинг, 24. април 1827. година, Цариград.

⁵⁴⁹ Сераскер-војни командант, заповедник војске током војне кампање; G. Bayerle, *Pashas, begs and effendis. A historical dictionary of titles and terms in the Ottoman empire*, Istanbul 1997.

⁵⁵⁰ TNA-PRO-FO 78/153, No 48, Стратфорд Канинг-Џорџ Канинг, 28. април 1827. година, Цариград.

⁵⁵¹ Thomas Cochrane, 10th Earl of Dundonald, Marquess of Maranhão-Рођен је 1775. године. Био је британски поморски официр, који се прикључио грчкој револуционарној војсци. Због махинација на Лондонској берзи 1814. године, био је осуђен и морао је да бежи из земље Помилован је 1832. године и тада је могао да се врати у Велику Британију. Умро је 1860. године. О његовом животу, погледати: D. Cordingley, *Cochrane the dauntless: the life and adventures of Admiral Thomas Cochrane, 1775 – 1860*, London 2007.

⁵⁵² Ричард Черч-Рођен је 1784. године. Био је британски генерал који је учествовао у рату против Наполеона, да би се касније прикључио грчким устаницима. У грчкој војсци је, такође, постао генерал. Умро је 1873. године. О Ричарду Черчу и другим британским добровољцима, погледати: M. E. Rodriguez, *Under the Flags of Freedom: British Mercenaries in the War of the Two Brothers, the First Carlist War, and the Greek War of Independence (1821-1840)*, Lanham 2009.

⁵⁵³ TNA-PRO-FO 78/153, No 49, Стратфорд Канинг-Џорџ Канинг, 28. април 1827. година, Цариград.

османски брод је потопљен. Седамнаест морнара из потопљеног брода је спасено и предато на старање управнику Смирне. Овај окршај се одиграо на “западној обали Грчке”.⁵⁵⁴

Крајем априла 1827. године до Стратфорда Канинга су долазила различита обавештења о томе како ће египатски паша Мехмед Али да реагује и који би могли да буду његови будући потези. Према једнима паша одбија да пошаље трупе на Пелопонез, а према другима спреман је да изврши султанову заповест. У сваком случају, од његове одлуке зависио је исход судбине Грчке. Његова неутралност од Мисолонгија само је допринела Грцима, тако да је султан уносио доста труда да би осигурао његову верност. На простору Егејског архипелага Ибрахим паша је појачао активност обнављајући своју активност у виду пустошења насеља.⁵⁵⁵

Интерес смиривања ситуације на овом простору је био у интересу Велике Британије не само из стратешких циљева, већ и из економске природе. Нестабилна ситуација на мору, где је гусарство цветало, била је јако незгодна за трговинске послове. У врло кратком периоду чак четири енглеска трговачка брода су пала у руке морских разбојника, што је показивало њихову умешност као и смелост која им није недостајала. Због развоја оваквих околности и губитка британске трговине, британски амбасадор је разговарао са француским и аустријским колегама, са намером да предложи заповедницима својих ескадри да се боље усагласе по питању покривању простора којим крстаре и који покривају, да би се боље координисали.⁵⁵⁶

Грци су одржали састанак у месту Дамала код Пороса (или Пироса) и ту су изабрали владу од три члана која представљају Пелопонез, Румелију и Острва. Кнез Каподистрија је изабран за председника на седам година. Све странке, са изузетком Кондуриотиса и његових пријатеља, се угледају на Велику Британију што значи да су спремне да се усагласе са оним што би Британија договорила у њихову корист са Портом.⁵⁵⁷

За то време војска Ибрахим паше је вршила страшне покоље током марша према Патри. Гувернер Јонских острва сер Фредерик Адам⁵⁵⁸ је пружио азил Грцима који су бежали од страдања пред налетом војске Ибрахим паше и то је британски амбасадор у Цариграду поздрављао.⁵⁵⁹ Ибрахим паша је током похода по западној обали Пелопонеза наредио погубљење ненаоружаног грчког становништва које није пружало никакав отпор. Овакав вид насиља није могао да остави равнодушног британског амбасадора који је адмиралу Кондрингтону саветовао да обрати пажњу на овакве ствари. Наводио је да ће

⁵⁵⁴ TNA-PRO-FO 78/153, No 50, Стратфорд Канинг-Џорџ Канинг, 28. април 1827. година, Цариград. Стратфорд Канинг не наводи шта подразумева под појмом Грчка као целина, нити шта би то могло да буде западни део те целине. Можемо да претпоставимо да се овај сукоб одиграо у Јонском мору. Извештај капетана Ирбија Стратфорд Канинг је добио од адмирала Едварда Кодрингтона, а о судбини османских морнара сазнао је од конзула у Смирни. Стратфорд Канинг наводи да је извештај капетана Ирбија датиран за 6. март 1827. године, а адмирала Кодрингтона 13. марта 1827. године.

⁵⁵⁵ TNA-PRO-FO 78/153, No 51, Стратфорд Канинг-Џорџ Канинг, 29. април 1827. година, Цариград.

⁵⁵⁶ TNA-PRO-FO 78/153, No 52, Стратфорд Канинг-Џорџ Канинг, 29. април 1827. година, Цариград.

⁵⁵⁷ TNA-PRO-FO 78/153, No 53, Стратфорд Канинг-Џорџ Канинг, 29. април 1827. година, Цариград.

⁵⁵⁸ Сер Фредерик Адам (Sir Frederick Adam)- Рођен је 1781. године, а умро 1853. године. Био је Шкот, а прославио се као генерал-мајор и заповедник Треће лаке бригаде за време битке код Ватерлоа. Од 1823. године до 1832. године био је Врховни изасланик Његовог Краљевског Величанства за Јонска острва, која су од 1815. године до 1863. године била под протекторатом Велике Британије.

⁵⁵⁹ TNA-PRO-FO 78/155, Тајна преписка, Стратфорд Канинг-Сер Фредерик Адам, 1. јун 1827. година, Цариград.

“влада Његовог Краљевског Величанства желети да чује о овом нељудском покољу.”⁵⁶⁰ Стратфорд Канинг наводи у свом упуству адмиралу Кодрингтону да је Британија неутрална страна, али да не сме да се изгуби из вида највећа од свих обавеза, а то је хуманост, што се посебно односи на оне који су у опасности да постану жртве окрутног система. Присуство британских бродова близу места где се одигравају оваква непријатељства није непотребност, већ је то прорачунато умањивање варварског ратовања и у служби је хуманости.⁵⁶¹ Приметно је да је Стратфорд Канинг деловање и присуство британске морнарице у водама Јонског и Егејског мора доживљавао као хуманитарну мисију са узвишеним циљевима.

Стање у Грчкој је било све критичније. Непрекидно су стизале вести о новим покољима над грчким становништвом. Током свог марша из Наварина, војска Ибрахим паше је извршила масакар над становништвом после предаје манастира Светог Спиридона.⁵⁶²

У светлу ових катастрофа, Грци су са нестрпљењем гледали на резултате преговора великих сила по питању њихове судбине. Реис Ефендија је замерао Британцима на деловању лорда Кохрејна, али је наглашавао да Порта његово деловање не поистовећује са деловањем и намерама британске владе.⁵⁶³

Драгоман Порте је постао познат по изјави да ће повећање непријатељства довести не само до притварања амбасадора земаља које врше непријатељство према Османском царству, већ и њиховим маскаром. Стратфорд Канинг Османско царство називао је исцрпљеном империјом и помињао је изузетне тешкоће при обезбеђивању залиха за вођење рата. Дивизији персијске војске је дозвољено да се постави на једном делу османске територије, са намером да нападне руске трупе код Јеревана.⁵⁶⁴

Генерал Черч је сматрао да је 50 хиљада фунти довољно за војне потребе (плаћање војника и морнарице) и припајање “Румелије”⁵⁶⁵ и “Негропонта”⁵⁶⁶ Грчкој конфедерацији и да је недостатак новца главни узрок за поразе који су задесили грчку војску. Због мањка новца грчке трупе су морале да одустану од Фалерума.⁵⁶⁷

Стратфорд Канинг се усагласио са француским амбасадором да заповедник британске морнарице адмирал сер Едвард Кодрингтон и заповедник француске морнарице адмирал Де Рињи не предузимају офанзиву против трупа египатског паше, јер су сматрали да треба сачекати да се Порти предају тачке споразума три силе (Велике Британије,

---

⁵⁶⁰ TNA-PRO-FO 78/155, Стратфорд Канинг-Вицеадмирал сер Едвард Кодрингтон, 1. јун 1827. година, Цариград.

⁵⁶¹ Исто.

⁵⁶² TNA-PRO-FO 78/155, No 10, Стратфорд Канинг-Дадли, 14. јун 1827. година, Цариград.

⁵⁶³ TNA-PRO-FO 78/155, No 12, Стратфорд Канинг-Дадли, 6. јул 1827. година, Цариград.

⁵⁶⁴ TNA-PRO-FO 78/155, No 16, Стратфорд Канинг-Дадли, 30. јул 1827. година, Цариград.

⁵⁶⁵ Румелија- Континентални део Грчке.

⁵⁶⁶ Негропонт- Назив за острво Еубеју, али се односио и на град Халкиду који се налази на западном делу острва.

⁵⁶⁷ TNA-PRO-FO 78/155, Поверљиво, Генерал Черч-Капетан Хамилтон, 25. јун 1827. година, Егина. Фалерум је залив у југозападном делу Атине, 5 километара југозападно од атинског Акропоља. Егина је једно од Саронских острва у Егејском мору, западном делу обале. Највећи град на острву се, такође, зове Егина и удаљен је 40 километара ваздушном линијом од Атине.

Француске, Русије).⁵⁶⁸ Руска морнарица још није приспела у Егејски архипелаг, па је руски амбасадор изостављен из овог саветовања, али се очекивало да ће се руске трупе понашати у складу са деловањем својих савезника.⁵⁶⁹ Од савезничких команџа се очекивало да буду у сталној комуникацији са грчком владом.⁵⁷⁰

Кућу Мехмед Алија су посећивали тих дана људи од одређеног угледа, који су му честитали на догађајима који ће му омогућити да се ослободи султановог сизеренства.⁵⁷¹ Познавајући све околности, Стратфорд Канинг је увиђао да Порта неће пристати на захтеве савезника. Из Александрије је флота већ кренула са циљем испуњења задатка који је у складу са султановом политиком.⁵⁷² Улога агената Хабзбуршке монархије у Егејском архипелагу, поготову адмирала Дандола, је била ништа друго него да се непрекидно противе ставовима представника три савезничке силе.⁵⁷³

Међу добро обавештеним круговима у Цариграду преовлађивало је мишљење да ће флота Ибрахим паше напасти Илидру (Пудра). Међу Османлијама је владало мишљење да се њихова флота неће повући и примирити на захтев савезничких адмирала, већ да ће пружити отпор ватром, у случају да буде ометана силом.⁵⁷⁴ У Паризу се у новинама из 14. септембра 1827. године појавио чланак са насловом *Мореја и архипелаг су заувек изгубљени за Порту*.⁵⁷⁵

Османске власти су константно повећавале борбену готовост. Вршиле су се војне вежбе, како на мору, тако и на копну. Војне бараке су се правиле у великом броју, а султан је задавао војне задатке један за другим. Експедиција од десет малих везел-бродова послата је да исплови на море. Једино је сиромаштво Царства и озлојеђено становништво оно што је ограничило султана у његовим намерама у формирању велике војне силе.⁵⁷⁶ Порта је и дефинитивно одбацила понуду за решавање кризе коју јој је у име британске владе предлагао Стратфорд Канинг и то је у њему изазивало злосутне сумње.⁵⁷⁷

Стратфорд Канинг је 1. новембра 1827. године из Смирне добио потврду да је код луке Наварино, на обалама Пелопонеза дошло до тоталног уништења турске и египатске флоте од стране заједничког ескадрона који су чинили бродови из Велике Британије, Француске и Русије. До С. Канинга је сазнање о дешавањима код Наварина дошло 28. октобра, извештајем адмирала сер Едварда Кодрингтона о неопходном предузимању силе на деловање Ибрахим паше. Кодрингтон је био свестан свога задатка, да наведе Ибрахим пашу да се повуче у Александрију или да се суздржи од „бруталног рата и истребљења које

---

⁵⁶⁸ TNA-PRO-FO 78/150, Стратфорд Канинг-Адмирал Едвард Кодрингтон, 7. август 1827. година, Цариград. С. Канинг обавештава Кодрингтона о склапању споразума о савезништву између Велике Британије, Русије и Француске из 6. јула 1827. године. У писму се јасно види како савезници покушавају да приволе Порту и Грке на посредовање у сукобу између две стране и адмиралу Кодрингтону се сугерише да је то савезништво створено ради пацификације Леванта, односно неутралисања активности египатског паше.

⁵⁶⁹ TNA-PRO-FO 78/155, No 22, Стратфорд Канинг-Дадли, 9. август 1827. година, Цариград.

⁵⁷⁰ TNA-PRO-FO 78/155, Стратфорд Канинг-Адмирал Едвард Кодрингтон, 17. август 1827. година, Цариград.

⁵⁷¹ TNA-PRO-FO 78/155, No 28, Стратфорд Канинг-Дадли, 20. август 1827. година, Цариград.

⁵⁷² TNA-PRO-FO 78/155, No 31, Стратфорд Канинг-Дадли, 21. август 1827. година, Цариград.

⁵⁷³ TNA-PRO-FO 78/155, No 32, Стратфорд Канинг-Дадли, 21. август 1827. година, Цариград.

⁵⁷⁴ TNA-PRO-FO 78/157, No 52, Стратфорд Канинг-Дадли, 5. октобар 1827. година, Цариград.

⁵⁷⁵ Исто.

⁵⁷⁶ TNA-PRO-FO 78/157, No 57, Стратфорд Канинг-Дадли, 20. октобар 1827. година, Цариград.

⁵⁷⁷ Исто.

је спроводио.”⁵⁷⁸ Са том намером, удружена савезничка морнарица је упловила у луку Наварино. Три британска брода, укључујући и *Азију* на којој се налазио сам Кодрингтон, усидрили су се међу османске бродове на часну реч и обећање Мухарем беја да никакво непријатељство не треба да очекују, иако је Кодрингтон приметио очигледне припреме за борбу од стране османске флоте. Како се британски брод *Дартмаут* приближавао једном од османских бродова, неколико османских морнара је запуцало из својих пушака и посада са *Дартмаута* је узвратила. Убрзо су почели да се чују топови са више страна и битка је започела. Кодрингтон извештава да су савезнички бродови у првој линији борбе претрпели штету, али да „има то задовољство да пренесе Његовој Екселенцији да је турско-египатска флота уништена.“⁵⁷⁹ Велики број османских бродова је уништен, више их је потопљено, док је лука Наварино била затрпана отпадом и олупинама. Кодрингтон је изузетно похвално говорио о држању и руковођењу његових колега, француског адмирала Де Рињија и и руског адмирала Ван Хејдена, као и њихових посада. На крају Кодрингтон је изложио предлог да се већина британских бродова под хитно пребаци на Малту ради оправке.⁵⁸⁰

Одмах наредног дана по добијању вести из Наварина, 29. октобра, С. Канинг је заједно са француским амбасадором одржао састанак на којем су се усагласили да пошаљу драгомане код Порте са поруком да обавесте Реис Ефендију о нужности силе на коју су савезнички адмирал били присиљени да је употребе и да замоле Реис Ефендију да им предочи коначну одлуку Порте, било да она води ка рату или миру. Реис Ефендија је одговорио помирљивим тоном уз напомену да Порте и даље одбија предлоге савезника. Он је био помирљив у том тренутку зато што до њега још није дошла вест о потопу османске флоте код Наварина. Наредног дана, пошто су гласине већ допрле и до њега, Реис Ефендија је преко британског преводиоца поручио да не може да пружи одговор без претходног разговора са његовим надређеним. Са пуним сазнањем о догађајима код Наварина, С. Канинг је хитно ступио у саветовање са својим колегама амбасадорима по питању предузимању мера у тако деликатној ситуацији.⁵⁸¹

Питање безбедности британских дипломата у Османском царству је висила о концу, будући да је постојала стрепња од реакције муслиманског становништва, због дешавања код Наварина. Управник Смирне је гарантовао тамошњем британском дипломати безбедност, у случају да се локални муслимани буду покренули на одмазду. Чак је и Мехмед паша гарантовао пуну безбедност свим Европљанима на територији која је под његовом влашћу, без обзира на потапање његове флоте.⁵⁸²

Примарна ствар код С. Канинга после Наварина је била да убеди османску страну да је тај догађај и уништење османске флоте ужасан инцидент и да су савезничке силе и даље сматрале да је непходно прибегавати мировном решењу. Штавише, сматрао је да је до тог догађаја дошло због лоших поступака заповедника бродова османске флоте.⁵⁸³

---

⁵⁷⁸ TNA–PRO–FO 78/157, Адмирал Едвард Кодрингтон–Стратфорд Канинг, 20. Октобар 1827, 21h 30 min, брод *Азија*, лука Наварино. Адмирал Кодрингтон је написао и послао извештај исте вечери када се сукоб са османском флотом и одиграо, али је требало осам дана да доспе до британског амбасадора у Цариграду, Стратфорда Канинга.

⁵⁷⁹ Исто.

⁵⁸⁰ Исто.

⁵⁸¹ TNA–PRO–FO 78/157, No 60, Стратфорд Канинг–Дадли, 1. новембар 1827. година, Цариград.

⁵⁸² Исто.

⁵⁸³ TNA–PRO–FO 78/157, No 61, Стратфорд Канинг–Дадли, 6. новембар 1827. година, Цариград.

Смиривање узавреле ситуације није дало повољан исход, будући да се Стратфорд Канинг спремао да напусти Цариград већ у новембру месецу, као и његов француски колега. Савезници нису успели у намери да убеди Порту и султана да су им намере биле да “мир и благостање владају Османским царством.”⁵⁸⁴ С. Канинг је схватао последице битке код Навара коју је називао “катастрофом”. Целокупна трговина коју је Велика Британија обављала у Османском царству је обустављена и тешко је било предвидети када би се међудржавни однос вратио у равнотежу, с обзиром на дате околности. Реис Ефендија је обавестио британског амбасадора да не постоји начин да се реши настао проблем, а на састанку са другим амбасадорима то је само потврђено.⁵⁸⁵ Сва мржња и нетрпљивост Османлија због притиска савезника на Порту пала је на Велику Британију и Стратфорд Канинг је то несумњиво осећао.⁵⁸⁶ Измештање из Цариграда је било више него неминовно, јер су Порта и Реис Ефендија имали неправљив став према амбасадама три савезничке земље (Велика Британија, Русија и Француска) и нису прихватили никакве предлоге и сугестије везане за решавање грчког питања. Било какве привилегије за Грке од стране султана нису долазиле у обзир када је османлијска страна у питању: ни амнестија, ни враћање Грцима одузете имовине, благост султана према грчким подаицима, као ни бројне друге. Стратфорду Канингу, као и његовим колегама Де Рињију и Рибопјеру није преостало ништа друго него да затраже своје пасоше и отпутују из престонице.⁵⁸⁷ С. Канинг је обавестио о томе и вице-адмирала Едварда Кодрингтона, јер поданицима краља Џорџа IV јесте било дозвољено да остану у држави султана Махмуда II, али тада би морали да буду под непосредном заштитом и надзором османлијских власти. Због таквих околности, од вице-адмирала Кодрингтона је захтевано да заштити грађане Велике Британије који су, вођени својим пословима, били смештени са својим пловилима или робом у разним лукама и пристаништима Османског царства.⁵⁸⁸

Са издавањем последњих упутстава, Стратфорд Канинг је преко Смирне, луке Вурле (Урле)⁵⁸⁹, Егејског и Јонског мора, допловио до острва Крф 29. децембра 1827. године, где је направио паузу на свом даљем путу ка Лондону.⁵⁹⁰ На Крфу се задржао месец дана, након чега се упутио у Анкону (Апенинско полуострво), да би у марту 1828. године стигао у Лондон.⁵⁹¹

Стратфорд Канинг је јавио у свом извештају да је добио вести о сукобу код Наварина 28. Октобра 1828. године.⁵⁹² Након битке код Наварина када је потопљена османско-египатска флота Ибрахим паше, дошло је до директног и активног војног укључивања великих сила у оно што су до тада сматрале унутрашњим питањем Османског царства. Самим тим и грчко национално питање и потенцијално стварање грчке националне државе прешло је из фазе могућег у фазу остваривог. Оно што је до тада било предмет жеља

---

⁵⁸⁴ TNA-PRO-FO 78/158, No 65, Стратфорд Канинг-Дадли, 20. новембар 1827. година, Цариград.

⁵⁸⁵ Исто.

⁵⁸⁶ TNA-PRO-FO 78/158, No 66, Стратфорд Канинг-Дадли, 21. новембар 1827. година, Цариград.

⁵⁸⁷ TNA-PRO-FO 78/158, Стратфорд Канинг-Дадли, 24. новембар 1827. година, Цариград.

⁵⁸⁸ TNA-PRO-FO 78/158, Стратфорд Канинг-Едвард Кодрингтон, 27. децембар 1827. година, Цариград.

⁵⁸⁹ Урла-град на западној обали Мале Азије, у близини данашњег Измира чијем округу и припада.

⁵⁹⁰ TNA-PRO-FO 78/158, No 73, Стратфорд Канинг-Дадли, 31. децембар 1827. година, Крф.

⁵⁹¹ TNA-PRO-FO 78/165, Стратфорд Канинг-Дадли, 28. Јануар 1828. година, Крф; FO 78/165, Стратфорд Канинг-Дадли, 10. фебруар 1828. година, Анкона; FO 78/165, Стратфорд Канинг-Дадли, 31. март 1828. година, Лондон.

⁵⁹² TNA-PRO-FO 78/157, 157-158, 160.

филхелена широм Европе, као и грчких устаника, после наваринске катастрофе османске флоте и спаса грчке устаничке војске и становништа на Пелопонезу, почела је борба за аутономију или независност грчке државе. Пошто је претио да избије отворен сукоб између османске Порте и Русије око устанка Грка и неиспуњавања претходно договорених споразума, Велика Британија је сматрала да би требало више да се умеша у постојећи сукоб.⁵⁹³

У самој Великој Британији у том тренутку била су и одређена политичка превирања због питања изборне реформе⁵⁹⁴ и еманципације католика у британско друштво,⁵⁹⁵ што је свакако утицало и на брзину доношења одлука када је наступио преломни тренутак на Балканском полуострву и европском континенту. Влада лорда Годерича није била дугог трајања.⁵⁹⁶ После сто тридесет и једног дана трајања, дванаест дана дуже од владе Џорџа Канинга, виконт Годерич је одступио са места премијера. На

---

⁵⁹³ T. W. Gallant, *The Edinburgh history of the Greeks, 1783-1923*, 98.

⁵⁹⁴ Изборна реформа је била једно од водећих питања унутрашње политике у Великој Британији кроз већи део деветнаестог века. Они који су се борили за изборне реформе, сматрали су да је неправедно да постоје изборна места која су имала своје представнике у Доњем дому британског парламента, иако није било бирача на тим местима. То се називало „трулим местима“ и по правилу су владајући торијевци били ти који су били власници спорних мандата. Опозициони виговци су тражили изборну реформу, јер број посланика у Доњем дому није представљао изборну вољу оних који су излазили на гласање. До прве изборне реформе дошло је 1832. године, када је премијер био виговац Чарлс Греј и тада је дошло до укидања „трулих места“. Друга изборна реформа била је 1867. године, када је бирачко право проширено на мушкарце који су били део радничких четврти у градовима. Трећа изборна реформа била је 1884. године, када је дошло до прерасподеле изборних јединица. Тада је одређен и број гласача које је свако изборно место могло да има и гласачко право је проширено на мушкарце који су живели на сеоским подручјима и руралним срединама. Жене су у Великој Британији добиле право гласа после Првог светског рата. Први пут су 1918. године могле да гласају жене старије од 30 године, да би 1928. године мушкарци и жене били изједначени у гласачком праву. О изборним реформама у Великој Британији погледати: A. Briggs, *The Age of Improvement, 1783–1867*, London/New York 2014; A. Jones, *The politics of reform 1884*, Cambridge 2008; C. Cook, *The Routledge companion to Britain in the nineteenth century, 1815–1914*, London 2005; E. Crawford, *The Women's Suffrage Movement: A Reference Guide, 1866-1928*, London 1999.

⁵⁹⁵ Еманципација католика у британско друштво било је врло осетљиво питање које је своје корене имало још од верских ратова које су се водили на британским острвима у шеснаестом и седамнаестом веку. Енглески краљ Хенри VIII (Henry VIII of England) прекинуо је везе са римским папом 1534. године и није га више сматрао за верског поглавара. Себе је прогласио за вођу цркве која је касније названа Англиканском. То је довело до нестабилности и сукоба унутар саме Енглеске. Сукоб између присталица Англиканске цркве и католика окончан је Славном револуцијом 1688. године. Англиканци и протестанти су изашли као победници, а католицима је било забрањено да врше јавне функције. То је доводило до немира у самом друштву, које је морало да пронађе начин да помири разлике које су доводиле и до оружаних побуна. Католици су се сматрали дискриминисаним, јер нису били једнаки пред законом у односу на англиканце и протестанте. То је довело до доношења Акта о еманципацији 1829. године, који је донела влада војводе Велингтона. По овом закону, укинут је предуслов заснован на верској основи, који је до тада био обавезујући да би се вршила висока јавна функција или да би неко постао члан Доњег дома британског парламента. О верским сукобима у Енглеској и еманципацији католика погледати: T. A. Morris, *Europe and England in sixteenth century*, London/New York 1998; G.S. De Key, *Restoration and Revolution in Britain. A Political History of the Era of Charles II and the Glorious Revolution*, London 2007; J. C. D. Clark, *English Society 1688-1832: Ideology, Social Structure and Political Practice during the Ancien Regime*, Cambridge 2000; B. Jenkins, *Era of emancipation: British government of Ireland 1812–1830*, Montreal/Kingston 1988; R. W. Davis, Wellington and the "Open Question": The Issue of Catholic Emancipation, 1821-1829, *Albion: A Quarterly Journal Concerned with British Studies* Vol. 29, No. 1 (Spring, 1997), pp. 39-55.

⁵⁹⁶ Влада виконта Годерича је трећа британска влада у историји по најмањем броју дана током којих је била у функцији.

његово место дошао је војвода Велингтон, прослављени британски војсковођа, херој из ратова против Француске и победник над Наполеоном. Војвода Велингтон није успевао да своју војну каријеру надогради својом политичком каријером на начин на који је он то замишљао и који је прижељкивао. Као неко ко је цео живот провео у војном систему, са јасном хијерархијом, начином доношења и спровођења одлука, за њега је политичко окружење представљало средину у којој се није најбоље сналазио, јер манири из војне службе се нису најбоље показивали у ситуацијама када имате у влади људе који су ваше колеге министри са којима морате да се договарате око спровођења одређење политике. Стари војвода и војник је имао проблем да прихвати чињеницу и стање ствари да министри нису његови подређењи који треба да извршавају команде које им он задаје.⁵⁹⁷ Пошто је постојала јака опозиција виговаца у парламенту, Велингтон је одлучио да у своју владу укључи и министре из владе Џорџа Канинга, познатије као *канинговце*. Најистакнутији канинговци били су лорд Хаскисон (William Huskison),⁵⁹⁸ лорд Палмерстон (John Henry Temple Palmerston),⁵⁹⁹ лорд Мелбурн (Henry William Lamb Melbourne)⁶⁰⁰ и лорд Дадли (John William Ward Dudley).⁶⁰¹ Између канинговаца и војводе Велингтона политичка размимоилажења су била и у унутрашњој и у спољашњој политици. У унутрашњој политици војвода Велингтон се противио католичкој еманципацији и изборној реформи, док је у спољашњој политици сматрао за највећу грешку учешће британске флоте у ратним дејствима против османско-египатске флоте код Наварина 1827. године. Због неслагања око једног бирачког места близу Манчестера и начина на који би требало да буде територијално одређено,⁶⁰² Хаскисон је у мају 1828. године понудио оставку, коју је војвода Велингтон одмах прихватио. Преостали чланови владе из редова канинговаца следили су пример свога колеге и редом су понудили оставке. Војвода Велингтон се није обазирао на напуштање владе од стране ове политичке групације, јер је сматрао да ће тада моћи да формира владу од торијеваца који су попутоно по његовом политичком укусу, ставу и деловању.⁶⁰³

Промене које су се одиграле у британској влади, оставиле су последице и по њену спољну политику према османско-грчком сукобу и учешћу Велике Британије у истом.

⁵⁹⁷ A. Briggs, *The Age of improvement*, 228.

⁵⁹⁸ Виљем Хаскисон (1770-1830)- Политичар који је више пута биран у парламент и који је био министар у више влада. Сматра се да је Хаскисон прва жртва саобраћајне несреће у железничком саобраћају, будући да је несрећно настрадао током церемоније отварања железничке пруге Манчестер-Ливерпул.

⁵⁹⁹ Хенри, Џон Темпл, трећи виконт од Палмерстона (1784-1865)-Лорд Палмерстон је био најутицајнија фигура британске спољне политике у периоду 1830-их, све до 1860-их година. Први део политичке каријере до 1830. године био је торијевац, да би после прешао у политичку странку виговаца. У том временском распону обављао је функције министра спољних послова уз повремене прекиде, да би прешао на позицију премијера 1855-1865. године. Палмерстон се сматра једним од главних утемељивача британске спољне политике у ери када је Британска Империја била на врхунцу моћи и представљала светску силу чије се интересне сфере су се простирале на свим континентима и која је своје интересе успешно бранила, како дипломатским путем тако и употребом оружја. О Палмерстону погледати J. Ridley, *Lord Palmerston*, London 1972; D. Brown, *Palmerston: A biography*, New Haven 2012.

⁶⁰⁰ Виљем Лемб, други виконт од Мелбурна (1779-1848)-Виговски политичар који је два пута обављао функцију премијера у периоду 1834. године и 1835-1841. године. За време његовог мандата на место краљице дошла је осамнаестогодишња краљица Викторија 1837. године, чији је он био тотор и имао је велики утицај на њено образовање, схватање политике и дужности монарха.

⁶⁰¹ Џон Виљем Ворд, четврти виконт од Дадлија (1781-1833)-Био је министар спољних послова у влади Џорџа Канинга и сматран је једним од највећих британских робовласника свога доба.

⁶⁰² Полемике су биле везане за неправилности које су довеле до изборних реформи 1832. године. Погледати напомену 2.

⁶⁰³ A. Briggs, *The Age of improvement*, 229.

Велингтон је сматрао да је британско саучесништво у уништењу османско-египатске флоте највећа грешка која је могла да буде направљена. Велика Британија, по Велингтоновом схватању, није смела да се меша у унутрашња питања Османског царства, пошто је за њега устанак Грка био унутрашње питање друге земље у које Британија није смела да се меша. Грке је Велингтон посматрао као побуњенике против легитимне власти османског султана. Онај који је подржавао Грке, тај је радио на разарању друштвеног поретка Европе и свега оног што је било зацртано на Бечком конгресу што је, по Велингтону, давало гаранције за одржавање мира у Европи и свако нарушавање тог концепта отварало је Пандорину кутију за све друге националне и револуционарне покрете. То би довело до нестабилности на европском континенту, политичких тензија и оружаних сукоба.⁶⁰⁴

Иако никада јавно није осудио деловање адмирала Кодрингтона код Наварина, војвода Велингтон се трудио да његово јавно деловање по том питању буде хладно и суздржано. У Горњем дому, Дому лордова, Велингтон је 30. јануара 1828. године на тему политике према Османском царству, за османску Порту је навео да су то стари савезници Велике Британије и да је Османско царство било кључан део у равнотежи снага у Европи. Британски краљ Џорџ IV⁶⁰⁵ током свог краљевског говора, док је представљао новог премијера војводу Велингтона, битку код Наварина је коментарисао као непријатан догађај за којим дубоко жали што се уопште и одиграо.⁶⁰⁶ Краљ Џорџ IV је, говорећи о стању на “истоку Европе”, изразио “велику бригу” због сукоба који је трајао неколико година између османске Порте и становника “грчких провинција и острва”. Такође, нагласио је да је трговина краљевих поданика доведена у потешкоће, будући да им је отежана пловидба и да су им бродови предмет напада обе стране у сукобу. У остатку говора краљ Џорџ IV је изразио наду да после Наварина неће више бити непријатељстава између савезничких трупа и османских снага, да би онда говорио о стању у Португалу, Мексику и Сједињеним Америчким Државама.⁶⁰⁷ Будући да су у краљевом говору највише биле заступљене теме везано за дешавања у Османском царству, грчким устаницима и позицији Велике Британије према свему томе после битке код Наварина, може се закључити да је у том тренутку то било можда најважније питање британске спољне политике. Оно што оставља малу недоумицу је зашто је после једног таквог догађаја британска политичка елита одлучила да се пасивизује по питању ових револуционарних дешавања у целој Европи, да не буде држава која креира догађаје, чиме је препустила потенцијалним конкурентима да минимализују њену улогу у тим деловима европског континента.

За разлику од водећих људи британске спољне политике, Русија није оклевала, а ни скривала даље намере у везу Грчке и Османског царства. Руски амбасадор у Лондону, кнез

---

⁶⁰⁴ *The Cambridge history of British foreign policy*, Vol. II, 99.

⁶⁰⁵ Британски краљ Џорџ IV (1762-1830)–Син краља Џорџа III, који је 1811-1820. године прво обављао функцију принца регента. Био је Четврти краљ из династије ХанOVER која је дошла на престо у Лондону 1714. године са краљем Џорџом I који је наследио своју рођаку краљицу Ану. Током владавине монарха из династије ХанOVER, Британија је изградила парламентарни систем, законодавни систем који је ограничавао вољу краља, а Британија је израсла у светску војну и економску силу, са најбољом морнарицом, привредом, економијом и финансијским системом. О самој династији ХанOVER погледати J. Black, *The Hanoverians: The history of a Dynasty*, New York /London 2004.

⁶⁰⁶ *The Cambridge history of British foreign policy*, Vol. II, 99.

⁶⁰⁷ HL Deb 29 January 1828, vol.18, cc1-4, King's speech, opening the session.

Ливен (Христофор Андреевич Ливен–Christoph Heinrich von Lieven),⁶⁰⁸ у фебруару 1828. године презентовао је *Меморандум* војводи Велингтону по коме ће Русија деловати независно од одлука Велике Британије спрам Османског царства. У том периоду Русија није крила намеру од Велике Британије да уђе у рат против Османског царства. Велингтон је одбијао да се укључи у војну интервенцију, убеђен да се Русија неће више никада приближити Пелопонезу. Француска није желела да остане по страни и њени представници су покушавали да наговоре Велингтона да се заједничке трупе Велике Британије и Француске искрцају на Пелопонез и потисну сву војску Ибрахим паше. Велингтонов одговор је био негативан и остао је одлучан у намери да повуче Велику Британију из свих активности везаних за територију Османског царства.⁶⁰⁹ Одбивши да садејствује са Русима и Французима, Велингтон је изузео Велику Британију из процеса доношења одлука и креирања догађаја на овим просторима. Самим тим, пружио је потенцијалним конкурентима простор да се размахну и да делују на начин који се испоставио као онај који је угрозио интересе Велике Британије у овом делу света.

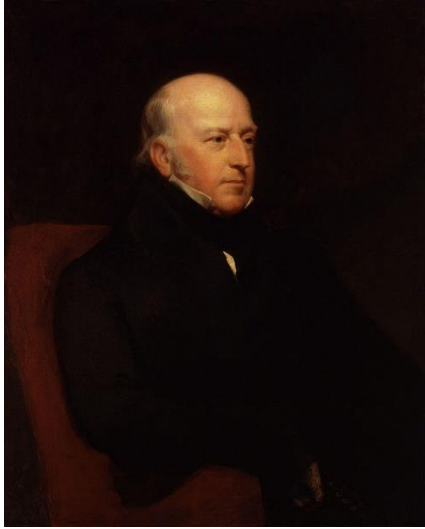
У овим тренуцима показало се да у британској спољној политици није било хармоније. Постојале су огромне разлике између премијера и чланова владе који су деловали на терену и који су представљали британску спољну политику према Османском царству и Грцима. Војвода Велингтон је као премијер покушавао да ублажи ефекте деловања британске морнарице и британских дипломата, чије су активности оставиле негативан утисак код османских власти, што је довело до затегнутих односа између Велике Британије и Османског царства. Велингтон је опозвао британског амбасадора у Цариграду, Стартфорда Канинга, као и адмирала Кодрингтона, који је био заповедник британске медитеранске флоте, те је британски адмирал морао да напусти Малту.⁶¹⁰

---

⁶⁰⁸ Кнез Христофор Андреевич Ливен (1774-1839)-Потицао је из старе племићке породице балтичких Немаца. Његова мајка је била у служби принца-наследника руског престола Павла Петровића, сина царице Катарине Велике. Због свог порекла и блискости двору, млади кнез Ливен био је преодређен за војничку каријеру, коју је започео као млади официр у војним мисијама на Кавказу и у централној Азији. За време цара Александра I постао је генерал-потпуковник 1807. године, да би већ наредне године био пребачен у дипломатску службу. У дипломатији је остао наредних деценија, у пратњи своје супруге Доротеје која је, исто тако, имала значајну улогу у дипломатским активностима да је често свога супруга остављала у другом плану по питању утицаја, моћи, ширења дипломатске мреже у међународним односима и раду у корист дипломатске службе Русије. За кнегињу Доротеју Ливен можемо рећи да је једна од првих жена у дипломатији у модерном свету. О кнезу Ливену и његовој супрузи погледати: J. L. Cromwell, *Dorothea Lieven: A Russian princess in London and Paris, 1785-1857*, Jefferson, N.C. 2019.

⁶⁰⁹ *The Cambridge history of British foreign policy*, Vol. II, 99.

⁶¹⁰ Још од ратова против Наполеона, Велика Британија је од 1800. године постала главни заштитник Малте, а касније је Малта и дошла под сизеренство британског краља. Од тог времена Велика Британија је имала војну и морнаричку базу на Малти и Малта је била центар Британске медитеранске флоте. О Малти и британској политици према Малти погледати: D. Castillo, *The Maltese cross. A strategic history of Malta*, Westport/London 2006.

Портрет адмирала сер Едварда Кодрингтома, дело сликара Хенрија Перонета Бригза из 1842. године. Слика је изложена у National Portrait Gallery у Лондону.

Да би одлука из кабинета премијера дошла до британских званичника у источном Медитерану, требало је да прође минимум месец дана, у складу са могућностима тадашњег превоза, односно, брзине доставе дипломатске поште. Док је трајао процес смене Стратфорда Канинга и адмирала Кодрингтона, догађаји су се одвијали неvezано за намере и одлуке из кабинета владе у Лондону. Адмирал Кодрингтон је испреговарао у Александрији са Мехмед Алијем услове о повлачењу трупа Ибрахим паше са Пелопонеза. У склопу тог договора улазила је и ставка о ослобађању 6000 Грка са Пелопонеза из заточеништва у Египту. Само неки припадници војске Ибрахим паше могли су да остану на Пелопонезу.⁶¹¹ Војвода Велингтон је пристао на споразуме и дозволио је Французима и француској војсци да се искрцају на Пелопонез. Укупно осамнаест хиљада француских војника се искрцало и тако је Француска постала једни од кључних фактора на простору Османског царства.⁶¹²

У самом британском парламенту, током 1828. године, Велингтону је главни фокус био на теме које су биле везане за унутрашњу политику. Највише је актуелно било питање еманципације католика, њихових права и укључивања у све сфере друштвеног живота у Великој Британији.⁶¹³ Што се тиче спољне политике, питања Грка, Грчке и Османског царства су била подједнако третирана као и питање ропства на Карибима.⁶¹⁴ Лорд Карнарвон⁶¹⁵, посланик опозиционе партије виговаца, поставио је 11. фебруара 1828. године

---

⁶¹¹ *The Cambridge history of British foreign policy*, Vol. II, 100.

⁶¹² Исто.

⁶¹³ <https://hansard.millbanksystems.com/sittings/1828>. Због верских сукоба и грађанских ратова из седамнаестог века, са Славном револуцијом из 1688. године када је на енглески престо у Лондону постављен протестантски владар, сваки наредни краљ је по ступању на престо морао да се обавезе да ће бити протестант и да ће му наследници бити протестанти. Слобода вероисповести није довођена у питање, али је католицима од 1688. године било забрањено и онемогућено да добијају високе војне и цивилне положаје, као и да буду бирани у парламент.

⁶¹⁴ У Британији се територија Кариба тј. групе острва у Карибском мору називала Западна Индија, односно West Indies.

⁶¹⁵ Хенри Херберт, други ерл од Карнарвона(1772-1833)-Ступио је у британску копнену војску где је достигао чин потпуовника, да би ушао у политику као члан виговаца и Доњег дома од 1794. године.

питање у Доњем дому које се односило на сврсисходност војних интервенција Велике Британије када би државни интереси били доведени у питање. Света алијанса је за овог виговца имала смисао одржавања равнотеже снага у Европи. Велика Британија као чланица Алијансе није била угрожена од Османског царства, стога није ни имала ни разлог у дешавања на просотру те државе.⁶¹⁶ Други посланик из редова виговаца, лорд Хобхаус⁶¹⁷ је имао потпуно другачије ставове. Лорд Хобхаус је био познат по својим радикалним ставовима због којих је често био сумњичен и довођена је у питање његова лојалност према монархији и државном поретку. Као пријатељ лорда Бајрона, лорд Хобхаус је био отворени филхелен и подржавалац Грчке револуције и идеје о стварању грчке државе. Славио је битку код Наварина као херојско дело по коме ће будућа поколења памтити велике победе у циљу стварања грчке државе. Лорд Хобхаус је у Доњем дому био велики подржавалац адмирала Кодрингтона, победника битке код Наварина. Навео је да су прве информације о догађајима код Наварина доспеле у Лондон 10. новембра 1827. године и да је већ три дана касније, 13. новембра, у званичном новинском листу британске владе *The London Gazette* објављен хвалоспевни текст у коме су Адмиралитет и чланови владе изјављивали похвале на рачун успеха адмирала Кодрингтона као и његових акција које су довело до победе савезничке флоте против османско-египатске флоте Ибрахим паше.⁶¹⁸ У владиним новинама је писало да ће и краљ Џорџ IV да одликује адмирала Кодрингтона највишим војним орденом „Велики витешки крст витешког реда Бат“.⁶¹⁹ Одликовање су требали да добију и његови потчињени официри: четири капетана и седам командира.⁶²⁰ По Хобхаусу, ово је било важна потврда посебне захвалности према делима адмирала Кодрингтона, како од Његовог величанства краља, тако и од чланова британске владе. Због тога је лорд Хобхаус поставио питање у Доњем дому, шта се то десило да у фебруару 1828. године та похвала прерасте у суздржаност. Посланик Хобхаус је наглашавао суздржаност и одмереност адмирала Кодрингтона у негативном контексту. Навео је како је британски адмирал увек први правио уступке Ибрахим паши по питању смањења присуства британских бродова које је слао на Малту ради снабдевања намирницама. Поред тога, навео је да адмирал није успео да утиче на претходна обећања од стране Ибрахим паше, који је и даље наставио да угрожава грчко цивилно становништво⁶²¹. Још један посланик виговаца Сер Роберт Вилсон⁶²² је исказао забринутост због слабљења Османског царства и расту

⁶¹⁶ <https://hansard.millbanksystems.com/lords/1828/feb/11/turkey-and-greece-battle-of-navarin>

⁶¹⁷ Лорд Хобхаус, први барон од Бротона(1786-1869)-Током студија на Кембриџу спријатељио се са лордом Бајроном са којим је делио исте политичке напоре. Основао је на универзитету виговски клуб који је промовисао радикалне идеје за то време. Са Бајроном је путовао по Европи и подржавао је Грчку револуцију. Чак је био отворени противник повратку Бурбона на трон у Паризу и Француској, што је и написао у свом делу које је славило Наполеона, што је изазвало скандал. Због својих радикалних идеја због којих су га отворено оптуживали да је позивао на рушење монархије, као виговац и члан парламента постао је препознатљив по својој уводној реченици током обраћања Краљу и парламенту са “Ваша лојална опозиција.” У виговским владама Чарсла Греја, лорда Мелбурна и лорда Расела, обављао је министарске позиције, од министра рата, до секретара за Ирску, министра за Индију и Карибе.

⁶¹⁸ <https://hansard.millbanksystems.com/commons/1828/feb/14/vote-of-thanks-to-sir-e-codrington>

⁶¹⁹ Витешки ред који је успоставио енглески краљ Џорџ Први 1725. године. Додељивао се високим војним официрима. Његов назив на енглеском је био The Most Honorable Order of the Bath.

⁶²⁰ <https://hansard.millbanksystems.com/commons/1828/feb/14/vote-of-thanks-to-sir-e-codrington>

⁶²¹ <https://hansard.millbanksystems.com/commons/1828/feb/14/vote-of-thanks-to-sir-e-codrington>

⁶²² Сер Роберт Томас Вилсон (Sir Robert Thomas Wilson), генерал британске војске (1777-1849)-Рођен је у Лондону као четврти син сликара Бенцамина Вилсона. Имао је вишедеценијску каријеру у британској војсци у кампањама против француске војске и Наполеонових снага од Фландрије, преко Иберијског полуострва, Пруске и Русије. Током инвазије Наполеона на Русију 1812. године био је послат од стране своје команде као

руског утицаја, постављајући питање да ли ће бити испуњени споразуми из 6. јула 1827. године и у случају да не буду испуњени, који ће бити наредни кораци.⁶²³ Опозициони посланик био је препознат као радикал који је критиковао политику британске владе и краља Џорџа IV, оптужујући их за неделовање и суздржаност по питању руског утицаја. Последице тога су биле јачање руске моћи у Османском царству што је било у сукобу са британским интересима..⁶²⁴

Овакве оштре дебате у Доњем дому везано за британску спољну политику на источном Медитерану и односа спрам грчког устанка, јасан су показатељ о подељености британске владајуће елите. Подељеност и неодлучност приликом доношења значајних војних и политичких одлука утицали су на то да Велика Британија буде у сенци других великих сила када је у питању Османско царство. Те године, 1828, коегзистентна спољна политика Велике Британије је трпела услед политичких дебата које су се односиле на најважнија унутрашња питања: еманципацију католика, од којих су Ирци чинили значајну већину. Један од аргумената бранилаца интегритета Османског царства у Доњем дому износио је став да султан полаже право да се обрачуна са својим поданицима унутар граница своје земље на исти начин на који су се Џорџ IV и влада Велике Британије односили на права Ираца и католика у својој држави. Са те стране, идентификација са изазовима друге империје и невоље владајуће елите са непослушним поданицима деловали су сасвим природно и логично. Не треба заборавити да је неколико деценија пре избијања грчког устанка британска круна изгубила велики део својих поседа на северноамеричком континенту, тако што су се поданици Круне из тринаест британских колонија побунили против централне власти и тако основали Сједињене Америчке Државе. Државни интерес, интерес Круне, код значајног дела британских политичара био је важнији од солидарности са грчким устаницима, нарочито имајући у виду не тако давни губитак највреднијих британских поседа у Северној Америци и фрустрацију коју је он носио.

Оно што је код британске владајуће политичке елите представљало политику према Османском царству, пасивност и немешање у оно што су сматрали унутрашњим питањем Османског царства, за Русију је био поклон који је могла да пожели. Русија није одустала од својих амбиција када је Османско царство у питању, а догађаји код Наварина само су је додатно охрабрили да настави са притисцима на султана и Порту. Војска Мехмед Алија је била у незавидном стању после губитка бродова након битке код Наварина. Војска која је остала на Пелопонезу била је одсечена од била какве помоћи због тога што је савезничка флота блокирала прилаз Пелопонезу свим османским и египатским бродовима. Египатско-османској војсци је претила глад након што је била одсечена од линије снабдевања. Били су одсечени од снабдевања намирницама, стога им је стање било критично.⁶²⁵ Према извештајима Ибрахим паше, његова војска је била у тешком стању,

---

помоћ руској војсци и био је војно активан све до 1816. године. Написао је дело *A Sketch of the Military and Political Power of Russia*, које је објављено 1817. године, у тренутку када је Русија била у експанзији на азијском континенту и док је ратовала против Персије, чије је територије освајала. Ово дело је представљало један од почетака антируског деловања у британском јавном простору, као део борбе за Атију између ове две империје.

⁶²³ <https://hansard.millbanksystems.com/commons/1828/mar/24/greece-and-turkey>

⁶²⁴ Исто.

⁶²⁵ A.L.A. Marsot, *Egypt in the reign of Muhammad Ali*, Cambridge 1984, стр. 217.

услед су болести и глади. Поједини пукови војске су се побунили и одбили послушност, те су кренули пут других делова Османског царства копненим путем, пљачкајући и убијајући све пред собом. Преостали део војске је покушавао да се прехрани хранећи се цркотинама животиња, међу којима су биле чак и свиње.⁶²⁶ Након ових догађаја дошло је до расцепа између султанове власти и египатског паше Мехмед Алија. Мехмед Али је покушавао на сваки начин да спаси потпуне пропасти своју војску коју је послао под заповедништвом свога сина Ибрахим паше, док су султан и Порта били заузети спасавањем царства⁶²⁷. Централне османске власти су биле неосетљиве на дотадашње губитке египатске војске, те су желели да их искористе за предстојећи рат са Русијом. Ибрахим паша је наређено да се спреми за рат са Русијом, без обзира на незавршену борбу против грчких устаника.⁶²⁸

Султан Махмуд II, бесан због уништавања османско-египатске морнарице код Наварина, реаговао је затварњем мореуза на Босфору за пловидбу трговачких бродова Француске, Велике Британије и Русије. Поред тога, одбацио је и Акермански споразум из 1826. године који је постуђигнут са Русијом. За руског цара Николаја I то је било довољно да Русија објави рат Османском царству. У јуну 1828. године руска царска војска је прешла реку Дунав и ушла је у Добруцу, територију на ушћу Дунава. Хришћанско становништво које се сусрело са руском војском, било је наклоњено руским плановима и борби против Османског царства. У томе су предњачили Бугари и Срби, али је руски цар Николај I одлучио да не додаје добровољачке јединице балканских хришћана руској војсци, јер је сматрао да би се султан Махмуд II осетио још више угроженим и било би посебно тешко приволети га на склапање мира под условима поштовања Акерманског уговора и рат би се одужио. Руски цар је био убеђен у ефикасност своје војске и успешности војне кампање, тако да је сматрао да није требало да улази у ситуацију која би само одлагала склапање мировног споразума.⁶²⁹

Треба истаћи и чињеницу да је рат против Османског царства за Русију био координисан са ратом који је Русија водила против Персије, која је објавила рат Русији 1826. године. Те догађаје је Велика Британија је врло пажљиво, будући да је свако померање руских војних снага у Азији доживљавала као претњу својим интересима. Русија је већ почетком деветнаестог века заузела Грузију на Кавказу на штету Персије и настављала је даље свој поход на југ према Персији која је била господар на Кавказу још од 1502. године, а Кавказ доживљавала као интегрални део своје територије.⁶³⁰ Персија је већ водила рат против руских владара Петра Великог, Катарине Велике и Павла I,⁶³¹ али је рат против Александра I 1804–1813. и Николе I 1826–1828. године потврдио руску експанзију на југ на штету Персије, те учврстио Русију као доминантну силу у односу на Персију⁶³².

Код Персијанаца је рат против Русије доживљаван и као верски рат, када је персијски шах прогласио цихад у борби против хришћанске Русије и позвао локалне господаре Персије да финансијски потпомогну рат. Хришћани на Кавказу гледали су на

---

⁶²⁶ Исто.

⁶²⁷ Исто.

⁶²⁸ Исто, 217-218.

⁶²⁹ A. Bitis, *Russia and the Eastern Question: Army, Government and Society, 1815-1833*, 327-328.

⁶³⁰ R. Pourjavadi, *Russo-Iranian wars 1804-13 and 1826-8*, *Christian-Muslim Relations A Bibliographical History*, Volume 20. Iran, Afghanistan and the Caucasus (1804-1914), Leiden/Boston 2023, 3-28.

⁶³¹ Цар Павле I–Руски цар у периоду 1796–1801. година.

⁶³² A. Bitis, *Russia and The Eastern question*, 189–283.

Русе као на ослободиоце, док је Русија користила хришћанску веру као инструмент у успостављању сопствене власти на том простору. Са друге стране, поједино муслиманско становништво дизало је побуне и пружало отпор новој руској власти, коју су сматрали окипаторском. Тако да су многобројне персијске уleme⁶³³ прогласиле фетву⁶³⁴ поводом наступајућег рата на Кавказу и позвале су на свеопшту борбу муслимана против Русије.⁶³⁵ Трупe персијског шаха Фат Али Кацара⁶³⁶ напале су руску тврђаву Јелизаветпољ 31. јула 1826. године, чиме је покренут нови руско–персијски рат који се окончао победом Русије споразумом у Туркменчају 22. фебруара 1828. године. По наведеном споразуму Русији прикључене све дотадашње персијске области Кавказа, након чега је Персија трајно потиснута из тих крајева.⁶³⁷ Персијски шах је молио за помоћ Велику Британију и Француску у сукобу против Русије, али у том тренутку две европске силе нису желеле да се удаљавају од Русије са којом су нашле заједнички интерес када је Османско царство у питању.⁶³⁸

Пошто је рат против Персије успешно окончан, припрема за руску војну кампању против Османског царства кренула је још у априлу 1828. године, када је кнез Витгенштајн⁶³⁹ упутио прокламацију становницима на простору данашње Бугарске да војна кампања није усмерена на уништење и распад Османског царства, већ ка томе да примора султана Махмуда II да испуни раније договорене услове међународних споразума које су постигли Русија и Османско царство.⁶⁴⁰ Прокламација је била упућена и хришћанским и муслиманским поданицима султана. Хришћанском становништву је упућена са намером да се потенцијални устаници обесхрабре придруживања руској војсци, пошто то није била намера руске војне кампање. Прокламација је односила и на муслиманске поданике, за које је било важно да остану уверени да неће доћи губитка султанове власти. Самим тим да би се онемогућило њихово организовање у војне јединице ради пружања отпора руској војсци и тиме се олакшао војни поход руске војске на југ.⁶⁴¹ Иако је упућен апел бугарском становништву да снабдева неопходним ресурсима руску војску током војне кампање, на снази је и даље била наредба да се не наоружава хришћанско становништво у Бугарској за

⁶³³ Улема је био учењак и тумач ислама, шеријатског права и доктрине. Улеме су могли бити имами, кадије, професори на верским школама и одређени верски достојанственици. У земљама где је на снази било шеријатско право, улеме су учествовале и у обликовању друштва и државе.

⁶³⁴ Фетва-Појашњење или тумачење које су давали познаваоци ислама и шеријатског права по питању одређених друштвених дешавања: како би муслиман или муслимани требали да се понашају у односу на поједине друштвене догађаје, појаве или деловање појединаца.

⁶³⁵ С. Masroori, *Russian Imperialism and Jihad: Early 19th century Persian Texts on just war*, Journal of Church and State, SPRING 2004, Vol. 46, No. 2 (SPRING 2004), pp. 263-279.

⁶³⁶ Шах Фат-Али из династије Кацар (1769-1834)- За време његове владавине моћ, утицај и територија Персије били су значајно смањени. Изгубио је рат против Русије и после његове смрти настао је сукоб међу његовим наследницима, а моћ Персије је наставила да слаби.

⁶³⁷ М. Behrooz, *Revisiting the second Russo-Iranian war (1826-28): Causes and perceptions*, Iranian studies/Vol. 46, No. 3, MAY 2013, Special Issue: Power Interplay Between Iran and Russia from the Mid-Seventeenth to the Early Twenty-First Century (MAY 2013), pp. 359-381.

⁶³⁸ R. Pourjavadi, *Russo-Iranian wars 1804-13 and 1826-8*.

⁶³⁹ Кнез Петар Христијанович Витгенштајн (1769-1843)-Рођен је поред Кијева, као Лудвиг Адолф Петер од Сајн-Витгенштајн-Лудвигзбург-Берлебург немачке племиће породице, која је водила порекло из западне Вестфалије. Прошао је војну каријеру од кадета и војних руских школа, до ратишта широм Европе као руски официр, у ратовима против Пољака, Наполеона, Османлија, Швеђана...Током руско османског рата 1828. године био је постављен за команданта руске војске у рату против султанове војске.

⁶⁴⁰ А. Bitis, *Russia and the Eastern Question*, 328.

⁶⁴¹ Исто.

борбу против султана.⁶⁴² За разлику од Србије и Дунавских провинција, територија данашње Бугарске није имала самоуправну власт сачињену од локалног становништва, већ се њоме управљало на нивоу пашалука. То је за Русију био знак да ће њом непосредно да управљају руски официри, под чијом командом ће бити милиција састављена од локалног хришћанског становништва, што је одобрено од самог цара Николаја I.⁶⁴³ Већ овим чином то је био знак да Русија наступа офанзивно према Цариграду и да званичне објаве и апели нису морали да буду са оним што се реално дешавало на терену и да је руска претња по опстанак Османског царства била знатно већа од оне коју су руски званичници желели да прикажу.

Током 1828. године Русија је у јуну месецу прешла Дунав и започела војна дејства на простору Добруџе, нападајући Шумен, Варну и Силистрију. Руска војска се није показала као довољно добра у овој кампањи, будући да су се османске трупе успешно браниле, а у појединим деловима фронта су и бројчано надмашиле руску војску, која је трпела губитке и од заразе која је завладала. Цела 1828. година за руске војне амбиције на Балканском полуострву показала се погубном и неуспешном, тако да је руска војска морала да се повуче назад у Бесарабију. Губици по руску војску су били значајни и процењују се на број од 40 000 војника, од којих је половина преминула од куге и других болести. Овај почетни неуспех у војној кампањи руске војске на Балкану, успео је да султана Махмуда привремено спасе од испуњавања тачака уговора који је покушавао да избегне.⁶⁴⁴ Следећа година, 1829, довела је до значајних промена у руској војсци. Са места главнокомандујућег за рат против Османлија смењен је кнез Витгенштајн и постављен је генерал Дибић.⁶⁴⁵

---

⁶⁴² Исто.

⁶⁴³ Исто. 329.

⁶⁴⁴ A. Bitis, „The 1828–1829 Russo–Turkish War and the Resettlement of Balkan Peoples into Novorossia“, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas. Neue Folge*, Bd. 53, N. 4 (2005), pp. 506–525.

⁶⁴⁵ Ханс Карл Фридрих фон Дибић (Иван Иванович Дибић Забалкански)– Рођен је у Прусској 1785. године, у немачкој војничкој породици. Његов отац Фредерик био је у служби пруског краља. После завршене кадетске школе у Берлину, ступио је у службу руског цара Павла I 1801. године и остао је веран руској униформи кроз целу војничку каријеру. Учествовао је у ратовима против Наполеона и био учесник Бечког конгреса. Стекао је статус особе од поверења царске власти, поставши ађутант цара Александра I и начелник главног штаба. Истакао се у гушењу побуне Декабриста против цара Николаја I и тиме стекао и његово поверење. Постављен је за заповедника руске војске у рату против Османлија 1829. године, где је извојевао победу и потпуно испуњење руских ратних циљева. Унапређен је и добио је име Забалкански, у част велике победе, када је руске трупе довео до зидина Цариграда. Када је избила побуна у Пољској, послат је да је сузбије и остварио је две кључне победе 1831. године. Преминуо је од колере исте године, не дочекавши да види капитулацију пољских побуњеника.

Портрет генерала Ивана Дибиха, који је насликао енглески сликар Џорџ Доу, Војна галерија Зимског дворца у Санкт Петербургу, Русија.

Генерал Дибих се показао као далеко успешнији војни запвоядник од свога претходника, кнеза Витгенштајна. Русија је кренула у офанзиву са две стране: преко Балканског полуострва и преко Кавказа. Генерал Паскевић је водио напад преко Кавказа, док је генерал Дибих био задужен за балкански фронт. Генерал Дибих је повео војску на Силистрију и у ици код Кулевча 11. јуна 1829. године нанео је тежак пораз османској војсци. Руска војска је наставила да напредује на југ, ка Цариграду. Генерал Дибих је у августу месецу са својим трупима запосео Једрене. У Једрену су се налазиле групе јањичара, које је султан Махмуд II прогањао. Они су одбили да се боре против руске војске и напустили су Једрене.⁶⁴⁶ Унутрашња превирања која су се претходних година одигравала у Османском царству, утицала су на борбену готовост те империје. Британски дипломата Роберт Гордон,⁶⁴⁷ дошао је на место Стартфорда Канинга на месту британског отправника послова у Османском царству.⁶⁴⁸ Роберт Гордон је био рођени брат тадашњег министра спољних послова у влади Војводе Велингтона, лорда Абердина.⁶⁴⁹ Роберт Гордон је извештавао да су јањичари толико незадовољни султаном Махмудом II, да су гајили наде у Русе да збаце власт султана.⁶⁵⁰ Јањичари су сматрали да никада ислам није био толико унижен, као за време актуелног султана и да Руси никада не би дошли тако близу Цариграда, да јањичари нису прогањани од стране османских власти.⁶⁵¹

Генерал Дибих је био надомак Цариграда и чак је разматрао напад на османску престоницу, која је у то време бројала 600 000 хиљада муслиман. Ипак, за такав подухват није имао довољно ни војске, ни логистике.⁶⁵² Дибих је, у сваком случају, имао детаљне инструкције руског министра спољних послова Неселродеа, када је било у питању закључивање мировног споразума са османском страном. Султан Махмуд II морао је да

⁶⁴⁶ A. Bitis, *Russia and the Eastern Question*, 349.

⁶⁴⁷ Роберт Гордон (Robert Gordon)—Рођен је 1791. године у породице шкотских лордова Абердина. Бавио се дипломатијом и као британски дипломата био је на дужности у Бразилу, Османском царству и Хабзбуршкој монархији. Умро је 1847. године.

⁶⁴⁸ Списак британских амбасадора и дипломата који су добијали места у свим државама са којима је Велика Британија имала успостављене дипломатске односе, погледати: S. Bindoff, E. F. Malcolm Smith, C. K. Webster, *British Diplomatic Representatives (1789-1852), Volume. I*, London 1934.

⁶⁴⁹ Лорд Абердин (George Hamilton-Gordon, 4th Earl of Aberdeen)—Рођен је 1784. године у породици шкотских лордова. Био је министар спољних послова 1828–1830. и 1841–1846. године. Као премијер обављао је ту дужност 1852–1855. године. Умро је 1860. године.

⁶⁵⁰ FO 78/180, Гордон—Абердин, 26. август 1829. година.

⁶⁵¹ Исто.

⁶⁵² A. Bitis, *Russia and the Eastern Question*, 350.

прихвати закључке Акерманске конвенције из 1826, као и одредбе Лондонског уговора из јула 1827. Руски трговачки бродови су морали да добију бесплатан пролаз кроз мореузе Босфор и Дарданеле, као део ратне одштете коју би Османлије платиле Русији. Провинције Влашка и Молдавија су требале да буду под руском управом, односно на њихвој територији би се налазила руска војска. Као део који је додат споразуму, Дибић је требало султана да приволи на испуњавање Букурешког уговора из 1812. године, по којем је Србима требало да буде призната аутономија, а до тога тада није дошло.⁶⁵³ До потписивања Једренског споразума дошло је 14. септембра 1829. године.⁶⁵⁴

У Великој Британији реакције на Једренски мир и споразум који је потписан биле су разнолике. Премијер војвода Велингтон ово је доживљавао као потчињавање Османског царства од стране Русије, односно по њему је Османско царство постало руски протекторат.⁶⁵⁵ Било је и других реакција на руску политику. Лорд Палмерстон,⁶⁵⁶ бивши министар у влади Џорџа Канинга, као опозиционар критиковао је политику владе војводе Велингтона када је у питању био однос према Грцима. Палмерстон је био филхелен и доживљавао је борбу против Грка против Османлија као борбу слободних људи против деспотизма.⁶⁵⁷ Палмерстон је ишао толико далеко, да је поткопавао званичну политику британске владе, на рачун Русије. Преко свог брата, који је био дипломата у Санкт Петербургу, слао је поруке високим представницима руске политике, да Велингтонова политика нема потпору ни у влади, а ни у опозицији у парламенту.⁶⁵⁸ Палмерстон није био млад, имао је тада скоро 50 година и био је одрасла и изграђена личност. Његово филхеленство га је доводило у ситуацију да је био спреман да делује против премијера сопствене државе, да руши углед своје земље и све у корист Грка, грчког националног програма, али и Русије која је представљала главног конкурента Великој Британији за премоћ у Азији. Палмерстон се није на то обазирао у том тренутку, пошто је Русију доживљавао као најбољег савезника за остварење онога што је сматрао најважнијим, а то је стварање грчке државе. Он је сматрао да је и Лондонски споразум из 1827. године недовољно добар, јер је давао сувише простора султани да се меша у унутрашња грчка питања. Када су биле у питању границе Грчке, за Палмерстона је било потпуно логично да у састав грчке државе уђу сва она места која су љубитељима Старе Грчке била позната: Атина, Маратон, Термопили, Теба, као и Мисолонги, јер је ту велики енглески песник Бајрон преминуо.⁶⁵⁹

---

⁶⁵³ A. Bitis, *Russia and the Eastern question*, 350.

⁶⁵⁴ T. W. Gallant, *The Edinburgh History of the Greeks*, 1768 to 1913, 101.

⁶⁵⁵ A. Bitis, *Russia and the Eastern question*, 361–362.

⁶⁵⁶ Лорд Палмерстон (Henry John Temple, 3rd Viscount Palmerston)–Рођен је 1784. године као Хенри Џон Темпл, у породици лордова Палмерстон. Сматра се једним од највећих британских државника. Био је министар спољних послова 1830–1834, 1835–1839, 1846–1851. године. Као премијер обављао је ту функцију 1855–1858. и 1859–1865. године. Један је од неколицине премијера који је имао државну сахрану. О њему, његовом животу и делу, погледати: J. Ridley, *Lord Palmerston*, London 1972; Ch. Webster, *The Foreign Policy of Palmerston 1830-1841. Britain, the liberal movement and the Eastern Question I-II*, London 1969; D. Brown, *Palmerston: A Biography*, New Hampshire 2010; P. Ziegler, *Palmerston (British history in perspective)*, Hampshire 2002; M. E. Chamberlain, *Lord Palmerston (Political portraits)*, Cardiff 1987.

⁶⁵⁷ J. Ridley, *Palmerston*, 136.

⁶⁵⁸ Исто, 136.

⁶⁵⁹ М. Кутлешић, „Преокрет у политици лорда Палмерстона према Русији и Османском царству (1827–1833)“, *Историјски часопис* 60 (2011), 311–333.

Ствари су ишле својим током и влада војводе Велингтона је морала да делује у датим околностима. Велингтон је био више него критичан према одредбама једренског споразума, али оно што није знао је то да је Русија одлучила да сачува Османско царство од дисолуције и распада.⁶⁶⁰ Са стварањем више аутономних области православних хришћана на територији Османског царства, Русија је имала апослутну контролу над деловањем султана и Порте. Према одредбама споразума у Кучук Кајнарџију из 1774. године, Русија је била заштитник православног живља у Османском царству. На тај начин могла је да контролише и пројектује своју моћ и над њима, јер је била потребна дозвола султана да би се формирала влада у тим областима. А пошто је Русија била заштитник православаца, могла је да интервенише код султана ко је могао да буде на челу тих области. Са те стране је могла да неутралише утицај других европских држава у тим аутономним областима и код тог становништва. То је био један од разлога приближавња Велике Британије и Француске. Ако је стварање аутономне грчке области била неминовност, онда је било боље да се иде на међународно признавање Грчке као државе. У том случају, Русија је губила премоћ над бирањем састава грчке владе. У Грчкој је Јоанис Каподистрија од 1828. године био на челу управе, као председник–гувернер. Он је на то место изабран као прелазно решење, док се три европске државе не договоре око монарха и начина преноса власти. У Лондону је 3. фебруара 1830. године дошло до склапања споразума између Велике Британије, Русије и Француске.⁶⁶¹

У овом протоколу, одређене су границе грчке државе. Острва Самос и Крит су остали део Османског царства и нису могла да буду део Краљевине Грчке. Проглашена је општа амнестија и била је дозвољена миграција, Грцима и муслиманима Османлијама, који су желели да се доселе на територију Грчке или да се иселе из исте. За краља је одабран кнез Леополд од Сакс–Кобурга. Грчка није могла да буде република, већ монархија са наследном династијом. Кнез Леополд је прво прихватио понуду, да би се после месец дана предомислио. То је оставило простора за тражење следећег кандидата за грчки престо. У међувремену је преминуо енглески краљ Џорџ IV, дошло је до избора и смене владе. У Француској је дошло до промене режима. Избила је Јулска револуција, краљ Шарл X је отиерао са престола и на његово место је дошао краљ Луј–Филип Орлеански. То је мало одложило доношење коначне одлуке о грчком краљу, али је 1832. године за то место одређен кнез Отон од Баварске.⁶⁶²

---

⁶⁶⁰ D. Dakin, *The Greek struggle for independence*, 274.

⁶⁶¹ Исто, 277–284.

⁶⁶² D. Dakin, *The Greek struggle for independence*, 284–290.

Закључак

Грчка револуција је била догађај који је потресао тадашњу Европу. Довео је до потпуне промене става најважнијих европских држава према побуњеницима и омогућио стварање прве националне државе на европској периферији након Бечког конгреса. Велика Британија је, након победе над Наполеоном, постала део европског система држава чији је циљ био да се предупреду и елиминишу идеје револуције, либерализма, републиканизма. Док су неке границе у Европи враћене на период пре 1792. године, на другим местима је дошло до укрупњавања, као што је то био случај са немачким земљама. Велика Британија је избегавала да се значајније уплиће у европску континенталну политику док год би постојала равнотежа сила, ваневропски поседи су представљали далеко виталнији интерес за краљевину. Желела је да јој се признају добици за које се изборила током рата, као што су били Малта или Кејптаун на југу Африке. Најважнији циљ за Велику Британију, као и за сталне силе победнице у рату против Наполеона, било је успостављање савеза који је требало да осигура сузбијање конфликта и сукоба на европском тлу. Велика Британија није била толико заинтересована за саме сукобе у Османском царству, јер су њени приоритети у том тренутку били у другим деловима света. Док је у Европи водила рат против Наполеона, у Северној Америци је водила рат против Сједињених Америчких Држава 1812–1814. године. На простору Азије Британци су имали велике изазове када је 1800. године у Кини забрањена трговина опијумом. То је доносило велике економске губитке британским трговцима и Источно–индијској компанији, која је била представник британске круне у том делу света. Догађаји у Северној Америци и Азији били су кључни за спољну политику Велике Британије, тако да јој било какве турбуленције у Европи после Бечког конгреса нису одговарале. То је подразумевало и Грчку револуцију, која је доносила рат у Османском царству, као и војно–политичко укључивање других европских држава. Водећи политичари Велике Британије били су против британског укључивања у тај сукоб.

Оно чему се посебно придавали важност у спољној политици Британије, јесте да интереси Велике Британије не буду супротстављени у Европи са интересима Русије. Британски министар спољних послова Каслреј се трудио да Русији изађе у сусрет и да јој препусти иницијативу за одржавањем безбедности у Европи и гушења револуција.. Пошто је Русија имала 130.000 војника у Бесарабији, самим тим је представљала силу која би потенцијално водила офанзивну политику према Османском царству. Посебну потешкоћу Британији су задавале Османлије и њихово одбијање било какве помоћи од стране Аустрије, Француске и Велике Британије у њиховом односу са Русијом. Османским властима није било до поштовања било које тачке Букурешког мира из 1812. године, што је додатно омогућавало Русији да води ратоборну политику према султану. Русија је желела и подстицала Грчку револуцију због сопствених интереса: ради ширења своје територије и моћи у односу на Османско царство. Још од времена царице Катарине Велике и оснивања градова на обали Црног мора са грчким именима (Одеса, Севастопол, Симферопол, Маријупол) претензије су биле више него јасне. Чак је руски цар Петар Велики у своју царску титулу додао назив „краљ Грчке“. Велика Британија је са забринутошћу посматрала револуционарна превирања у Европи: у Шпанији, у краљевству Двеју Сицилија. Либерални покрети у тим земљама и захтеви за доношење устава, изазвали су реакцију чланица Свете

алијансе, који су слали војне експедиције да гуше поменуте покрете. Велика Британија је негодовала због интервенционизма других европских држава, јер се прибојавала да то покретања великих армија може да буде само увод и припрема за веће војно деловање. То се и догодило када је Александар Ипсиланти прешао реку Прут и започео оружани устанак против османске власти 1821. године и тиме започео Грчку револуцију. Ипсиланти је окупио добровољце на територији Русије, одакле је и ушао на територију Османског царства. Добровољци су код себе имали наоружање руске војске и руске пасоше. Руске власти нису спречавале рад филхеленских друштава на територији Русије, за разлику од Хабзбуршке монархије, која је хапсила филхелене и изручивала их властима Османлија. Један од њих био је и Рига од Фере, који је убијен у Београду, у кули Небојша заједно са својим саборцима, након што су их хабзбуршке власти испоручиле Турцима. Све ово доказује да је руска држава подстицала грчку побуну у Османском царству.

Грчка револуција није ухватила неспремним одређене делове британског друштва. Њу су прижељкивале и очекивале знамете личности британске политичке и културне елите. Љубав према идеји Грчке и наклоност према њеној прошлости, гајиле су се и развијале деценијама пре самог почетка устанка. То је било време романтизма, културног и идеолошког покрета који је славио прошлост, мистичне крајеве, супротстављање устаљеним друштвеним нормама, као и авантуризам. Период романтизма, када се славила мистика непознатог и другачијег, у споју са класичним образовањем, произвео је генерацију Британаца који су свој смисао проналазили интересовањем за просторе где су се налазиле колевке античке културе и цивилизације: Стари Рим и Стару Грчку. Током осамнаестог века код младих британских племића развила се једна нова друштвена појава, која није постојала раније у европском друштву ове епохе. То је била култура путовања, познатија као *Grand tour*. Она је представљала врсту друштвене иницијације млађег племства и богатог грађанства у свет одраслих, образованих људи, који су били способни да се упусте у непознато, буду другачији од околине у којој су одрастали и упознају свет о коме су до тада читали у књигама.

Кроз интересовање за античку Грчку и Рим, међу ученим Британцима и Европљанима се развио посебан осећај за грчку историју и културу, који ће се обликовати у модеран политички покрет за стварање независне грчке државе. Тај покрет се називао филхеленизам, а његови следбеници филхелени. Сам термин је означавао љубав и наклоност према историји и култури Грка–Хелена. Као политички покрет, филхеленизам се залагао за стварање грчке државе кроз оружани сукоб и међународно признање. Након што је почео устанак Грка против султана марта 1821. године, из француске луке Марсеј за Грчку је испловило осам бродова са добровољцима из целе Европе, који су били спремни да се боре у рату на страни Грка против Османлија. Борба за грчку слободу и државност представљана је као највеће морално постигнуће, као борба за врлину и одавање почести цивилизацијским тековинама античке Грчке. Студенти су напуштали своје универзитете по Европи, официри су напуштали своје војне постројбе. Незапослени, сиромашни и незадовољници, сви су се заједно укључивали у оно што је изгледало као нови крсташки рат. У сусрету са стварношћу ратног разарања, али и другачијом сликом Грка као османских поданика, код многих је дошло до пада ентузијазма и разочарења у односу на оно што су замишљали.

Као симбол филхеленства посебно се издвајао лорд Џорџ Гордон Бајрон. Бајрон је рођен 1788. године као син капетана британске војске и богате велепоседнице Током

студија на Кембриџу, Бајрон је стекао најбољег пријатеља, човека који га је пратио у путовањима, Џона Хобхауса.

Бајрон и Хобхаус су 1809. године заплвили Медитераном и тада је кренуло Бајроново упознавање са крајевима који ће утемељити његово политичко деловање. После Португала и Шпаније, доспели су на Малту. Са острва Малта, Бајрон се упутио ка обалама Османског царства на Балканском полуострву, укрцавши се на британски ратни брод. Обишли су Патрас, Превезу, да би се после кратког задржавања у Превези, са својом пратњом млади Британци запутили ка Јањини, престоном граду Али паше Јањинског. Али паша је био један од највећих локалних господара Османског царства, а за Велику Британију и Француску представљао је потенцијалног великог и снажног савезника. Али паша је био поданик султана, који је имао значајну дозу самосталности, али је све више нагињао ка потпуном отказивању послушности централној власти у Цариграду. Колико су Британци озбиљно и темељно приступали овом проблему, показује и то да је почетком 1809. године, у фебруару месецу, у Превези отворено британско дипломатско представништво. У том тренутку, Велика Британија је била у оружаном сукобу са Француском око превласти у Јонском и Јадранском мору.

Овде долазимо до закључка да је улога која се приписује Бајрону, као песнику занесењаку, превише поједностављена. Он и његов сапутник су пловили Медитераном са британском војним бродом *Снајдер*, а ишли су у посету владару који је владао немирним крајем и који је био познат по суровости из претходних сукоба и у оквиру Османског царства али и у победи над Французима 1798. године. Поставља се питање да ли су они били и у дипломатској мисији код Али паше, као људи из племићких породица, јер само путовање ради путовања у непознату и немирну земљу, где би живот могао да им буде озбиљно угрожен, делује упитно. Али паша није показао никакво незадовољство или негодовање према британским гостима због деловања британске ратне флоте. То је било веома важно за следеће потезе које су британска спољна политика и британска морнарица, као њен инструмент, намеравали даље да спороводе на територији Јонског мора.

Негде у то време Бајрон је написао своје дело *Ходочашће Чарлда Харолда (Child Harold's Pilgrimage)*, које је одмах по објављивању у Великој Британији постало бестселер. У периоду од 1812. до 1818. године изашла су сва четири певања овог Бајроновог дела. То је аутобиографска поема која је описивала његово путовање Медитераном. Прва два певања су објављена у марту 1812. године у пет стотина примерака и распродата су за три дана. У наредне три године било је још десет узастопних издања, која су сва била распродата. У својим стиховима није се устручавао да недвосмислено позове на ослобођење Грка. У том позиву, посебно је наглашава да Грци не би требало да очекују слободу од Русије или Француске. У овим стиховима Бајрон не само што Русију и Француску представља као оне који Грцима не би донеле ослобођење од Османског царства и владавине султана, већ их је перципирао и као наредне поробљиваче Грка, потоње окупаторе. Позивао је Грке да крену у оружану борбу против Русије и Француске, у случају да те две земље потисну Османско царство и постану владајуће силе у том делу Европе.

Бајрон је био један од зачетника британске политике промовисања идентитета народа који су део Руског царства, да би на тај начин ти народи могли да се одупру руској власти и буду потенцијални фактор нестабилности на штету Русије. То је после њега радио и Давид Укрварт, који је промовисао посебност и идентитет кавкаских народа.

Иако је књижевна традиција направила од Бајрона и његових савременика романтике, занесењаке и мученике, чињеница је да је њихово деловање било далеко од непромишљеног и ирационалног, барем када је Бајрон у питању. Он је активно учествовао у рату за грчку независност и један је од најзаслужнијих што су грчки устаници добили финансијску помоћ из Лондона. Био је најзасужнији за добијање ратног кредита на лондонској берзи, који је грчким устаницима био од виталне важности за наставак рата.

Један од Бајронових најближих пријатеља који је славио Грке и Грчку револуцију, био је песник Перси Шели. Шели је у својој пеоми *Хелас* написао „Ми смо сви Грци! Наши закони, наша књижевност, наша религија, наша уметност, вуку своје корене у Грчкој!“ У предговору је Шели навео Османлије као „турске тиране“ који су непријатељи „среће, хришћанства и цивилизације“. Посебно је упозорио на улогу Русије за коју је навео да јој није циљ да ослободи Грке, већ да их потчини. У својој поеми у којој се обраћао енглеској читалачкој публици, навео је Русију као подједнаку опасност за Грке као што је то било Османско царство. Навео је да су Османлије за Русију природни непријатељи, али и да су Грци по схватањима Русије били предодређени да буду руски робови.

Када погледамо Бајронове и Шелијеве ставове по питању британског друштва, они су свакако одскакали од тадашњих уврежених ставова по питању друштвених норми, јавног морала, као и односа према ауторитетима свих врста. Оно у чему су се њихови ставови усаглашавали са државном империјалном политиком је то да су њих двојица позивали Велику Британију да се укључи у политичка питања на истоку Медитерана, односно да политичке елите покажу интересовање да полуге моћи усмере ка Османском царству, на начин на који су сматрали да је у складу са вредностима „цивилизације.“ Са таквим ставовима, за Бајрона и Шелија можемо рећи да су на неки начин били зачетници једног апологетског става либералне британске империјалне политике. Бајрон и Шели су утрли пут ка политици која је британску јавност требала да убеди у оправданост војних интервенција када је у питању заштита оних који су трпели неправду од стране тиранске власти или од онога што је британској јавности представљано као тиранска власт. Званичан повод Велике Британије за улазак у рат је био из хуманитарних разлога, ради заштите Грка којима је претио нестанак због сурових одмазди од стране османске војске.

Један од начина на који је јавност у Великој Британији била упозната са избијањем устанка у Османском царству биле су дневне новине и штампа. Листови *Морнинг Хроникл* и *Тајмс* су редовно извештавали о дешавањима са простора Османског царства. Они су сумњичили Русију да стоји иза устанка, да је финансирала и подстицала побуну. Са тиме се слагао и британски амбасадор у Цариграду, виконт Стренгфорд. Стренгфорд се нашао у незавидној ситуацији, да је морао да оправдава потезе Русије пред Реис Ефендијом упркос познавању ситуације и сазнања о руском утицају међу устаницима. Реис ефендија је покушао да британског амбасадора стави у положај где је морао да потврђује британско немешање у унутрашње ствари Османског царства, као и да направи отклон од Русије и руске политике.

Оно што је британски амбасадор приметио, то је да се османска влада јако трудила да утера страх међу своје грчке поданике, у чему су били успешни. Османске власти су подстицале муслиманско становништво на борбу против Грка користећи верски фанатизам дела становништва. Стренгфорд није гледао благонаклоно на распиривање верске нетрпељивости која је у тренутку избијања Грчке револуције постала и државна политика

Османског царства. Један од разлога који је подстакао Стренгфорда да буде додатно незадовољан запаљивом верском реториком представника османске власти је и тај што су били нападнути службеници британске амбасаде. Чињеница је да ни званичној британској политици у том тренутку није одговоралао рапсиривање сукоба.

Порта је дошла до закључка, сматрао је Стренгфорд, да је Русија подржала „неотуђиво право Грка на промену њиховог положаја и стања“ у коме су се до тада налазили. То што се Русија јавно дистанцирала од свега што се дешавало на територији Османског царства, Порта је закључила да је то због тога нелагодног положаја у коме су се нашли руски представници у том тренутку. Стренгфорд је пренео Каслреју да је руски амбасадор Строганов желео да спаси Ипсилантија од последица које су требале да уследе, због „грешака које је начинио.“ Пошто је руски цар јавно изразио неслагање са деловањем Александра Ипсилантија и његових побуњеника, Строганов није могао да обећа политички азил Ипсилантију у Русији. Начин на који је британски амбасадор Стренгфорд владао ситуацијом у овим турбулентним тренуцима био је импресиван. Имао је изграђену обавештајну мрежу, преко које је био упућен у деловање османских званичника, као и његових колега из дипломатске службе других европских земаља. Као пример за то можемо да узмемо и овај пример када је до детаља пренео Каслреју преписку Александра Ипсилантија са руским амбасадором у Цариграду.

Стренгфорд се похвално изражавао о патријарху Григорију V, који је убијен на Ускрс 1821. године. Називао га је „добри и пречасни патријарх“. За старог патријарха Стренгфорд је имао само речи хвале, помињући његов узоран карактер и понашање. Један од разлога који су патријарха одвеле у смрт је и то што је, како је Стренгфорд сазнао, то што је помогао да породица кнеза Деметрија Моруциса безбедно напусти земљу. Рођени брат кнеза Деметрија Моруциса, Константин, био је драгоман Порте. Кнез Константинос Моруцис је примио писмо од кнеза Александра Ипсилантија, који га је позвао да се прикључи побуни и рату против Османлија. Константин Моруцис је одмах проследио писмо Порти и превео је садржај текста. Султан Махмуд II је био сумњичав и захтевао је да добије писмо од Ипсилантија у оригиналу. Испоставило се да се два превода истог писма нису поклопили у садржају. То је изазвало велики бес код султана, који је наредио да се Константин Моруцис истог трена сурово погуби. Стренгфорд је остао при уверењу да је К. Моруцис настрадао због прећуткивања уплитања друге државе у побуну Грка, а не због некаквих претходних контаката са грчким револуционарима. Иако се у историографији усталило мишљење да је патријарх Григорије V погубљен по наређењу султана из разлога да би се послала порука побуњеним Грцима, из Стренгфордових извештаја видимо да је патријарх учествовао у спашавању породице драгомана који је био нелојалан султану и османским властима. Због тога је патријарх био кажњен најстрашнијом казном.

Лист *Тајмс* је потом описао страдање грчког становништва у Цариграду, као и у другим деловима Царства. Наводио је да је велики број грчких свештеника убијен, заједно са хиљадама других људи, док су цркве срушене и спаљене. *Тајмс* је извештавао и о сахрани патријарха Григорија V, која је обављена у Одеси, где је тело и допремљено. Поред гувернера Одесе, сахрани су присуствовали и бројни митрополити руске цркве, коју су били у обавези да присуствују, јер је то захтевала руска влада. Руска влада је смрт васељенског патријарха, Грка и поданика султана, човека који је пружио јавну подршку султану у борби против грчких побуњеника, представила као нешто што је погодило цео православни свет. Присуство гувернера Одесе, митрополита и епископа руске цркве,

коришћење артиљерије руске војске и морнарице као вид одавања признања сурово убијенима: васељенском патријарху и епископима, показује да је Русија своју улогу јавно нагласила. Ово је нешто што није промакло Британцима и нема сумње да су сахрану васељенског патријарха у руском граду Одеси сматрали изузетно важним догађајем који је симболички предствљао оправдање за даље мешање Русије.

Иако су вести о самим Грцима биле позитивне од стране већине британских листова, са нагласком на романтичној представи Грка и њиховом значају за Европу и људску цивилизацију, нису све новине и чланци били истоветни по питању приказивања Грка и Османлија. О самом Александру Ипсилантију није било пуно афирмативних текстова. О Ипсилантијевој војсци се писало у *Тајмсу* да је више подсећала на скуп бандита, него на војску. Овакав текст може да се протумачи на начин да се критикује вођство побуњеника које је дошло у Влашку и Молдавију из Русије и које је отворено позивало Русију да се умеша и стане на њихову страну у борби против султана и Османског царства. Оно што је било важно за *Тајмс*, јесте питање која велика европска држава би могла да буде та која би могла да оствари највећи утицај на грчку државу, ако би дошло до стварања исте. Симпатије свакако нису на страни Османског царства. Чак се и користи назив „варварски“ да би се описао начин владавине и третирања поданика султана. Иако се налазило разумевање за стварање грчке државе, позивало се и на оно што је било јако битно, британски државни интерес.

Морнинг Хроникл је дешавањима у Османском царству приступао на начин да није фаворизовао ниједну страну. Овај лист се није устручавао да пренесе вест која је могла да прикаже Османлије у афирмативном светлу. Похваљено је понашање османске војске која је ушла у Букурешт и преузела команду над градом. О понашању и Грка и Османлија на простору Пелопонеза, овај лист је имао врло негативно мишљење. Наводио је да су на том простору највеће жртве у оружаним сукобима били недужни цивили. Две стране су показивале сопствену снагу једна према другој тако што су се такмичиле у округности.

Колико је био значајан утицај штампе на јавно мњење у то време, показује и то да је један штампани примерак новина у Лондону читало по тридесет људи. До 1815. године сваки град у Британији је имао по једну читаоницу, док су већи градови имали и по неколико читаоница. За земљу у којој је парламентарна монархија била начин држаног уређења, утицај медија је био јако битан. Постојали су провладини и опозициони медији. *Морнинг хроникл* је био лист који је имао читаоце међу виговцима, чак се сматрао и новинама које промовишу радикалне идеје. Међутим, када је избила Грчка револуција, имао је став који је био више него суздржан. У великом тексту о почетку устанка у Влашкој и Молдавији, више се бавио Русијом и који су њени интереси били у свему томе, него самим Грцима и положајем хришћана у Османском царству. Са једне стране, можемо то да тумачимо као подозривост коју су британски радикали и либерали гајили према Руском царству, као симболу конзервативне политике и претње по ширење либералних идеја и покрета у Европи. Са друге стране, мало је необично да је новински лист, који се сматрао блиским либералним идејама, калкулисао на једном конкретном политичком питању као што је борба народа против аутократске власти. Баш на тим питањима која су била суштинска за подржаваоце виговских идеја, *Тајмс* је током 1820–их година преузео улогу главног листа који су читали они који су очекивали промовисање вредности либерализма, слободарских идеја, верске толеранције и права општег гласа. Као један од водећих листова који су подржавали торијевску конзервативну политику, *Морнинг пост* је имао суздржане реакције

када су била у питању дешавања у Османском царству, која су претила да наруше стабилност и границе државе Османлија. Када су почеле да допиру прве вести о устанку Грка против султана и немирима у Османском царству, *Морнинг пост* се није бавио ни самим Грцима, ни античком историјом, историјским правом, ни питањима као што су слобода и борба против тираније.

Догађај који је свакако скренуо пажњу британске и европске јавности на дешавања у Османском царству, је оно што се десило на острву Хиос 1822. године. Одмазда османске војске према грчком становништву Хиоса одиграла се априла 1822. године. О Хиосу у британској штампи до априла месеца те године објављено је укупно 40 новинских чланака: о развоју устанка и сукобима, трговини и морепловству. Од маја месеца су почеле да пристижу вести о страдању грчког становништва, масовним убиствима цивила, великој размери злочина османске војске. До краја 1822. године написано је преко 2000 новинских чланака о догађајима на Хиосу који су се односили на страдање Грка. Догађај на Хиосу је шокирао и саблазнио све политичке струје Велике Британије: од конзервативаца, преко либерала, до радикала.

Новински листови и популарна књижевност су имали велики утицај у Великој Британији на формирање политичких ставова у корист Грка и њихове борбе против султана. Број продатих примерака Бајронових дела и број новинских чланака који су афирмативно говорили о Грцима и негативно се односили према Османском царству, јасно нам показује какво је расположење владало код већине британских читалаца по питању Грчке револуције и на чијој страни су биле њихове симпатије.

Начин на који су британски посланици наступали у парламенту говори о две ствари. Прва је њихов став о судбини Грка у Османском царству, као и став о самом Османском царству. Други, исто тако битан, је њихово схватање о томе какву је улогу Велика Британија требало да има у овом политичком питању и шта је Велика Британија требало да представља у европској и светској политици. Неки од њих су позивали на отворено укључивање у решавање положаја Грка на територији Османског царства, док су Османлије називали „варварима“, а султанову владавину „деспотском.“

Са избијањем рата из Велике Британије је почела да стиже помоћ за грчке револуционаре, у људству и у новцу. Међу угледним светом британског друштва, долази до удруживања и оснивања организације која је понела назив Лондонски грчки комитет у марту 1823. године. Лондонски грчки комитет је одиграо једну од кључних улога у пружању помоћи грчким устаницима и придобијању јавности за подршку борби Грка против Османлија. Деловање водећих људи комитета било је у складу са одбраном британских интереса када је Грчка револуција у питању. Они су се прибојавали превеликог уплитања других европских држава у грчко питање, односно да би друге државе могле да искористе борбу Грка за ширење својих интереса у том делу Европе. Француска је намеравала да искористи део Малтешких витезова и њихову помоћ Грцима, да би повећала свој утицај међу грчким револуционарима. Они су упозорили британску владу да спречи да Малтешки витезови добију кредит на Лондонској берзи, јер су прозрели иза тога намеру Француске. Када су грчки агенти дошли у Лондон, затражили су финансијску помоћ да би могли да наставе рат. Користећи своје контакте и позивајући се на Бајрона као члана његове организације, Лондонски грчки комитет успео је да издејствује од енглеских банака на Лондонској берзи ратни кредит од 600 000 фунти.

Бајрон није желео да посматра рат са стране. Иако нарушеног здравља, запловио је из Ђенове ка грчкој обали, 13. јула 1823. године. Стигао је у Месолонги 5. јануара 1824. године. О грчким првацима није имао добро мишљење, јер ниједан није оставио позитиван утисак на њега. За једног је чак навео да је покушао на превару да му изнуди новац. У духу романтизма, ипак је задржао добро мишљење о обичном грчком човеку, којег је сматрао пуним врлина, неисквареним и одважним. Бајроново лоше здравље га је онемогућило да учествује у оружаном борби обзиром да је велики део времена лежао болестан. Добио је грозницу, после које је убрзо и преминуо 19. априла 1824. године. Смрт Бајрона је потресла целокупно британско друштво и ретко ко је остао нем на одлазак великог песника и личности која је највише утицала на британску књижевност у првој половини деветнаестог века. Један од оних који је јавно објавио жал за одласком највећег песника је Валтер Скот и то је било у листу *Тајмс*. Пошто је Бајрон изгубио свој живот у Мисолонгију, борећи се на страни Грка против султана и Османског царства, начин на који је Скот то тумачио говори и о томе како се обликовала јавност у Великој Британији по питању Грчке револуције. Поредивши Бајрона са крсташима из Средњег века, које је славио и уздизао у својим делима, Валтер Скот је на тај начин грчку борбу против Османлија промовисао као нешто праведно, достојно врлине и славе древних витезова.

Џорџ Канинг, као водећи човек британске спољне политике, приметио је на коју страну су биле оријентисане водеће европске силе када је био у питању грчки устанак. Француска држава под династијом Бурбона није јавно подржавала грчке устанике. Француске власти нису прогониле филхелене, нити су правиле проблем онима који су слали помоћ Грцима у новцу и у људству. Француске луке су се користиле за сакупљање и слање добровољаца који су хитали у помоћ грчким револуционарима. Све ове околности су натерале Џорџа Канинга да покрене активну политику усаглашавања са Русијом и Француском, по питању кризе и рата који се одвијао на територији Османског царства. Прва и основна брига за Канинга и Велику Британију, била је Русија. Са Русијом је већ било видљиво ривалство на азијском континенту, јер су и Британија и Русија доживљавале Азију као своју главну сферу утицаја. Најважнији састанак је био онај у Санкт Петербургу 1826. године. Војвода Велингтон је стигао у Санкт Петербург и споразум је склопљен 4. априла 1826, а потписници су били: руски министар спољних послова Неселроде, руски амбасадор у Лондону кнез Ливен и војвода Велингтон као представник британске стране. Споразум се састојао из 8 тачака које су се односиле на аутономију Грка у оквиру Османског царства, са нагласком да ни Британија, ни Русија не смеју да користе дату ситуацију ради стицања територијаних добитака или посебних привилегија. Са овим споразумом, обе силе су добиле шта су желеле и нису дале више од онога што су морале. Русија, као званични заштитник православног становништва на територији Османског царства, пројектује своју моћ над Османским царством и проширује утицај са стварањем аутономне области на територији Османског царства. Велика Британија је и званично на највишем нивоу закорачила на простор решавања „грчког питања“, тако што није чекала да се догађаји даље развију и затекну је неприпремљену, већ је одлучила да реагује спрам истих.

У Лондону је 6. јула 1827. године дошло до склапања међународног уговора којим су се три европске државе (Велика Британија, Русија, Француска) обавезале у којим оквирима ће да делују по питању рата који су Грци водили против султанове власти у Османском царству. Са овим споразумом придобијена је и Француска као држава савезница у решавању „грчког питања“. У овом уговору три државе су упозоравале султана на

последнице, у случају да одбије посредовање у сукобу. Са овим уговором, који су потписале три европске силе, Грци и Грчка бивају признати као међународни правни субјекат. На овај начин, грчки револуционари и грчки национални покрет су постали део међународног јавног права. У складу са тим, Грци су препознати као они чије су политичке тежње легитимне и оправдане, што је било противно политици Свете алијане после Бечког конгреса. Непуних месец дана по склапању споразума који је требало да буде оквир за решавање сукоба у Османском царству, десио се потрес за Велику Британију: Џорџ Канинг, премијер и вишегодишњи министар спољних послова, преминуо је 8. августа 1827. године. На место премијера дошао је лорд Годерич, који није имао углед и ауторитет претходног премијера међу другим члановима владе.

Реис Ефенди је понуду Велике Британије о посредовању по питању Грчке доживљавао као супротност са “мухамеданском религијом”. По њему, положај Грка је одређен законима (Османског) Царства и Курана. Британски амбасадор Стратфорд Канинг је извештавао да је сваки предлог за решење грчког питања које је упућивала британска амбасада, од стране Порте је дочекан као сугестија мрског непријатеља, а не као савет пријатеља. У сваком случају, ако се није гледало на Британце као на отворене непријатеље Порте, свакако су се сумњичили за фаворизовање Грка због зајмова, наоружаних бродова, војног снабдевања побуњеника и британских официра који су их предводили, а били су послати од стране Лондонског грчког комитета. Драгоман Порте је изјавио да ће повећање непријатељства довести не само до притварања амбасадора земаља које врше непријатељство према Османском царству, већ и њиховим масакром. Стратфорд Канинг је Османско царство називао исцрпљеном империјом и помињао је изузетне тешкоће при обезбеђивању залиха за вођење рата.

Стратфорд Канинг је 1. новембра 1827. године из Смирне добио потврду да је код луке Наварино, на обалама Пелопонеза дошло до потпуног уништења здружене турске и египатске флоте од стране заједничког ескадрона који су чинили бродови из Велике Британије, Француске и Русије. До С. Канинга је сазнање о дешавањима код Наварина дошло 28. октобра, извештајем адмирала сер Едварда Кодрингтона о неопходном предузимању силе на деловање Ибрахим паше. Примарна ствар код С. Канинга после Наварина је била да убеди османску страну да је тај догађај и уништење османске флоте ужасан инцидент и да су савезничке силе и даље сматрале да је неопходно прибегавати мировном решењу. Штавише, сматрао је да је до тог догађаја дошло због лоших поступака заповедника бродова османске флоте. Сва мржња и нетрпљивост Османлија због притиска савезника на Порту пала је на Велику Британију и Стратфорд Канинг је то несумњиво осећао. Измештање из Цариграда је било више него неминовно, ради личне безбедности амбасадора и особља амбасаде. Било какве привилегије за Грке од стране султана нису долазиле у обзир када је османлијска страна у питању: ни амнестија, ни враћање Грцима одузете имовине, благост султана према грчким подаицима, као ни бројне друге. У самој Великој Британији у том тренутку била су и одређена политичка превирања због питања изборне реформе и еманципације католика у британско друштво, што је свакако утицало и на брзину доношења одлука када је наступио преломни тренутак на Балканском полуострву и европском континенту. Влада лорда Годерича није била дугог трајања и на његово место дошао је војвода Велингтон. Велингтон је у спољној политици сматрао за највећу грешку учешће британске флоте у ратним дејствима против османско-египатске флоте код Наварина 1827. године. Велика Британија, по Велингтоновом

схватању, није смела да се меша у унутрашња питања Османског царства, пошто је за њега устанак Грка био унутрашње питање друге земље у које Британија није смела да се меша.

За разлику од водећих људи британске спољне политике, Русија није оклевала, а ни скривала даље намере у вези са борбом Грка и Османског царства. Русија није крила намеру од Велике Британије да планира да уђе у рат против Османског царства. Велингтон је одбијао да се укључи у војну интервенцију, убеђен да се Русија неће више никада приближити Пелопонезу. Одбивши да садејствује са Русима и Французима, Велингтон је изузео Велику Британију из процеса доношења одлука и креирања догађаја на овим просторима. Самим тим, пружио је потенцијалним конкурентима простор да се размахну и да делују на начин који се испоставио као онај који је угрозио интересе Велике Британије у овом делу света. За Русију је то представљао поклон који је убрзо искористила. Русија није одустала од својих амбиција када је Османско царство у питању, а догађаји код Наварина само су је додатно охрабрили да настави са притисцима на султана и Порту.

Током 1828. године Русија је у јуну месецу прешла Дунав и започела војна дејства на простору Добруце, нападајући Шумен, Варну и Силистрију. Руска војска се није показала као довољно добра у овој кампањи, будући да су се османске трупе успешно браниле, а у појединим деловима фронта су и бројчано надмашиле руску војску, која је трпела губитке и од заразе која је захватила њене трупе. Са места главнокомандујућег за рат против Османлија смењен је кнез Витгенштајн и постављен је генерал Дибих. Генерал Дибих се показао као далеко успешнији војни запвоядник од свога претходника, кнеза Витгенштајна. Русија је кренула у офанзиву 1829. године са две стране: преко Балканског полуострва и преко Кавказа. Генерал Паскевић је водио напад преко Кавказа, док је генерал Дибих био задужен за балкански фронт. Руси су низали победе и руска војска је наставила да напредује на југ, ка Цариграду. Генерал Дибих је у августу месецу 1829. са својим трупама запосео Једрене. Он је био надомак Цариграда, који је у то време бројао 600.000 хиљада муслимана. У сваком случају, имао је детаљне инструкције руског министра спољних послова Неселродеа, када је било у питању закључивање мировног споразума са османском страном. Султан Махмуд II морао је да прихвати закључке Акерманске конвенције из 1826, као и одредбе Лондонског уговора из јула 1827. Руски трговачки бродови су морали да добију слободан и бесплатан пролаз кроз мореузе Босфор и Дарданеле, као део ратне одштете коју би Османлије платиле Русији. Провинције Влашка и Молдавија су требале да пређу под руску управу, односно на њиховој територији би се налазила руска војска. Као део који је додат споразуму, Дибих је требало султана да приволи на испуњавање Букурешког уговора из 1812. године, по којем је Србима требало да буде призната аутономија, међутим до тога тада није дошло.

У Великој Британији реакције на Једренски мир и споразум који је потписан биле су разнолике. Премијер војвода Велингтон ово је доживљавао као потчињавање Османског царства Русији. Лорд Палмерстон, бивши министар у влади Џорџа Канинга, као опозиционар критиковао је политику владе војводе Велингтона када је у питању био однос према Грцима. Палмерстон је био филхелен и доживљавао је борбу Грка против Османлија као борбу слободних људи против деспотизма. Палмерстон је ишао толико далеко, да је поткопавао званичну политику британске владе, на рачун Русије. Палмерстон је ишао толико далеко да је слао поруке високим представницима руске политике, да Велингтонова политика нема потпору ни у влади, ни у парламенту. Однос према Грчкој револуцији утицао је и на однос према Русији код британских политичара. Русија је представљала

супарника Великој Британији у Азији и својим је продором на југ према Кавказу и Персији постала главни конкурент Британцима за превласт у том делу света. Иако је Палмерстон као филхелен и опозиционар подржавао руску политику према Османском царству, касније је променио мишљење. Након што је постао министар спољних послова Велике Британије 1830. године, постао је велики критичар руске спољне политике. Грчка револуција је у британску политику довела јавну расправу о улози Русије у европској политици и какав би однос Велика Британија као држава требала да има према томе. До Наполеонових ратова на Русију се гледало као на државу европске периферије, која је није предстљала изазов британским интересима. Неуслишени захтеви Русије према Малти и одсутпање Руса пред флотом адмирала Хорација Нелсона у Балтику су створили слику о Русији као значајној сили али не и равноправном противнику. Грчка револуција је то променила.

Велингтон је био више него критичан према одредбама Једренског споразума, али оно што није знао је то да је Русија одлучила да сачува Османско царство од дисолуције, распарчавања и распада. Са стварањем више аутономних области православних хришћана на територији Османског царства, Русија је имала апослутну контролу над деловањем султана и Порте. А пошто је Русија била заштитник православаца, могла је да интервенише код султана и утиче на то ко би био на челу тих области. Са те стране је могла да неутралише утицај других европских држава у тим аутономним областима и код њиховог становништва. То је био један од разлога приближавња Велике Британије и Француске. Ако је стварање аутономне грчке области била неминовност, онда је било боље да дође до међународног признавања Грчке као државе. У том случају, Русија је губила премоћ над бирањем састава грчке владе. До склапања међународног споразума је дошло 3. фебруара 1830. године, у Лондону. Грчка је призната као држава, са својом владом и краљем којег су требале да одреде три силе савезнице: Велика Британија, Русија и Француска.

Велика Британија је због пасивног деловања после смрти Џорџа Канинга изгубила водећу улогу у решавању судбине Грка у Османском царству. Ту иницијативу је преузела Русија, тако што је ратом успела да додатно потчини Османско царство и да додатно придобије за себе одређене привилегије; територијалне и трговинске. То је било кршење Лондонског споразума и Велика Британија је себи дозволила да ту буде изиграна, да делује слабо и неодлучно. Ови догађаји су подстакли британску политичку елиту да се више заинтересује и за Османско царство, као и за народе који су живели у границама Османског царства или су се граничили са њим. После 1830. године, на просторе европског дела Османског царства и источног Медитерана, почињу да долазе разни путници и путописци, од којих ће неки касније заузети високе положаје у британској дипломатији. Британија је почела да води активнију спољну политику, отварајући дипломатска представништа у разним деловима Балканског полуострва. Са друге стране, њен однос према Русији и њеној политици према Османском царству ће се додатно погоршавати. Кулминација тог анимозитета показаће се са избијањем Кримског рата (1853–1856) у којем је Велика Британија, заједно са савезницима, успела да порази Русију и оконча њену улогу заштитника православних хришћана у Османском царству.

СПИСАК ИЗВОРА И ЛИТЕРАТУРЕ

ИЗВОРИ

Необјављени извори:

The National Archives, London:

TNA–PRO–FO 78/ 1780-1905, Foreign Office and predecessor: Political and Other Departments: General Correspondence before 1906, Ottoman Empire.

Кутије: 98, 150, 153, 155, 157, 158, 165, 180.

Објављени извори

- 1) Говори и полемике у британском парламенту: Hansards's Parliamentary Debates, Vol. IV-XXII, London 1821–1830, као и на интернет сајту <https://hansard.parliament.uk/>.
- 2) D. Urquhart, *The Spirit of the East. Illustrated in a Journal of Travels through Roumeli in an Eventful Period*, 2 vols, London 1838.
- 3) Исти, "Russian Policy in Greece", *Foreign Quarterly Review*, 16, January 1836, pp. 381-383.
- 4) Исти, *Turkey and its Resources: Its Municipal Organization and Free Trade; the State and Prospects of English Commerce in the East, the New Administration of Greece, its Revenue and National Possessions*.
- 5) University of Southampton Library, Special Collections, The Wellington Papers Database <http://www.archives.soton.ac.uk/wellington>
- 6) University of Southampton Library, Special Collections, The Palmerston Papers Database <http://www.archives.soton.ac.uk/palmerston>
- 7) Џ.Г. Бајрон, *Чарлс Харолд*, Београд 2004.
- 8) P.B. Shelly, *Hellas. A Lyrical drama*, Pisa 1822.
- 9) Lansdown, Richard, ed. (2015). *Byron's Letters and Journals: A New Selection*. Oxford 2017.
- 10) *Memoirs of Prince Metternich 1773-1815, II*, ed. R. Metternich, London 1880.

11) Ж.Ж. Русо, *Емил или О васпитању*, Београд 1950.

Периодика:

Интернет сајтови британских дневних листова:

- 1) The Times (<https://www.thetimes.co.uk/>)
- 2) <https://www.britishnewspaperarchive.co.uk/>

ЛИТЕРАТУРА

ЧЛАНЦИ

M. S. Anderson, British Public Opinion and the Russian Campaign of 1812, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 34, No. 83 (Jun., 1956), pp. 408-425.

A. Aspinall, The Coalition Ministries of 1827 (Continued), *The English Historical Review*, Vol. 42, No. 168 (Oct., 1927), pp. 533-559.

A. Aspinall, The Canningite Party, *Transactions of the Royal Historical Society, Fourth Series*, Vol. 17 (1934), pp. 177-226.

R. L. Baker and Viscount Palmerston, Palmerston on the Treaty of Unkiar Skelessi, *The English Historical Review*, Vol. 43, No. 169 (Jan., 1928), pp. 83-89.

J. Blythe, 'Byron and Greek Independence: The Miltonic Vision', in Marios Byron Raizis (ed.), *Byron: A Poet for All Seasons* (Athens: Missolonghi Byron Society, 2000), pp. 178-87.

G. H. Bolsover, Nicholas I and the Partition of Turkey, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 27, No. 68 (Dec., 1948), pp. 115-145.

Asa Briggs, Middle-Class Consciousness in English Politics, 1780-1846, *Past & Present*, No. 9 (Apr., 1956), pp. 65-74.

- G. Veinstein, On the Ottoman janissaries (fourteenth-nineteenth centuries), *Fighting for a Living. A Comparative Study of Military Labour 1500-2000*, (ed. Erik-Jan Zürcher), Amsterdam 2013, 115-134.
- G. W. Gawrych, Tolerant Dimensions of Cultural Pluralism in the Ottoman Empire: The Albanian Community, 1800-1912, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 15, No. 4 (Nov., 1983), pp. 519-536.
- H. W. C. Davis, Lord Grey, and Canning, 1815-30, *The English Historical Review*, Vol. 38, No. 152 (Oct., 1923), pp. 532-550.
- Charles Issawi, British Trade and the Rise of Beirut, 1830-1860, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 8, No. 1 (Jan., 1977), pp. 91-101.
- Robert J. Kerner, Russia's New Policy in the Near East after the Peace of Adrianople; Including the Text of the Protocol of 16 September 1829, *Cambridge Historical Journal*, Vol. 5, No. 3 (1937), pp. 280-290.
- В. Костић, „Карађорђе у енглеским изворима прве половине XIX века“, *Анали Филолошког факултета*, св. 19, (1988), 489–496.
- Majid Khadduri, The Anglo-Egyptian Controversy, *Proceedings of the Academy of Political Science*, Vol. 24, No. 4, *International Tensions in the Middle East* (Jan., 1952), pp. 82-100.
- A. Levy, The Officer Corps in Sultan Mahmud II's New Ottoman Army, 1826-39, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 2, No. 1 (Jan., 1971), pp. 21-39.
- C. Masroori, Russian Imperialism and Jihad: Early 19th century Persian Texts on just war, *Journal of Church and State*, Vol. 46, No. 2 (2004), pp. 263-279.
- Б. Момчиловић, „Тајмс о Првом српском устанку“, *Зборник Историјског музеја Србије*, св. 10, Београд 1973 , 63 – 81.
- Б. Момчиловић, „Једна енглеска песма о Карађорђу“, *Матица српска*, *Зборник за славистику*, 10/1976, 128 – 132.
- F. Neilson, England and the Balance of Power, *American Journal of Economics and Sociology*, Vol. 15, No. 4 (Jul., 1956), pp. 353-367.
- Stevan K. Pavlowitch, Early Nineteenth-Century Serbia in the Eyes of British Travelers, *Slavic Review*, Vol. 21, No. 2 (Jun., 1962), pp. 322-329.
- R. W. Pethybridge, British Imperialists in the Russian Empire, *Russian Review*, Vol. 30, No. 4 (Oct., 1971), pp. 346-355.
- Ibrahim Ihsan Poroy, Expansion of Opium Production in Turkey and the State Monopoly of 1828-1839, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 13, No. 2 (May, 1981), pp. 191-211.
- G. Phelps, The Early Phases of British Interest in Russian Literature, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 36, No. 87 (Jun., 1958), pp. 418-433.
- D. B. Prell, The Sinking of “Don Juan” Revisited, *Keats-Shelley Journal*, Vol. 56 (2007), стр. 136-154.

- R. Pourjavadi, Russo-Iranian wars 1804-13 and 1826-8, *Christian-Muslim Relations A Bibliographical History*, Volume 20. Iran, Afghanistan and the Caucasus (1804-1914), Leiden/Boston 2023, 3-28.
- V. J. Puryear, Odessa: Its Rise and International Importance, 1815-50, *Pacific Historical Review*, Vol. 3, No. 2 (Jun., 1934), pp. 192-215.
- H. Ragsdale, Evaluating the Traditions of Russian Aggression: Catherine II and the Greek Project, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 66, No. 1 (Jan., 1988), pp. 91-117.
- F. S. Rodkey, The Attempts of Briggs and Company to Guide British Policy in the Levant in the Interest of Mehemet Ali Pasha, 1821-41, *The Journal of Modern History*, Vol. 5, No. 3 (Sep., 1933), pp. 324-351.
- F. S. Rodkey, Lord Palmerston and the Rejuvenation of Turkey, 1830-41, *The Journal of Modern History*, Vol. 1, No. 4 (Dec., 1929), pp. 570-593.
- Asad Jibrail Rustum, Syria under Mehemet Ali, *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol. 41, No. 1 (Oct. 1924), pp. 34-57.
- H. M. Scott, Great Britain, Poland and the Russian Alliance, 1763-1767, *The Historical Journal*, Vol. 19, No. 1 (Mar., 1976), pp. 53-74.
- Steven Schwartzberg, The Lion and the Phoenix - 1: British Policy toward the 'Greek Question', 1831-32, *Middle Eastern Studies*, Vol. 24, No. 2 (Apr., 1988), pp. 139-177.
- P. S. Squire, Nicholas I and the Problem of Internal Security in Russia in 1826, *The Slavonic and East European Review*, Vol. 38, No. 91 (Jun., 1960), pp. 431-458.
- H. W. V. Temperley, Canning, Wellington, and George the Fourth, *The English Historical Review*, Vol. 38, No. 150 (Apr., 1923), pp. 206-225.
- Harold Temperley, Canning and the Conferences of the Four Allied Governments at Paris, 1823-1826, *The American Historical Review*, Vol. 30, No. 1 (Oct., 1924), pp. 16-43.
- Harold Temperley, Princess Lieven and the Protocol of 4 April 1826, *The English Historical Review*, Vol. 39, No. 153 (Jan., 1924), pp. 55-78.
- Harold Temperley, Stratford de Redcliffe and the Origins of the Crimean War, *The English Historical Review*, Vol. 48, No. 192 (Oct., 1933), pp. 601-621.
- Carlos Flick, The Fall of Wellington's Government, *The Journal of Modern History*, Vol. 37, No. 1 (Mar., 1965), pp. 62-71.
- P. H. Clendenning, The Anglo-Russian Trade Treaty of 1766 : an example of eighteenth-century power group interests, *The Journal of Economic European history*, (1991), Volume: 19, Edition: 3, Page: 475-520.
- J. Clubbe, 'By the Emperor Possessed: Byron and Napoleon in Italy and Greece (1816–1824)', in Marios Byron Raizis (ed.), *Byron and the Mediterranean World*, Proceedings of the Twentieth International Byron Conference (Athens: Hellenic Byron Society, 1995), pp. 105–15.

C. W. Crawley, *Anglo-Russian Relations 1815-40*, Cambridge Historical Journal, Vol. 3, No. 1 (1929), pp. 47-73.

A. Cunningham, *The Philhellenes, Canning and Greek Independence*, Middle Eastern Studies, Vol. 14, No. 2 (May, 1978), pp. 151-181.

M. A. Yapp, *British Perceptions of the Russian Threat to India*, Modern Asian Studies, Vol. 21, No. 4 (1987), pp. 647-665.

M. E. Yapp, *Europe in the Turkish Mirror, Past & Present*, No. 137, The Cultural and Political Construction of Europe (Nov.1992), pp. 134-155.

МОНОГРАФИЈЕ:

W.V.H. Adams, *Memorable battles in English history : where fought, why fought, and their results: with the military lives of the commanders*, London 1863.

M. S. Anderson, *The Eastern Question 1774-1923. A study in international relations*, London/Melbourne/ Toronto/ New York 1966.

M. Aske, *Keats and Hellenism: An Essay*, Cambridge 1985.

R. Aharoni, *The Pasha's Bedouin. Tribes and state in the Egypt of Mehmet Ali 1805–1848*, London/New York 2007.

W. Ackerson, *The African institution (1807-1827) and The Antislavery Movement in Great Britain*, New York 2005.

П. Баргл, *Албанци : од средњег века до данас*, Београд 2001.

G. Bayerle, *Pashas, begsandeffendis. A historical dictionary of titles and terms in the Ottoman empire*, Istanbul 1997.

I. Berlin, *Koreni romantizma*, Beograd 2012.

R. Beaton, D. Ricks, *The Making of Modern Greece*, London 2009.

BeyondtheGrandtour. *Northern metropolises and Early Modern travel behavior*, (ed. R. Sweet, G. Verhoeven and S. Goldsmith), London/New York 2017.

A. Bitis, *Russia and the Eastern Question : Army, government and society, 1815-1833*, Oxford 2006.

- A. H. Birch, *The British system of government*, London 1980.
- J. Black, *The Hanoverians: The history of a Dynasty*, New York /London 2004.
- J. Black, *The British and the Grand tour*, London 2011.
- E. Bradford, *The Shield and the Sword: The Knights of Malta*, New York 2014.
- R. Božović, V. Simić, *Pojmovnik islama*, Beograd 2003.
- D. Brown, *Palmerston: A biography*, New Haven 2012.
- H. V. Bowen, *The Business of Empire: The East India Company and imperial Britain, 1756-1833*, Cambridge 2006.
- D. Brewer, *The Greek war for independence: the struggle for freedom from Ottoman oppression*, New York/ London 2001.
- A. Briggs, *The Age of improvement 1783-1867*, London 1966.
- B.E. Vick, *Congress of Vienna. Power and Politics after Napoleon*, Harvard University Press, Cambridge/London 2014.
- В.Н. Виноградов, *Двуглавый российский орел на Балканах. 1683–1914*, Москва 2010.
- Исти, *Великобританияи Балканы: От Венского конгресса до Крымской войны*, Москва 1985.
- T. W. Gallant, *The Edinburgh history of the Greeks, 1783-1923*, Edinburgh 2015.
- N. Gash, *Aristocracy and people: Britain: 1815-1865*, London 1985.
- K. Gilmartin, *Writing against Revolution: Literary conservatism in Britain, 1790-1832*. Cambridge Studies in Romanticism), Cambridge 2007.
- J. H. Gleason, *The Genesis of russophobia in Great Britain. A study of the interaction of policy and opinion*, Cambridge Mass/ London/ Oxford 1950.
- A. Goldschmit Jr, L. Davidson, *A concise history of Middle East*, Oxford 2006.
- N. Groom, *Thomas Chatterton and Romantic culture*, London 1999.
- С. Дмитриев, Грибоедов. *Тайни смерти Вазир-Мухтара*, Москва 2015.
- H. Dajč, *Sumrak starog Mediterana. Jonska ostrva 1774-1815*, Beograd 2016.
- D. Dakin, *The Greek Struggle for Independence, 1821–1833*, London, 1973.
- А. Дебидур, *Дипломатска историја Европе. Од отварања Бечког конгреса до закључења Берлинског (1814-1878) I*, Београд 1933.
- W. Durant, A. Durant, *The story of Civilization X: Rousseau and Revolution. A history of civilization in France, England and Germany from 1756 and in the Remainder of Europe 1715 to 1789*, New York 1967.

- С. Драшкић, *Европа и албанско питање : (1830-1921) :прилози проучавању историје Албаније од почетка националног препорода(1830) до Конференције амбасадора у Паризу (1921)*, Београд 2000.
- Д. Ђорђевић, *Националне револуције балканских народа 1804-1914*, Београд 1995.
- Р. Elledge, *Lord Byron at Harrow school: speaking out, talking back, acting up, bowing out*, Baltimore/London 2000.
- Р. Eccleshall, *British liberalism : liberal thought from the 1640s to 1980s*, London 1986.
- Р. Eccleshall, G. Walker, *Biographical dictionary of British prime ministers*, London 1998.
- Историја Османског царства*, уредник Р. Мантран, Београд 2002.
- Е. Ziter, *The Orient on the Victorian stage*, Cambridge 2003.
- Н. Н. Ingle, *Nesselrode and the Russian rapprochement with Britain 1836 - 1844*, Berkeley 1976.
- Г. Јакшић, *Европа и васкрс Србије : (1804-1834)*, Београд 1927.
- Исти, *Акерманска конвенција закључена између Русије и Турске 25 септембра 1826 г. : студија из дипломатске историје*, Београд 1911.
- В. Jelavich, *The Habsburg Empire in european affairs 1814-1918*, North Haven 1975.
- Исти, *Russia and the formation of the Romanian national state 1821-1878*, Cambridge 2004.
- Исти, *Russia's balkan entanglement 1806-1914*, Cambridge 2004.
- Исти, *St. Petersburg and Moscow: Czarist and Soviet foreign policy 1814-1974*, Bloomington 1974.
- С. Jelavich, В. Jelavich, *The Establishment of the Balkan national states, 1804-1920*: Seatle 1977.
- Н. Kissinger, *Obnovljeni svijet. Meternich, Castlereagh I problem mira 1812-1822*, Zagreb 1976.
- Д. Ј. Konstantaras, *The Greek revolution and the making of Modern Europe: Independence, state-building and the problem of national identity*, London 2011.
- В. Khollenberg, *Origin of the American revolution: 1759-1766*, Indianapolis 2002.
- В. Khollenberg, *Growth of the American revolution*, New York 1975.
- М. Kingsley, *The Triumph of lord Palmerston: A Study of public opinion in England before the Crimean War*, London 1963.
- Л. Kinross, *The Ottoman Centuries: The Rise and Fall of the Turkish Empire*. New York 1977.
- Р. Клог, *Историја Грчке новог доба*, Београд 2000.
- Н. Leask, *British Romantic Writers and the East*, Cambridge 1992.
- Ј. S. Loliopoulos, Т. М. Veremis, *Modern Greece: A history since 1821*, London 2009.
- О. Т. Lloyd, *The British Empire: 1558-1983*, Oxford 1984.

- J.A.R.Marriot, *England since Waterloo*, London 1913.
- M. Mazower, *Greek revolution: 1821 and making the modern Europe*, London 2021.
- M. Miliori, *The Greek nation in British eyes 1821-1864: aspects of a British discourse on nationality, politics, history and Europe*, Oxford 1998.
- Ministry of Foreign Affairs of Greece, The Foundation of the Modern Greek State: Major Treaties and Conventions (1830–1947)*, ed. P.Constantopoulou (Athens: Kastaniotis, 1999).
- N. McCord, B. Purdue, *British history 1814-1915*, Oxford 2007.
- G. Nash, *From Empire to Orient. Travellers to the Middle East 1830-1926*, London 2005.
- H. Nicolson, *The Congress of Vienna: A study of Allied unity*, New York 1964.
- J. Osterhamel, *Preobražaj sveta. Globalna istorija 19. veka*, Novi Sad 2022.
- J. Parry, *The Politics of patriotism. English liberalism, national identity and Europe 1830-1886*, Cambridge 2006.
- M. Paschalidi, *Constructing Ionian identities: The Ionian islands in British official discourses; 1815-1864*, London 2009.
- J. Пауновић-Штерменски, *Урквартово виђење међународног положаја Србије*, Београд 2007.
- P. Pizaniias, (ed.), *The Greek Revolution of 1821: A European Event*, Istanbul 2011.
- В. Поповић, *Европа и српско питање у периоду ослобођења 1804-1918*, Београд бг.
- Исти, *Источно питање. Историјски преглед борбе око опстанка Османлијске царевине у Леванту и на Балкану*, Београд 1928.
- Исти, *Метернихова политика на Блиском истоку*, Београд 1931.
- T. C. Prousis, *Russian society and the Greek revolution*, DeKalb 2006.
- Исти, *British consular reports from the Ottoman Levant in an Age of Upheavel 1815-1830*, Piscataway 2010.
- D. Ramsey, *The history of the American Revolution. Vol. 1, Vol 2*, New York 1968.
- А. Растовић, *Енглези и Балкан 1837–1914*, Београд 2015.
- J. Ridley, *Lord Palmerston*, London 1972.
- M. E. Rodriguez, *Under the Flags of Freedom: British Mercenaries in the War of the Two Brothers, the First Carlist War, and the Greek War of Independence (1821-1840)*, Lanham 2009.
- D. Roessel, *In Byron's shadow. Modern Greece in the English and American imagination*, Oxford 2002.
- M. P. Romaniello, *Enterprising empires. Russia and Britain in Eighteenth century Eurasia*, Cambridge 2019.

- F. Rosen, *Byron and Greece. Constitutionalism, nationalism and early liberal political thought*, Oxford, 1992.
- E. Russel, *Ali pasha, Lion of Ioannina. The remarkable life of the Balkan Napoleon*, Barnsley 2017.
- R.W. Seton-Watson, *Britain in Europe: 1789-1914: a survey of foreign policy*, Cambridge 1945.
- Д. Спасојевић, *Грчка. Рат за независност, стварање државе и препород нације*, Београд 2021.
- W. St Clair, *That Greece Might Still be Free: The Philhellenes in the War of Independence*, London 2008.
- L. S. Stavrijanos, *Balkan posle 1453. godine*, Beograd 2005.
- M. M. Sunar, *Cauldron of dissent: A study of Jannisary corps, 1807-1826*, State university of New York, PhD Thesis 2006.
- P. W. Schroeder, *The Transformation of European politics 1763-1848*, Oxford 1994.
- H. Temperley, *The foreign policy of Canning: 1822-1827: England, the Neo-Holy Alliance and the New World*, London 1925.
- Исти, *The Crimea*, London 1936.
- С. Терзић, *На капијама Константинопоља. Русија и балканско питање у 19. веку*, Београд/Нови Сад 2021.
- M. Todorova, *Imaginary Balkan*, Beograd 2006.
- F. Turner, *The Greek heritage in Victorian Britain*, New Haven 1981.
- The Cambridge companion to Byron*, edited by Drummond Bone, Cambridge 2004.
- The Cambridge companion to Wordsworth*, (ed. Stephen Gill), Cambridge 2006.
- The Cambridge companion to Shelley*, (ed. T. Morton), Cambridge 2007.
- The Cambridge history of Egypt, Volume 2. Modern Egypt, from 1517 to the end of twentieth century*, Cambridge 2008.
- The emergence of humanitarian intervention. Ideas and practice from the nineteenth century to the present*, ed. F. Klose, Cambridge 2015.
- E. Farr, *The history of England. [Vol. 3]. From the accession of George III to the tenth year of the reign of Queen Victoria*, London s. a.
- D. Ferris, *Silent Urns: Romanticism, Hellenism, Modernity* (Palo Alto, CA: Stanford University Press, 2000).
- G. Finlay, *History of the Greek revolution*, Charleston 2009.
- K. E. Fleming, *Greece: A Jewish history*, Princeton 2008.
- Ф. Л. Форд, *Европа у доба револуција 1780-1830*, Београд 2005.

- G. Harlaftis, *History of Greek-Owned Shipping: Making of an International Tramp Fleet* (London: Routledge, 1996).
- X. Хердер, *Европа у деветнаестом веку 1830-1880*, Београд 2003.
- C. Hibbert, *Wellington: A personal history*, London 1997.
- B. Hilton, *A mad, bad and dangerous people? England 1783-1846*, Oxford 2006.
- E. J Hobsbawm, *Doba revolucije. Evropa 1789-1848*, Zagreb 1987.
- J. Cannon, *The Oxford companion to British history*, Oxford/New York 1997.
- Clarke (G.W.), Eade (I.C.), eds, *Rediscovering Hellenism: The Hellenic inheritance and the English imagination*, Cambridge, 1989.
- R. Clogg, *The Movement for Greek independence 1770-1821*, London 1976.
- D. Cook, *Thomas Chatterton and neglected genius, 1760-1830*, London 2013.
- L. Colletta, *The legacy of the Grand tour: new essay on travel, literature and culture*, Madison 2015.
- P. Cohran, *Byron's Romantic Politics: The Problem of Metahistory*, Newcastle 2011.
- J. L. Cromwell, *Dorothea Lieven: A Russian princess in London and Paris, 1785-1857*, Jefferson, N.C. 2019.
- D. Quataert, *The Ottoman Empire: 1700-1922*, Cambridge 2005.
- A.W. Ward, G. P. Gooch, eds, *The Cambridge history of British foreign policy : 1783-1919, Volume 2*, Cambridge 1922-1923.
- Ch. Webster, *The foreign policy of Palmerston 1830-1841. Britain, the liberal movement and the Eastern Question I*, London 1969.
- D. Weigall, *Britain and the World: 1815-1986: a dictionary of international relations*, London 1987.
- N. Worden, E. Van Hyningen, V. Bickford-Smith, Cape Town: *The Making of a City. An illustrated social history*, Claremont/Capetown 1998.
- C. M. Woodhouse, *The Philhellenes*, London 1969.

Биографија

Милан (Јован) Кутлешић је рођен у Ужицу 8.8.1984. године, где је похађао Прву основну школу Краљ Петар Други Карађорђевић и Ужичку гимназију. Дипломирао је 2008. године на Одељењу за историју Филозофског факултета Универзитета у Београду, на катедри за Општу историју Новог века. Тема дипломског рада била је *Палмерстон и Источно питање 1821–1841*. На истој катедри уписао је докторске студије са темом *Велика Британија и Грчка револуција 1821–1830*. Боравио је у Лондону на научном истраживању у Националном архиву током 2010. године. Запослен је у Историјском институту од 2011. године. Област истраживања је везана за спољну политику Велике Британије према Србима, Османском царству и Балканском полуострву током деветнаестог века, однос Велике Британије са Русијом, као и на одређене појаве у британском друштву које су повезане са британском спољном политиком. Учествовао је на међународним конференцијама у земљи и иностранству. Објавио је научне радове: *Конзул Фонбланк о Србима у револуцији 1848. године (Од Мајске скупштине до смрти војводе Шупљикца)*; *Велика Британија и Срби: дипломатски извештаји и први кораци ка упознавању Британаца са Србима*; *Преокрет у политици лорда Палмерстона према Русији и Османском царству (1827–1833)*; *The Danube as a link of modern Serbia to trade and traffic with Europe*.

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора _____ Милан Кутлешић

Број индекса _____ 5i160202

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

Велика Британија и Грчка револуција 1821–1830.

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа;
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/ла интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____

_____

Прилог 2.

**Изјава о истоветности штампане и електронске верзије
докторског рада**

Име и презиме аутора __Милан Кутлешић

Број индекса 5i160202

Студијски програм _____Докторске студије историје _____

Наслов рада _____Велика Британија и Грчка револуција 1821–1830. _____

Ментор _____проф. Др Харис Дајч _____

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањена у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду.**

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____

_____

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

Велика Британија и Грчка револуција 1821–1830.

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)

2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)

3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)

4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)

5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)

6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____

_____

1. **Ауторство.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољаваате умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.